

MAGYARÖRMÉNY TUDÁSTÁR

Jelen dokumentumot a Magyarörmény Tudástár ingyenes digitális könyvtárból töltötték le. A pontos felhasználási jogokat kérjük nézze meg a honlapon!

www.MagyarormenyTudastar.hu

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK

f ü z e t e k

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)

az Erdélyi Örmény Gyökerek
Kulturális Egyesület
kéthavonta megjelenő kiadványa
XXV. évfolyam 251. szám
2021. január–február

Tisztelt Olvasóink!

**A vírushelyzet szellemében a Fővárosi Örmény Klub határozatlan ideig
NEM KERÜL MEGRENDEZÉSRE!**

Kérjük, mindenki maradjon otthon és tegyen meg mindent az egészsége érdekében!
Reméljük, hamarosan újra személyesen is találkozhatunk!

Örmény fohászok – 1

Örökké rohanunk, nincs időnk. Ez már hosszú idő óta így van. Régebbi imakönyveink is ajánlják – az akkori megnevezésükön – a „röpimákat”. Ezt a szót ma már nem használjuk, de ugyanolyan jelentésű a „fohász”. A hangzásában: sóhajtásszerű! A fontos talán az volna, hogy e szó legyen őszinte, társuljon hozzá bűnbánat, legyenek szándékaink tiszták. Néhány évvel ezelőtt írtam eme oldalakra az „Örmény bűnbánat”-ról. Több volt köztük, ami Snorhali Szent Nerszeszhez köthető. Ezekben vissza-vissza térő gondolat volt az, ami az evangéliumbeli vámos fohászához hasonló (Lk 18,13), de némileg több annál. (Emlékezetem szerint)

Irgalmazz teremtményeidnek és nekem nagy bűnösnek!

Nem magamat helyezem előtérbe, mindenkiről megemlékezem s egy vagyok a teremtmények közül!

Dr. Sasvári László

Lapunk az interneten: www.magyarormeny.hu honlapon is olvasható.
Elektronikus levélcímünk (e-mail): magyar.ormeny@t-online.hu

Fabók Dávid

Egy izgalmas negyedszázad

A 2021-es esztendő februárja még mindig, elzárva egymástól talál bennünket. Elkezdődött egy új év, és mi még mindig...

De félretéve a helyzet feletti aggodalmakkal teli bizonytalan gondolatokat, vegyük észre, ami előremutató. A közösségi együttléteket személyesen is lehetővé tevő vakcinák most fordulnak be a sarkon, mondhatni, az „oroszkok már a spájzban vannak”. No meg persze a kínaiak is. Addig is, amíg mindannyian biztonságban találkozhatunk, – reméljük már csak kevés van hátra addig – továbbra is együtt lehetünk az online térben és akár az internetes oldalakon, akár élő közvetítéseken, filmekben keresztül lehetünk együtt, tarthatjuk a kapcsolatot, ami mind nem kevés. Szerecsére van olyan fórum, ahol ezt megtehetjük. Reméljük addig is, amíg újra találkozhatunk, ez így is marad, lesz lehetőség, forrás, ember és kedv, hogy kitartással és barátságban dolgozhassunk. Ennek az évnek ez az egyik fontos feladata.

Előremutató dolgokkal kezdtem. Előremutató és fontos, hogy az idei évben, a karantén szabályok enyhülésével majd egyre több időt töltsünk el és újra rendezvényeink, összejöveteleink legfontosabb központja legyen az Orlay utcai örmény templom és múzeum. Nagyszerű épület, amely nem csak épület, hanem szellemi, lelki központ, középpont is. Középpontnak is gondolom, mert az, hogy templom és a mi templomunk van benne, óriási jel. Jele annak, hogy az idők folyamán rengeteget menekülő, hitéért támadott, elűzött, vagy éppen kipusztításra ítélt őseink a hitüket sosem hagyták el. Amikor

letelepedhettek és végre békében élhettek Erdélyben és megépíthették városaikat, nagyszerű templomokat emeltek bennük. Kincsesládákat, melyek megmutatják azóta is az elkötelezettséget, a hűséget az Isten felé, mely az örményeket áthatja évezredek át. Tehát van egy jelünk, amely nekünk magyarországi erdélyi gyökerű örményeknek, magyarörményeknek origó kell legyen. Emlékeztessen minket újra és újra a bennünket minden megrázkódtatáson túl megtartó Istenre és emlékeztessen arra, hogy ezért (is) hálát adhatunk újra és újra templomunkban. Törődjünk hát vele, legyen újra középpontja, központja tevékenységünknek.

Előremutató dolgok. 25 év. Ez így önmagában inkább egy elmúlt időszakra mutathat, de mégis. 25 évvel ezelőtt, február 14-én, alakult meg az EÖGYKE, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület. Az idei év tehát ebből a szempontból is jel és érték, már 25 éve tudunk „jogi formába is öntve” együtt lenni, együtt működni, megőrizni, továbbadni örménységünket. És bár én az ifjabb generációhoz tartozom, én is úgy kezdtem ismerkedni komolyabban örménységemmel, hogy tudtam van egy olyan hely, egy szellemi forrás, amihez fordulhatok, ami háttérként rendelkezésre áll. Van múltja és ha Isten is megsegít és mi is jól csináljuk, van jövője is ennek a háttérnek, hogy még jó pár ember, ha éppen belekezd örmény gyökereinek felkutatásába, feltérképezésébe hasonló támaszt, segítséget, erőt találjon benne, mint annak idején én is. Így lesz előremutató egy 25 éves évforduló.

Ebben az évben szeretnénk részletesen és a lehető leggondosabban feleleveníteni ennek a 25 évnek az értékeit, eredményeit. Erőt meríteni abból, ami mára összegyűlt és abból, ami történt ez idő alatt. Talán tanulni is a hibákból, hiszen csak az nem hibázik, aki nem csinál semmit. Bár „újonként” tekintek ez időszakra, mindenképp azt gondolom, hogy ez a 25 év nagyon nagy formátumú korszak. Részben az örmény nemzetiségi önkormányzatiság kapcsán, tisztelet és köszönet minden kerületi és helyi örmény önkormányzatnak, hogy rengeteg időt és energiát fordítva a működés és a bürokrácia útvesztőiben való eligazodásra, letették közös asztalunkra mindazt, ami megvalósult. Nagy formátumú időszak az alapot vagy háttérrel adó EÖGYKE szempontjából is, hiszen ha a magyarörménység genealógiai kutatásairól, a magyarörmény hírességek felkutatásáról, tevékenységük, művészetük dokumentálásáról, az épített örökség feltárásáról, bemutatásáról, a Szongott Kristóf díj alapításáról és évről évre való átadásáról, a közösség építéséről vagy ezen tudások közkincsé tételéről, továbbadásáról van szó, azt hiszem, hogy az EÖGYKE olyan hatalmas mennyiségű és minőségű munkát tett mindnyájunk asztalára, amely párját ritkítja.

Éppen ezért, szeretnénk, hogy emlegesük fel együtt a közös sikereket, az együttléteket, az eseményeket, kirándulásokat. Képből és feliratból, mintegy albumát kialakítva annak, amit a közösség együtt megélt. Ha tehát van Önöknél, olvasóknál olyan kép és történet, ami az elmúlt 25 év legszebbje, legfontosabbja az Önök számára, küldjék el nekünk, hogy közreadhassuk, legyen ez is közös kincsünk.

Készülünk videó anyagokkal is, részben a régi, talán nem mindenhol tökéletes minőségű felvételekkel, de újabb interjúkkal,

beszélgetésekkel is. Kérjük, hogy bátran ajánlkozzanak a kamera előtti beszélgetésre, mesélésre. Ez hatalmas segítség, hiszen együtt építjük fel az ezt a 25 évet bemutató és az értékeit továbbadni szándékozó esztendőt. Akár csak hangban, rádióriport formában is tökéletes lehet a történetek megörökítése. Akár egy örmény családtörténet, akár a 25 év legyen is a téma.

Tervezzük, hogy az EÖGYKE megjelenése is kicsit megfiatalodjon, támaszkodva az eddigi alapokra.

A tervek messzire vezetnek, az örmény arcok projekt – forrásoktól függő – önálló életre kelésétől, az Orlay utcai magyarörmény kulturális szalon – mondhatni – újraindulásán át, egy komoly 25 éves gála rendezvény létrehozásáig.

Előremutató dolgok. Ha az utóbbi, közel egy évre visszagondolunk, már az is előremutató, hogy megvagyunk és lassan újra személyesen is együtt lehetünk mindannyian. De előremutató, hogy mindig vannak terveink, ötleteink, melyeket megvalósíthatunk. Előremutató, hogy visszagondolva mindnyájunk közös munkájára és erőfeszítéseire, idén és a jövőben is bátran megélhetjük mindazt, ami közös jó bennünk, magyarörményekben van.

Hálát adva az EÖGYKE és közösségünk 25 évéért, kérjük, hogy Isten áldja meg idén is magyarörmény közösségünket!

Lőrincz Sándor

Az örömszínész ikonjai Agárdy Gábor két élete

A magyarországi örmények ma is nagy büszkeségüknek tekintik a Kossuth- és kétszeres Jászai Mari-díjas színészt, akinek eredeti neve *Arklján Gábor* vagy *Gabriel Arkalijan* volt.

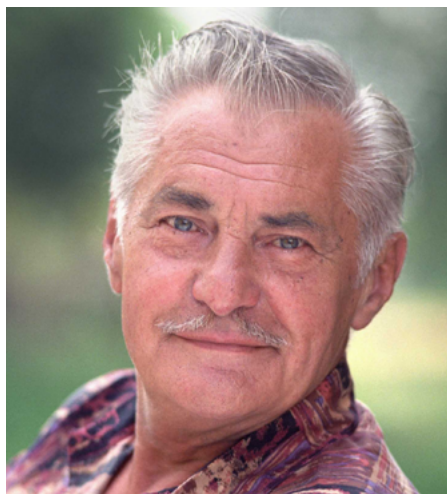
A szegedi születésű, jelentős életművet maga mögött hagyó művész ugyanis örmény család leszármazottja volt. Nagyjaja az örmények lemészárlásának áldozata lett, de édesapja szerencsés módon megmenekült a szörnyűségek elől. Agárdy Gábor korán Thália kegyeltje lett, hiszen nyolcévesen lépett először színpadra, tizenöt évesen pedig „táncos boy és kardalos” volt a szegedi színházban. 1942-ben már a Miskolci Nemzeti Színházban játszott, 1952-től a Fővárosi Operettszínház tagja, majd a Petőfi deszkáin remekelt s 1964 és 1985 között a Nemzeti Színház vezető művésze – több mint félszáz jelentős szereppel.

Színpadi alakításaiból hadd emeljünk ki néhányat: *Molnár Ferenc Liliom* című művének címszerepe, *Brecht Koldusoperájának* Bicska Maxija, Miska pincér *A csárdáskirálynőben* és Zetelaki Dániel az *Advent a Hargitán* című *Sütő*-darabban, de ugyanúgy felejthetetlen alakítást nyújtott Katz tábori lelkészként a *Svejk*-ben.

Filmes szereplései is magukkal ragadók, volt többek között leventeparancsnok, pap és párttitkár. Szeretett komédiázni, énekelni; nem véletlenül kapta a hetvenötödik születésnapjára készült portréfilm az *Örömszínész* címet.

Nem mehetünk el szó nélkül *A gyertyákcsonkig égnek* című *Márai*-regényből született színházi és filmadaptáció mellett, amelyben Konrádot alakította.

Újra megnéztem *Iglódi István* rendezését, melyben *Avar István* mellett a már búcsúzni készülő Agárdy látjuk – megtörtén, beteg. Jutalomjáték volt a javából. A Pesti Magyar Színházban három évig játszották a darabot sikerrel, 2005-ben készült film belőle. A nádasdladányi kastélyban forgatott műben negyvenéves sebek szakadnak fel, s mindegyik fél mondja a magát, tükröt tartva önmagának, a másiknak és a személyes történelemnek is. *Szalay András* operatőr sejtelmes fényekkel, árnyakkal bűvöl; régmúlt karol a mába, majd fátyolos-szerelmes vallomásban újra megidéződik a múlt. Különösen *Agárdy* körül izzik a levegő, amikor tisztázódnak helyzetek, szerepek, bűnök és sérelmek.

A nemzet színészenek, Budapest díszpolgárának 2006. január 19-én már az égi szerepet osztotta ki a Nagy Rendező. Alakításainak tüzet-örömét itt hagyta közöttünk, mint ahogy ikonjait is.

Több mint húsz éve *K. Várnagy Márta* és *Kling József* kaposfüredi magángalériájában láthattam először táblaképeit. A pincetárlat megnyitóján *Eperjes Károly* is köszöntötte a népes közönséget. Számóca „Gabi bácsizta” a művészt, aki feleségével érkezett. Kicsit megpihentek a tetőtéri vendégszobában, mielőtt *Baróti János* kaposvári apátplébános megnyitotta volna az ikonkiállítást. *Agárdy Gábor* egyébként megfestette Márkot is, a Kling unokát, mégpedig úgy, ahogy szerinte ifjúként fog kinézni az akkor még göndör fürtös kisgyerek. Most a galériatulajdonosok nappalijának főhelyén látható ez az ajándék ikon, s ha összevetjük a már fiatalaberré lett Márk vonásait a két évtizede készült ikonnal, bizony elmondhatjuk: van hasonlóság.

Emlékszem, sokakat megszólított ez a kiállítás; már csak azért is, mert sem a téma, sem a műfaj, sem az alkotó nem volt mindennapi. A galériatulajdonosoknak viszont ösztönös törekvésük, hogy különleges látvány fogadja az odalátogatókat. Amikor már elpárolgott a közönség, arról faggattam az alkotót, honnan az indíttatás. Mint megtudtam, Bulgáriában forgatták az *Egri csillagok* című filmet, amikor egy nagy jégeső bezavarta a stábot egy szófiai templomba. Agárdy elkezdte nézegetni az ikonokat, s azok nyomban elvarázsolták. Már ott elhatározta: ha hazaérnek, mielőbb kipróbálja az ikonfestést.

„Egyszer azt kérdezte tőlem egy püspök, mit gondolsz, miért esett éppen akkor a jég? Hát azért, hogy bemerj a templomba! Valóban a Teremtő akarata volt ez; kaptam egy jelet: foglalkoznom kell az ikonokkal” – mesélte a művész.

Agárdy Gábor által festett ikon

Beszélgetésünk ideje előtt vagy negyedszázaddal zajlott az említett forgatás, és ez az idő elegendő volt ahhoz, hogy a neves színész mesterré érjen az ikonfestészetben is. Nevetve kérdezte: „Ha egy egyetem öt év, akkor a hátam mögött hagytott huszonhat esztendő, míg minden fortélyt el nem lestem, hány év?” Elmondta azt is, először hobbinak indult, de egyre inkább beletanult a technikába, és az ikon elválaszthatatlan lett tőle. Úgy véli, ha csak egy dologgal, a színjátszással kellett volna foglalkoznia, azt lehet, hogy már megunt volna. S mivel autodidaktaként fogott hozzá az ikonkészítéshez, sorra felkereste a jelentősebb „ikontermő” helyeket, s a cirill betűs írást éppúgy megtanulta, mint az aranyozást, a veretkésztést, az ötvösmunkát. Aranyozni például *Szász Endre* festőművésztől tanult, aki ama *Egri csillagok*-nak a látványterveit készítette, s aki a kaposfüredi kiállításon is megjelent. A színész egy idő után már könnyedén bánt a nehezen beszerezhető trombitarézzel, a speciális alumíniumlemezekkel, a könnyűfémekkel, a fóliákkal. A pannonhalmi

apátság alapításának ezredik évfordulójára egy százhetvenöt centiméteres szárnyas oltárt alkotott.

A triptichonon Szent István, Szent Gellért és Európa fővédőszentje, Szent Benedek alakja jelenik meg. Ikonja található Oroszországban, a Danyilov-kolostorban, de a Vatikánban is őriznek tőle egy táblaképet első királyunkról. Ezzel az alkotásával II. János Pál pápát ajándékozta meg.

S hogy volt-e kedvenc szentje Agárdy Gábornak? Mivel Miklósnak hívták az édesapját, így Szent Miklós volt számára a legkedvesebb, jóllehet a legtöbbször Jézus arca jelenik meg az ikonokon, s az évek múlásával mindegyik Krisztus-kép árnyaltabb lett. Mászt fejez ki a korábban festettek szeme, mint a fiatalabbaké. A művész egy időben fontosnak tartotta az antropológiát, hogy olyan hatások legyen a műveknek, mintha évszázadokkal ezelőtt születtek volna, de később lett e szándékáról.

Azt tartják, aki ikont fest, abban Jézus él. Erről is kérdeztem a neves színészt, aki így válaszolt: „Én nem vagyok templomba járó, s különösebben nem szeretem azokat az embereket, akik órákig térdelnek az oltár előtt. Jézussal odahaza is együtt lehetek. Amikor viszont ikont festek, akkor biztosan mellettem áll Krisztus. Ilyenkor ő vezeti a kezemet.”

Beszélgetésünk idején három darabban is játszott. Az *Advent a Hargitán* Zetelakiját már tíz éve folyamatosan. A *My Fair Lady*ben meg az öreg csatornatisztító szerepét osztották rá, és *Lengyel Menyhért Lenni* vagy *nem lenni* című művének is megvolt már a bemutatója.

Agárdy Gábor által festett ikon

A már szintén az égi festőállvány mellé települt Szász Endre megjegyezte a kiállítás megnyitón: ezeket az ikonokat el kellene adni. Agárdy vörös arccal így replikázott: „Te festőművész vagy, ebből élsz. Addig, amíg a képzőművészek és a festő barátaim nem játszanak színházban, nem adok el egyetlen képet sem.”

Azt is mondta, reklámfilmekben sem hajlandó szerepelni, csak akkor talán, ha már nem lesz mit enniük.

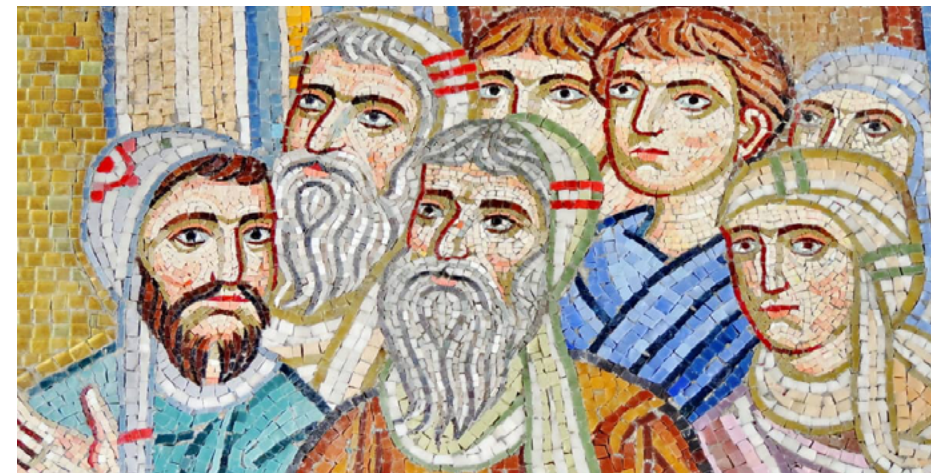
Amikor tehetségről, színészetéről, szerepformálásról, színpadi sikerekről beszélgettünk, így summázott: az a színész, aki este hét és tíz óra között elhiszi magáról, hogy Anglia királya, az nem normális. De ha nem hiszi el, akkor rossz színész.

Agárdy Gábor a legkiválóbbak egyike volt. Budapest díszpolgára a Farkasréti temetőben alusza örök álmát; Törley Mária szobrászművész készített gyönyörű síremléket. Egykori lakóházának falán, a VI. kerületi Király utca 82. alatt – ahol 1961-től haláláig élt – feleségének kezdeményezésére és támogatásával hat éve avatták fel emléktábláját, melyen Márai örökbecsű sora olvasható: „Amíg az embernek dolga van a földön, él.”

Megjelent az *Újember Katolikus Folyóiratban*, 2016. Április 19-én.

Kiss Lehel

Odzuni Hovhannesz és a kalifa

Omár Umajjád, a rettentő kalifa erős kézzel kormányozta kiterjedt birodalmát, távoliak és közeliak egyaránt félték a nevét. Amilyen hatalmas úr volt, épp olyan egyszerűen élt, számúzva magától minden kényelmet és földi ragyogást. Öltözete nem volt egyéb, mint durva daróc, étele pedig legtöbbször csak puszta kenyér. A palota legkisebb, minden ékeség nélküli szobáját választotta ki magának lakhelyül, ott borult térdre napjában ötször, Mekka felé fordulva. Ha lepergett a falakról a vakolat, a hibát mindannyiszor saját kezével javította ki áldásmondások közepette.

Omár Umajjád másoktól is elvárta – kiváltképpen családtagjaitól és az előkelőségektől – a hasonló lelki buzgóságot és önmegtartóztatást. Az imádság és a Korán olvasása mellett az időt leginkább bölcs és tudós emberek társaságában szerette tölteni.

Mióta meghallotta az örmények új katolikoszának hírért, egyre erősödött benne a vágy, hogy őt szemtől-szembe lássa. Kíváncsi volt, milyen lehet az az ember, akinek szerénységéről és tudásáról még ilyen távolságban is ámulattal beszélnek. Elhatározta hát, hogy magához rendeli Odzuni Hovhanneszt. Alig várta azt a napot, amikor megismerkedhet vele. Százszor is elképzelte a találkozást, s ahogy telt az idő, egyre izgatottabb lett.

Végre jelentették, hogy a vendég megérkezett. A kalifa felállt a székéből, és elindult az ajtó felé. Ekkor a katolikosz belépett a terembe. A kalifa megtorpant: Hovhannesz főpapi öltözeténél még sohasem látott pazarabbat! Süvegén aranszálakkal hímzett angyalok repdestek, földig érő bársonyköpenyének magasított gallérján szőlőindák kanyarogtak. A köpeny alatt a felkelő Nap színeiben pompázó selyemruha, nyakában ékkövekkel díszített kereszt. Am a katolikosz sem döbbsent meg kevésbé a kalifa láttán.

– Ha jól tudom, Jézusnak és az apostoloknak nem volt ilyen ruházatuk! – jegyezte meg egy kis idő után Omár Umajjád.

– Azt gondoltam – felelte *Hovhannesz* – így illik színed elé járulnom.

Ekkor letette a süvegét, kioldotta a köpeny ragyogó fűzőit, és lehántotta magáról a selyemruhát. A kalifa csak most lepődött meg igazán: az örmény főpap testét daróc fedte, durvább és foltosabb, mint az övé!

– Ó! – csak ennyit tudott mondani.

A katolikosz folytatta a vetkőzést. Karjait kiszabadítva derékig letolta a darócruhát, s meztelen felsőtesttel állt a kalifa előtt, aki most már hangosan kiáltott fel:

– Óóó!

A vendég karjain, oldalán zöld és lila foltok éktelenkedtek, a hátán hosszú csíkok hegei. Vezeklőve alól feketén szivárgott a vér.

A palotában napokon át teljes csendnek kellett lenni. *Omár Umajjád* és *Odzuni Hovhannesz* éjszakákba nyúlóan beszélgetett egymással a Koránról, a Bibliáról, Mohamedről, Jézusról, a csillagok járásáról, az arabok erejéről, az örmények szenvedéseiről.

Búcsúzás előtt a kalifa megilletődve kérdezte:

– Mondd meg, bölcs és nagy tudású katolikosz, mit tehetnék érted? Van-e valami szívbeli kívánságod? Feltétel nélkül teljesítem!

– Azt kérem, ó, nagy tiszteletű kalifa – felelte *Hovhannesz* – hogy országomban az evangélium hirdetése ne ütközzön akadályba, és minden keresztény szabadon gyakorolhassa hitét!

– Meglesz! – mondta határozottan a kalifa.

– A hitük miatt vértanúhalált haltak elkobzott javait pedig szolgáltatassá vissza az örményeknek! Ennyit kérek!

– Meglesz! Ezen felül azt is megígérem – tette hozzá *Omár Umajjád* – hogy amíg én leszek a kalifa, Örményországnak nem kell adót fizetnie!

A kalifa állta a szavát. Az örmény egyház még az ő halála után sem kellett soha adót fizessen a megszálló araboknak.

Helyesbítő információ

Az alábbi helyesbítő kiegészítést Szervátiusz Anikótól, Szervátiusz Tibor leányától kaptuk, a művészlől közölt korábbi cikkünk kapcsán. A helyesbítésnek örömmel adunk helyet: „Szeretném a szerkesztőséget tájékoztatni, hogy a www.szervatiusz.hu oldal hiányosan közli Édesapánk adatait. Hárman vagyunk testvérek: Anikó, István (Édesanyánk Bach Hedda) és az Ürmösi Enikővel kötött második házasságból származó Boglár, akinek édesanyjával 22 éven át élt Édesapánk és együtt küzdöttek meg az áttelepülés nehézségeivel. Róluk egyáltalán nem tesz említést a honlap, mintha nem is léteznének.”

A Szervátiusz Anikó által létrehozott, édesapjára emlékező Facebook oldal elérhetősége: „Szervátiusz Tiborra emlékezve”

Péter H. Mária

Emlékezés dr. Mártonfi László egyetemi tanárra, a marosvásárhelyi Gyógyszerészeti Kar egyik alapító tanárára, születése 107. évfordulója alkalmával

Mártonfi László nevéhez fűződik az 1948-ban létrehozott Marosvásárhelyi Gyógyszerészeti Kar Gyógyszerészeti kémiai tanszékének létrehozása és annak vezetése. *Mártonfi László* gyógyszerész egyetemi tanár és felesége, szintén gyógyszerész, így már egyetemista koruk óta, mind a magánéletben, mind a szakmában egymást segítették, és mint házastársak egymást jól megértve egy szép, tartalmas kiegyensúlyozott családi és szakmai életet éltek.

Mártonfi László egy olyan örmény eredetű családból származott, amelyben több orvos, gyógyszerész és tanár is volt. Szamosújváron született 1903. január 2-án. Édesapja, dr. *Mártonfi Lajos* geológus, biológianár, a helybeli gimnázium alapítója és 25 éven át igazgatója volt. Az Erdélyi Múzeum-Egylet megbízásából, *Gr. Eszterházy Kálmán* elnök és *Dr. Brassai Sámuel* alelnök ajánlásaival, még ifjú korában több éven át földtani kutatásokat végzett és tudományos anyagot szolgáltatott a múzeum gyűjteménye számára. Édesanyja *Merza Gabriella*, *Merza Emanuel* leánya. Ebből a házasságból 4 gyermekük született: bátyja *István* (1895-1966), aki a Ferenc József Tudományegyetemen 1919 márciusában orvosi diplomát szerzett, majd Szilágysomlyón „mindenki orvosa” lett. A középső fiú, *László*, aki már a román tannyelvű I. Ferdinánd Király Egyetemen kapott gyógyszerész oklevelet és húgai: *Erzsébet*, aki még gyerek korában meghalt valamint *Margit*, aki később gyógyszerész asszisztens lett. Az apja korán 1908-ban elhunyt, és így az édesanya özvegyen nevelte a négy majd három kiskorú gyermekét.

kodott. Ezzel megkezdte a gyógyszerészi pályáját, majd az egy év letelte után, 1924 őszén beiratkozott a román tannyelvű I. Ferdinánd Király Egyetemre, ahol sikeresen elvégezte tanulmányait. 1927-ben megkapta gyógyszerészi oklevelét 246/1927–28. számmal. Jó és szorgalmas tanuló lévén már egyetemi hallgató korában, 1926. október 1-től *dr. Pamfil I. P. Gheorghe* professzor vezette Gyógyszerészeti Intézetben gyakornoki beosztásban (kinevezésének száma: 151 599/15, december 1926), dolgozott. Valószínű meg voltak munkájával elégedve, mert 1928. május 1-től ugyanitt tanársegéd lett (kinevezésének száma: 62 122/ 1. mai 1928). Ez idő alatt *Pamfil* professzor irányítása mellett elkészítette doktori értekezését, amelyet 1931-ben védett meg a gyógyszerészdoktori fokozat eléréseért. Doktori értekezésének tárgya a Nátrium-, Calcium- és Magnéziumsók előállítása természetes anyagokból: kősó, gipsz és dolomitból, valamint ezeknek a természetes anyagok anionjainak felhasználása.

Közben már a doktori fokozat elnyerése előtt, 1930. április 1-jén kitűnő eredménnyel vizsgát tett a Munkaügyi- és Egészségügyi Minisztérium bizottsága előtt a gyógyszerészeti vezetőgyógyszerészi címért. 1931-ben ugyanezen minisztériumok által szervezett versenyvizsgán Bukarestben is részt vett, hogy gyógyszerészeti nyitására jogot kapjon. Ezen a vizsgán a több mint száz jelentkező közül hetedikként 19-es átlagjeggyel végzett (a maximálisan elérhető jegy a 20 volt).

Mártonfi professzor 1949. március 22-től az 1968/69-es tanév végéig, nyugdíjazásáig tanított és vezette az általa alapított tanszéket. Kezdetben, mikor a tanszéken még nem volt más oktató, a gyakorlatokat is ő tartotta. A négy később három szemeszteres gyógyszerészeti kémia oktató-

sán kívül 1951-től 1962-ig a merceológia, a gyógyszerészi áruismeret féléves tantárgy tanítását is elvállalta. 1962-től nemcsak magyar nyelven, hanem románul is tartotta az előadásokat. Így ő volt a gyógyszerészeti kémiai oktatás megteremtője. Előadásai gazdag oktatói, valamint gyakorló gyógyszerészi tapasztalatait tükrözték és a rendszeresség, a tökéletes érthetőség jellemezte őket. Kinevezése után feleségével és *Zsófia* kislányával együtt áttelepültek Marosvásárhelyre, ahol felesége előbb az egyetemi, később kórházi gyógyszerésztárban dolgozott nyugdíjazásáig.

Tehát, *Mártonfi* professzor 1949. március 22-től az 1968/69-es tanév végéig, nyugdíjazásáig tanított és vezette az általa alapított tanszéket. Kezdetben, mikor a tanszéken még nem volt más oktató, a gyakorlatokat is ő tartotta. A négy később három szemeszteres gyógyszerészeti kémia oktatásán kívül 1951-től 1962-ig a merceológia, a gyógyszerészi áruismeret féléves tantárgy tanítását is elvállalta. 1962-től nemcsak magyar nyelven, hanem románul is tartotta az előadásokat. Így ő volt a gyógyszerészeti kémiai oktatás megteremtője. Előadásai gazdag oktatói, valamint gyakorló gyógyszerészi tapasztalatait tükrözték és a rendszeresség, a tökéletes érthetőség jellemezte őket. Egyetemi oktatóként az elsők közt bocsátott a hallgatók rendelkezésére sokszorosított jegyzeteket. Már az első év után, 1950-ben tankönyvpótló egyetemi jegyzetet írt a 227 oldalas Szervetlen gyógyszerészi kémiai jegyzetek címen. 1950-ben, majd 1959-ben a Gyógyszerészi kémia. I. rész: Szervetlen vegyületek címen 212 oldalas könyv formájában jelent meg.

Az oktatói munka mellett tudományos tevékenysége is sokoldalú volt. 1956-57-ben egy jelentős új eljárást dolgozott ki

a növényi olajok vizsgálatára. Ezt a VII. Román gyógyszerkönyv és még több más gyógyszerkönyv is felvette hivatalos módszerei közé. Éveken át különböző szervetlen anyagok meghatározási módszereivel és egyes alkaloidok kristálytani sajátágaival is foglalkozott, az elemi kén meghatározásának általa kidolgozott módszerét újításnak elfogadták és Újító oklevelet is kapott. Módszerét átvette a Román Gyógyszerkönyv mellett más külföldi gyógyszerkönyvek is. Tudományos kutatásainak eredményei közül kiemelkedő az olajos kontrasztkészítmények előállításának és tanulmányozása (1956). Éveken keresztül foglalkozott növényi olajokkal, elsősorban a tárolás során történő változásokkal és ezek megakadályozásával (1957). Mint szakszerkesztő munkatársa volt a Román Gyógyszerkönyv VII. és VIII. kiadását szerkesztő bizottságnak. Ezen kívül nagyszámú cikkely és több kémiai monográfia szerzője volt. Kutatásainak eredményeit 1957-től a *Farmacia* c. országos gyógyszerészi szaklap hasábjain közölte. Ennek a havonta megjelenő országos folyóiratnak a szerkesztőbizottsá-

Családi kriptá a Házsongárdi temetőben

gában tevékenyen részt vett élete végéig, így évtizeden át képviselte a marosvásárhelyi Gyógyszerészeti kart ennek a szakfolyóirat szerkesztő bizottságában. Számos dolgozata jelent meg a marosvásárhelyi egyetem kiadványában, az Orvosi Szemlében is, valamint a szintén Marosvásárhelyen megjelenő Gyógyszerészi Értesítőben.

Dr. Mártonfi László egyetemi tanár maradandó oktatói és tudományos-kutatói tevékenységével bekerült a romániai gyógyszerészet történetébe. Így neve és arcképe készült festménye az alapító tanárok közt szerepel az egyetem tanácstermében.

Még Kolozsváron megnősült, felesége kolozsvári polgári családból származó *Pápai Zsófia*, akinek apja *Pápai Sándor* okleveles építész mérnök, anyja *Baboss Emília*, testvéröccse *P. Zoltán* (1909-2000) később neves marosvásárhelyi sebész professzor lett. *Pápai Zsófia* 1904. november 19-én született Kolozsváron. Iskoláit szülővárosában a Marianumban végezte 1910 és 1922 között. Ezután ő is a gyógyszerészi pályára lépett, 1923. aug. 1-től 1924. aug. 1-ig, *Lukács Ferenc* (1882–1958) Apostol nevű kolozsvári gyógyszerésztárban gyakornokoskodott. Egyetemi tanulmányait ő is a román tannyelvű I. Ferdinánd Király Egyetemen végezte, ahol 1927. december 17-én a gyógyszerész oklevelet, majd 1928-ban a „libera practica” a szabad gyakorláshoz való engedélyt is megkapta. Már 1926. október 1-től dolgozott a klinikai gyógyszerésztárban gyakornokként, majd 1930. január 1-ig tiszteletbeli tanársegédként. Ekkor visszament *Lukács Ferenc* gyógyszerésztárba, és 1932. január 1-ig vezette azt gondnoki minőségben. Ugyanilyen beosztásban vállalta el 1932. január 1-től az elhunyt gyógyszerész örökösei tulajdonát képező Isteni Gondviselés gyógyszerész-

vezetését is 1938. november 1-ig. Ekkor átment dolgozni férje, *Mártonfi László* Diana gyógyszerárába, mint alkalmazott, beosztott gyógyszerész, ahol a gyógyszerár államosításáig (1949. április 2.) dolgozott.

Miután férje, *Mártonfi László* kinevezést kapott Marosvásárhelyre, ő is ide költözött kislányával együtt. Marosvásárhelyen 1950. aug. 1-től 1957. dec. 1-ig az 1. sz. poliklinikai gyógyszerárba kapott kinevezést, majd a 101. sz. klinikai gyógyszerár steril oldatokat készítő laboratóriumának lett a vezetője nyugdíjazásáig (1965. jan. 1.).

Dr. Mártonfi László professzor 1973. október 20-án hunyt el Marosvásárhelyen. Sírja Kolozsváron a Házsongárdi temető lutheránus részébe az egykori őseinek kriptájában van. Felesége férje halála után visszaköltözött Kolozsvárra. Kilencvenöt éves korában, 2003. március 27-én hunyt el. Őt is ugyanabba a kriptába temették el. Sajnos ma a kriptá kissé elhanyagolt állapotban van, de jól olvasható a tető alatti szürke táblán *Merza Izsákné* sírboltja.

Dr. Mártonfi László professzor a szerénység mintaképe volt és maradt egykori tanítványai és munkatársai számára. Pontossága, lelkiismeretessége példamutató volt kollégái és tanítványai részére. Igazságszerető és igényes tanár volt és ebben mindenkor következetes is maradt. Szerette szakmáját és a szakma szeretetét átültette tanítványaiba és munkatársaiba egyaránt. Emlékét kegyelettel ápoljuk valamennyien, és nekünk, akik egykor tanítványai vagy munkatársai voltunk, megadott, hogy közelebről megismerhettük, tisztelhetjük, megszerethettük és értékeljük, mint a gyógyszerészeti kémia kiváló előadóját. Ezt ne felejtjük el, gondoljunk reá tisztelettel szeretettel és hálával. Nyugodjon békében.

Köszönetet mondok *Mártonfi* professzor leányának, *Felméri Zsófiának*, *dr. Széman Péter* főorvosnak, a családi adatok közléséért és *dr. Gaal Györgynek*, kolozsvári helytörténésznek, a Házsongárdi Alapítvány vezetőségi tagjának a temetői adatokért.

Megjelent az e-nepujasag.ro oldalon

Értesüljön programjainkról hírlevelünkben

Tisztelt Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek Olvasó!

Remélhetően az év második felében újraindul a közösségi élet és újra tarthatunk rendezvényeket, közösségi találkozókat, barangolásokat, kézműves és gasztronómiai műhelyeket. Tekintettel arra, hogy a Füzetek csak kéthavonta jelenik meg, nem tudjuk naprakészen Önt értesíteni az újságon keresztül. Program ajánlatainkat megjelentetjük majd a www.eokk.hu honlapon, illetve a honlapon fel tud iratkozni hírlevelünkre is, hogy mindig frissen kapja meg az értesítéseket a hírekről, programokról, cikkekről.

Amennyiben Önnek nincs közvetlen internet elérési lehetősége és mégis szeretne időben értesülni az eseményekről, úgy javasoljuk nézzen körbe a családban, a szomszédságban. Ha talál valakit, aki felvállalja, hogy segít Önnek közvetíteni ezeket a programértesítőket, akkor javasoljuk beszéljen vele és kérje meg, hogy ő iratkozzon fel hírlevelünkre, és értesítse Önt a programokról.

Szerkesztőség

Fabók Dávid

Megkóstoltuk Noyan Tapan Rozé, az örmény bor

November óta éljük zárkóztatottabban életünket, minimálisan találkozva rokonainkkal, barátainkkal. Mostanra éppen elég volt belőle, ezért egy szigorúan tíz fő alatti, nyomokban maszkot is viselő, beszélgetős, borozgatós, társasjátékos estét tartottunk az elmúlt pénteken.

Amikor barátainkkal találkozunk, mindig előkerül valami érdekes finomság, valaki olyant süt-főz, amit még nem ettünk, de előfordul, hogy egyikünk csak meglát valami izgalmas finomságot jártában-kelében és elhozza, megosztja a többiekkel.

Valahogy így alakult most is. Novemberben nyitott az "Armenian Food" üzlet, mondhatni mini szaküzlet az Akácfa utcában. Néhány négyzetméter az egész, viszont szintiszta örmény. Örmény ételek, kompótok, lekvárok, gyümölcslevek és még megannyi más finomság áll a polcokon, és természetesen borok, valamint a mindent vivő Ararat Brandy. Amióta megnyitottak és egy ismerősöm felhívta rájuk a figyelmemet, terveztem, hogy körülnézek náluk. Ezidáig ez nem sikerült. Most is majdnem feladtam, mivel végtelen ciklusban kellett parkolót keresnem a környéken, hogy megközelíthessem az üzletet, de a türelem parkolót terem.

Az üzlet kicsiny kirakatában a szokásos termékbemutatón kívül lavash van kifüggesztve, mint valami aszalterítő, vagy textílnemű, mosás utáni száradási céllal. Ha a cégér alapján nem kerülnénk képbe a bolt lényegével kapcsolatban, a lavash helyére teszi a dolgokat. A piciny üzletbe lépve örmény hölgyek örményül köszön-

tenek és azonnal segítenének – immár magyarul –, ahogy a jó kereskedő teszi, hiába a vér nem válik vízzé. Elmondom, hogy először vagyok itt, ismerkedem a hellyel, és ennek nagyon örülnek, hiszen ez is a jó kereskedő ismérve. Készítést

érzek, hogy megvalljam nekik, csak félig vagyok örmény, anyai ágon, és a nyelvet sajnos nem ismerem. A barátságos kereskedői válasz nem késik, “félig? Az éppen tökéletes, pont egy féllal több, mint a semmi”. Csak pozitívan!

Néhány dolgot nem tudtam otthagyni, mivel brandy tartalékaim éppen fel vannak töltve, az örök sláger termékből nem hoztam, de többek között a címben is szereplő *Noyan Tapan* rozéval lettem gazdagabb. Időbe telt, míg száraz bort találtam a polcokon, ez igaz. Édesapám egyik alapvető fontosságú útravalója volt számomra kamaszkorom idején, hogy “fiam, a bor az száraz”. Így alakult, hogy addig kutattam, míg megtaláltam ezt a rozét. A címkéről Noé bárkája köszön ránk, ahogy halad célja, az Ararat felé. A bor nevének jelentése ugyanis “Noé bárkája”. Izgalmas, visszafogott, mégis hatásos és szép címke, azoknak is szívből ajánlható ez a rozé, akik első körben a címke szépsége alapján választanak bort.

Megkapó volt az ital színe is, nem az általános, pirosas, hanem a számomra különösen tetsző, hagymahéj színű nedű mosolygott hívogatóan az üvegben.

Vártam az estét, hogy a barátokkal, a hosszas elzártság után végre együtt kocintva, ezt a bort kóstoljuk. Nem vagyok sommelier, nem vagyok borszakértő, igyekszem eltanulni hozzáértő barátaimtól a borhoz való hozzáállást, a bor tisztelétét és ízlelését, hogy “illatolunk” és kóstolunk, nem pedig csak bedöntjük a pohár bort és kész. Szóval szakszerűen semmiképp nem tudom megfogalmazni, hogy milyen gyümölcsösség és milyen tanninok, stb. Annyit tudok elmondani, hogy picit fanyar és ezzel együtt mintha kissé késői szüretű szőlő volna e bor lényege, de mindenképpen harmónikus és egységes ízzel volt dolgom. Nagyon megsze-

rethető bor, úgy tűnik, hogy egy jó baráti beszélgetés elmaradhatatlan kelléke lesz, hosszú, vagy hosszúnak tűnő estéken. Könnyű lesz azzá váljon, mivel egyöntetű volt a társaságban is ez a vélemény.

A címke szerint ez a bor “Wine of Armenia” és ha már Örményország bora, lássuk mit is ittunk pontosan. Az internetet segítségül hívva megtudható, hogy Areni, korábban Arpa falu, ahová ez a bor való, Vajoc Dzor tartományban fekszik és kifejezetten bortermeléséről ismert. Emellett azonban arról is, hogy a kétezres évek elején egy itteni ásatáson került elő a legősibb bőrcipő és a legősibb borászat lelet együttese.

Az időszámításunk előtt 4000 évvel működő “borászatból” szőlőprés, fermentációs tartályok, edények és kupák kerültek elő, valamint a bortermő szőlő, a *Vitis Vinifera* faj töveit és szőlőmagvakat is találtak a régészek. Mindez arra utal, hogy már kiforrott mesterséget űztek őseink a megtalált helyen, tehát a szőlő és borkultúra eredete még korábbra nyúlik vissza. Nem elhanyagolható, hogy Areni 1321-ben épült örmény templomát az a Momik mester tervezte, aki leginkább a nem túl távol fekvő Noravank kolostorának dombozműveinek faragójaként ismert.

Bár arra természetesen sehol sincs hivatkozás, hogy a *Noyan Tapan* borai nevűkhöz hűen Noé bárkájának fáiból készült hordóban érlelődjenek, remek betekintést nyújtanak az örmény borok világába. Ez a kóstoló, ez a pohár bor valódi különlegesség volt baráti asztalunkon, és csakúgy, mint a címkén szereplő olajjal repülő galamb, a közösségi lét, a baráti együttlétek reményét hozta el ezen az estén számunkra, a hosszú bezárkózás vége felé közeledve.

Noyan Tapan - Rosé. Megkóstoltuk, érdemes volt!

Nagy Kornél

Örmény kereskedők Tokaj–Hegyalján, 1. rész

Az örmény kereskedők tokaj-hegyaljai jelenlétéről igen kevés adat áll a kutatók rendelkezésére. Ennek oka egyrészt abban gyökerezik, hogy kereskedelmi tevékenységüket e régióban nem igazán kutatták. Másrészt a hegyaljai zsidósággal és a görögséggel ellentétben nem alkottak közösségeket a borvidéken, azaz nem telepedtek le. Ugyanakkor a jelenlétük a forrásokban és borkereskedelemben megkérdőjelezhetetlen.

Az örménység számára sohasem volt ismeretlen a szőlőművelés és a borkészítés tudománya. A történeti Örményország területe a kaukázusi Grúziával együtt a borászat bölcsője volt, így az örmények már az időszámításunk előtti évszázadokban is borral kereskedtek.

A mai Tokaj–Hegyalján az örmények a 15. század végén jelentek meg kereskedőként, mint a lengyel uralkodók alattvalói. Tudniillik a 15–17. században a Hegyalján a lengyel borkereskedő tulajdonképpen gyűjtőfogalom, ugyanis a borkereskedéssel foglalkozók tekintélyes hányada német vagy örmény származású volt. Az örmények lengyelországi jelenlétének oka pe-

dig történelmük vérzivataros évszázadai-ban keresendő.

A középkori Örményország valójában már 11. század közepére megszűnt, mint politikai entitás. Az 1045. évi bizánci hódítás, amelyet közvetlenül a szeldzsuk-török uralom, majd az 1204. évi grúz annexió, valamint a mongolok, türkmének és oszmán-törökök inváziója követett, jelentős hatást gyakorolt az örménység sorsára. A folyamatos inváziók, vallási üldöztetések az örmények tömeges, biblikus méretű kivándorlását eredményezték a kelet-európai (a krími, halicsi és moldvai), valamint kilikiai, kis-ázsiai és közel-keleti diaszpórákba.

Lengyelországban az örménység jelentős közösséggel rendelkezett a középkor óta, amely a legtehetősebb volt a középkori diaszpórán belül. A mai Podólia és Galícia területén a 13. századtól kezdve nagy számban jelentek meg örmény menekültek, akik az úgynevezett észak-levantei kereskedelmi útvonal mentén hozták létre közösségeiket. Szabad vallásgyakorlatukat, illetve kereskedelmi kiváltságukat mind a halicsi fejedelem, mind pedig az Aranyhorda elismerte.

A galíciai örménység történetében döntő momentumnak bizonyult a halicsi fejedelemség lengyel elfoglalása 1346-ban. *III. (Nagy) Kázmér* (1333–1370) az újonnan meghódított területet igyekezett minél gyorsabban a lengyel államba integrálni. A király az ott megtelepedett, illetve folyamatosan megtelepedő örményekben partnerre talált: erős kereskedő-kézműves, város lakó társadalmi csoportot látott bennük, akik képesek voltak a korabeli Lengyelország gazdasági fejlődésének katalizálására. Másrészt ezek az örmény csoportok a kelet-közép-európai társadalmakban hiányzó városi polgárság szerepét is képesek voltak betölteni. Az uralkodó 1356-ban kiadott dekrétumaiban a királyság egész területén szabad kereskedelmi jogot biztosított az örményeknek, továbbá engedélyezte számukra a szabad vallásgyakorlatot is. Ezeket a rendelkezéseket *III. Kázmér* király utódai egészen a 17. század első feléig megerősítették. Ez különösen igaz volt *Báthory István* (1576–1586) királyra és erdélyi fejedelemre (1571–1586), aki még kedvezőbb kiváltságokat adott a kereskedelem és vállalkozás terén az örményeknek.

A 17. század elejéig Lengyelország az örménység számára mindig is a menetsvát jelentette, mert a folyamatos anyaországi hadjáratok és az ezzel járó üldözötteségek

miatt további örmény lakosok hagyták el szülőföldjüket, és a Krím-félsziget érintésével Lengyelország területén letek új hazára. Jól ismerték a *III. (Nagy) Kázmér* óta biztosított kedvező feltételeket. A 17. század elejére mintegy 100 ezer örmény élt az akkori lengyel állam területén. Ráadásul a Krím-félszigeten élő örménység jelentős része 1475-ben – miután a Krími Kánság az Oszmán Birodalom közvetlen politikai befolyása alá került – Lengyelországba települt át. Ugyanakkor a 16. századra a Lengyelországban élő örménység jelentős része már nem saját nyelvén beszélt. Ugyanis a 14–15. században a körükben végbement nyelvcsere eredményeképpen krími törökül (az úgynevezett armeno-kipcsak nyelven) beszéltek, miközben írásukat örmény betűkkel jegyezték le. Az eredeti örmény nyelvet csak papjaik beszélték, leginkább istentiszteleteik alkalmával. Ez azért volt fontos, mert a Lengyelországban élő örmény kereskedők e nyelven készítették a kereskedelmi tevékenységükkel kapcsolatos feljegyzéseiket, amelyek mind a mai napig a varsói, a lengyel és a krakkói levéltárak egyik legértékesebb részét képezik.

Az örmények Lengyelországban elsősorban városokban telepedtek meg. Erős önkormányzattal – élén az örmény bírókkal – és egyházközösségekkel rendelkező közösségekről tudunk Bar, Belz, Jaroslawl, Jazłowiec, Kameniec-Podolski, Krakkó, Krosno, Kutu, Luck, Łwów/Lemberg, Premysl, Stanislawów és végül a 17. században *Báthory István* kancellárja, *Jan Zamoyski* által alapított Zamość városokban. Az örmények a 15. századra olyan nyira megerősödtek gazdaságilag, hogy erős kereskedőtársaságokat, ahogy ők nevezték, testvériségeket hoztak létre, amelyeket hatalmas és befolyásos kereskedőklánok vezettek. Neveiket a 15. század

végére teljesen lengyelesítették, ám ennek dacára ki lehetett deríteni, hogy e nevek mögött örmények rejtőztek. Ilyen híres kereskedőklán volt Lengyelországban az Abgarowicz, Bernatowicz, Isakowicz, Mardirosowicz, Nersessowicz, Nowak, Ohanowicz, Petrowicz, Romaszkan, Stefanowicz, Torosowicz, Symonowicz, Teodorowicz és Tumanowicz család.

Ezek a kereskedőklánok a 15. század óta különösen nagy figyelmet szenteltek a magyarországi borok Lengyelországba vitelének. Nemesgyeser Magyarországra jártak borokat vásárolni, és általában Bártfa, Eperjes, Kassa, Késmárk vagy Lőcse városokban jutottak magyar borokhoz. Az örmények eleinte szerémségi borokkal kereskedtek, majd a 15. század második felében a felvidéki városok kialakuló szőlőbirtoklásának eredményeképpen áttértek a hegyaljai borok adásvételére. Így már az 1470-es és az 1480-as években eljutott az abaújszántói, a mezőzombori, az olaszliszka, a sátoraljaújhelyi, a tállyai, a tarcali, a tokaji, vagy a tolcsvai borok híre Lengyelországba. A 16. században például feljegyezték, hogy a galíciai városok örmény templomaiban a liturgia (surb patarag) alkalmával hegyaljai borral áldoztak.

A mohácsi vészt követő évtizedekben a lengyelországi örmények a városi birtoklású szőlők mellett az uradalmi (tokaji, tállyai, sárospataki) szőlőkből is vásároltak borokat. Így az örmények közvetett és közvetlen módon is kontaktusba kerültek

a Serédy, az Alaghy, a Thurzó, a Perényi, a Dobó és a Lórántffy főúri családokkal. *Báthory István* uralkodása alatt ez a kereskedelmi kapcsolat még inkább lendületet vett. A lengyelhoni örmény kereskedők tevékenyen részt vettek az uralkodó hegyaljai, pontosabban a király tarcali, tállyai, tokaji és tolcsvai szőlőbirtokairól származó borok kereskedelmében.

Az örmények jelenléte igen aktív volt a makoviczai uradalom birtokában álló mádi szőlőkből származó borok eladásában is. Különösen azért fontos ez, mert a nevezett uradalom 1602-ig a lengyel *Ostrogorsky* főúri család birtokában állt, amelyet az előbb említett évben *Rákóczi Zsigmond* (1544–1608) erdélyi fejedelem szerzett meg. Azonban az örmény kereskedők, mint lengyel alattvalók, továbbra is fontos szerepet játszottak az onnan származó hegyaljai bor értékesítésében. Sőt a 17. század közepéig a lengyelországi örmények a Rákóczi-családdal is szoros üzleti kapcsolatban álltak. Különösen jók voltak ezek a kötelékek a Rákóczi-család grófi és az ún. körtvélyesi ágával. Ezen túlmenően más Zemplén vármegyei főúri, köznemesi és kisnemesi szőlőbirtokos családokkal is szoros üzleti kapcsolatban álltak (Bocskai, Baksa, Bónis, Hartay, Kapy, Semsey, Sennyey, Szepessy, Sztáray, Szuhay, Thököly, Zombory stb.).

Megjelent Rubicon 2016/8. számában

Folytatás a következő számban

Sztojka Tamás

Dávid Mária, tanítónő - interjú

Az 1980-as évek második felében elég sok hangfelvételt készítettem a kászoni falvak idős embereivel, akik nagyrészt pácienseim és egyben falustársaim voltak. Így volt ez az én tanító nénimmal is, aki első osztályos koromban tanított. Az itt közölt visszaemlékezés a második világháborúig tart, a további rész elveszett. Így is érdekes lehet... A tanítónéni a háború után évtizedekig Kászonban szolgált, tanított. 1970 körül ment nyugdíjba. Nyolcvan éves kora körül betegeskedni kezdett, aztán gondozásra is szorult. Bukarestbe a testvérehez költözött, mivel itt ő egyedül élt addig. Később ott halt meg, ott is temették el, de én mindezekről részleteket sajnos nem tudok. Szeretettel és hálával adom most közre ezt az emléktöredéket

Sztojka Tamás
Nyugalmozott családorvos
Kászon, Hargita megye

Dávid Mária tanítónéni lakásán vagyunk, Kászonaltíz 67 szám alatt. Úgy tudom, hogy a tanítónéni az egyetlen örmény származású személy Kászonban jelenleg. Dávid Mária nyugdíjas tanítónő vagyok, születtem Kászonaltízen 1910 április 9-én. Édesapám Dávid Márton postafőnök volt, postafőnöke öt Kászonnak, mind az öt falunak. Az ősszülei Örményországból menekültek el 1730 körül. Baróton voltak letelepedve. Édesapám Kézdivásárhelyen született 1851-ben. Az elemi iskoláit ott végezte, azután a felsőbb osztályokat Nagyszébenben. Kászonba lett kinevezve iskolai éveit után, megnősült, az első felesége Szentpáli Ida volt, szintén örmény származású, meghalt 1905-ben. Édesapám megnősült 1907-ben másodsor, elvette Baróti Máriát, aki sokkal fiatalabb volt nálánál. Született Szászrégenben. Édesapám meghalt 1914-ben. A posta és a mellette lévő üzlet egy épületben volt, leégett. Édesapám és Száva Márton, aki vezette az üzletet, kereskedő volt, unokatestvérek voltak, ő is szintén örmény.

Neki volt egy medvéje, mindig azzal foglalkozott napközben. Édesanyám felterítette az udvaron a ruhákat, a medve ment és leszedte őket. Miután leégett a lakás, a szüleim vettek egy beltelket és ráépítettek egy új épületet. Közben történt, hogy az anyagot kezdték lopni éjszakánként, édesapám kénytelen volt őrizni. Be volt rendezve egy szoba ahol aludt, itt megfázott, meghült, tüdőgyulladást kapott s három hónap alatt elvitte. Szegény édesanyámnak elege volt három kisleánnyal s édesapám betegen az ágyban. Én három éves és pár hónapos voltam, visszaemlékszem egyes dolgokra... Kicsi leánykák mentünk édesapámnak az ágyához, édesanyám védett, csak zsebkendőn keresztül engedte, hogy megcsókoljuk. Visszaemlékszem, egy alkalommal édesapám ebédelt csirkepaprikást, odamentem az asztalhoz, csirkecombot adott nekem, mintha most is látnám...

Édesapám halála után zárdába vittek. Először a nővéremet, azután, mikor anynyira nőttem vittek engem is. 1917-ben

Szamosújvárra kerültem, ferencrendi nővérek vezették az árvaházat. Nővéremet 1915-ben vitték, a nővérem ingyenes volt, ellenben értem édesanyám kellett fizessen minden hónapban 100 koronát. Kézdivásárhelyi bankon keresztül fizetett, de végül csak fél összeget, 50 koronát. Közben folyt a háború. Szamosújvárt jártam két osztályt az elemiben, hazahoztak 1919-ben. A húgom súlyos beteg volt, a spanyolnátha járvány miatt, tanító járt hozzá tanítani. Ő tanította az abc-t, ekkor első osztályos volt, utána én segítettem neki a második osztályban. Itthon jártam 3 osztályt, ez alatt a nővérem elvégezte ott a középiskolát, haza jött s engem vittek el ingyen tanulónak. Ott voltam hét évet, elvégeztem a „Scoala generala de fete Gherla”-t. Örmény iskolában jártam az első évet, azután elvették és román iskolába kellett járni. Az is körülményes volt, mert két évvel még többet jártam. Miután elvették az örmény iskolát, itthon jártam a harmadik, negyedik és ötödiket. Visszamentem Szamosújvárra, ott már nem vettek vissza csak az első polgáriba, ez még örmény iskola volt, az ötödiket nem számították be... A másodikban, 1924-ben elvették az örmény iskolát, én kellett volna menjek a harmadik polgáriba, de nem vettek fel, sokan voltunk az árvaházban, a hatodikat is ki kellett járjam. Így jártam ötödiket első polgárit, hatodikat második polgárit, utána a másik két osztályt. Édesanyám közben férjhez ment, én hazajöttem, segítettem a szüleimnek. Mostohaapám nem jó szemmel nézett minket.

Ki volt ő?

Bodó Mihály csendőrmester volt és mivel mi nőttünk, az igényeink is növekedtek, a nővérem elment a fővárosba, ott mesterséget tanult. Férjhez ment, a férjével nyitottak egy kenyérüzletet.

Itt álljunk meg egy kicsit. A tanító néni gyermekkorában, itt Kászonban milyen örmény családok voltak? Hányan voltak? Volt-e közösségi élet, jártak-e össze? Az én gyermekkoromban Bernád István volt, aztán Szálasi, volt egy Szultán család is. Ezek bérmaszülei voltak édesanyámnak. Örmény volt Szultán Izsák Lukács, aki mészáros volt, mint fiatalember megnősült, született egy fiuk, aki katonának állt s aztán meglépett Németországba. Örmény volt Kazatsay Matild, neki az első férje Kazatsay Tibor volt, de ő meghalt, utána férjhez ment doktor Weiszhez.(...) Aztán volt még Szálasi Miklós, ő nagyon jó kereskedő volt, de sok lovat is tartott, szekereket, gazdálkodott, ment az erdőbe a leányával. Egy alkalommal, mivel lovai voltak, vitte a hámozat a vállán, egy magyar csendőr megszólította: „te cigány, honnan vitted ezeket a hámozat?” Ő felelt: „Magamat ajánlom, Szálasi Miklós vagyok, ez a ház itt az enyém”. Most hat üzletelisége van az ő házában. Az egyik lánya Csíkszeredában él, a másik Marosvásárhelyen (...) Aztán volt egy örmény család, Lázár Lászlóék, akik ott laktak a piactéren, ahol most Koponyáék. Alacsony ház volt, lefelé kellett bemenni a lakásba, ő is nagyon jó kereskedő volt. A fiai iskolát végeztek, elmentek Kézdivásárhelyre, ott tartózkodtak. Volt még Bajkó Ferenc is, aki jegyző volt, Bajkó Barabás főorvosnak az édesapja. Valamikor volt még Fitos nevezetű örmény család is, de én már nem ismertem őket.

Most visszatérhetünk oda, ahol Bodó Mihályról beszéltünk...

...Aki nem jó szemmel nézett minket. A nővéremék kenyérüzletet tartottak, én bementem hozzájuk, délutánonként felcseréltem a nővéremet, mert nagyon fáradt volt. A húgom pedig Szászrégenben vé-

gezte a tanulmányait, megtanult varrni, kézimunkázni. A háború alatt elvégezte az egészségügyi iskolát, dolgozott a vöröskeresztnél, segített, ahol szükség volt rá. Három diplomát is szerzett.

Kik voltak a férjeik?

A húgomnak a férje *Agopján Ferdinánd* volt, most lesz a hét éves évfordulója. Nagyon jó ember volt, zenetanár, vezette a kórust, énekkart vezetett több helyen, megbecsült ember volt. A másik testvéremnek a férje német volt, nekik volt a kenyérüzletük. A háború alatt, mert *Nerstheimer* volt, valamiért elvitték munkára a zsidó századba. Nehéz munkára tették, beteges ember volt, a nővérem szót a német századnál, kivették a munkából. Később kimentek Ausztriába. Volt egy fiuk, gondolták, miért menjünk Kászonba, mivel foglalkozunk ott? Ott voltak 1959-ig, közben a fiú megnőtt, repülő távirás volt. Kiment Amerikába, aztán a nővéremék is kimentek. A fiú megnősült, született három gyermekük, Providence-ben laktak. A nővérem nagyon élelmes volt,

Kászonjakabfalvi katolikus templom

nem hagyta magát. Németországban is vegyes ételmezerületet tartott, jól ment és Amerikában is jól ment. Nyakláncot fűzött, gyors volt, hosszú láncot tudott fűzni, az amerikai nők lusták. A főnöke az ő láncát áttette egy másik dolgozóéhoz, így ő kevesebb fizetést kapott, ezért ott hagyta azt a helyet. A bank által vettek egy házat, mert addig a fiákkal együtt laktak. Én is voltam náluk... Voltam Amerikában 1973-ban. Nővérem, mint mondtam, élelmes volt, megtanulta a cukrászatot, hívták házakhoz, elkészítette a tésztákat, salátákat is vendégségeken. Nagyon megbecsülték. Ott van a Rhode Island, piros szigetnek hívják, ott vannak a piros tyúk, piros kakasok. Az asszonyok ott nem nagyon dolgoznak, lusták jobban mondva... Providence városban nagy tisztaság van a főutcákon. A mellékutakban a papirokat, sörös dobozokat eldobálják. A város lakói németek, franciák, örmények, fekete bőrűek, mindenféle vegyes társaság. Nagyon nagy a forróság. Az emberek este kiülnek az utcára, a házak elé, beszélgetnek, a gyerekek játszanak. Tizenegykor mennek be, a forróság akkor kezd lehűlni. Mielőtt eljöttem volna mondtam a nővéremnek, hogy én már három hónapja itt vagyok s még nem dugtam a lábamat az óceán vizébe. Mielőtt eljöttem volna július 31-én, azt mondja a nővérem, Mariska, holnap ebédeljünk korábban, mert megyünk az óceánhoz, hogy a lábadat dugd bele a vízbe. Aztán el is mentünk.

Most menjünk vissza 1927-be!

Az iskolában öt nyelven tanultunk, francia, német, örmény, román és magyar. Ahogy eljöttem az iskolából már nem használtam csak a románt és a magyart. Az iskola után itthon segített, aztán elmentem a nővéremhez, segített a gyer-

meknek a tanulásban, de nyáron mindig haza jöttünk Kászonba. Édesanyámék kint voltak a méhekkal Fehérkö fűrdőnél, mert öt évig ők működtették azt. Kitért a háború, a 44-es háború. Akkor, abban az időben a bélbóri iskolánál segített, mint segéd tanító 1942-től 1944-ig. Az iskolát befejeztük és hazaengedtek 1944 áprilisában. Azután itthon segített az irodán Bence jegyzőnek. Augusztusban kaptam egy levelet, hogy 28-án jelentkezem a bélbóri iskolánál. Én 24-én összekapoltam mindent, négy csomagot, körülbelül 20 kg-ot és feladtam 25-én, hogy én 26-án egyszerre érkezzem meg a csomagokkal. Közben 26-án, amikor mentem az irodába, hogy kérjek bizonyítványt arról, hogy dolgoztam, azt mondja a bíró, hogy „tanító néni, ne tessék elmenni a faluból, mert az oroszok bejöttek az Úzba, elfoglaltak minden területet”. Én a csomagokat feladtam 25-én és azok még máig mennek... Aztán visszamaradtam, bejöttek az oroszok, elmenekültünk. Mi nem akartunk sehová sem menekülni, de a szomszédban *Sánta Palinál* leesett a bomba. A mostohaapám az ajtót be akarta csukni, az ajtó ketté hasadt s őt a falhoz vágta... Azt mondta, menjünk innen el, mert én már megkaptam a magamét... Addig eszébe sem jutott a menekülés. Neki volt szép csizmája, édesanyám vette az ételmezt, amit lehetett vinni, bundákat, én vettem két bőröndöt, hogy az ünnepi ruháimat én viszem, a többi elment...

Mentünk a falu végén a Vackoroknál, mostohaapám vitte a csizmáit és a meleg ruhákat, mert azt mondta, ki tudja hol alszunk s hol leszünk. Mi a méhesbe készültünk, 62 család méhünk volt, oda akartunk menni, de közben az oroszok a hadiszállást oda készítették. Mentünk a Tömlőhozó dombon keresztül s jöttek velünk szembe a katonák s a lovak. Láttuk,

hogy a telefondrótok le vannak vezetve a méhes felől a falu felé és mindenfelé. Mikor kimentünk a hegytetőre, jött édesanyám szembe, azt mondja, ne menjetek, mert tele van oroszral. Mikor jöttek a repülők, bebújtak a fák alá, utána kijöttek onnan. Nem mentünk tovább. Tömlőhozó patakában volt egy háromágú fenyőfa, mi odamentünk alá, két nap s két éjjel ott voltunk étlen-szomjan. Mivel édesanyám felment a méhesbe, ott maradt az ételmezt, mert őt kivezették az oroszok és mindent elvettek. Mostohaapám készített ülökét a fa alá s azon gubbasztottunk, de ott meglátott minket egy alacsony rangú tiszt s egy katona. Én azt mondtam édesanyámnak, innen el kell menjünk. Mikor jöttünk a falu végén a *Bence* jegyző kaszálójánál, hát jó velünk szembe *Sánta Paliné*, s azt mondja, be kár, hogy nem voltak itthon, az oroszok mindent kivettek a kamarából, ládásilag a lisztet, cukrot s mindent, amit lehetett. Hazajöttünk nagy nehezen, félve, mert járkáltak az oroszok, a mostohaapám is beteg volt a légnyomás után.

Az udvarunkon ott ült egy orosz katona. Volt egy csirkénk, ércike volt, hogy ölje meg édesanyám. Nem volt zsír, de a katona hozott. A szomszédságban is összefogott néhány csirkét. Az iratokat mindent szétdobáltak, mert mi nem vittünk el egyebet, csak azt, amit felvettünk. Én kezdtem összeszedni az iratokat és a katona, aki a csirkét megfogta jön s meg akar engem ölelni. Mondom neki, ez kell neked, ez kell neked... Akkor én kiugrottam az ajtón s többet nem jöttem elé a lakásba. 14 napig voltak itt nálunk. Én a szomszédban az egyik csűr padlásán elrejtőztem, deszkák mögött egy nagyon szűk helyen, ahol alig lehetett megfordulni is. A bombázás által az összes épületek megvoltak nagyon rongálódva, kerítések leverve, égett a falu s kellett a vizet hordani.

Kocsis Katica

„A művészet ne legyen vonalzó”

Interjú Kopacz Máriával

Kopacz Mária kertjei egyszerre valóságosak és álomszerűek: éppúgy visszaköszönnek rajtuk konkrét tájak, mint az alkotó belső víziói. Az erdélyi származású művésszel az Új Műhely Galériában látható *Az én kertem* című kiállítása kapcsán beszélgettünk festményeiről, az alkotásról, gyerekkoráról és még azt is elárulta, hogyan vágott bele a regényírásba.

Gazdag színvilágú, burjánzó kertek elevenednek meg a mostani festményein. Milyen a viszonya a természethez?

Mindig is szerettem a kertet és a kerti munkát. Ha nem lett volna tehetségem a rajzoláshoz és az íráshoz, akkor biztosan kertész lettem volna. Egy boldog kertész. És most már végre eljutottam odáig, hogy elég nagy kertem van, ahol a fűnyírás és a fametszésen kívül mindent én csinállok: ások, kapálok, ültetek. Így, tavasz elején, általában mindig leteszem egy időre az ecsetet és kimegyek eldugdosni a hagymákat, elültetni az epret. Szerettem ezt a fajta kétkézi munkát, kikapcsol, miközben rá is ébreszt arra, hogy ha történne valami nagy katasztrófa, én akkor is feltalálnám magam.

Nagyon más lendület kell ehhez a fajta munkához, mint a festéshez?

Nem teljesen, nekem a festés is úgy jön, hogy bemegek a műterembe és csinálom. Törökülésbe leülök egy kispárnára, mellettem a macskám, előttem a földön a vásznom, jobb kéz felől pedig az eszközeim, a festékeim, hogy mindent elérjek. Előredőlök és már festek is. Sokáig hallgattam zenét festés közben. A *Karnevál* című sorozatom például úgy készült, hogy közben végig *Carl Orff Carmina Buranája*

ment. De a mostani festményeimhez az nem passzol, a kertes képeim a politikai műsorok hallgatása közben születtek.

Mennyire tudatos az alkotás során?

Az alkotás során hagyom a felsőbb éneket, hogy működjön. Az ecset irányítja a kezem, és ez csodálatos. Sokszor én magam sem értem, hogy bizonyos dolgokat miért festek a képre, miért épp oda vagy miért épp olyan színűre. Ez nem önkívület, hanem egyfajta ihletett állapot. Számomra nagyon fontos, hogy a művészet ne legyen túlságosan megtervezett, kiszámított, ne legyen vonalzó, ne legyen szigorú. Az életben rengeteg gyönyörűség van, én ezeket szeretném megmutatni. Itt most minden csupa kert, csupa természet, ame-

lyekbe az én kis vízióim szépen belesimulnak. Azt szeretném, ha e képeket nézve az emberek jókedvűek lennének.

A legtöbb képét falécekből összeállított keretekbe helyezi. Mi ennek a jelentősége?

Nem szeretem a hagyományos rámkákat, mert úgy érzem, azok korlátok közé szorítják a festményeimet. Az általam készített keret azonban együttműködik a képpel, azzal szerves egységet alkot. Szeretem, hogy így kitágíthatom a kompozíciót, kitolhatom a kép határait. A kereteket én magam állítom össze, ami igazán komoly munka, sokat dolgozom vele. Ezekben a képekben sosem egy kihalt, élettelen természet köszön vissza: állatok, emberek népesítik be a kertjeit. Igen, fontos, hogy mindig legyen a képen valami figura, madár, macska, ember, hiszen minden kertbe kell egy kis élet is. Nem tájképek ezek, de nem is akarok tájképeket festeni, nekem másképp jár a fantáziám. Epikus festményeket készítek, ezekben mindig történik valami. Az én alkotom epikai vagy történetmesélő, ami a képeimen is visszaköszön.

Akkor bizonyára emiatt sodródott az irodalom felé is. Hogyan kezdett el az írással foglalkozni?

Egészen kicsiként megmutatkozott, hogy van tehetségem az íráshoz. Az irodalomtanárom le is akart beszélni a képzőművészeti pályáról. Azt mondta: „Mari, menj irodalomszakra, neked írnod kell, ahhoz van tehetséged.” Aztán a hatvanas években felkérték, hogy illusztráljam *Lászlóffy Aladár Képeskönyv a vonalokról* című gyerekkönyvet. A bukaresti Irodalmi Könyvkiadóban mindenkinek nagyon tetszettek ezek a rajzok, és azt szerették volna, ha más könyvhöz is készítek rajzokat. Én azonban azt mondtam: írnék én magam is egy könyvet.

A babiloni karperec volt az első regényem. Épp díszében voltunk a volt férjemmel a volt anyósomnál, amikor a levegőben elúszott előttem egy mondat. Én azonnal hazaszaladtam és elkezdtem írni. Csak az első mondat kellett, utána megírta magát a könyv, épp úgy, ahogy megfestik magukat a képeim. Életem egyik legszebb pillanata az volt, amikor egy színházi előadás szünetében odajött a kiadó szerkesztője, és közölte velem: kiadják a kéziratot. Úgy éreztem, hogy felrobbannak a csillárok, annyira örültem.

Aztán megírtam a második regényem is, az *Abban az órában* címűt.

Végig azt éreztem, hogy valaki áll mögöttem és diktálja a szöveget, én pedig csak csatorna, médium vagyok.

Ez egy komplex, sokszereplős, látomásos regény lett. Minden nap csak két gépelt oldalt írtam, majd letettem a szöveget, még akkor is, ha a mondat közepén voltam épp. Az első 36 oldalt *Lászlóffy Aladár*nak adtam oda először, ő nem is értette, hogy voltam képes abbahagyni az írást a két oldal letelte után.

Le lehet tenni így a szöveget?

Igen, mert két oldal után eltöltött az elégedettség, hogy a mai részemem milyen

jól megírtam. Nem akartam túlerőltetni magam, hiszen voltak más feladataim is: rajzoltam és festettem közben. Aztán ahogy elkészültem, beadtam ugyanabba a kiadóba, akik az első regényem kiadták. Viszont *Ceausescunak* akkor volt épp egy összeesküvés-elmélete, amely szerint minden transzcendentális mű, a jógázás, az ezotéria a rendszer ellensége, ezért tiltani kell. Az én regényemben is voltak ilyen mozzanatok: ördögűzés, látomások, így nem adhatták ki. De nem törődtem vele, feltettem a kéziratot a polcra és hagytam.

Aztán egyszer eljött *Szőcs István* a műterembe, aki korábban az első regényemről negatív kritikát írt, és mondta, hogy hallott erről a második könyvemről, szeretné elolvasni. Odaadtam neki, másnap pedig hívott, hogy semmit sem aludt az éjjel, mert nem tudta letenni a könyvet. Rögtön el is kezdte szervezni a kiadását, majd a fia, *Szőcs Géza* segített, aki kért, hogy illusztráljam is a kötetet. Aztán azzal annyi bíbelődtem, hogy végül elúszott a

lehetőség, és 2009-ig kellett várni a könyv kiadásával.

Mikor fogalmazódott meg önben, hogy festőnek fog tanulni?

Hatéves koromban már tudtam, hogy festő akarok lenni, és ettől senki sem tántoríthatott el. De szerencsés is vagyok a családommal, mert ők sosem tiltottak ettől a pályától.

Milyen volt a közeg, amiben felnőtt?

A Kopacz nagypapám házában laktunk, amiben három lakrész volt: egy nekünk, egy a nagybátyáméknak és egy a nagyszüleimnek. Érdekes és nagyon művelt emberek voltak a felmenőim, akik hatalmas társadalmi életet éltek.

Az őseim gyergyószentmiklósi örmények voltak, akik az 1700-as években kerültek Székelyföldre és nagyon hamar elmagyarosodtak. Borzasztóan gazdagok voltak, a vagyon pedig az első világháborúig kitartott. Nagypapámnak fafeldol-

gozója és cserépgyára is volt, azonban a háborút követően, amíg Szibériában volt fogságban, elcsalták tőle ezeket. A vagyon ugyan elment, de a társasági élet megmaradt. Rengeteg ember volt mindig körülöttünk, és én imádtam a sok vendégeskedést, a nagy vacsorákat. Színes és szeretettel teli gyerekkorom volt.

Hogyan érezte magát, amikor 1996-ban Magyarországra költöztek?

A férjem megkérte a kezem, miatta-érte települtem át. Gyönyörű házam volt Kolozsváron, házvezetőnővel, viszont a diplomata férjemet Magyarországra kötötte a szakmája, így vele tartottam. De nem érzem úgy, hogy elárultam volna Erdélyt, hiszen a személyem által egy icipici részét Magyarországhoz csatoltam.

Amikor megérkeztem, akkor kezdtem el igazán festeni. Körbenéztem, hogy itt miket csinálnak, de nagyon kevés tetszett. Egy nap bementem a műterembe és azt mondtam, hogy a fenébe, hát mázolni én is tudok! Elkezdtem faroslemezekre telefonkártyákkal festeni, majd a kompozíció megszületése után egy hajszálvékony ecsettel belerajzoltam a képbe. Akkor megtaláltam magam.

A költözés hatására váltott a rézkarcokról a festésre?

Nem, az még korábban történt. Az egyetemen rézkarcokat készítettem: komor, komoly témájú munkák voltak ezek. Talán azért lehetett így, mert amíg fiatal az ember, azt gondolja, hogy az élet terheit kell ábrázolni.

Aztán kigyógyultam ebből. Művészként viszont már ekkor is megbecsültek, még a Román Művészszövetségbe is bekerültem.

A rézkarc egyébként is egy toxikus mesterség, nehéz csinálni, miközben a műtárgypiacon csekély a megbecsültsége. Így végül

abbahagytam, és 1989-ben elkezdtem színes ceruzával rajzolni. Volt is egy szép kiállításom Bukarestben azokból a munkákból. Utána gondoltam, hogy rátérek az olajra. Volt egy antik ezüstkannám, aminek az árából vettem olajfestéket és eszközöket. Elkezdtem festeni, de nem ment, azt éreztem, hogy nem tudok kibújni a grafikus éneimből. De Magyarországon ez már nem érdekelt, itt már csak festeni akartam.

Mennyiben tartja magát szentendrei alkotónak? Milyen kapcsolata van a várossal, a helyi művészeti közösséggel?

Én erdélyi magyar vagyok: ha a férjem nem kéri meg a kezem, még ma is Kolozsváron lennék. Nem mondanám, hogy szentendrei vagyok, lazán kapcsolódom az itteni művészekhez. Van egy baráti társaság, művészek, akikkel évtizedek óta együtt járunk alkotótáborba, de megvan a saját egyéni utam is. Mindent szívesen fogadok, de nem erőltetek semmit, hiszen én magam is jól elvagyok. Annyiféle izgalmas dolgot lehet csinálni folyton.

Milyen tervei vannak?

Készülök írni egy marosvásárhelyi családregejt: annyira izgalmas figurák vannak a felmenőim között, hogy őket muszáj megörökíteni. Azt hittem, hogy némi kertészkedést követően majd neki-szőkhetnek a könyvnek, de erre még nem lesz idő, hiszen ezt a kiállítási anyagot hamarosan bemutatjuk Kolozsváron is. Elvileg jövőre. Viszont addig szeretnék festeni még egy új sorozatot, úgy érzem, a kert témában már mindent elmondtam. Emiatt a könyvem is halasztódni fog, de se baj, hiszen még úgysem láttam meg az első mondatot.

Megjelent: *Kultúra.hu*
Fotók: *Csákvári Zsigmond*

Balogh Réka

Örmény textilek eredete 1.

Keves olyan nép van, mint az Örmények, akik időszámításunk előtti évezredtől folyamatos emlékekkel és bizonyítékokkal tudnak szolgálni gazdag textil művészetükről. Az örmény textilgyártás és díszítés művészete háromezer évnyi változatosságot és tradíciót tud felmutatni. A textileket három főbb csoportba – szőnyegek, nyomott mintás szövött textilek valamint hímzések és csipkék – osztva mutatjuk be három cikkben az elmúlt évszázadok folyamán történt fejlődésükön keresztül.

Legkorábbi szőnyegek

A legkorábbi fennmaradt csomózott szőnyeg az időszámításunk előtti 5-3. századból való és egy szkíta sírból került elő. Az ásatás helye után a Pazyryk szőnyeg nevet kapta, és jelenleg a szentpétervári Ermitázs múzeumban tekinthető meg. A szőnyeg szerencsére majdnem tökéletes állapotban konzerválódott a sírban. Bizonyos nézetek arra hajlanak, hogy örmény eredetű a szőnyeg (a megjelenített mintázat miatt), bár vannak tudósok, akik türk eredetűnek gondolják. Hogy valóban ez a szőnyeg Örményországban készült-e, biztosan nem tudhatjuk, viszont az tény, hogy a korabeli görög, örmény és arab források mind számos helyen írnak arról, hogy milyen gyönyörű és finomságú szőnyeget és textileket gyártottak Örményországban.

A korabeli krónikák szerint szőnyegekkel fizettek sarcot az örmények a baghda-i kalifának a VIII. században, és később Marco Polo is elismerően említi meg az örmény szőnyeget. A jellegzetes örmény piros festék értékes kincs volt az egész Mediterrán világon. Sajnos nem maradt fenn egyetlen szőnyeg sem ezekből a korai századokból, néhány későbbi, XII-XIII századi töredéken kívül, ame-

lyek eredete nem teljesen bizonyított. Tudásunk leginkább a reneszánsz festők által oly szívesen festett keleti szőnyegek mintázatán alapul, ám mivel ezeket legtöbbször csak mint „keleti szőnyeg” említik már akkor is, nehéz a szőnyegek és minták pontos származási helyét behatárolni.

Ilyen nehezen meghatározható eredetű a „sárkányos” szőnyegek mintázata. A. Sarkisian és egyéb szakértők azon a véleményen vannak, hogy örmény eredetű a minta. Az örmény Artsakh (Karabag) területen máig használják a sárkányos motívumokat a szőtt és csomózott textileken, és egészen a XVII-XVIII századig vissza-

Pazyryk szőnyeg, vörösés-barnás színekkel, szarvasokkal és lovas harcosokkal díszítve

Gohar (vagy Kohar) szőnyeg

nyúlóan találunk példákat a minta használatára szőnyegeken. Számos szőnyegen örmény feliratok is olvashatóak.

Gohar szőnyeg

A legkorábbi, dátummal ellátott örmény szőnyeg a híres Gohar-szőnyeg (máshol Kohar-szőnyegnek fordítják), amelyet Karabag területén készített egy Gohar nevű mester (szokatlan volt a készítő nevét feltüntetni a szőnyegeken). A rajta látható felirat fordítása:

„*En, Gohar, bűnnel teli és gyenge lélekkel megáldott, kezem új tudásával szőttem e szőnyeget. Akárki olvassa e feliratot, mondjon el egy imát Isten felé érettem. Készült az 1149. évben.*”

Az örmény naptár szerinti 1149-es év 1679-1680-nak felel meg. A szőnyeget a női templomnak készítették, és kiváló állapota arra enged következtetni, hogy valószínűleg csak ünnepi alkalmakkor vehették elő.

Sárkányos és felhősávos minta, Artsakh, dátumozva 1898

Szőnyeg Váspurakanból, XIX. század

Artsakh, boteh minta, felirat: 1810 június 26

Egy másik fontos fennmaradt szőnyeg 1731-ben készült az Aghuank Katolikus Nővérei rend számára, valószínűleg Artsakh-ban. Jelenleg a Szent János monostorban őrzik, Jeruzsálemben. A további legrégebbi fennmaradt szőnyegek már mind a XIX. és XX. század első feléből származnak.

Bár Örményország számos területén készítették szőnyeget, és mind egyedi stí-

lusban, ezek mind élénk színvilágú kaukázusi geometrikus mintázatúak, sokszor apró alakokkal vagy állatfigurákkal itt-ott a szőnyeg középső mezijén vagy a keretben. A korai Artsakh szőnyegeken napsugaras vagy sárkányos mintázatot találhatunk, míg másokon felhősáv, csillagos, madaras, bimbós, pajzsos, piros szalagos mintákat.

Artsakh-ban készített szőnyeg, örmény felirattal

Árva szőnyegek

A Genocídium alatt rengeteg szőnyegszövő mester meghalt, valamint rengeteg gyermekből vált árva. A Near East Relief segélyező szervezet *Dr. Jacob Kuenzler* svájci misszionárius vezetésével rengeteg ilyen árvát mentett meg az éhhaláltól azzal, hogy Bejrutban létrehozta egy szőnyegszövő műhelyt, ahol ezeknek az árváknak megtanították a szőnyegszövés és csomózás mesterségét. Ez a tudás felnőtt életükre megélhetést adhatott nekik. Az itt készült szőnyeget árva-szőnyegek-nek nevezték.

Örmény árvák a szövőműhelyben

A Ghazir szőnyeg döbbenetes mérete

Ghazir szőnyeg

Hervay Tamás Egy fény-képre

Havas fák sora visz az úton,
S belé vész a végtelenbe.
Tükörré formál, hogy láthatd,
s érthesd önvalód.
Fehér izzása tisztítód lehessen.
Belső szennye leégjen az úton.
Hótiszta lélekkel érij a mennyégbe,
S tisztuljon gondolatod, tudatod.
S mikor magadra visszanezel,
Múlik a küzdelem, fájdalom.
Csak fényt látsz ragyogni
Minden szemben
véges-végig az utadon.
Ha Isten fénye vezérel,
Ha szeretetével élsz,
Már mindent értesz.
Tudom.

ÖRMÉNY EGYPERCESEK

Az Amerikai Örmény Múzeum gyűjteményéből mutatunk be érdekességeket.

Bronz ijász öv

i.e. 900-640 körül

Ezt a díszes széles bronz urartui derékövet inkább védekezésből hordta ijász tulajdonosa, mivel az ijászoknak szabadon kellett tartaniuk mindkét kezüket és emiatt nem hordhattak vértet vagy pajzsot. A részletesen kidolgozott mintázat szent állatokat és lényeket ábrázol, palmetták és égitesteket jelképező rozetták között. A mintázatnak bátorságot kellett adni a csatában és védte viselőjét az ártó szándéktól.

További érdekes tárgyak találhatóak Facebook oldalunkon: @EOKKofficial

TARTALOM

Örmény fohászok 1. – <i>dr. Sasvári László</i>	1
Egy izgalmas negyedszázad – <i>Fabók Dávid</i>	2
Az örömszínész ikonjai, Agárdy Gábor két élete – <i>Lőrincz Sándor</i>	4
Odzuni Hovhannesz és a kalifa – <i>Kiss Lehel</i>	7
Emlékezés dr. Mártonfi László egyetemi tanárra – <i>Péter H. Mária</i>	9
Helyesbítő információ	12
Megkóstoltuk: Noyan Tapan Rozé, az örmény bor – <i>Fabók Dávid</i>	13
Örmény kereskedők Tokaj–Hegyalján, 1. rész – <i>Nagy Kornél</i>	15
Dávid Mária, tanítónő – <i>Sztojka Tamás</i>	18
„A művészet ne legyen vonalzó” Interjú Kopacz Máriával – <i>Kocsis Katica</i>	22
Örmény textilek eredete 1. – <i>Balogh Réka</i>	26
Vers: Egy fény-képre – <i>Hervay Tamás</i>	30
Örmény egypercesek	30

Vákár Tibor és dr. Issekutz Sarolta az Ararát-Szimfónia kiállítás megnyitóján, 1997-ben

www.eokk.hu

Facebook YouTube Instagram

Kövessen minket online!

Az első Örmény Klub 1996 március 21-én a La Paella étteremben

---

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye: 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacím: 1251 Budapest, Pf. 70. **Tel./Fax:** 06(1) 201-1011

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK – füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület kéthavonta megjelenő kiadványa

---

A kiadványt támogatja:

II. kerületi Örmény Önkormányzat

Nyilvántartási szám: CE/13136-3/2017

Főszerkesztő: Fabók Dávid

Felelős kiadó: dr. Issekutz Sarolta - Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Munkatársak: Dr. Sasvári László, dr. Issekutz Sarolta, Bálintné Kovács Júlia (Kolozsvár)

Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel./Fax: (1) 201-1011

Tördelés: www.artisthus.hu

Nyomda: Pharma Press Nyomdaipari Kft.

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK FÜZETEK

Kéthavonta megjelenő kiadvány
XXV. évfolyam 252. szám
2021. március–április

*„Emlékek nélkül, népeknek
híre csak árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)*

Tisztelt Olvasóink!

ÚJRA INDUL A FŐVÁROSI ÖRMÉNY KLUB!

Minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor tartjuk a Fővárosi Örmény Klubot, amely új helyszínen, az Orlay utca (Bp. 1114, Orlay utca 6.) közösségi terében kerül megrendezésre.

Mindenkit szeretettel várunk!

Megjelenés csak oltási igazolvánnyal lehetséges! Maszk viselése kötelező!

Örmény fohászok – 2

„Krisztus feltámadt halottaiból, halálával legyőzte a halált és feltámadásával az életet ajándékozta nekünk. Dicsőség Neki mindörökké Ámen!”

(Szent Liturgia örmény katolikus szertartás szerint. Bp. 2006.01.15.)

Némileg ökumenikus jellegű, mert a többi keleti egyházban is megvan. A görögben a végéről hiányzik: „Dicsőség...”

Ez a dicsőítés arra mutat, hogy az örmény liturgiában eredetileg ima lehetett. A húsvéti ünnep főénekévé vált. Az a célunk, hogy húsvéti időben, de akár máskor is imádkozunk, hisz rövid és magvas tartalmú. Am ennél fogva lehet akár máskor is mondani. Hisz nem hosszú s fohásznak is megfelel, akár bármikor.

A görögben a húsvéti idő főéneke! Tartalmilag Szent Pál egyik leveléhez köthető, melyben az apostol azt írja: ha Krisztus nem támadt volna fel, hiábavaló lenne az ő tanítása és a mi hitünk is.

Dr. Sasvári László

Lapunk az interneten: www.magyarormeny.hu honlapon is olvasható.
Elektronikus levélcímünk (e-mail): magyar.ormeny@t-online.hu

Fabók Dávid

Itt a tavasz!

Végre itt a tavasz! Nemcsak amiatt nagyszerű ez, mert végre hosszabb ideig van világos, hanem mert a hangulatunk is jobb, derüesebb ilyenkor. A tavasz új ötleteket, új lendületet hoz, kedvet csinál a természetjáráshoz, a sporthoz, szívesen próbálunk ki új dolgokat. Változásokat is hoz mindig a tavasz, ahogyan a rügyekkel, virágokkal újjáéled minden. A remény, a bizakodás is új erőre kap bennünk és ez ismét valami jó, valami előremutató.

Sajnos azonban ezen a tavaszon vannak veszteségeink is, komoly veszteségek. *Dinnyés József, Gyulai Líviusz, Moldován Domokos*. Nagyszerű emberek és közösségünk tagjai, barátai voltak. Köszönjük őket a Teremtőnek, hogy voltak, hogy ismerhettük őket, hogy barátai lehettünk.

A tavasz minden évben elhozza az 1915-ben, az örmények ellen elkövetett népirtásról való emlékezést is. Idén szerencsére nem kellett a tavalyihoz hasonló teljes bezártságban emlékeznünk, ha nem is egyszerre, nagy tömegben, de elmehettünk április 24-én koszorúzni a Duna parti kereszteskőhöz, vagy 25-én az Orlay utcában hajthattunk fejet az áldozatok emléke előtt és imádkozhattunk értük is az örmény szentmisében. A genocídium kezdetének emléknapján, a Hungary Helps program tevékenységének bemutatásában *Azbej Tristan* is megemlégtette a „kis-ázsiai örmény közösség tragédiájára” való emlékezést facebook posztjában, aminek külön örülünk és reméljük ez egy egyre egyértelműbb állami kiállítás előszele lehet majd a történetek genocídiumként való elismerésében. Idén Biden amerikai elnök is kimondta azt, amit annyian vártak és elvártak már

az Egyesült Államoktól, hogy deklarálja, a múlt század elején genocídium történt. Örülünk a határozottságnak, reméljük más országok is erőt merítenek ebből, az újabb nyilatkozatokhoz. Az örmény népiértés 106. évfordulója kapcsán az EÖKK portálon (www.eokk.hu) több cikkben emlékeztünk az örmény genocídiumra.

Közösségünk kitüntetettjeinek száma is gyarapodott ezen a tavaszon. Dr. *Dávid Katalin* professzor asszony, *dr. Issekutz Sarolta* és *Zakariás Antal Dirán* is fontos kitüntetések kaptak, melyhez gratulálunk és köszönjük áldozatos munkájukat.

A tavaszi megújulás, illetve változások jegyében az Erdélyi Örmény Kulturális Központ vezetésében történt személyi változás. A nemrég alakult intézmény élén *dr. Hun Eszter* váltotta *dr. Czárán Istvánt*, aki intézményvezető-helyettesként segíti továbbra is a munkát. Az új intézményvezető bemutatkozását a következő cikkben olvashatják.

„A járványhelyzetben is régóta várt javulás kezdődött, a köszöntő írásakor csökken az új megbetegedések és a kórházban ápoltak száma, a beoltottaké pedig növekszik. Legyünk azonban továbbra is óvatosak, vigyázzunk magunkra és egymásra, mert a türelem még szebb nyarat terem. Isten áldjon mindnyájunkat!

dr. Hun Eszter

Bemutatkozás

„Kik által s miképpen lettem, aki lettem?
Nem tudom, de tudom, hogy kellett szeretnem...”
Ady Endre

Dr. Hun Eszter vagyok, az EÖKK Intézményvezetője 2021. év tavaszától.

Az emberek, a művészet, az irodalom és a kultúra szeretete áthatja egész életemet. Az én örménységem a férjemhez, *dr. Issekutz Ákos*hoz kötődik. A magyar-örménység szeretete édesanyjához, *dr. Issekutz Sarolta*hoz kötődik, aki már az elején biztosított róla, hogy „mindenkiben van örmény vér - csak van aki már tudja, és van, aki még nem”. Ebből is következik, hogy a tudományos kutatási ágban is aktívan közreműködök.

Hadd osszak meg néhány gondolatot magamról:

Az én értelmező szótáramban

- a kultúra: értéket teremt, elgondolkodtat, érzést vált ki, és összekapcsol embereket
- a Központ: értékek őrzője, közvetítője, közösségépítő, híd az egyén és a csoport között
- a változás: az élet velejárója, a fejlődés záloga
- az örökség: mindaz, amit kaptunk őseinktől és továbbadjuk utódainknak
- a letéteményes: aki az érték továbbvitelében közreműködik
- a tisztelet: elismerni az értékeset
- az alázat: látni a magam helyét az élet szövetében
- Örmény: számomra öröm, remény, és család
- Erdély: a bennem is élő örökség
- EÖKK: ahova jó tartozni, és ahol remélem, mielőbb találkozunk!

Rólam bővebben itt olvashat:
www.drhuneszter.hu

Díjazottjaink

dr. Dávid Katalin Széchenyi-nagydíjat kapott

A köztársasági elnök 116/2021. (III. 15.) KE határozata a Kossuth- és Széchenyi-díj adományozásáról. Az Alaptörvény 9. cikk (4) bekezdés f) pontja, valamint a Kossuth-díjról és a Széchenyi-díjról szóló 1990. évi XII. törvény 5. § (1) bekezdése alapján – a Kormány előterjesztésére – [...]

Magyarország számára kivételesen értékes, példaértékű tudományos pályafutása során a hazai egyházi múzeumok és gyűjtemények megújításában vállalt kiemelkedő szerepe, különböző kultúrákon, illetve vallásokon átívelő, szakrális tárgyú művészettörténeti könyvei és esszéi, valamint Európa-szerte elismert tudomány-szervezői és kiállításrendezői munkája elismeréseként

dr. Dávid Katalin

Széchenyi-díjas művészettörténész, művészeti író,
a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja részére a

Széchenyi-nagydíjat

adományozom.

Budapest, 2021. március 8.
Áder János s. k.,
köztársasági elnök

Ellenjegyzem:
Budapest, 2021. március 9.
Orbán Viktor s. k.,
miniszterelnök

dr. Issekutz Sarolta Magyar Arany Érdemkeresztet kapott

A köztársasági elnök 121/2021. (III. 15.) KE határozata kitüntetés adományozásáról. Az Alaptörvény 9. cikk (4) bekezdés f) pontja, illetve a Magyarország címerének és zászlajának használatáról, valamint állami kitüntetéseiről szóló 2011. évi CCII. törvény 18. § (1) bekezdése alapján – a miniszterelnök előterjesztésére –

a Magyarországon élő örmény származású közösség összefogásában, valamint kultúrájának és hagyományainak megismertetésében vállalt szerepe elismeréseként

dr. Issekutz Sarolta

az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület alapító elnöke részére,

Magyar Arany Érdemkereszt polgári tagozata

kitüntetést adományozom.

Budapest, 2021. március 8.
Áder János s. k.,
köztársasági elnök

Ellenjegyzem:
Budapest, 2021. március 9.
Orbán Viktor s. k.,
miniszterelnök

Zakariás Antal Dirán Szent Adalbert Díjat kapott

Dr. Erdő Péter bíboros, Esztergom-Budapesti érsek Szent Adalbert Díjat adományozott Zakariás Antal Diránnak.

A díjat Paskai László bíboros úr 2001 december 30-án alapította. A Szent Adalbert Díj olyan világi személyeknek adományozható, akik a főegyházmegyéhez tartozó valamely egyházi szervezet javára magas színvonalon hozzájárultak a feladatok eredményes ellátásához, a célok megvalósításához, a keresztény értékek gyarapításához. Bíboros úr és Főegyházmegyénk ezzel a díjjal kívánja elismerni Zakariás Antal Dirán hosszú éveken át az örmény katolikus lelkesységért végzett szolgálatát.

A Szent Adalbert Díj ünnepélyes átadására április 24-én került sor az Esztergomi Bazilikában.

Köszönjük Dirán elkötelezettségét és sok éven át tartó fáradhatatlan munkáját az Örmény Katolikus Lelkeségben, jó egészséget kívánunk továbbra is!

1%

Kedves Barátaink!

Kérjük ebben az évben se feledkezzenek meg rólunk, adóbevalláskor az 1%-os rendelkező lapon **támogatottként** nevezék meg az **Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesületet** és írják be adószámunkat: **18085590-1-41**.

Az egyházakat támogató 1% felajánlásakor pedig kérjük, hogy a **Magyar Katolikus Egyházat** támogassák, melynek technikai száma **0011**.

Kérjük tájékoztassanak másokat is tevékenységünkről és a támogatás ezen lehetőségéről!

Köszönjük!

Blénesi Éva

Metz Jeghern, kulturális genocídium és az emlékezés helyei

Az Oszmán Birodalomban 1894 és 1896 között, illetve 1915 és 1923 között végbemenő mézárások emlékezete kitörölhetetlenül belevésődött az örmény néplelekbe, amelyet más néven Sorscsapásként vagy Katasztrófaként tart számon az örménység kollektív emlékezete. A Metz Jeghern (Մեծ յղկում) – jelentését tekintve - a genocídium örmény megfelelője. Az örmények számára a népirtásra való emlékezés máig tartóan fő szervező elvé és összetartó erővé vált a határokon átívelő közösségalkításban és identitásmegőrzésben.

Tavaly, április 24-én, világszerte elmaradtak az örmény népirtás 105-ik évfordulójára tervezett nagyszabású köztéri megemlékezések a koronavírus-járvány miatt, ám a kényszer-szülte helyzet azt eredményezte, hogy annál látványosabban kerüljön fel az esemény a világ virtuális térképére. Nemcsak Örményországban és az öt kontinensen, ahol a diszpóra fellelhető, hanem – vélhetően a szimpatizánsoknak is köszönhetően – még Grönlandon és az Antarktiszon, de a földkerekség legkevesébe várt vagy ismert tájain is. A 2020-as karantén szigorú korlátozása kikényszerítette azt a leleményt, hogy a világháló nagyléptékű architektúrája-teremtette lehetőségekkel élve egyetlen kattintásra másodpercenként jelenjenek meg a nefelejcs-fénypontok, mint megannyi apró hulló csillagok, és egyként jelezzék, hogy a megemlékezés virtuális menetelőinek száz-ezrei hogyan kapcsolódnak egymáshoz.¹

Bár korábban a pipacs volt az örmény népirtás áldozatainak megemlékezésére választott virágszimbólum, ahol a virág

szirmainak pirosa az elhullt vért, a fekete közepe pedig a gyászt szimbolizálta, a centenárium alkalmából választott új virágszimbólum, a nefelejcs, úgy színei, mint formavilága révén az elődjénél még árnyaltabb szimbolikával rendelkezik. Ugyanakkor találó az is, hogy a világ első keresztény népének a választott szimbólumához szorososan hozzátartozzon a hűség attribútuma, csak úgy, mint az isteni parancsokra való állandó emlékezés és azok megtartása.

¹<https://april24.hyeid.org/en/mobile-app-download?fbclid=IwAR2v3TCLiGjC3im9XbJt6h5S-boZj5XkRT6NxVA1inbe9YqTp2nyNGSCFogg>

Csak érdekességként jegyzem meg, hogy a nefelejcs régi magyar neve nem más, mint szemvigasztaló, amelyet vélhetően a bánathoz kapcsolódó transzcendentális színvilágának és szirmai mintázatának harmonikus elrendezettsége miatt érdevelt ki.

A négyszínű nefelejcsnek gazdag a színszimbolikája, ahol a virág fekete közepe az örmény múltra utal, az azt övező sárga pedig a fényt és a végtelent jelképezi, és az örmények nemzeti újjászületését szimbolizáló *Cicernakaberd* emlékmű (Fecske-erőd) közepén lobogó örökmécsessel alkot korrespondenciát. Az emlékművel kapcsolatban írja *Deréky Pál* az örményországi utazásairól szóló beszámolójában, hogy a „*Cicernak örményül fecske, berd erőd, Cicernakaberd tehát Fecske-erőd. Vidám dolognak tűnik, de nem az. Ezen a dombon található az örmény népirtás emlékműve és múzeuma. Az emlékmű – 44 méter magas, tűhegyesen kicsúcsosodó, hosszában meghasított obeliszk – az örmény nép fájdalmas szétszakitottságát jelképezi. A melléte található öröklángot 12 megdöntött pilon veszi körül (melyek a tizenkét elvesztett – ma Törökországhoz tartozó – tartományt szimbolizálják): a közöttük levő réseken áttűnik az Ararát látványa.*”²

A nefelejcs virágának színszimbolikájához még hozzátartozik, hogy a szirmai közül a világos lila a jelent, a mély lila

A Cicernakaberd emlékmű Jerevánban

a pedig a jövőt jelképezi. A nefelejcsről, mint az örmények választott virágszimbólumáról elmondható, hogy olyan komplex jelentéstartalmak hordozója, amelyben egyszerre van jelen az emlékezés, mint az örmény identitás alapeleme és a figyelemfelhívó, protestáló jelleg, sűrítetten hordozva a centenáriumi alkalmából választott mottó lényegi üzenetét: „*Ne felejts és emlékezzél!*”

A múlt és az ahhoz való viszonyulás nemcsak az identitás egyik alapeleme, hanem a közösségek egyik fő összetartó ereje is. Csak az merül igazán feledésbe, aminek az adott jelenben nincsenek meg a vonatkozási keretei. A kollektív emlékezet – csakúgy, mint az egyéni – nem a múltat, mint olyat őrzi meg, hanem az idővel változó vonatkozási keretekkel egyben maga a múlt is folyamatosan újjászerveződik.

Emlékezni viszont csak úgy lehet, ha megvannak hozzá az eszközeink. Az eszközök készletét pedig *Pierre Nora* az emlékezet helyeinek, azaz lieux de mémoire-nak nevezi. Az emlékezet helyei – írja *Gyáni Gábor* – a személyesen megélt és spontán módon ható emlékezet (vagyis a hagyomány) és a történelem (tehát a rekonstruált múlt) metszéspontján keletkeznek olyan pillanatban, amikor van még mire építeni az akart, az óhajtott emlékezést.³

A régi és a friss áldozatokra való emlékezés egy szakadatlanul kiújuló láncolatot alkot az örmények életében. Gondoljunk csak azokra az áldozatokra, akik a mai Azerbajdzsán területén levő Szumgaitban estek el azt követően, hogy 1988 február 27-án egy háromnapon keresztül tartó zavargás tört ki, amelynek során mintegy 26

² Deréky Pál: Örményországi körutazás 2017 nyarán. Alföld, 2018. 06. 53.

³ Gyáni, 2000. 82

örmény esett el. Az őket ért atrocitások módszerei jószereivel lemásolták a törökök által a 20. század elején alkalmazott eszközöket. Az örményeket megkínózták, szabályosan lemészárolták, ablakokon dobálták ki és elégették. A Szumgaitban elesettek negyvenedik gyásznapja beleolvadt az örmény népirtás április 24-i emléknapijába, és a 26 legyilkolt áldozatot azonosították a genocídiumban elvesztett másfél millióval. A két áldozatcsoport közötti párhuzamot az is aláhúzza, hogy a szumgaiti áldozatokról megemlékező kökereszt (a kacskar) a Genocídium-emlékhely területén belül került elhelyezésre éppen április 24-én.

Minden valószínűséggel, hasonló tiszteletadásban részesülnek az idén április 24-én, a Metz Jeghernre való emlékezés napján, azok az elesett örmények is, akik az atrocitások legújabbkori áldozataivá váltak.

Az azeri-örmény összecsapások 2020. 09. 27-én reggel kezdődtek a Hegyi-Karabahi Találkozási Vonalnál, melyet a hegyi-karabahi háború (1988-1994) után hoztak létre. Örményországban és Hegyi-Karabahban vagy, ahogyan az örmények nevezik Artzakhban, használják még a „második artzakhi háború” örményül: Արցախյան երկրորդ պատերազմ) „honvédő háború” (örményül: Հայրենական պատերազմ) és a „harc a túlélésért” (örményül: Գոյատևումը nevetet.

A háborút hívják még „második hegyi-katabahi háborúnak”, „örmény-azeri háborúnak” (örményül: Հայ-ադրբեյջանական պատերազմ; „hathetes háborúnak” (örményül: Վեցսարսաթյա պատերազմ; és „44 napos háborúnak” (örményül: Քառասունչորսուրյա պատերազմ.) is.

A Genocídiumot követő legújabb kori ki-ki újuló összecsapások nemcsak emberáldozatokat követeltek, hanem mérhe-

telen pusztításhoz is vezettek az örmény kulturális emlékek területén. Artzakh különösen gazdag kulturális emlékekben, azonban Azerbajdzsán már az 1990-es években módszeres megsemmisítésbe kezdett az örmény emlékek terén. Egyik szembeötlő példaként emlegetik a julfai örmény temető területén történő szisztematikus lerombolásokat. De az olyan félreeső helyek, mint Nahicseván is, különösen szabad prédáivá válhattak a rombolásnak, ahol a helyi felmérések szerint mintegy 89 templom esett áldozatul, köztük egy híres középkori katedrális, Abrakunis valamint 5840 kökereszt (kacskar) és 22 ezer síremlék.

Különösen fájó pontja az örményeknek, hogy a mostani hegyi-karabahi háború folyamán két rakéta támadás jelentős rombolást okozott a Susában (örményül Susiban) található Gazancsecoc, azaz Szent Megváltó székesegyházon. A béketárgyalásokat követően az azeri kézre került Susiban lerombolták az 1918-ban épült Keresztelő Szent János, közismert nevén Zöld Óra örmény templomot is.

Az örmény kulturális emlékek fizikai megsemmisítése mellett folyik egy másfajta, rafináltabb módja is az eltüntetésük-

Gazancsecoc Szent Megváltó katedrális, az arcahi örménység szimbóluma

nek azeri részről, amelyet a ráépülés és a kisajátítás módszerével érnek el. A niji templom restaurálásakor például eltűntek az örmény feliratok. Az Azerbajdzsán területén még jó állapotban fennmaradt néhány templomról a hivatalos azeri álláspont azt tartja, hogy azok a kaukázusi albánok emlékei. Egy mindössze tízezer főnyit kitevő keresztény udik közösségről van szó, akik az albánok örököseinek tartják magukat, és erős azeri támogatottságot élveznek a vallásuk gyakorlásához. Kérdéses, hogy mi lesz a sorsa a dadivanki kolostornak, amelyet az örmény hagyományok szerint *Szent Dadi*, vagyis az örmény egyházat létrehozó *Júdás Tádé* alapított még az I. században, mai épületei pedig a XII.-XIII. századból valóak, ugyanis a béketárgyalásokat követően az-

Vincefi Sándor: Armenia

eri kézre kerültek, és az udi keresztények pedig máris kísérletet tettek a kisajátítására.

Mindezek fényében joggal lehet beszélni az örmények ellen elkövetett kulturális genocídiumról is.

Április közepén, amikor a jelen írás keletkezett, egyelőre nem tudni még, hogy milyen lesz a 2021. április 24-i megemlékezés. Azonban sejthető, hogy a pandémia és az artzakhi veszteségek a szokásosnál is komorabb tónusúra színezik majd. Csak reménykedni lehet tehát, hogy az örmény gyökerű személyes és kollektív emlékezés maradványaiból megalkotott „emlékezet helyei” a világháló képi megjelenítő eszközeinek felhasználásával különös formát öltenek majd az idén is, akárcsak 2020-ban, mert összeköti őket újból az a törekvés, hogy a kívánt emlékezet tartósan megszilárdítsa önmagát. A különben méltatlan ismeretlenségbe és az agresszor által máig tagadásba merülő múlt így kerül a virtuális térkép egyes ne-felejcs-jelezte darabjai révén a személyes és kollektív emlékezet helyeinek közvetítésével az egyetemes emlékezet közösségi vérkeringésébe.

Főhajtás a Genocídium áldozatainak emlékoszlopánál (Keszzi Harmath Kálmán, Szenttamásy Katalin, dr. Issekutz Sarolta, Keve Mária, Zakariás Enikő). 2007. április 24.

Gyarmati Béla

Örmény arcképek Begidsán Katalin és Lukáts Lukács

Az örmény arcképekkel nem ismert embereket akarunk bemutatni, hanem egykori örmény elődeim közül némelyeknek máig fennmaradt arcképét szeretném megosztani Olvasóinkkal. Ezeknek a képeknek a piaci értéke nem sok, érzelmi értékük azonban felbecsülhetetlen.

Begidsán Katalin

Kisgyerekkoromban ez a portré – másokéval együtt – szeretett Nagymamikám ágya fölött lógott. Akkoriban csak annyit kérdeztem: „ki volt ez?”, és megelégedtem azzal, hogy „*Begidsán Katalin*”. Mire egyebet is kérdeztem volna, már késő volt – pedig ej, de sok kérdésem lenne ma már! Sovány vigasz, hogy valószínűleg szegény nagyanyám se tudott róla többet, mint hogy valamiféle ősünk volt. Azóta a kép többször öröklődött, de tulajdonosai eddig mindig megelégedtek azzal, hogy ragaszkodtak a képhez, és nem foglalkoztak az ábrázolt előd kilétével.

Az erzsébetvárosi Lukácsokat kutató jutottam el *Lukáts Lukács* („erzsébetvárosi szenátor és postamester Zalatnán”) feleségéhez, aki a Zalatnán üldözötteket mentő *Lukács Rózának*, illetve – több testvérével együtt – az „aranybánya-tulajdonos” *Lukács Dávidnak* is az édesanyja volt.

A Begidsán familia szamosújvári származásáról az ottani örmény temető máig megőrzött Begidsán-sírhíjai és több elszórt utalás tanúskodik. (Sajnos, a szamosújvári örmény katolikus anyakönyvek, bár újra hozzáférhetőek, de nincsenek feldolgozva és örménybetűs lejegyzésük miatt erre egyelőre nincs is sok remény.) A család kutatását megnehezíti, hogy a Begidsánok viszonylag sokáig őrizték az örmény

hagyományokat, amiről tanúskodik az a számtalan név, amivel a család magát nevezte: Begidsán mellett volt a nevük Thorosz, Todor, Csár, Eördögh¹, Fekete. *Maga Katalin* asszony a zalatnai anyakönyvbéli különféle névelőfordulásaiban az alábbiakkal szerepel: „Begidsán lánya Katalin”; „Lukácsné Katalin, Tódorék lánya”; „Tódorék Katalinja”; „Katalin Erzsébet, Begidsán Tódor lánya”; „Begidsán lánya Katalin”; „Dávid lánya Katalin”. (Hangsúlyozni kell, hogy a környező adatok alapján bizonyos, hogy mindegyik megnevezés ugyanarra a személyre vonatkozik!) Leánya, *Lukács Róza* keresztelési

Begidsán Katalin arcképe

anyakönyvi kivonata szerint neve Begidsán Katalin, ezért a sokféle névváltozat közepette is ezt tartjuk „hiteles”-nek. A vonatkozó szakirodalom² alapján úgy vélem hogy Begidsán Katalin a közös eredetű Thorosz-Begidsán-Szultán családcsokor leszármazottja, s ha ez igaz, akkor *Begidsán Katalin* és a máshol bemutatott Temesvári Lukács negyedfokú unokatestvérek voltak.

Begidsán Katalin 1790-ben született. Bár atyja gyergyószentmiklósi születésű volt, de az ottani anyakönyvekben egyetlen ismert családneve alatt sem sikerült Katalin születésének a nyomára lelni. Az bizonyos, hogy 1807-ben Zalatnán ment férjhez *Lukáts Lukács* szépapámhoz, ennek már anyakönyvi nyoma van. Házasságukból 11 gyerek születéséről van adatunk, de mára már egyetlen fiági leszármazotról se tudunk.

Az 1850-ben a zalatnai vérengzéskor a kincstári vagyonban esett károkat kivizsgáló vizsgálati jegyzőkönyv beszámol róla, hogy *Lukáts Lukács*ot és feleségét (Begidsán Katalint!) 1849 nyarán kis híján kivégezték az oláh fegyveresek, ekkor tehát bizonyosan élt még. Férje nem szerepel a neve, Lukáts Lukácsot tehát feltehetőleg túlélte, azonban sem Zalatnán, sem Gyergyószentmiklóson nem sikerült eddig temetésének a nyomára bukkanni. Leányának, *Lukács Róza* ükanyámnak az 1877-es gyászjelentésén már nem szerepel a gyászolók közt, így egyelőre annyit tudunk, hogy valamikor 1861 és 1877 között halhatott meg.

A kép eredetét tekintve valószínűnek tűnik, hogy arcképét valamikor 1850 táján festhették, amikor Róza leánya férjhez ment és Zalatnáról Gyulafehérvárra költözött.

Begidsán Katalin arcképe mintegy 30 cm x 30 cm méretű, eredeti keretében se különleges nagyságú. A kép egy, az életnagyságúnak mintegy harmada nagyságá-

ban ábrázolt, némileg falusias kinézetű, szemmel láthatóan egészségtől kicsattanó pirospozsgás arcú asszonyt mutat. Egyszerű, de nem szegényes ruhájára kockás kendő terül, fején finom főkötő. Ékszerként a nyakában piros korallból fűzött apró szemű, négysoros nyaklánc. A kendő alól előbukkanó jobb keze gyűrűs ujján finom, nem hivalkodó köves gyűrű. Kezében pár szál nefelejcsot tart, ami megerősíti a feltételezett datálást, hogy a kép Róza lányának férjhezmeneteli búcsúzása alkalmából készült volna. Ekkor Katalin asszony hatvan éves körül lehetett, amit a kissé idealizáló művész némileg megszépített: képén Katalin asszony tán fiatalosabbnak hat, akiből semmiképpen nem néznénk ki 10 gyereket.

A képet ma *Begidsán Katalin* egyik szép-unokája őrzi, róla más emlék nem maradt.

Folytatás a következő számban!

Lábjegyzetek

¹ Mivel az örmény csár magyar jelentése ördög, ezért az Eördög nyilván az örmény Csár név „elegáns” írásmódú megfelelője. Hasonlóképp, a „sötétség fejedelmére” utalhat a család Fekete neve is.

² Száva Tibor-Sándor: Székelyföldi magyar-örmény családok, 2012

Az óshazába látogató küldöttség női tagjait virágkosárral fogadta Jerevánban az utat szervező iroda. 2005. május 19.

Szomorújelentések

Dinnyés József

1948 augusztus 4. – 2021 március 15.

„Költők között zenész, zenészek között költő vagyok. Népem egyharmada szülőföldjétől megfosztottan, más népek fennhatósága alatt él. Önmagam veszteném el, ha a világlízt képviselném és elfutnék nemzeti hagyományaim elől.” Dinnyés József

1963-ban kezdett énekelni. Alapító tagja és dalszövegírója volt az első magyarul éneklő szegedi zenekarnak, az Angyaloknak. 1967-ben „KARRIER” című, Veress Miklóssal közösen írt dalával lett országosan ismert, amellyel 2. helyezést ért el az első magyar pol-beat fesztiválon. Egy szál gitáros, szájharmonikás, közéleti témákat megéneklő dalai miatt egy ideig magyar Bob Dylanként, „Bob Dinnyés-ként” emlegették.

Az 1970-es években egyrészt a versmegzenésítések és a saját dalok kettőssége jellemezte műsorait, másrészt az a furcsa helyzet, hogy miközben számtalan koncertet adott országszerte, sőt hivatalos ünnepek, KISZ-táborok állandó fellépője volt, a Magyar Hanglezgyártó Vállalat egészen 1985-ig nem volt hajlandó nagylemezt készíteni vele, akkor is kicenzúrázták a címadó Határtalanul című dalát.

1985-ben az eszperantó nyelv annyira elbűvölte, hogy több híres eszperantó verset megzenésített, és a saját dalai közül is többet felénekelte eszperantóul.

Az 1990-es években alapított Aranyalmás Kiadó sorra megjelentette a hosszú évek során összegyűlt szerzeményeit. Öt évszázad magyar nyelvű költészet verseiből előadás-sorozatokat szerkesztett. Szabadiskolát alapított, melynek keretein belül a történelem, irodalom és a zene hármasságát mutatta be az érdeklődő kisközösségeknek. Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület rendezvényeinek rendszeres közreműködője volt.

Gyulai Líviusz

1937 december 2. – 2021 március 16.

Kossuth-díjas grafikusművész, animációs filmrendező, a Nemzet Művésze, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja.

1937 december 2-án Baróton született. Az 1944-es, ismételt imperiumváltás miatt családjá Erdélyből Magyarországra menekült. Az általános- és középiskolát már itt járta. 1962-ben fejezte be a Képzőművészeti Főiskolát *Kmetty János* és *Ék Sándor* tanítványaként, majd Olaszországban és Angliában járt tanulmányúton. Főként könyvillusztrációkat és animációs filmeket, valamint ironizáló archaizáló tollrajzokat, linómetszeteket, litográfákat és rézkarcokat készített. *Weöres Sándor* könyvének, a *Psychének* illusztrálásával

robbant be a kulturális köztudatba, kiváló stílusérzékkel valósítva meg a grafika eszközeivel ugyanazt a szerepjátékot, amelyet Weöres az irodalomban. Ironikus hangvételű ábrázolásain keresztül, humort lopva a képekbe, letűnt korok mesélőjeként tűnik fel. Látványos, aprólékos rajzú grafikái, amelyekben jól megfér egymás mellett a középkori fametszetek stílusa és a modern montázstechnika is, önálló fantáziavilágot teremtenek és tárnak a néző szeméi elé. A régi képeslapokra és századfordulós litográfiákra emlékeztető nyomatokon, egyszerű emberi és állati karaktereket csempész egy-egy történelmi múltú helyszínre.

Gyulai Líviuszt életének 84. évében, 2021 március 16-án szólította magához a Teremtő.

Moldován Domokos

1943. december 1. – 2021 március 26.

Életének 78. évében, 2021 március 26-án elhunyt Moldován Domokos Nadasdy Kálmán-díjas opera- és filmrendező, etnográfus.

Moldován Domokos 1943-ban született az erdélyi Sajóudvarhelyen. 1965-től amatőrfilmes, népzene gyűjtéssel foglalkozott. 1966-ban végzett az ELTE Bölcsészettudományi Kar néprajz szakán, majd elvégezte a Színház- és Filmművészeti Egyetemet is.

1966-tól a Magyar Televízióban sorozatot készített a magyar parasztfestőkről, és az Egyetemi Színpadon rendezett. Az 1970-es évektől a Mafilmnél néprajzi dokumentumfilmeket forgatott. Másfél évtizedig a főváros V. kerületi örmény kisebbségi önkormányzat képviselője volt. 2002-ben operarendezőseiért Nadasdy Kálmán-díjjal jutalmazták.

Híres rendezései közé tartozik az *Orfeo és Euridiké* című opera 1991-es, valamint a *Poppea* megkoronázása című mű 1994-es bemutatása. *Az Örmény legenda* című, az örmény nép kereszténnyé válásának történetét feldolgozó táncantátáját 2001-ben állította színpadra. *Vivaldi Nagy Tigran, örmény király* című operáját 2004-ben láthatta először a közönség.

1991-től Magyarország első magánoperájának, a Budapesti Kameraoperának alkotóművészeti vezetője, ahol barokk és kortárs operákat mutattak be, világsztárok főszereplésével. Felesége, gyakori alkotótársa *Csengery Adrienne* operaénekesnő.

dr. Kovács Bálint, egyetemi docens, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Armenológiai Tanszékének vezetője

Az emlékezet horizontjai Gondolatok az örmény népiertás 106. évfordulójára

Elhangzott a 2021. április 25-én Orlyai utcai kereszteskőnél tartott megemlékezésen

Ma emlékezni jöttünk itt össze. Emlékezni a 106 évvel ezelőtt kezdődött örmények ellen elkövetett népiertás áldozataira, amelynek során Nyugat-Örményország azaz a mai Kelet Anatólia, de gyakorlatilag az Oszmán Birodalomban élő örménység és annak kultúrája teljesen elpusztult.

Az emlékezés maga egy képesség, bizonyos információknak a megérsése, ugyanakkor utal egy csoport pszichikai funkcióira is, ennek köszönhetően az ember bizonyos benyomásokat vagy információkat - amelyeket múltbeliként gondol el – ismét át tud élni a jelenben.¹ Tehát az emlékezés részben egy biológiai képessége az embernek, amely a saját emlékek megőrzésére irányul, részben azonban az emlékezés a társadalomnak illetve

egy társadalmi csoportnak is a kollektív képessége a múlt ismételt átélésére, amely során saját identitását tudja kifejezni.

Az emlékezés kettősségét - az egyén emlékezését és a társadalom kollektív emlékező képességét - figyelhetjük meg az örmény népiertással kapcsolatban is. Az életben maradtak a két világháború között gyászmisszával emlékeztek a népiertásra. Az első szervezett megemlékezésre 1919 márciusában Berlinben került sor, majd azt követően áprilisban már Isztambulban tartottak szervezett megemlékezést a népiertás áldozataira emlékezve. Az örmény apostoli egyház központjában, Ecsmiadzinban először 1920 áprilisában celebráltak a szomorú eseményekre emlékezve gyászmisszát. Tehát az emlékezés a személyes sorsokon, a személyes tragé-

diákon keresztül, a családtagok, rokonok, ismerősök és barátok elvesztésén túl egyre inkább olyan közösségi dologgá vált, ahol az örménység egészének tragédiája vált jelenlévővé az emlékezők számára. Tehát az elhunyt személyekhez kötődő személyes emlékek szinte észrevétlenül oldódtak fel a társadalom kollektív emlékezetében. Ennek tere és ideje pedig a elsődlegesen a templom, a liturgia volt, amely a gyász mellett a kereszténységben megjelenő örömteli reményt fejezte ki az emlékezők számára.

A körülmények pedig a szomorú események igen sok tekintetben megváltoztak: a függetlenségét kikiáltó I. Örmény Köztársaság hamarosan Lenin és Sztálin birodalmának része lett, míg a világ másik pólusán Amerikában, de ugyanígy a Közel-Keleten² és Nyugat-Európában a menekültek a diaszpórában való önszerveződés első lépéseivel próbálkoztak.

Az emlékezés így áttörte a liturgikus emlékezés kereteit, és az örmény népirtásra való emlékművek felállítása vált ennek központi motívumává. Ahogy a halotti emlékművek létrehozása megtörtént az I. Világháború után és mind tudjuk számos országban felállították az ismeretlen

katona sírját, ezáltal az emlékezés határai a névtelenséggel kötődtek össze.³ E sírkövek mögül hiányzik a beazonosítható földi maradvány, de még a hallhatatlan lélek is, szellemileg mégis áthatja őket az emlékezet.⁴

Ugyanezt látjuk az örmény genocídium emlékművei kapcsán is, ahol többnyire egy szakrális műalkotás, az örmény keresztiskő fejezi ki szerte a világon az örmény kultúra egyediségét ugyanakkor a népirtás egyik legfontosabb elemét is: keresztény örmények haltak meg, akiknek az emlékezte a keresztiskő felállításokkal fonódott össze. Most is egy keresztiskő előtt állunk, amely kifejezi azt, hogy egy keresztény népnek, a világ első keresztény népének a tragédiájáról van szó: a kereszt a megváltás jele. Jézus Krisztus halálának a jele, tragikus és szomorú jelkép, amely a tanítványok feltámadott Jézussal való találkozásában, örömeiben és világraszóló küldetésében, a feltámadás, az élet és a remény jelképévé vált az egyház hitében.

Fontos kihangsúlyozni azt is, hogy az emlékezés kultúrája az emlékezés és a felejtés koncepciójában értelmezhető. Ehhez kapcsolódóan a „kioltás” és a „le-

dr. Issekutz Sarolta koszorúz a Duna-parton

dr. Hun Eszter koszorúz a Duna-parton

rombolás” – latin kifejezéssel a *damnatio memoriae* – az emlékek szándékos tönkrötételére a felejtés elősegítésére irányul.⁵

Ezt a *damnatio memoriae*-t figyelhetjük meg gyakorlatilag Törökország politikájában rögtön az események után.⁶ A kettéosztott örmény társadalom nagyon hamar szembesült azzal, hogy a Mustafa Kemal Atatürk új imázzsal próbálja országát felépíteni, amelynek lényeges eleme az örményekkel kapcsolatos történetek nyilvánosságra kerülésének megakadályozása vagy szükség esetén azok tagadása, sőt büntetőjogi eszközökkel történő megtorlása, ha valaki a tragédiára, mint népirtásra nyilvánosan emlékezni szeretne.⁷ Ennek érdekében minden diplomáciai és gazdasági csatornán igyekeztek megakadályozni azt, hogy az örmények tragédiája nemzetközi ügygé váljon.

Amikor 1934-ben a kaliforniai Metro-Goldwyn-Mayer producer egy ezzel kapcsolatos filmet akart forgatni, a török kormányzat azonnal felvette a kapcsolatot az USA Külügyminisztériumával, így diplomáciai nyomásra a film gyártása meghiúsult. Ankara a producer valamennyi kompromisszumos ajánlatát elutasította. A készítendő film alapjául *Franz Werfel: A Musza Dag negyven napja* c. regénye szolgált volna, amely a deportálás helyett az önvédelmi harcot választó Földközi-tenger közelében elhelyezkedő örmény falvak lakosságának küzdelmét mutatja be.⁸

De ugyanezt a *damnatio memoriae*-t figyelhetjük meg számos más helyen is: Nahicsevánban,⁹ abban a dél-kaukázusi régióban, ahol az örmények jelenléte már a Krisztus előtti évezred óta igazolt és folyamatos, ahol dominikánus katolikus szerzetesek végeztek katolikus missziót az örmények körében a kora újkorban, ott közel 3000 középkori keresztiskövet dózeroltattak le Azerbajdzsán politikai

vezetése az ezredfordulón, hogy a keresztény örménységnek még az emlékét is eltöröljék.¹⁰

Sajnos ugyanez tapasztalható Törökország területén is: a 20. századra már elpusztult Ani egykori örmény királyi főváros romjai bár torzóként megmaradtak, és a Van tavon a kulturális tolerancia jegyében az Aghtamar szigetén lévő Szent Kereszt templomot 2005-ben felújították, azonban sok száz és ezer örmény templom, keresztiskő és szentély vált a rombolás áldozatává a népirtást követő évtizedekben. A *damantio memoriae* tehát működésbe lépett és az örmény feliratok levakarásán keresztül mindez napjainkban Hegyi-Karabah területén is tapasztalható és a folyamat szándékos véghezvitelét tapasztaljuk.

A II. világháború során az örmények sorsa “az elfelejtett népirtás” kategóriájába került, az áldozatok emléke pedig a holokauszt borzalmainak fényében méginkább elhalványult. Bár az örmények tovább emlékeztek a halál éveire, emlékezésükben azonban többnyire egyedül maradtak.

Ez egészen 1965-ig így maradt, amikor az örmény népirtás 50. évfordulójára az addig még szétszórtan, egymástól függetlenül tovább létező örmény diaszpóra egységesülni kezdett és ezzel párhuzamosan a Sztálin halála utáni időszakban Szovjet-Örményországban is megengedett volt a tragédiára emlékezni. Mint az közismert 1965-ben került sor arra, hogy Uruguay – a világon elsőként – elismerte az 1915-ös örmények elleni erőszakcselekményeket népirtásnak.

A népirtás elismerése messze túlmutat az emlékezés keretein, politikai és jogi szempontból válik hangsúlyos. Ezt tapasztalhattuk az idén április 24-én is, amikor az Amerikai Egyesült Államok elnöke,

Emlékmise az Orlay utcai templomban

Joe Biden, az örmények ellen elkövetett népirtás 106. évfordulóján Genocídiumként ismerte el az örmény nép tragikus megsemmisítését az I. Világháború alatt. Ennek az elismerésnek a jog és politika mellett van egy kétségtelenül szimbolikus oldala is, az arra való felhívás, hogy soha többé ne történjen meg mindez többé. Inentől fogva már nem csak „politikailag korrekt” fogalmakkal lehet kifejezni az örmény nép megsemmisítését, hanem egy olyan jogi tényállással is, amelynek nemzetközi vonatkozásai is vannak.

A nemzetközi jog 20. századi fejlődését lényegesen befolyásolta és meghatározta az örmények és a zsidók ellen elkövetett népirtás tapasztalata. A jogtudományban ez a gondolat megjelent és választ próbált keresni arra, hogy az ilyen szörnyű tettekkel szemben a nemzetközi jog eszközeivel kell leküzdeni, az elkövetőket megbüntetni és ismétlődésüket megakadályozni, hogy védjék az emberiséget és az emberiséget. Ennek ikonografikus alakjává a jogtudományban Raphael Lemkin vált, ő volt ugyanis az a jogász, aki a „genocídium” – azaz magyarul népirtás, németül *Völkermord* - fogalmát megalkotta és publikálta fő művében az 1944-ben Washingtonban megjelent „Tengelyha-

Emlékmise az Orlay utcai templomban

talmak uralma az elfoglalt Európában”.¹¹ Lemkin még joghallgatóként 1921. júniusában részt vett Berlinben az épp zajló büntetőperben az örmény diák, *Soghomon Tehlirian* ellen. Tehlirian 1921. március 15-én Charlottenburgban a Hardenberger utcában lelötte az egykori török belügyminisztert, *Talaat pasát*, aki az 1915-ös népirtás egyik fő felelőse volt.¹² Ezért gyilkossággal vádolták, de részleges beszámíthatatlanság miatt felmentette őt a bíróság. A később több nyelven megjelent bírósági jegyzőkönyvekben megjelent a narratíva, mely szerint Tehlirian túlélte családjának a lemészárlását, ugyanis a népirtás során anyja holtteste alatt feküdvé halottnak hitték, és így meg tudott menekülni.¹³

Az örmények szenvedése, az örmények ellen elkövetett mészárlás az I. Világháború során tehát hatott arra, hogy létrejöjjön a népirtás büntetőjogi tényállása, amelyet a II. Világháború után az 1948-ban elfogadott ENSZ egyezmény - a népirtás büntetettének megelőzéséről és megbüntetéséről – tartalmazott először, majd ez a büntetőjog – így a magyar büntetőjog – részévé is vált.

Emlékezünk és nem felejtünk! A mai emlékezés egy közösségi főhajtás az ál-

dozatok előtt, ugyanakkor büszke főhajtás is: szép példája annak, hogy a különböző eredetű örmény diaszpóra közösségek egységesen a kereszteskő előtt 106 év

után is visszagondolnak a tragédiára és felhívják a világ figyelmét, hogy ilyen esemény soha ne ismétlődhessen meg, semmilyen néppel.

Lábjegyzetek

¹ Le Goff, Jacques: *Geschichte und Gedächtnis*. Frankfurt am Main, 1992. 83.

² *Az örmény diaszpóra önszerveződéséről a Közel Keleten* bővebben: Tachjian, Vahe: *Oszmán-örmények. Élet az anyaországban, a száműzetésben, a társadalom újjáépítése a diaszpórában*. Budapest, 2019.

³ Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, 2013. 64.

⁴ Benedict Anderson alapján Jan Assmann i.m. 65.

⁵ Schneider, Ute: *Geschichte und Erinnerungskulturen*. In: Cornelißen, Christoph (Szerk.): *Geschichtswissenschaften. Eine Einführung*. Frankfurt am Main, 2000. 267-268.

⁶ V.ö.: Latino, Agostina: *The Armenian Massacres and the Price of Memory: Impossible to Forget, Forbidden to Remember*. In: Lattanzi, Flavia, Pistoia, Emanuela (Szerk.): *The Armenian Massacres of 1915–1916 a Hundred Years Later Open Questions and Tentative Answers in International Law.*, 195-336, itt: 221.

⁷ Ez már megjelent az 1926-ban hatályba lépett török büntetőjogi kódex 159-es paragrafusában és benne van a 2005-től hatályos török büntetőjogi kódex (Türk Ceza Kanunu) 301-es cikkelyében is, mint a „török nemzet megsértése” jogcímen szabadságvesztéssel büntetendő tett.

⁸ Kovács Bálint: *A sivatagba deportált nép. A 20. század első genocídiuma, az örmény népirtás*. In: Czézár Nikolett - Kovács Bálint - Öze Sándor. *Az örmény nép tragédiája az első Világháborúban*. Budapest, 2018. 13-29; itt 24.

⁹ Czézár Nikolett: *A nemzetek feletti történetírás korlátai. Nahicseván örmény és azerbajdzsán megközelítése*. Világtörténet 2014 /3., 519-528.

¹⁰ Kouymjian, Dickran - Baltrušaitis, Jurgis: *Julfa on the Arax and Its Funerary Monuments. Armenian Studies/Études arméniennes: In Memoriam Haïg Berbérian*, ed. Dickran Kouymjian (Lisbon: Calouste Gulbenkian Foundation, 1986), pp. 9-53.

¹¹ Lemkin, Raphael: *Axis Rule in Occupied Europe*. Washington, 1944.

¹² Otto Luchterhandt e tekintetben széleskörű kutatásokat végzett. V.ö.: Luchterhandt, Otto: *Völkermord versus Völkermord: bedeutende Fortschritte – ungelöste Probleme. Zeitschrift für Genozidforschung*, 9 (2008). Heft 2. 10 – 67.

¹³ A per szövegének első kiadása német nyelven: Armin T. Wegner: *Der Prozeß Talaat Pascha – Stenographischer Bericht*. Berlin, 1921.

dr. Hun Eszter

Magyar-örmény életutak - Novák Ferenc „Tata”

Beszélgetőpartnerem: Novák Ferenc „TATA” - magyar-örmény származású koreográfus, rendező, etnográfus, Kossuth- és Erkel Ferenc díjas érdemes művész, A Nemzet Művésze.

Tata már a bejelentkezésem alkalmával a személyes találkozót részesítette előnyben, koronavírus ide vagy oda, azt mondja meg is örülne, ha nem fogadhatna vendégeket, persze egyszerre maximum 2-3 embert, és persze én is minden óvintézkedést megtettem, hogy nyugodtan tudjunk beszélgetni.

Lakásában rengeteg emlék, néprajzos múlt és jelen fogad.

Novák Ferenc, napjainkban 90 éves, és még mindig aktívan részt vesz a mai magyar közéletben.

Életvidám, meleg szívű, és nagyon jó barát, akit épp *Korniss Péter* hívott telefonon ottlétem alatt, aki azt mesélte neki, hogy mennyire hiányzott egy tegnapi találkozórol, és szívből érdeklődött hogyan

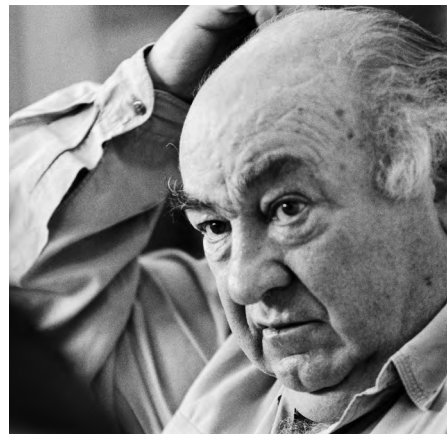
te felől. Ő egy olyan barát, akinek életét és munkásságát is megváltoztatta Tata, amikor Erdélyben kirándultak.

Erdély a fő vezérfonal, ami meghatározza gyerekkorát és áthatja felnőtt életét is.

A Novákok Dicsőszentmártoniak voltak. Apját és Nagypapját is Ferencnek hívták. A nagypapa tanítóképzőt végzett, aki egy szamosújvári gazdag örmény fakereskedő szervezte majálison addig táncoltatta a kereskedő unokahúgát *Batrin Johánkát*, míg végül házasság lett belőle. Majd megpályázott egy tanári állást a városban, így végül a nagyszülők Szamosújváron éltek, ahol Tata a nyarakat töltötte. Az örmény konyhán nőtt fel, és a mai napig készíti a hurutot, de szomorúan emlékszik, amikor a bursenyicához szeretett kecskéjüket

Novák Ferenc, 1963

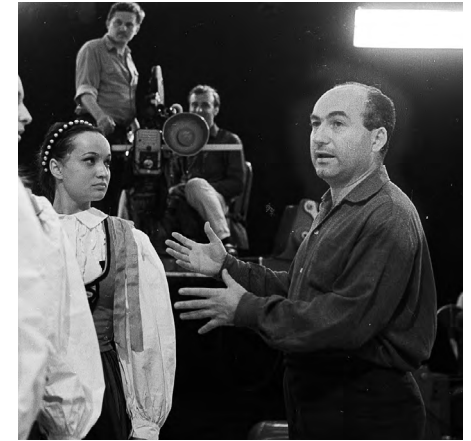

Novák Ferenc, 2011

levágták titokban. Minden héten jártak templomba, ahova bekísérték Nagymamát, majd a család férfi tagjai a mise alatt a kuglizóba mentek és a végére, mint a jó fiúk visszaértek, hogy nagymama ne vegye észre.

Apja Kolozsváron járt egyetemre, majd az olasz frontra került és hadifogságba esett. A háború végével a vöröskereszt segített neki hazajutni, de akkor szembesült vele, hogy már nem Magyarországon van az otthona, hanem Romániában. „Elvetélt nemzedék az övé” - mondja Tata.

Majd a Nagyenyedi börtönnél lett gazdasági ember, utána az Erzsébetvárosi börtönnél igazgató, ahonnan eltávolították, mert túl engedékeny volt a politikai rabokhoz. Később a Besztercei fogház vezetője lett, ahol családot alapított és Tata ott élte gyerekkorát. Román iskolában járt francia tagozatra. Anyai ágon gazdag alumínium gyáros volt a nagypapa, a „kapitalista”. Szüleinek 3 fia született, akik közül a legidősebb 3 éves korában meghalt diftériában, a középső fiút elvitték katonának, aki orosz hadifogságba esett, majd onnan szanatóriumba került, de erről a család mit sem tudott. Anyja járta a vöröskeresztet, érdeklődött mindenfelé a középső gyerek felől, míg a piacon egy nő kiszúrta, hogy a szandál a lábán Besztercéről való, így elkezdtek beszélgetni, és kiderült, hogy a nő fia az ő fiával fekszik egy kórteremben a szanatóriumban. Tata a legkisebb gyerek volt, aki már magyar nyelvű gimnáziumban érettségizett, Budapesten. Az egyetemre nem vették fel, ezért a radiátorgyárban kellett jelentkeznie, ahol az átképzősöket tanította. Aztán 76 évvel ezelőtt, pont Sztálin születésnapjára készült néptánc előadás egyik tagja lesérült és neki, aki nem volt a csoport tagja, kellett beugrania. A néptánc tanárnő kérte, hogy nézze meg a próbáikat egy

A Bölcsőtől a koporsóig TV felvételei, 1967

nagyobb együttesben is, ahol ő a vezető. Ott összebarátkozott a táncosokkal, és valahogy így kezdődött a néptánc szerete. Az Építőknél táncolt, majd katona lett, ahol egy „botcsinálta koreográfus” lett hirtelen, és hamar kiderült számára, hogy a táncsal ki lehet menni a táborból, sőt lányokkal is lehet találkozni, táncolni, míg végül a hadsereg tánc győztesei lettek.

Megbeszélték, ha leszerelnek alapítanak egy olyan együttest, amelyik táncszínházi koreográfiákat mutat be. Ebből 1954-ben megalakult a Bihari együttes, mely azóta is megvan. A néptáncokkal kezdték, majd dramatikus elemek is belekerültek és idővel a néptánc is egyfajta kifejezési formája lett a vélemény-nyilvánításnak. Igazi kortárs néptánc. Legendás produkciók jöttek létre. Őt később színházak is hívták, ahol közös alkotások születtek. 1966-ban a Honvéd tánckar vezetőjének kérték fel, ami részben politikai vezetést is jelentett, így mindaz, amit igazán szeretett volna létrehozni, azt a Bihari együttesnél tudta megvalósítani. „Skizofrén helyzet” volt, később a viták úgy alakultak, hogy 1975-ben felmondott a Honvéd tánckarnál. Ezt követően meghívást kapott és 6 évig

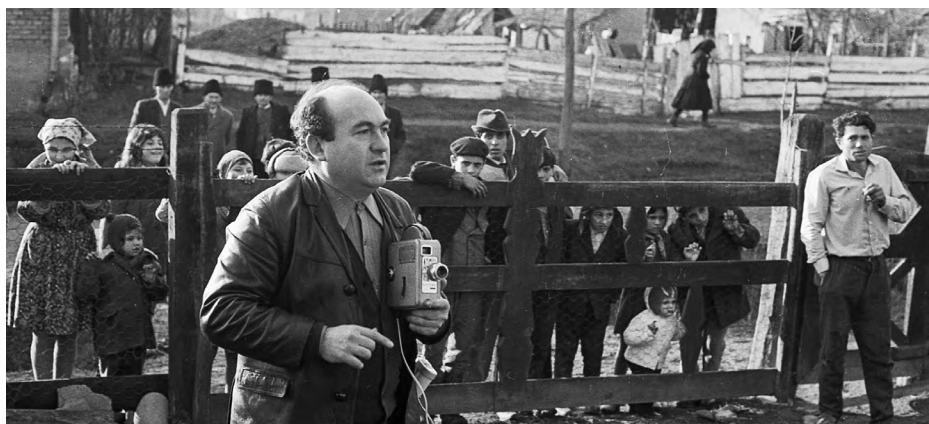

Tata nap Óbudán, 2009

Amszterdamban dolgozott rendező dramaturgként a Nemzetközi Folklór Táncszínháznál. Végül 1983-ban visszahívták a Honvédba művészeti igazgatónak, ahonnan 70 évesen ment nyugdíjba. Egy rövid ideig még tanácsadóként továbbdolgozott. A mai napig is koreográfusok, együttes vezetők kérnek tőle szakmai tanácsot a kezdők éppúgy, mint a Kossuth díjasok.

Az örmény-tudat számára egyet jelent az összetartozással, a családi összefogással. Amikor elváltak a feleségével (*Foltin Jolán* koreográfus-rendező, táncpedagógus, Kossuth- és Erkel Ferenc díjas, A Nemzet

Művésze), a rá következő héten már együtt ebédeltek és a gyerekeket is közös egyetértésben nevelték. A volt felesége új férje is családtag nála, aki „egy született jó ember”. Tata olyan családban nőtt fel, ahol még a sógornők is imádták egymást, és mindenki megtanulta az örmény finomságokat készíteni. „Hihetetlen, hogy van egy nép, mely elveszti a nyelvét, de az identitását nem. Még a katalánok ilyenek. A magyar-örmények vérében van az összetartozás, melynek kifejezésére egy olyan fantasztikus asszony kellett, mint Sarolta (dr. Issekutz Sarolta – a szerző)”.

Tata gyűjtőúton Erdélyben, 1972

Poósz Lóránd

Az örmény népiirtás visszhangja az erdélyi magyar sajtóban

Bennünk, erdélyi örmény gyökerű magyarokban felmerülhet a kérdés, hogy eleink, az erdélyi örmény városokban a múlt század elején tudhattak-e az örmény népiirtásról, kaphattak-e bármiféle információt a sajtóból, amely alapján képük lehetett az 1915-ös vérengzésekről, akár akkor, akár a későbbiekben. Mennyire volt aktuális, tényszerű a korabeli sajtó erdélyben? *Poósz Lóránd* a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem történelem-könyvtartudomány szakán végzett 2007-ben. Az örmény népiirtás témájával 2006 óta foglalkozik. Az Ararát kulturális Egyesület által jónéhány éve kiadott „Tanulmányok az örmény népiirtás témaköréből” című kötetből idézzük fel ott megjelent kutatását a témában. (a szerk.)

A szerző kutatásának kiindulópontja az az ellentmondásos alaphelyzet, amely a népiirtás által kiváltott erdélyi reakció vizsgálatát meghatározza. Adott egyfelől egy háborús kontextus, melynek keretében egy bizonyos néppel szemben elkövetett bűnök csak annyiban érintették vagy érdekeltek az erdélyi közvéleményt, amennyiben azok kihatással bírhattak a háború kimenetelére. Másfelől az erdélyi nemzetségek együttélésének évszázadok óta szerves részét képező örmény diaszpóra révén ezen országrész lakossága szorosabb kapcsolatba kerülhetett az eseményekkel.

A kutatásnak nem volt tárgya sem az erdélyi és a törökországi örmények közötti, sem az erdélyi örmények és a többségi társadalom közötti viszony, ahogyan az asszimilációs folyamatok eredményeként bekövetkezett identitásbeli és egyéb változások sem.

1915-ben a magyarországi, és ezen belül az erdélyi sajtót illetően mindenképpen beigazolódnak látszik a törökök vélhető előrelátása, ugyanis 1915 tavaszán és nyarán a népiirtással párhuzamosan több kiemelt fontosságú háborús esemény történt vagy volt éppen folyamatban.

Az örmények ellen a 19. század második felében irányult erőszakos akciók, de még inkább az 1915. április 24. óta eltelt időszakban a sajtónak, mint információközlő orgánumnak kiemelt szerep jutott vagy juthatott volna az örmény népiirtás kérdésében.

Tekintve, hogy a népiirtás csupán 1951, az erre vonatkozó ENSZ határozat óta tekinthető hivatalosan emberiség ellen elkövetett bűntettnek¹, valószínűsíthetjük, hogy a Törökországban zajló vérengzések megakadályozása vagy megszüntetése miatt akkor sem avatkozott volna be egyetlen állam sem, ha éppen nincsenek háborús körülmények. Így azzal sem lehetett számolni, hogy a történet híre egy közbelépés vagy szankció nyomán nyersen nagyobb nyilvánosságot. A vérengzések befejeződése után az örmény nép számára a tettesek felelősségére vonása mellett talán az volt a legfontosabb, hogy a világ – ha már megakadályozni nem tudta – értesüljön a történetekről. Ennélfogva tehát a korabeli sajtóra hárult a feladat, hogy a világ közvéleményét tájékoztassa. A Monarchia és ezen belül Erdély az első világháborúban szövetségben álltak Tö-

rökországgal, ugyanakkor az örmények erdélyi jelenléte valamelyest érintetté tették az egész erdélyi közvéleményt a történetekben.

A Berlini Kongresszus és a világháború kitérője közötti időszakban a törökök által foganatosított diszkriminatív intézkedések, majd a fokozódó erőszakhullám kiterjesztésére a török kormánynak váratlan lehetőséget jelentett a kirobbanó háború. A hidegfejű ifjútörök vezetők tisztában voltak azzal, hogy a háború forgatagában a nemzetközi diplomácia és közvélemény várhatóan nem tulajdonít majd akkora jelentőséget egy másodrendű hatalom területén végbemenő öldöklésnek, mint békeidőben. Ebből a szempontból még inkább a törököknek kedvezett, hogy a háború egyre szélesedett, egyre több országot sodorva magával.

A háború kezdetére a német-török kapcsolatok meglehetősen szorosra fűződtek, ami abban is megnyilvánult, hogy a németek kezében volt a török gazdaság és hadsereg feletti tényleges ellenőrzés.² Senkit nem lepett meg tehát, amikor 1914. október 29-én Törökország a központi hatalmak oldalán belépett a háborúba. Arról azonban, ami fél évvel később a frontvonalakon túl, az ország belsejében kezdődött, kevesen értesültek.

Bár a török kormány jó néhány ürügyet kreált az örmények megbüntetésére, a nagyvilág előtt semmiképpen sem tudott volna igazolni ilyen mértékű mészárlást. Ezen túlmenően figyelembe véve, hogy az örmények kiirtása államférfiak által előre megtervezett forgatókönyv szerint ment végbe, következtethetünk arra is, hogy gondoltak a hírek áramlásának megakadályozására és a bizonyítékértékű dokumentumok megsemmisítésére, illetve biztonságba helyezésére. Nem riadtak vissza amerikai konzulok megfélemlí-

tésétől sem, mint kiderül *Jesse Jackson* aleppói konzul 1915. augusztus 3-án kelt leveléből. *William Prickett* oxfordi tanár pedig magánutazóként ötnapos vonatútja során azzal szembesült, hogy a vonat ablakai fehérre voltak festve, hogy ne lehessen kilátni³, ami a törökök részéről nagyfokú előrelátásra és tudatosságra enged következtetni.

Maga a háborús kontextus további két kedvező lehetőséggel kecsegtetett a törökök számára. Egyfelől a német szövetség, a Dardanellák fontossága biztosíthatta a török kormányt legalább a németek diszkreciójáról, másfelől a háború korai szakaszában a központi hatalmaknak a korabeli vélemények szerint komoly esélyük volt a végső győzelemre, így, ha Törökország a győztes oldalon kerül ki a háborúból, elkerülheti a felelősségre vonást. A háborút követő igazságszolgáltatás egyik kudarcának tekinthető, hogy Törökország vesztes államként érdemben nem vonatott felelősségre, és az örmény kérdés is elsikladt nagyhatalmak kezei között.

Az 1915-öt megelőző irtóhadjáratok során a Török Birodalomba akkreditált brit és francia konzulok több ízben is tájékoztatták hazájukat a történésekről. 1915-re az Antant országainak képviselői már elhagyták az országot, így 1915 és 1917, az Egyesült Államok hadba lépése között a népirtás híre elsősorban két, egymástól lényegében független forrás által jutott el a nyugati országokba: a Török Birodalom területén missziós munkát folytató, többnyire amerikai egyházi személyektől,

valamint az Egyesült Államok törökországi külképviseleteitől. Ezidőben amerikai konzulátus működött Konstantinápolyban, Adrianopolban, Szmírnában, Samsunban, Trebizondban, Kharputban, Mersinben, Aleppóban, Beirútban, Damaszkuszban, valamint Bagdadban, tehát 11 nagyvárosban. A misszionáriusok beszámolóit összesen öt vilajetből érkeztek, úgymint Sivas, Bitlis, Marash, Adana és Konya.⁴ A 19. század végén a Török Birodalomban kb. 145 amerikai misszionárius tevékenykedett.⁵ 1915 és 1921 között *Henry Morgenthau* nagyköveten keresztül több mint 60 konzuli jelentés és 72, misszionáriusok illetve egyéb személyek által küldött beszámoló érkezett a washingtoni külügyminisztériumba.⁶ Ezek aztán eljutottak Nagy-Britanniába is, ahol a brit propagandagépezet a központi hatalmak ellen próbálta felhasználni őket.⁷ A külképviseleteken és misszionáriusokon kívül Törökországban tevékenykedő tanítók, egészségügyi dolgozók, egyszerű utazók is szemtanúkként számoltak be a népirtásról. 1915 nyarára tehát az Egyesült Államok és az Antant kormányai részletes információikkal rendelkeztek a történetekről. (Londonban először Viscount Bryce hozott nyilvánosságra részleteket a népirtással kapcsolatban 1915 novemberében.⁸)

Máig tisztázatlan viszont Németország és a Monarchia viszonyulása a törökországi eseményekhez, illetve az esetleges bűnrészesség kérdése. Számos forrás bizonyítja, hogy Berlin is időben értesült az eseményekről, ugyanakkor nyilvánvalóan nem állt érdekében, hogy egy „török belpolitikai esemény” éket verjen a két ország szövetségébe. Vélhetően a törökországi német jelenlét révén Berlinben már jóval a népirtás kezdete előtt számítottak arra, és fel voltak készülve az örmény nép

feláldozására a várható háborús győzelem oltárán. Ezt látszanak igazolni von Bernstorff amerikai német nagykövet kijelentései is, amelyekben 1915 szeptemberének végén pusztá agyszüleményeknek nevezi a Törökországból érkező híreket.⁹ Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt az eshetőséget sem, miszerint a népirtás kiagyaloí és/vagy kivitelezői között németek is voltak. Emellett szól a New York Times több cikke is 1916-ból és 1917-ből.¹⁰

Bár a kaukázusi és kis-ázsiai térség (a Dardanelláktól eltekintve) kívül esett a nagyhatalmak fő érdeklődési körén, korántsem volt jelentéktelen. Egyes források szerint bizonyos német körök nem bánták volna, ha a kaukázusi népek ereje, szuverenitása kissé megtörik. Erre utal, hogy az események legfontosabb német tolmácsolójától, *Johannes Lepsius*tól hivatalos német körök igen rossz néven vették, hogy nem tartotta szem előtt a politikai érdekeket.¹¹

Ilyen kontextusban egyáltalán nem meglepő, hogy a központi hatalmak korabeli sajtóját tanulmányozva számolnunk kell a cenzúrával. Ugyanakkor az örmények erdélyi múltja, az ország gazdasági és kulturális életében betöltött szerepe miatt a korabeli Erdélyben az örmény népirtásról való objektív tájékoztatás és a háborús cenzúra feloldhatatlan ellentétbe került egymással. Éppen ezért az újságok tartalmának interpretálásához fontos a térbeni és időbeni összehasonlítás, annál is inkább, mert a mészárlások periodikus jellege erre lehetőséget ad. A kutatás során egy budapesti, két kolozsvári magyar, két szamosújvári magyar és egy brassói román lapnak különböző időszakait 1895-96-ból, 1909-ből és 1915-ből tekintettük át.

Főként az akkori Kolozsvár két fő napilapjára, az Ellenzékre és az Ujságra támasz-

kodtam. Az Ellenzék 1880-ban indult, alapítója és főszerkesztője *Bartha Miklós* politikus és közíró volt. A közéleti lapnak rövid időn belül sikerült Kolozsvár és egész Erdély vezető napilapjává válnia. A másik az Ujság című politikai napilap, „az országos egyesült függetlenségi és 48-as párt erdélyrészi hivatalos lapja”, melyet *Gombos Ferenc* alapított 1899-ben.

Az 1894-96-os történéseket az Ellenzék gyakran és részletesen kommentálja. Az első hír 1895. október 1-én jelenik meg, és ettől kezdve december végéig 47 cikknek a témája a törökországi helyzet, melyek közül jó néhány címlapra került, három pedig vezércikként jelenik meg. A hírek forrása többnyire Budapest, de előfordulnak Berlinből vagy egyenesen Konstantinápolyból érkező híradások is. A kezdeti hírek az örmények konstantinápolyi felkeléséről szólnak, sőt törökök meggyilkolásáról is szó esik. Azok a hírek, melyek török részről érkeztek, természetesen az örményeket teszik felelőssé mindenért, ugyanakkor a híradások alapján körvonalazódnak látszik egy olyan felkelés, melynek részvevői között az örményeken kívül szultánellenes törökök is szerepelnek, szó esik az – ekkor még (pozitív értelemben) reformpártinak nevezhető – ifjútörökök üldözéséről is. A lap tehát az eseményeket részben etnikai, részben társadalmi eredetűnek tünteti fel, és forradalomról beszél. Az örmények gyilkolásáról szóló hírek kezdetben többé-kevésbé megérdemelt büntetesként vannak beállítva, aztán október közepe táján megjelennek az ország belsejében élő örmények tömeges

irtásáról szóló hírek, melyekről a Reuters tudósít. Összesen 12 cikkben esik szó a kelet-törökországi örmények veszteségeiről. Az eseményekben a kor szemmel láthatóan az évtizedek óta húzódó keleti kérdés újabb aspektusát látja. Jellemző a kérdés jelentőségének megítélésére, hogy az örményeket és a velük történeteket a „keleti kérdés” esszenciájaként tárgyalja, és a francia revans-törekvésekkel együtt a kor Európájának két legfőbb politikai gócpontjaként említi, amelyek szorosan összefüggnek egymással.¹² Az 1895. november 9. számában a lap ezt írja: „A török-, örmény-, muszka-, angol konfliktustól féltik Európát, a melybe majd valamennyi hatalom belebonyolódik és lesz világháború.”¹³

Az 1909. áprilisi eseményeket az Újság című napilap hasonlóan részletesen kommentálja. Ez év április 16-tól május 6-ig 21 cikk szól a törökországi történésekről. Ezekben a lap kimerítően foglalkozik azzal a belpolitikai zűrzavarral, amellyel az ország küzdött, az alkotmányválsággal és az ifjútörök-ellenes megmozdulásokkal, illetve ezzel párhuzamosan latolgatja az események lehetséges európai kihatását is. Az április 17. számban a lap vezércikkben tárgyalja a válságot, a polgárháború-közeli helyzetet azzal magyarázván, hogy a török nép nem rendelkezik alkotmányos hagyománnyal.¹⁴ Ugyanebben a számban esik szó először az örményekről, a cikk szerint a Bervina nevű helységben egy örmény megölt egy mohamedánt, mire a törökök az örmények ellen fordultak, s többeket közülük megöltek.¹⁵ E szám rövidhírei között szerepel az a hír is, miszerint „Adanában az összes kereskedőket kifosztották”, ami örményekre történő utalásként értelmezhető, viszont a történetek ismeretében¹⁶ enyhe verziója a valóságnak. A másnapi számban jóval

árnyaltabb, realisabb képet kapunk a történetekről, a lap már „örmények meszárlásáról” ír, az áldozatok számát – a forrásokhoz igazodóan – 400-ra vagy 4000-re teszi, ami híven tükrözi a történetek átláthatatlanságát.¹⁷ Ugyanakkor – mint egy kommentárból kitéjük –, az újságíró tisztában van azzal, hogy a hivatalos jelentések az áldozatok valós számának csak töredékét vallják be.¹⁸ A hírek szerint az áldozatok között volt két amerikai lelkész is, valamint ezekben a számokban olvashatóak először a Talaat és Enver neveket.

1915-ben a magyarországi, és ezen belül az erdélyi sajtót illetően mindenképpen beigazolódni látszik a törökök vélhető előrelátása, ugyanis 1915 tavaszán és nyarán a népiertással párhuzamosan több kiemelt fontosságú háborús esemény történt vagy volt éppen folyamatban. Az év májusának első felében a gorlicei áttörés, a hónap vége felé pedig Olaszország „árulása” majd a megnyíló olasz frontvonal tölti be szinte teljesen a lapok hasábjait. Nem hiányoznak a Törökországról szóló hírek sem, ezek azonban többnyire a Dardanellák márciustól decemberig tartó ostromára, valamint, elvétele, a kaukázusi és a mezopotámiai frontra vonatkoznak.

Az Ujság és kivált az Ellenzék 1915-ös számaiban tanulmányozva azonnal szembe tűnik, hogy csak pozitív kimenetelű harc-téri hírek fordulnak elő, sikertelenségről egyetlen esetben sem esik szó. Ugyanígy a szövetségesekről is kizárólag superlatívuszokban írnak: a németek Európa legcivilizáltabb népe, ők rendelkeznek a világ legzseniálisabb hadseregével, a törökök pedig „a szövetségünkben küzdő és vérző testvérek”.¹⁹ Nehéz választ adni arra a

kérdésre, hogy ez mennyiben független és őszinte véleménye az újságíróknak, avagy mennyiben a cenzúra eredménye. A háborús cenzúra természetesen minden hadviselő ország sajtójának szabadságát korlátozta, az Ellenzékben is történnék erre utalások, sőt több alkalommal felhívásban közölte a lap, hogy „a mennyire a cenzúra megengedte, igyekezett mindig csak igaz híreket hozni a háborús eseményekről.”²⁰ A török témájú hírek között szerepel, hogy *Ferenc József* és a szultán egymást kölcsönösen hadiérémekkel tüntették ki²¹, vagy hogy *Talaat bej* Vilmos császártól megkapta az első- és másodosztályú vaskeresztet²². Szó esik a Vörös Félholdnak összegyűjtött több ezer koronáról²³ és a Törökországba tartó német vonatról, amely 4830 kg aranyat szállított Isztambulba.²⁴

Az Ujság című lapban 1915 folyamán egyetlen, valamelyest örmény vonatkozású hírt találtam, amely a Goeben német hadihajó elsüllyesztésére szőtt összeesküvésről szól. A cikk szerint az összeesküvést *Venizelosz* görög miniszterelnök szervezte, és részesei között ott volt az örmény bizottság több tagja.²⁵

Mindezek után elmondható, hogy 1915-ben a kolozsvári sajtóban egyáltalán nem esik szó az örmény nép irtásáról, nem úgy, mint a budapesti sajtóban, ahol Az Est című lap 1915. július 4-én hosszú cikket közöl „Örménylázadás Kisásziában – az első mohamedán-üldözés Törökországban” címmel, mely a lap tudósítójának jelentése alapján (!) Van vilajet örményeit 30.000 mohamedán legyilkolásával vádolja, az Antantot pedig az örmények fellázításával. Ez utóbbit érdekes módon azzal támasztja alá, hogy Morgenthau amerikai nagykövet Anglia és Franciaország nevében egy jegyzéket adott át a nagyvezérnek, melyben a két állam kor-

mánya „az örményeken gyakorlándó esetleges megtorlásért és az eddigi kivégzésekért”²⁶ a szultánt, *Talaat bejt* és *Enver pasát* teszi felelőssé. Ezek után közli, hogy az örmény nép érdekében a török sajtóban egy betű sem jelent meg az örmények tetteiről. A történeteknek ilyen beállítása szintén cenzúráról árulkodik.

Az Est 1915. július 4.-i lapszáma

A lapok mély hallgatásából, a cenzúra általánosságából ítélve elképzelhető, hogy a kolozsvári lapok tartalmáról nem is Budapesten, hanem Bécsben vagy még inkább Berlinben döntöttek. Annak érdekében, hogy a cenzúra hatásáról átfogóbb képet kapjunk, lássuk egy erdélyi román újságnak, a brassói *Gazeta Transilvaniei* című napilapnak az 1915. áprilisától júliusig terjedő számain. A *Gheorghe Baripiu* által 1838-ban alapított lap már akkoriban is patinásnak számított, viszont az örmé-

nyek sorsáról ez sem számol be, ugyanúgy, mint a magyar lapok. Ez az jelenti, hogy a cenzúra béklyója alól az erdélyi román lapok sem szabadultak, esetleg az újság a magyar korona iránti lojalitásból nem számolt be az eseményekről, ami mellett az szól, hogy a lap hangvétele amúgy is magyarbarát.

Végül ezek után felvetődik a kérdés: miként, honnan értesült Erdély örmény közössége keleti rokonainak tragédiájáról? Szamosújváron a század első éveiben három lap is működött. A *Szongott Kristóf* által 1883-ban alapított *Arménia* című folyóirat tudósított az 1894-96-os vérengzésekről, *Szongott Kristóf* halálát azonban csak nyolc évvel élte túl a folyóirat, így 1913-ban megszűnt. A másik két lapot illetően sem a *Mártonffy Márton* országgyűlési képviselő által szerkesztett, 1910-ben alapított, kéthetente megjelenő Szamosújvári Napló, sem pedig az 1903-tól létező Szamosújvári Közlöny nem tartalmaz híradásokat az 1915-ös eseményekről, mindkét lapot kitöltik a város életének és a háborúnak az eseményei. Ugyanakkor a Szamosújvári Közlöny 1913. november 15. számában megtalálható egy beszámoló az örményeket ért törökországi atrocitásokról.

Az, hogy a szamosújvári lapok kevéssé számoltak be a történetekről, nem feltétlenül jelenti sem azt, hogy az erdélyi örményeket hidegen hagyta volna a vérengzés, sem azt, hogy egyáltalán nem volt honnan értesülniük róla. Ezt igazolja az a dosszié is, ami a szamosújvári templom egyik szekrényéből került elő. Ebben összegyűjtve, rendezve két típusú dokumentumot találunk: négy francia és egy német nyelvű, valószínűleg hivatalos dokumentum a törökországi örmények gazdasági és egyéb körülményeiről, amit – a pecsétből ítélve – *Bárány Lukács* főesperes, akkori szamosújvári plébános gyűjtött össze

1900 után, valamint kivágott újságcikkeket, melyeknek témája a törökországi mérszárlás. Az 1894-ből, 1895-ből, 1912-ből és 1913-ból származó cikkek olyan újságokban jelentek meg, mint a Budapesti Hírlap, Az Est, az Esti Újság, a Krassó-Szörényi Hírlap vagy a német Reichspost. Ez azt jelenti, hogy az erdélyi lapok hallgatása ellenére Szamosújvár örmény lakossága minden valószínűség szerint már korán értesült a történetekről.

Lábjegyzetek

- ¹ A határozatot 1948. december 9-én fogadták el, 1951 január 12-től van érvényben
- ² Galántai József: Az első világháború. Budapest, Gondolat Kiadó, 1980. 217. o.
- ³ Kloian, Richard D.: The Armenian Genocide and the American Press. Richmond, The Armenian Genocide Resource Center, 2000. 8. o. (a továbbiakban: Kloian)
- ⁴ Sarafian, Ara (szerk.): United States Official Documents on the Armenian Genocide, Volume I: The Lower Euphrates. Watertown, Armenian Review, 1994. xiii. o. (a továbbiakban: Sarafian)
- ⁵ Winter, Jay (szerk.): America and the Armenian Genocide of 1915. Cambridge University Press, 2004. 186. o.
- ⁶ Kloian, 8. o.
- ⁷ Sarafian, xiv. o.
- ⁸ Dobkin, Marjorie Housepian: What Genocide? What Holocaust? News From Turkey, 1915-1923. New Brunswick, NJ, Transaction Publishers, 1986. 3. o. (a továbbiakban: Dobkin)
- ⁹ Dobkin, 2. o.
- ¹⁰ The New York Times, 1916. november 12., 1917. október 6. (Kloian, Richard D.: The Armenian Genocide. News Accounts From The American Press 1915-1922. Richmond, The Armenian Genocide Resource Center, 2000)
- ¹¹ Schladebach, Marcus: Törökország EU-csatlakozásának kérdése és az örmény holokauszt. Ki-sebbségkutatás, XIV. évf. 2005. 2. szám
- ¹² Ellenzék, 1895. október 16.
- ¹³ Ellenzék, 1895. november 9.
- ¹⁴⁻¹⁵ Ujság, 1909 április 17.
- ¹⁶ 1909 április 15. és 25. között Adanában, Tarsusban és más Kilikiai városokban kb. 30.000 örményt mérszároltak le a törökök
- ¹⁷ Ujság, 1909 április 18.
- ¹⁸ Ujság, 1909 április 20.
- ¹⁹ Ellenzék, 1915. március 23.
- ²⁰ pl.: Ellenzék, 1915. november 27.
- ²¹ Ellenzék, 1915. május 11., május 29.
- ²² Ellenzék, 1915. június 14.
- ²³ Ellenzék, 1915. március 23., május 15.
- ²⁴ Ellenzék, 1915. szeptember 18.
- ²⁵ Ujság, 1915. május 11.
- ²⁶ Az Est, 1915. július 4.

dr. Issekutz Ákos

Folytatódik az Örmény Genetikai Projekt Néhány gondolat a megvalósítandó projektről

A projektről korábban már beszámoltunk genetikai cikkünkben: eokk.hu/2020/09/12/ormeny-genetikai-projekt/ Álljon itt egy összefoglaló róla:

A tudományos kutatást, azaz az Örmény Genetikai Projektet az Országos Onkológiai intézet Genetikai Laboratóriumával karöltve az Országos Örmény Önkormányzat támogatásával tervezzük megvalósítani. Próbaként a Szongott család három generációjából megtörtént a mintavételezés, mely egy egyszerű vérvételt jelentett. Amennyiben bebizonyosodik az örmény származás, úgy a teljes közösségre kiterjesztjük a vizsgálatot, önkéntes jelentkezés alapján. Egy ilyen nagyszabású, teljes közösséget felölelő tudományos kutatás során további fontos célokat is meg kívánunk valósítani.

Történetileg nagyon nehezen értelmezhető, hogy egy több száz (vagy akár több ezer fős) közösség elindul egy idegen hatalmak által feldúlt fővárosból és több száz éves vándorlás után megmaradva egységes közösségként letelepszik Erdélyben. A tervezett DNS vizsgálat nemcsak az erdélyi örmény közösség története szempontjából fontos, hanem jelentős nemzetközi visszhangot is kiválthat. Az armenológiai kutatásokat régóta foglalkoztatja a kelet-európai örmény közösségek eredete, tehát a vizsgálatok eredményessége esetén mind a lengyelországi, mind a krími, mind a balkáni örmény közösségek történetéhez kerülhetünk közelebb és választ kaphatunk számos, eddig csak legenda-szerűen létező kérdésre, illetve az ezen

örmény közösségek közötti rokonságra is. Feltételezésünk és reményeink szerint vizsgálatunk során individuális alapon a résztvevő személyek választ kapnak önkéntesen arra a kérdésre, hogy milyen etnikai származásúak, különösképpen az örmény eredetre vonatkozóan.

Ezúton biztatom közösségünket, hogy ismerjük meg magunkat, egymást, származásunkat és segítsünk helyre tenni a hiányzó elemeket ebben az izgalmas történelmi és emocionális kirakójátékban!

Magyarörmény származású, férfiak számára megnyílt a lehetőség, hogy az örmény vérségi vonalat kimutassák és a származás helyét meghatározzák. A kutatás csupán egy kérdőív kitöltésével, majd vérvétellel jár.

Aki már adott vért a kutatáshoz, az természetesen már nem kell adjon, azoknak genetikai kutatása már elindult. Sajnos a Covid járvány miatt az elemzések és laborvizsgálatok szüneteltek, melyek reméljük hamarosan folytatódnak.

A vizsgálatok a tesztszemélyek számára ingyenesek, a költségek viseléséhez eddig az EÖGYKE és a Bp. Főv. II. kerületi Örmény Önkormányzat jelentkezett.

Jelentkezni lehet az Egyesületnél:
email: magyar.ormeny@t-online.hu,
telefon: 06-01-201-1011,
posta: 1251 Budapest, Pf. 70.,
mobil: 06-70-274-4644.

TARTALOM

Örmény fohászok 2. – dr. Sasvári László	1
Itt a tavasz! – Fabók Dávid	2
Bemutakozás – dr. Hun Eszter	3
Díjazottjaink: dr. Dávid Katalin, dr. Issekutz Sarolta, Zakariás Antal Dirán	4
Metz Jeghern, kulturális genocídium és az emlékezés helyei – Blénesi Éva	7
Örmény arcképek: Begidsán Katalin és Lukáts Lukács – Gyarmati Béla	11
Szomorújelentések: Dinnyés József, Gyulai Líviusz, Moldován Domonkos	13
Az emlékezet horizontjai -	
Gondolatok az örmény népirtás 106. évfordulójára – dr. Kovács Bálint	15
Magyar-örmény életutak - Novák Ferenc „Tata” – dr. Hun Eszter	20
Az örmény népirtás visszhangja az erdélyi magyar sajtóban – Poósz Loránd	23
Folytatódik az Örmény Genetikai Projekt – dr. Issekutz Ákos	30
Vers: Jönnék és tovatűnnek – Dzsivani	31

Dzsivani (1846-1909)

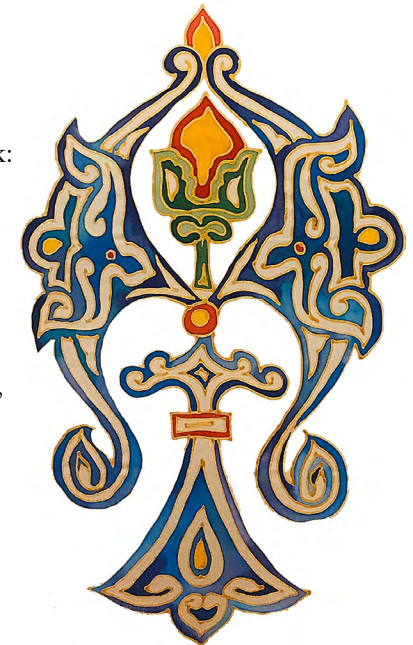
Jönnék és tovatűnnek

Tél-komor, baljós napok jönnék és tovatűnnek
Ne csüggedjete, ahogy jönnék, majd tovatűnnek:
A gyötrő kínok sem tépik a szívet örökké,
Mint a vásári népek, jönnék és tovatűnnek.

Szenvedés, csapás, barbár ellenség pusztítása,
Karavánokként, sorban jönnék és tovatűnnek:
E világ csodakert és benne virág az ember,
mennyi balzsamfű, rózsa, jönnék és tovatűnnek.
Gyöngye, ne törj meg, és hatalmas, vesd le gögöd,
Egyformán ontja fényét a Nap mindannyiunkra,
Keletre húzó felhők jönnék és tovatűnnek.

Művelt fiait jó földanyánk növeszti nagygyá,
Kóborló, nomád népek jönnék és tovatűnnek,
E világ szállójában vendég csak minden ember,
Dzsivani, ősi törvény, jönnék és tovatűnnek

Kerék Imre fordítása

Megemlékezés az Orlay utcai keresztiskőnél az Örmény Genocídium 106. évfordulóján

---

Az **Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület** székhelye: 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacíme: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel./Fax: 06(1) 201-1011

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK - FÜZETEK

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület kéthavonta megjelenő kiadványa.

A kiadványt támogatja:

Ferencvárosi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat

Nyilvántartási szám: CE/13136-3/2017

Főszerkesztő: Fabók Dávid

Felelős kiadó: dr. Issekutz Sarolta - Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Munkatársak: Dr. Sasvári László, dr. Issekutz Sarolta, Bálintné Kovács Júlia (Kolozsvár)

Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel./Fax: (1) 201-1011

Tördelés: www.artisthus.hu

Nyomda: Pharma Press Nyomdaipari Kft.

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK FÜZETEK

Kéthavonta megjelenő kiadvány
XXV. évfolyam 253. szám
2021. május–június

---

*„Emlékek nélkül, népeknek
híre csak árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)*

Tisztelt Olvasóink!

ISMÉT FŐVÁROSI ÖRMÉNY KLUB!

Minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor tartjuk a Fővárosi Örmény Klubot, amely új helyszínen, az Orlay utca (Bp. 1114, Orlay utca 6.) közösségi terében kerül megrendezésre.

Mindenkit szeretettel várunk!

Megjelenés csak oltási igazolvánnyal lehetséges! Maszk viselése ajánlott!

Örmény fohászok – 3

„Ismét és ismét békességben könyörögjünk az Úrhoz. Fogadj el, ments meg és irgalmazz.”

Így emlékezem a szövegre egy majd 100 éves kis liturgia fordítást tartalmazó könyvecske nyomán. (Egyben emlékezzünk az egykori fordítókra is!)

A keleti liturgiák tele vannak különféle könyörgéssorozatokkal. Különböző neveken. A göröghöz viszonyítva megfelel a „kisektériának”, csak a szövege összetettebb. Többször is elhangzik egy-egy szertartásban. Alkalmas arra, hogy időnként fohász gyanánt éljünk vele. Kifejezve a megismételt mondatkezdőszóval a vágyunkat felélesztve, hogy – állandóan – Isten jelenlétében járjunk. (Hisz Ő mindig is lát minket.) És ott még a kérésünk, hogy fogadja el imánkat (annak a szándékát) hisz úgy hisszük-tartjuk: irgalma végtelen. Legyen tehát az idézet bármely dolgunk kezdő-befejező fohásza. Egy pillanat elég a felidézésére.

Dr. Sasvári László

Lapunk az interneten: www.magyarormeny.hu honlapon is olvasható.
Elektronikus levélcímünk (e-mail): magyar.ormeny@t-online.hu

Fabók Dávid

NYITVA!

Július van. Nyár. És a nyárnak melegnek kell lennie, akkor szép, akkor jó. Amikor pedig fázósan összebújunk téli esteken majd a négy fal között, sült gesztenyét rágsálva, forró teát kortyolva, milyen jó lesz elővenni azt a sok szép fényes és meleget árasztó emléket, amit zsebünkbe gyűrt a nyár. De biztos, hogy ennyire melegnek kell lennie a nyárnak? Már a június második fele is hervasztó volt, de jelen állás szerint továbbra is és újra itt a kánikula. Ha a hőérzettől eltekintünk és kinézünk a hűs szobából az ablakon, vagy bátran elindulunk egy sétára, azért a napsütésben a táj gyönyörű ilyenkor. *Weöres Sándor* így ír erről „Kánikula” című versében:

„Szikrázó az égbolt
aranyfüst a lég,
eltörpül láng-űrben a
tarka vidék.
Olvadtan a tarló
hullámzik, remeg,
domb fölött utaznak
izzó gyöngyszemek.”
(...)

A hőség ellenére a legfontosabb, hogy végre újra találkozhatunk, találkozhattunk egymással, immár személyesen is. Már május végén klubestet tarthattunk az Orlay utca kellemesen hűvös falai között. Jó volt újra együtt lenni, még ha maszkosan is akkor még. *Zsigmond Benedek*től a „Csordapásztorok” című nem éppen nyár eleji dalt hallhattuk örményül, ami ettől függetlenül óriási élmény volt. Az estéről Várady Mária írásában olvashatunk mostani lapszámunkban. Aztán az Országos

Örmény Önkormányzat és az Erdélyi Örmény Kulturális Központ szervezésében az Ihász utcában ismét „piknikelhettünk” egyet családjainkkal. A hangulat és az ízek is jók voltak, kellemesen telt a nap. Júniusban ismét klubest várta közösségünket, *Flórián Ági*, az egyesület újdonsült irodavezetője pedig közben kirándulásokat is szervezett, hogy ne csak az épített környezetben lássuk egymást.

Ki ne maradjon a XIV. Budavári Örmény Nemzetiségi Nap, mely sakkversennyel, előadással, muzsikával zajlott, és amelyen *Mikó István* színművész úr is csatlakozott hozzánk. Szintén *Várady Mária* írásából tudhatjuk meg a részleteket.

Nagy lendülettel indult újra tehát magyarörmény közösségi életünk, legyen érte hála az Úrnak!

Igyekszünk minél több időt és programot tölteni az Orlay utcai templomunkban és közösségi térben, ami nagyszerű dolog és eleink eredeti célját is végre újra próbáljuk megvalósítani. **A járvány azonban a diplom fenntartására máskor befolyó perselypénzt és egyéb adományokat is megapasztotta az utóbbi időben. Kérjük tehát innen is, hogy aki teheti, lehetőségeihez mérten támogassa pénzügyileg is a templomot adományával amelyet a plébánia 11707024-20005210 számlájára tud küldeni. Köszönjük.**

Újra együtt lehetünk tehát, immár maszk nélkül is láthatjuk egymás arcát és a mosolyt az arcokon, tegyük ezt bátran minél több programon és ne csüggedjünk a nagy melegben, jönnek előbb-utóbb a frissítő záporok. Szépséggel és örömmel teli nyarat kívánunk mindenkinek!

Várady Mária, Budavári Örmény Nemzetiségi Önkormányzat elnöke

Az új élet dicsérete

2021 május 20-án HÉT HÓNAP kényszerszünet után újra indult a Fővárosi Örmény Klub, ahol Isten dicséretére felzengett a Hájrr mer.

Már hagyományápolásnak nevezhető a minden hónap harmadik csütörtökén 17 órakor kezdődő Fővárosi Örmény Klub. Huszonöt év következetes munkája, hogy annyi baj, torzsalkodás, pénzhiány, betegség ellenére „...és mégis élünk”.

A Klub meghívott előadója *Zsigmond Benedek* Szongott Kristóf díjas armenológus, az ELTE BTK tanára volt. Hosszú évek kutató munkájának egy kis szeletét, az örményekkel foglalkozó, átfogó felfedezéseiből néhány konklúziót osztott meg közösségünkkel.

Jó volt hallani pártatlan bölcs szavait a főleg szórványban élő örmény kolóniák sokszínűségéről, akik mind adtak környezetünknek, hozzájárulva a többségi nemzet fejlődéséhez, és mindenütt integráltak a befogadó nemzet legnemesebb erényeit.

Így esett szó a Kárpátok övezetében élő, Lengyelországtól Észak-Moldván át Erdélyben és Délvidéken megtalálható komoly örmény közösségekről. De az indiai, a jeruzsálemi, a francia, olasz vagy szíriai közösségek mind örménynek vallják magukat, - bár mindenik különbözik.

Az Élet, a történelmiség hozadéka, hogy egy nagy világhálózat alakult ki az ősei földjéről elüldözött örmények között. A mai Örmény Köztársaság egytizede Nagy Örményországnak.

Mi, erdélyi magyar-örmények különleges kiemelt helyet foglalunk el ezen a palettán. Menekülésünk útvonala ANI fővárosból kiindulva, hosszú évszázadok után érkezve a Magyar Királyság határához, Csíkszép-

vízen, Gyergyószentmiklóson, Erzsébetvárosra és Szamosújváron át Budapestig.

Zsigmond Benedek ismertette a **Csíkszép-vízi kéziratos örmény énekeskönyvet**, mely az egyházi népénekek szövegét és dallamát is tartalmazza.

Az örményekre oly jellemző vitalitás csakis az Isten-hit szimbiózisában élt tovább évszázadokon át. Maroknyi örmény hármezer kilométerre az Óhazától! És templomokat épít, mindig a legszebbet. Énekel, mindig a legszebben, Az örmény ritust őrzi a szentmise áldozatban, mert annak díszesnek kell lennie, hiszen az a Mindenhatónak bemutatott szakrális dráma, az Eucharisztia áldozata.

Az erdélyi örmények imádságaikban őrizték a nyelvet – nyolcszáz éven át!

A magyar ajkú katolikusoktól átvettük a szent énekeket -, örmény nyelvre lefordítva. A hívek a pap csendes imádságai alatt együtt énekeltek, megvallva hitüket és közösséghez tartozásukat. Ilyen énekből kaptunk ízelítőt a „*Szent vagy uram*” és „*Csordapásztorok*” örmény nyelvű felidézésével.

Zsigmond Benedek

Az integráció nem jelentett identitás váltást. 350 évet tudhatunk magunk mögött Apafi Mihály 1672-es letelepedési engedélye óta. Ez legkevesebb tíz generáció szórványban, Erdélyben. És 100 év óta még Erdélytől is elszakítva...

Május a Szűzanya hónapja. Illő és üdvös, hogy a májusi klubot *Ave Mariával* nyissuk. *Kirkósa Tünde* csellóművész, *Szilágyiné Kirkósa Ágnes* hegedűművész és *Kirkósa Tamás Péter* csellóművész érzékeny játékában a szív hangjai szólaltak meg. A *Luigi Bottazzo Ave Mariát* játszó Kirkósa Trió minket is lelkiileg a Szent Istenszülő – Szurp Asztvadzadin felé terelt.

Egy kevésbé ismert *Francois Villon* ballada vitt minket a szerzetes költő-fenegyerek imádságos világába. *Balade á Notre Dame*, (*Ballada, melyet édesanyja kérésére készített a költő, hogy imádkozhassék Miasszonyunkhoz*) *Illyés Gyula* fordításában, *Várady Mária* színművész értő tolmácsolásában hallhatta a szépre mindig érzékeny közönség. A rendezvény meglepetése egy gyönyörű *Michael Haydn* mű volt. Nehéz két csellóra és hegedűre zeneművet találni, és lám a Partiumban, Nagyváradon élő *Michael Haydn* zeneszerző, a *Josef Haydn* öccse, ránk gondolt. Ő hosszú ideig a Püspökség szolgálatában állt. Eközben épült a nagyváradi Szent László Székesegyház (1752-1779), de a fölszenteléskor szerzőnk már a Salsburg-i Székesegyház karnagya. Gyönyörű szabályos négy tételes

mű a *C-Dúr divertimento*. A fiatal Kirkósa Trió – *Kirkósa Péter* hegedűművész gyermekei –, oly harmóniában, gyöngéden, olykor tűzzel és mindent átható örömmel játszottak, hogy a lelkes közönség minden tétel után tappsal jutalmazta a művészeket. Mindannyian, Kirkósa Tamás Péter kifejezettem, örültek ennek a szeretetteljes családi hangulatnak, és vastapsnak.

Ez jellemezte az első Fővárosi Örmény Klubot. *Dr. Issekutz Sarolta* elnök-asszony, a Klub háziasszonya *Flórián Ágnes* irodavezető bemutatásával folytatta a találkozót. Ágnes belépése remekül sikerült. Mi tudjuk, hogy édesapja *Flórián Antal* színművész, aki képviselőként sokat dolgozott a magyarországi, szegedi és budapesti örményekért. A staféta jó kezekbe került, mert *Flórián Ágnes* máris munkába lendült. „Az úton mást is hívni kell”... és Ő szeretettel hívott minket csapatépítő kirándulásokra.

Különleges színfolt volt ezen a találkozón, hogy szerény Agapénk előtt *Zsigmond Benedek* vezetésével felzengett a *Hájr mer*. Tanúságtétel ez arról, hogy mi nem csak a templomban vagyunk keresztények és örmények, hanem MINDIG.

Ezen a délutánon újabb feladatok, lehetőségek tünnek föl előttünk; például, hogy más nemzetekhez hasonlóan vissza kell tanulnunk imádságainkat, énekeinket úgy, ahogy Bartók tanár úr szöveg: „Csak tiszta forrásból.”

Kirkósa Trió és dr. Issekutz Sarolta

Várady Mária

Gyarmati Béla

Örmény arcképek 2. Begidsán Katalin és Lukáts Lukács

Lukáts Lukács

Begidsán Katalin férje, *Lukáts Lukács*, 1782-ben született Zalatnán, a dúsgazdag erzsébetvárosi Lukácsok közül való *Lukács Jakab Ágoston* és *Dániel Mária* gyermekeként. Azt hihetnénk, valami különleges huncutság, hogy keresztnévűl családnevét kapta, de ez tévedés lenne. Egyfelől, az erzsébetvárosi Lukácsok majd 300 ismert nevű férfiája közül több mint egy tucatnyinak is Lukács az egyik keresztnév, illetve bérmanevé, mégpedig igen sokszor az elsőszülött fiúé. Másrészt, a korabeli örmény családok közt előfordulnak az Ábrahám Ábrahám, a László László, vagy a Todor Tódor nevek is. Ez az erdélyi örmények elmagyarosodásának korai szakában nem volt ritka névadási mód. Ráadásul *Lukáts Lukács* keresztnévű bérmanevéi közt az anyakönyvben szerepelt a Tódor és az Imre (Heinricus) is, az utódokban azonban – tán épp furcsasága miatt – a kettős Lukács öröközte meg. Nevének írásmódja változatos: saját korában írták Lukáts Lukácsnak is, meg Lukáts Lukácsnak is, de sírkövén egészen egyedien LUKÁTS LUKÁTS szerepel, jelezve a ts és a cs korabeli egyenértékét.

Ámbár *Lukáts Lukács* Zalatnán született, és ott élve is gondosan fenntartotta az Erdély-szerte igen kedvező kereskedési jogokat biztosító erzsébetvárosi polgárjogát (amire az alapot nem csak ott-lakás, hanem ottani ház-, vagy házrésztulajdon után való oda-adózás is biztosíthatta). Ezt a zalatnai anyakönyvek hivatás rovatába bediktált „senator et postaemagister eli-

sabethopolensis”³ bejegyzések igazolják. Meg kell jegyezni, hogy az „erzsébetvárosi” jelző a dédapja, Lukács Jakab által 1762-ben megszerzett armális nemesség ellenére sem nemesi előnév volt – hiszen a nemeslevélhez birtokot nem kaptak, és a nemesítés idején még csak nem is Erzsébet városban, hanem Gyergyószentmiklóson laktak –, azonban mindig fontosnak tartották az erzsébetvárosi polgársághoz való tartozásukat hangsúlyozni, előbb a kereskedési előjogok biztosítására, utóbb a birtokos nemessé vált rokonsággal való egyenjogúságot igazolandó.

Lukáts Lukácsnak többféle „foglalkozás”-áról vannak adatok: „gazdag örmény kereskedő”, majd (valószínűleg atyja után) zalatnai postamester, pénzváltó és végül, de egyáltalán nem mellesleg aranybányatulajdonos⁴. (A korabeli aranybányák már akkora tőkét kötöttek le, hogy egyetlen

Lukáts Lukács fényképe

ember nem birtokolhatta, de a bányatársulatok fő-részvényesei, az igazgatósági tagok igen szép jövedelmet húztak, mintha csak tulajdonosok lettek volna.)

Lukáts Lukács atyja kihagyta az erdélyi örmények 1760-as nagy nemesség-szerzési akcióját⁵, csak két évvel később, a második hullámban szereztek nemesi armálist, mégpedig alighanem a kiépülő postaállomás-rendszerben rejlő lehetőségekhez való hozzájárulás érdekében. (A postamesteri állás ugyanis „bizalmi” állás volt, a nem nemes ember pedig nem juthatott állami álláshoz.) A zalatnai postamesterség egyfelől szépen jövedelmezett és lehetőséget adott törvényes mellékes pénzszerzésre is, másfelől társadalmi rangot jelentett.

Lukáts Lukács 1807-ben Zalatnán vette feleségül *Begidsán Katalint*⁶, és házasságukból hét fiú és három leány született. Gyermeküket gondosan taníttatta:

- Dávid Konstantin gyógyszerésznek tanult, diplomamunkája elkészült, de 22 éves korában meghalt,
- Dávid arany- és kénbányák résztulajdonosa volt, és később *Wagner Jozefával* kötött házasságából való elsőszülött fia lett *Lukács László*, a későbbi miniszterelnök,
- János a Zalatna-környéki Boteși hegyen, Bucsum községben a „Jakab és Anna Bányatársulat” igazgatója volt, 1849 után zalatnai postamester és az iskolaszék tagja,
- Mihály szintén több bánya igazgatóságában vezető szerepet töltött be (az 1899-es preszákai emlékműavatáson „volt 48–49-es nemzetőr”-ként neveztek),
- József gyógyszerész lett és nyugdíjba vonulásáig a schönbrunni udvari patikában volt Hoflieferant (udvari szállító).

A lányok neveltetése más irányú volt. Anna leánya a zalatnai kohóműben dol-

gozó *Adorján György* mérnök felesége lett de a véres események következtében három gyerekkel fiatalon özvegyé lett. Róza⁸ 1850-ben egy Galiciából áttelepült lengyel származású tisztviselőhöz, *József Woyciechowski*hoz ment feleségül.

Egyes feltételezések szerint *Lukáts Lukács* azon magánosok közé tartozott, akik az 1811-es és '16-os devalváció kapcsán – jutalék fejében – közreműködtek a pénzváltásban, ezzel is hozzájárultak a család vagyonosodásához. Ezért nevezhették 1849-ben „örmény pénzváltónak”. *Lukáts Lukács*ot az 1848–'49-es szörnyűségek során az oláhok kirabolták, házat felperzselték, őt magát feleségével és leányával együtt kivégzésre vitték és csak szerencsés véletlennek köszönhetően, hogy a lázadók egyik vezére megmentette őket (mert ilyen is volt...). (Később *Lukáts Lukács* Róza leánya a zalatnai véres események alatt tanúsított bátor embermentő cselekedeteiért magas uralkodói kitüntetésként a Ferenc József érdemkereszt arany fokozatát kapta.)

A Zalatnán élt Lukácsok többsége az 1848–'49-ben átélt viszontagságok ellenére később is Zalatnán élt, egészen halálukig, csupán Róza követte férjét annak hivatala szerint különböző városokba. *Lukáts Lukács* öreg korára a postamesterséget János fia vette át. A Zalatna környékén fekvő ércbányák igazgatását, megosztva, Dávid, Mihály és János vették át, de a Zalatna-környéki bányák soha többé nem heverték ki az oláh dúlásokat: mire a bányákban és a kohóművekben esett károkat kijavították, addigra gazdaságtalanná váltak, és modernizálásukra az egykor legendás Lukács vagyomból már nem volt fedezet. (Az 1800-as évek legvégén *Lukáts Dávid* fiának, *Lászlónak* politikai pályára való lépésekor a Lukácsok végképp megváltak az egykor legendás bányáktól.)

*Lukáts Lukács*ról egyetlen fénykép maradt fenn, ami öregkorában készült. Ez a kép minden tekintetben „kilóg a sorból”. Különlegessége ott kezdődik, hogy – sajnos – később nem készült róla festmény. Azzal folytathatjuk, hogy az ábrázolt személy kifejezetten egyszerű, szinte paraszti viseletben lett fotografálva. A magasan záródó nyakú fehér (vagy igen világos) színű ing örményes népviseletre emlékeztet, de a kép gyengesége miatt a részleteket nem lehet kivenni. *Lukáts Lukács* – a kép szerint – nem viselte az örményekre akkoriban meglehetősen jellemző bozontos szakállt (ami például József és Mihály fiának minden képén látható), hanem csupán egy szép „magyaros” bajuszt.

Sajnos, a kép még a fényképezés azon kezdeti korszakában készült, amikor a halvány és kontrasztzegény másolatot gondos kézimunkával „utókezelni” kellett: egyes vonások kiemelésével, vagy „hozzárajzolásával”.⁹

A mintegy 5 cm x 7 cm-es fénykép vélhetőleg akkor készült, amikor Róza leánya 1850 nyarán férjhez ment és Zalatnáról férjéhez Gyulafehérvárra költözött. (Ekkor Lukács 68 esztendő volt.) Nem tudunk róla, hogy a korabeli vagyonosok közt szokásban volt gyakorlat szerint a fotográfia alapján csináltattak volna olajfestményt. A fényképet Róza leszármazottai a nagy becsben tartott családi fényképalbumban nemzedékek során át őrizték meg, mint az elődök legkorábbi fényképét, hogy most megoszthassuk az érdeklődőkkel.

A Zalatnán élt erzsébetvárosi Lukácsok legtöbbször a rend helyreállása után az őket 1848–'49-ben ért szörnyűségek dacára visszaköltözött Zalatnára. *Lukáts Lukács*ról ezt csak feltételezni tudjuk, mivel miután 79 esztendő korában az élet rendje szerint meghalt, végül őt is a zalatnai katolikus temetőben helyezték örök nyugalomra.

Nagy szerencsénk van, hogy Lukáts Lukács síremléke – rokonsága néhány más tagjának síremlékével együtt – a zalatnai római katolikus temetőben máig megmaradt. Bár lenne valaki, aki az egykori zalatnai magyarörmények még megmaradt sírjait gondozná!

Lukáts Lukács sírja

Lábjegyzetek

³ senator elisabethopolensis = erzsébetvárosi tanácsstag

⁴ A Zalatna-környéki bányák aranyon és ezüstön kívül közel azonos arányban tartalmaztak sok más értékes ércet, egyebek közt például tellurt is, így egyáltalán nem csupán az aranyhozamuk jelentette e bányák értékét.

⁵ Mária Terézia 1758-ban úgy rendelkezett, hogy azon armális nemesek, akik a Temesi Bánságban birtokot vásárolnak, attól fogva teljes jogú birtokos nemesnek tekintessenek, amire válaszul 1760-ban 16 örmény familia szerezte meg az armálist, majd vásárolt birtokot és hirdette ki a nemességét. Ezen akció kiugró jellegét mutatja, hogy az erdélyi örmények 1667 és 1939 közötti nemesítéseit vizsgálva ezen kívül csupán az 1762-es esztendő volt olyan, amiben 3-nál több nemesítés történt. (S ezeknek mint csak sajátos oka volt: Erdély szerte kiépült a postaállomások hálózata, ami a vagyonos és távolsági összeköt-

tetésekkel jócskán rendelkező örmény nagykereskedők számára igen vonzó hivatalnak kiálkozott, azonban ehhez is hivatalképes, azaz nemes embernek kellett lenni. Az országgyűlés igyekezett az armalistákat nem-nemesként kirekeszteni, de a bécsi kormányzat által működtetett hivatal ilyesmire nem vetemedhetett. Ez az oka, hogy 1761–'62-ben további nyolc nemesítést kezdeményeztek az örmények, tehát a 130 év alatt nemesített 59 erdélyi örmény családnak nagyjából a fele 1760–'62 közt szerezte az armálisát, az 1758-as kormányzati döntésre való talpraesett válaszként.

⁶ Begidsán Katalin képét az „Örmény arcképek – Begidsán Katalin” cím alatt mutattuk be

⁷ Lukáts Dávid képét az „Örmény arcképek – Lukáts Dávid” cím alatt mutattuk be

⁸ Lukáts Róza képét az „Örmény arcképek – Lukáts Róza” cím alatt mutattuk be

⁹ Ilyenfajta fénykép-retusálásokon szerezte Zichy Mihály a később oly tökélyre vitt alakbrázolási készségét. Még az I. világháború korából is ismerünk olyan fényképet, ahol az arc fényképéhez – nem leplezve a technikát –, egyszerűen hozzárajzolták a kiegészítőket és a ruházatot.

Felhívások!

Kedves Olvasók!

Szeretnénk, ha sikerülne egyre több érdeklődőhöz eljuttatni újságunk anyagát, a magyarörménységgel kapcsolatos híreket, kulturális értékeinket. Ha szeretne elektronikus formában is kapcsolatban lenni velünk, vagy van olyan örmény származású rokona, barátja, ismerőse, aki szívesen bekapcsolódna kulturális életünkbe, kérjük küldjön egy e-mailt egyesületünk címére, a magyar.ormeny@t-online.hu e-mail címre.

A járvány az Orlay utcai templom fenntartására máskor befolyó perselypénzt és egyéb adományokat is megapasztotta az utóbbi időben. Kérjük, hogy aki teheti, lehetőségeihez mérten támogassa pénzügyileg is a templomot adományával amelyet a plébánia **11707024-20005210** számlájára tud küldeni.

Köszönjük!
Szerkesztőség

Várady Mária

Az okos örmény és a dolvath Beszámoló a XIV. Örmény Nemzetiségi Napról

2021 június 13-án – Pádúai Szent Antal napján – szerencsésen megtartottuk a XIV. Budavári Örmény Nemzetiségi Napot. Az okos örmények mind ott voltak a találkozón, de dolvath, vagyis a szerencse is kellett ahhoz, hogy a gondosan megtervezett, sok fáradtsággal összeállított program remekül szórakoztassa a Nagyérdemű közösséget.

10 órakor a Virág Benedek Ház termeiben gyermekhangok, udvarán vidám cicázás és okos hallgatás vette kezdetét. Sakkversenyt ígért a meghívó, volt nyertes kettő is; *Sasvári Alíz* és *Balla Kerka* miután megnyerték a sakk-partit, mozgásra vágytak, így *Czárán Erzsébet*tal együtt hangos nevetéssel tüzdelve kergetőztek. A kézműves foglalkozást *Borosnyai Klára* ötvösművész irányította. Szép is lett a *Czárán János I.* díjas gyöngyfája és a gyöngyök-től roskadó *Czárán Gabriella* alkotása. Táncversenyhez készültek a gyerekek, zsűritagok: *Sasvári-Merza Krisztina* és *dr. Czárán István*. Nem könnyű ügyeségi feladatot teljesítettek – hosszú időn

át – a versenyzők. A feladatot nem áruljuk el, jövőre újra lesz verseny! A legjobb ilyenkor, hogy *Czárán Mátyás* vigaszdíjban részesült, és a táncverseny győztese, *Sasvári Alíz* mellett a II. helyezett *Czárán Erzsébet*, mint a legfiatalabb versenyző szintén díjat kapott. A verseny tisztaságát felügyelte és az adminisztrációt kezelte *Merza Marcellné Mimi*. A díjakat *Várady Mária*, a Budavári Örmény Nemzetiségi Önkormányzat elnöke adta át. Az eseményről *Balogh Jenő* fotói tudósítanak.

A lendületesen indult programsorozat mint az idő, haladt tovább. 16 órára együtt voltak a fellépő művészek, ami nagy biztonságot jelent a szervező számára.

Mikó István

Dr. Székely András Bertalan

A gyönyörű környezet, az évszázados falak, a nyári nap – s a kedves arcok csakis jót ígértek. A közönség megtöltötte a termet, a mögötte lévő helyiséget is, az udvaron is hallgatták a műsort.

Lakatos Miklós virtuóz primás és zenekara az első ütemtől elbűvölte a közönséget. Szívből szólt a hegedű, a cimbalom, klarinét, brácsa és nagybőgő. *Johannes Brahms V.* magyar táncára összehangolódtunk! Az est ragyogását Szabó Anikó művésznő *Karinthy Frigyes Előszó* című versével emelte. Nagy színésznő őszinte vallomása életéről, küldetéséről. Jó volt hallgatni, Vele együtt lenni.

Az ifjú előadók népes táborából újabb felfedezés számunkra *Pánczél Klaudia* operaénekes, aki méltán nemzetközi énekverseny díjazottja. Mi is sok-sok tapssal díjaztuk szárnyaló énekét!

Itt most *Nuridsány Zoltánné Mimi* elnökösszony leveléből idézek:

„Köszönöm a több mint kedves délutánt. Sikerült nagyszerű művé-

szeket felkérni. A cigányzenészek egytől-egyig vérbeli muzsikuskok, szolisták is lehetnének a maguk műfajában. A primhegedűs üveghangjai még most is a fülemben csengnek! Tüneményes volt Szabó Anikó különösen Szilágyi Domokos játékos, fantasztikus gazdag szókincs varázsával, humorával. Régen hallottam ilyen „agytornát” még a szarkazmust is finoman adagolta a jellemábrázolásban. Mégis kísértett öngyilkossága! Miért?? Feltolult bennem *Hervay Gizella* síremléke, hiszen mellette sétálok el, ha Zoltán földi nyughelyéhez megyek. Ilyen összetett az ember szelleme, lelke, érzélemléke egyaránt.

Szép hangú a „leányka”, de még finomítani kell bizonyos hangszíneit. Kellemes és bájos teremtés. A Zseninkről csak felsőfokon szólhatok. /no igen, a Zsenink: *Mikó István* Jászai Mari-díjas színművész, érdemes és kiváló művész, rendező, zeneszerző,

Lakatos Miklós és zenekara, Mikó István, Várady Mária, Szabó Anikó és Pánczél Klaudia

Kedélyes beszélgetés és finom falatok

népszerű szinkron-színész, tiszteletbeli Örmény. – a szerk./ Jókedvre derített válogatott vegyes műfajú előadásával. S Te ismét megleptél a cigány temperamentummal és minden mással.”

Dr. Székely András Bertalan kisebbségkutató, a Fővárosi Örmény Önkormányzat elnökhelyettese mérnöki pontossággal idézte a rendszerváltás előtti és utáni éveit. Ehhez kapcsolódott a Kárpát-medence népeinek összefogása, éppen harminc éve történt. 1991 Fekete Márciusában a marosvásárhelyi magyarokat – köztük *Sütő András* író – román hordák támadták meg. Ekkor siettek segítségükre a vásárhelyi és karácsonyfalvi cigányok, bátran verték vissza a részeg oláhokat, nem kímélve saját magukat: „Ne féljete magyarok, itt vannak a cigányok!” Mindig szívesen énekeltem cigánydalokat, de ezen az estén hálám és tisztelem jeléül énekeltem. /Az fenti sorokban történelmi megjelölést használtam – a szerk./

Kiváltságosnak érezzük magunkat, hogy felkérésünket elfogadta *Mikó István* színművész. Bármit játszik, énekel vagy verset mond, embersége megérint, szívünkbe költözik, Őt csak szeretni lehet. Mesés hangjai, szerelmes vallomása a csikóbőrös

Délutáni versenyek és programok nyertesei

kulacsocskához, ezer érzelmre képes hangszíne szórakoztató, színészi nagyságának egy szelete előttünk állt. Az idő repült... s mi hallgattuk volna még...”*Gyönyörű szép kék az ég..*”

Ilyen hihetetlen színvonalas műsort csak bravúrral lehet befejezni. És *Lakatos Miklós* primás, *Vadász Károly* cimbalmos, *Bóni Zsolt* nagybőgős, *Váradi Gyula* klarinétos és *Rontó Róbert* brácsás *Gheorghe Dinicu Pacsirtájával* zárt. Bravúrosan.

A XIV. Örmény Nemzetiségi Nap szerény eleganciával, *Virág Benedek* humanista költőnk ősi budai belső udvarában, kellemes ízekkel ismerkedve, kötetlen beszélgetésekben, örömben, borbán – Atybandi szellemében, alkotók és közönség, együtt zártuk az estét.

Az örmények, magyarörmények szorgalmasak, kitartóak, hagyománytisztelők, igényesek, szeretik az életet, - ezért hosszú életűek. A vezetők erőssége a közönség tagjainak erősségében van.

Ezért köszönöm mindenkinek, hogy kitartóan látogatják a Budavári Örmény Nemzetiségi Önkormányzat rendezvényeit, az ANI –Budavári Örmény Színház előadásait. Jövőre a XV.-re visszavárunk mindenkit!

Blénesi Éva

A produktív fájdalom művészete, avagy az elvesztett otthon újrateemtése Gross Arnold műveiben és az oszmán-örmények emlékiratos könyveiben

Mi az a houshamadyan? Kicsoda *Gross Arnold*? Mi a közös *Manoog B. Dzeron* és *Harutyun Szargszjan* (Alevor), a „houshamadyan” műfaja kiemelkedő képviselőinek munkáiban és *Gross Arnold* színes rézkarcaiban? Hogyan lehet az emlékezést az értékörzés és az értékteremtés eszközévé tenni? Átültethető-e az egzisztenciális félelem, a szorongás és a veszteség valami produktív és értékes formába? Ezek a fő kérdések, amelyek leginkább foglalkoztatnak ebben az esszében, azzal a céllal, hogy közelebb hozzak két különböző világot, amelyek annak ellenére, hogy távol esnek egymástól térben, időben és műfajaik tekintetében egyaránt, mégis lényegüket tekintve oly sok közöttük a közös vonás.

Mi az a houshamadyan?

A houshamadyan egy összetett szó, amely a „housh”(emlék) és a „madyan”(könyv) – szavakból tevődik össze, és amely „regiszter” vagy „kézirat” jelentéssel is bírhat. Ugyanakkor, Houshamadyan a neve annak a berlini székhelyű non-profit szervezetnek is, amely 2010-ben alakult meg, és amelynek az a célja, hogy rekonstruálja és megőrizze a valamikori Oszmán Birodalom területén élt örmények életét a visszaemlékezésekre épülő kutatások révén.¹

Vahé Tachjan² szerint gyakran találkozhatunk a „Houshamadyan”(emlékek könyve), „Hushakotogh” vagy „Hushartzan”(emlékművek, emlékhelyek) kifejezésekkel e könyvek címeiben vagy előszavaiban. Az átfogó „houshamadyan” kifejezés is innen származik. Az emlékkönyv feladata az is, hogy megőrizze a letűnt múltbéli életet, az elvesztett várost, a történelmet és a hagyományokat, a hősöket, az építészetet, a konyhaművészetet, a dalokat és táncokat az emlékezés révén. Más szóval, a houshamadyan, mint kiad-

vány – amint arra *Marianne Hirsch*³ találon mutat rá - óhatatlanul úgynevezett útóemlékezetté válik, amely örökségül szolgál az elkövetkező generációk számára. A Houshamadyan egyik célja éppen az, hogy olyan eszközöket kínáljon fel, amelyek révén az oszmán-örmény emlékezet rekonstruálhatóvá válik. Ahogyan erre Tachjian rámutat, tulajdonképpen az újraírt historiográfia és az újraépített emlékezet megörökítésének a hiánya volt az oka annak, hogy hosszú ideig elvágta az oszmán-örmények hétköznapi és régimúlt világa közötti kapcsolatot.

Ki is az a Gross Arnold?

A nemzetközileg elismert Kossuth- és Munkácsy-díjas magyar festőművész és grafikusművész, *Gross Arnold*, 1929-ben született az erdélyi Torda városában. Édesanyját *Kovrig Ilonának* hívták. A kovrig szó köznapi értelmében perccet jent, viszont mint családnév, a Kovrig egyike volt a számos erdélyi jellegzetes örmény neveknek.

Gross Károly, *Gross Arnold* apja festő volt, így ő volt a későbbi művész első tanára. *Gross Arnold* 1947-ben, 17 éves korában menekült Magyarországra a zöldhatáron keresztül, anélkül, hogy befejezte volna a középiskolai tanulmányait, de kivételes rajztudása miatt később felvételt nyert az Iparművészeti Főiskolára. *Rembrandt* és *Dürer* műveit tanulmányozva folyamatosan dolgozott a műfaj újrafelfedezésén.

Hamar népszerűvé vált a gazdagon részletező stílusa révén. Tipikus színezési technikája miatt minden lenyomata különbözik egymástól. Képeit a csodálatos tündérmesék gyermeki világa jellemzi, ahol a nap mindig ragyog, képei pedig tele vannak virágüzletekkel, sétáló emberekkel, zeppelinekkel, és játék mozdonyokkal. Képein a szépség és az öröm, a mese világa jelenik meg, amely mentes minden háttorzongató vagy komor elemtől. Műveit több alkalommal állították ki Rómában, Tokióban, Amszterdamban, Londonban, Los Angelesben, Hamburgban, Bécsben és Tbilisziiben.⁴

Gross Arnold, Grúzia, 1957.

Mi a közös vonás a houshamadyanok és Gross Arnold rézkarcainak világa között?

Látszólag, a két szerző, *Harutyun Sargisian* (Alevor, 1864-1947) és *Manoog B. Dzeron* (1862-1938), houshamadyanjaiban ábrázolt oszmán-örmények mindennapi élete, valamint egy erdélyi kisváros kertjének képe – Torda, amelyet olyan élenként ábrázolt műalkotásaiban *Gross Arnold* (1929-2015) olyan távoliak egymástól térben, időben és műfajban, hogy első pillantásra senki sem gondolná, hogy egyáltalán van valami közös vonás bennük. Ha azonban közelebről megvizsgáljuk őket – szükség esetén időnként nagyítóval közelítünk a metszetekhez –, megdöbbenünk a két világ közötti kapcsolódási pontok és hasonlóságok sokféleségén.

Ezek közül a legfontosabbak közé tartozik:

- a szerzők emlékeiben örökké élő ősi haza, város/ falu elvesztése
- az otthon és a menedék elvesztése miatti egzisztenciális félelem, mint a népirtás utáni/migráció utáni élet egyik fő tényezője
- produktív szenvedés: a veszteség és a fájdalom érzésének átültetése egy más minőségbe, a szükségből erény kovácsolása, amelynek tapasztalatát érdemes megosztani egy minél szélesebb befogadói réteggel
- a szerzők azon törekvése, hogy rekonstruálják munkáikban a saját oszmán-örmény/erdélyi szülőföldjük múltját a maguk hitelességében
- az ősi örmény szönyeg és az örmény könyvkultúra, az örmény könyvnyomtatás motívumrendszerének, a középkori kéziratok hagyományaira épülő színes miniatűröknek, mint beépíthető örökségnek és potenciális inspirációs forrásnak a használata az elvesztett kör-

nyezet részletes, aprólékos leírásához alkalmazott munkamódszer

- Az Életfa és a karácsonyfa *Gross Arnold* grafikájában és a Halhatatlanság Alma-fája az örmény népmesékben

A letűnt világ megjelenítése a houshamadyanokban

Vahé Tachjian szerint a két szerző – Dzeron és Alevor – könyveikben a rajzolat, a vázlatkészítést léptette elő az emlékezés és a tanúságtétel eszközkévé, hiszen ha nem álltak rendelkezésre fényképek, akkor az emlékek alapján kellett újraalkotniuk a falut, annak társadalmi szerkezetét, a mezőgazdasági eszközöket, az emberek mindennapjainak használati tárgyait. *Manoog Dzeron* és *Alevor* könyvei azzal a céllal íródtak, hogy bemutassák Parchanj és Palu falusi életét. Ahogyan *Vahé Tachjian* fogalmazott, Dzeron és Alevor számára emlékezni és írni, írni és rajzolni, a múlt visszaállítása az életük értelmévé vált.

104 olyan rajz van *Manoog Dzeron* könyvében, amelyek együtt képesek rekonstruálni Parchanj mezőgazdasági életét is. Minden valószínűséggel csak a végleges száműzetés tudata és a helyi örmény világ örökségének megőrzésére irányuló vágy készítette Dzeront, hogy teljes részletességgel rajzolja le a vidéki élet eszközeit. Nagy szakértelemmel örökített meg *Manoog Dzeron* a Khochakants nevet viselő ház alaprajzát vagy Parchanaj egyetlen fürdőjének és a *Hobbala Tono* által birtokolt malomnak az alaprajzát is.

Alevor könyvében 166 rajz szerepel, amelyek szintén nagyon fontosak az anyagi kultúra rekonstruálhatóságának szempontjából. Ebben a sorozatban szerepel többek között a *khorbologh* (*khulinchak* vagy *khulunchik*), amelyet a ház közepéről lógattak le *Metz Pakh* (Nagyböjt)

idején. Kemény hagymából készült, amibe hét darab kakastollat szúrtak, melyek a böjt egy-egy hetét jelképezték. Amint arra *Tachjian* rámutat, Alevor palui *khvorbologh*-ról készült skicce egyedi abban a tekintetben, hogy ezen még apró lándzsákat is láthatunk, amelyeknek az volt a feladatuk, hogy megijesszen minden gyereket, akinek a böjt megszegésén járt volna az esze.

Emblematikus figurák és értékszimbólumok *Gross Arnold* emlékvilágában

A kényszerűségből hátrahagyott, elvesztett otthon okozta traumatikus élményekre adott művészi reflexiókként jelennek meg *Gross Arnold* grafikáiban a kert, a hinta, mint visszatérő motívumok, amelyek az egyes alkotások címeiben is konkrétan utalnak az őket életre hívó élményrétegre. (*Emlékek kertje I*, 1969; *Emlékek kertje II*, 1970; *Emlékek kertje III*, 1972; *Tordai műterem I*, 1965, *Tordai műterem II*. – *Édesanyám virágoskertje* 1971; *Napsugaras kert I*, 1967; *Napsugaras kert II*, 1972; *Tordai kert II*, 1989 – csak hogy egy párat említsünk a grafikus számos, a témába vágó alkotása közül.

Művészi pályafutása kezdetén *Gross Arnold* tájképeket festett, és akvarell technikát használt, de később fokozatosan áttért a színes rézkarc műfajára, ahol tájait mesészerű lények lakták be, amelyek

Torda kertje, körülbelül 1932-ben. (Családi fotóarchívum)⁵

Tordai Műterem I., 1965.

hangsúlyos előfordulásukkal emblematikus jelentésre tettek szert és értékszimbólumokként jelentek meg a munkáiban. Ezen értékszimbólumok közé tartozik a *hintakeret*, az apró játék *gőzmozdonyok*, *növény- és állatvilág antropomorf* alakjai, valamint *zoomorf emberalakok*, a *karácsonyfa* vagy *életfa*, *zeppelin* stb.

Mindezek a mesebeli elemek kiemelt szerepet kapnak és többletjelentéssel telítődnek az egyes műalkotásokban. A hintakeret egyike az ikonikus jelentőséggel bíró motívumoknak, amelyhez a bölcső, a nyugalom és a gyermekkor asszociációja társul. A hinta előre és hátra mozgása felidézi a bölcsőt és a ringatást, és általa annak az emlékét, amikor gyerekek voltunk. Egy mélyebb szinten – a tudat oda-vissza oszcillációja révén – a hinta átlépi a határokat a tér és az idő, a valóság és fantázia, a valós és az elképzelt, a jelen és múlt, a gyermekkor és felnőttkor között.

A művész vallomása szerint fiatal kora óta, de különösen azután, hogy elmenekült Erdélyből, úgy érezte, hogy a gőzmozdonyok vonzzák. Mivel titokban lépett át a zöld határt, és illegálisan érkezett Magyarországra nem látogathatta meg a családját. Ezért a gőzmozdonyok váltak a művész számára nemcsak az utazás és szabadság szimbólumává, hanem a honvágy megtestesítőivé is, a vágyakozásé, hogy egyszer visszautazhasson a szülőföldjére. (*Játék-vonat*; *Gőzmozdony és a festő*).

Játék-vonat, 1979.

Gross Arnold metszeteiben a mesészerű kerteket különös, zoomorf és antropomorf lények lakják be: emberarcú virágok, állatfejú emberek. Ezen utóbbiak játékos és ironikus önarcképek formájában jelennek meg, magát a művészt képviselve, hol madár, hol pedig kecskefejjel.

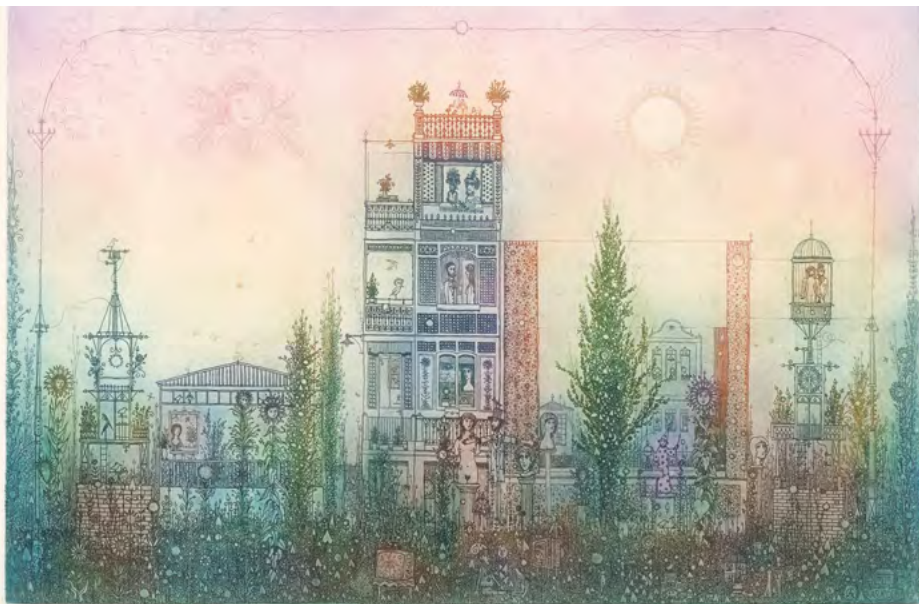
Az angyalok Gross Arnold színes rézkarcaiban néha kettős karakterben jelentek meg: úgy is mint angyali testek, és úgy is mint szárnyas lények, akik a művész anyját ábrázolták (*Tordai műterem II. – Édesanyám virágoskertje* 1971; *Madarak és angyalok*). Hankiss Elemér szerint a halandó embereket és a művészeket évezredek át lenyűgözték az angyalok, amelynek egyik oka valószínűleg az lehet, hogy az emberekben mindenkor kiélégíthetetlen vágy és szomjúság lakozott a biztonságra, a védelemre, egy üres és félelmetes világmindenségben.⁶

Az Életfának és a karácsonyfának is gazdag szimbolikája van. Jelezheti a kötődést a családdhoz, származáshoz, lehet a jelképe

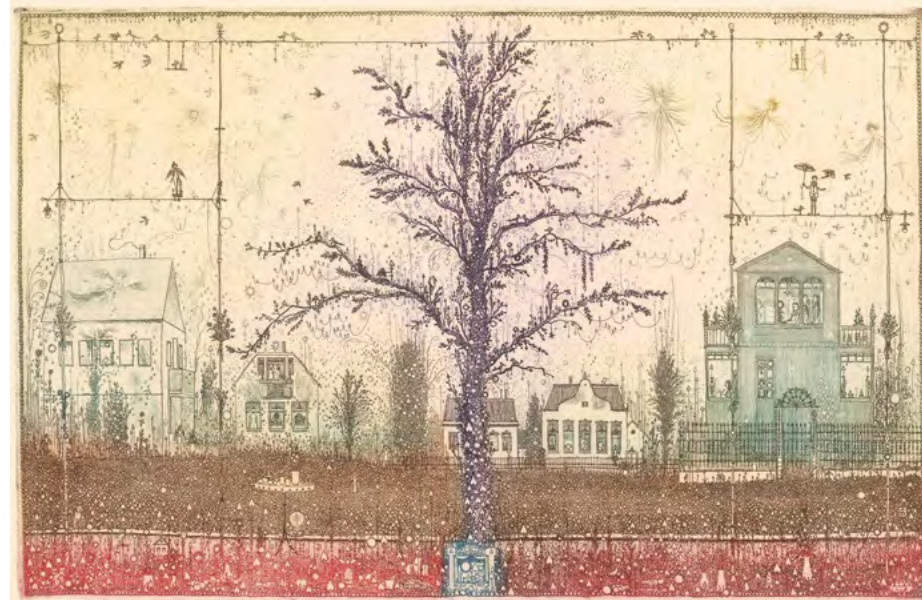
termékenységnek, a növekedésnek, de a szent és a profán, a földi és az égi közötti összeköttetésnek is. A karácsonyfa mint kései leszármazottja az életfának, szintén a halhatatlanság szimbóluma, de egyben ikaroszi szimbólum is, világtengely, axis mundi, a transzcendencia és a spiritualitás felé való törekvés jelképe. Gross Arnold kompozícióinak fő motívumai közé tartozik mindkettő (Lásd *Emlékek kertje*, *Kis karácsony*, *Napos kert*)

Gross Arnold tudatosan törekedett a szépség és a harmónia megjelenítésére a műalkotásában azt állítva, hogy az élet olyan kegyetlen, hogy kell lennie egy helynek – és ez a művészet világa –, ahová a rút és a kegyetlenség nem hatolhat be. A színek és formák az ő értelmezésében arra utalnak, hogy létezik egy erős rend és harmónia ebben a világegyetemben, és hogy a világegyetem fő összetevője lelki, nem pedig anyagi természetű a lényegét tekintve.

A Grossban Arnold-ábrázolta világban minden színes, mesebeli hangulatú,

Emlékek kertje II. 1970-ben.

Az emlékek kertje, 1969.

játszótérszerű. Grafikáiban a kerteknek eredendően poliszémikus jelentésük van: elsődleges szintjükön egyfajta menekülésként értelmezhetőek, vagy ellenállásként a rendszerváltás előtti korszakot uraló hivatalos szocreál stíluselvárásokkal szemben, de mélyebb szinten értelmezhetőek védelmi burokként, a művész autonóm magánuniverzumaként, pontosabban a gyermekkorának elvesztett Édenkertjeként.

Végül, a kert Gross Arnold grafikáiban úgy is megjelenik, mint mitikus szimbólum, az ősi földi Édenkert, amelynek mély érzelmi és archetipikus jelentősége van, és amely az ártatlanságot, a harmóniát és az örök békét testesíti meg.

Következtetések

Gross Arnold színes, dinamikus, de mégis békés és harmonikus felületeinek minden négyzetmilliméterét városok, virágok, fák, varázslatos növények és emberek népesítik be egy különleges és sajátos, egyedi világot teremtve.

Grafikai különleges gyermeki, ártatlan hangulatúak, ahol a nap mindig ragyog, és a táj tele van virágokkal és játékokkal. Művészetében az emberek a természet részei. Gross Arnold a szépséget, az örömet és egy tündéri világot közvetít műveivel. Annak érdekében, hogy enyhítse a félelmet és a szorongást, a művész körül vette magát szimbólumokkal, védelmi szférával, s e ragyogó konstrukciók révén egyedülálló művészi univerzumot teremtett.

A houshamadyanok és Gross Arnold által kínált aprólékos, és kidolgozott munkák szokatlanul sokféle példákön keresztül mutatják fel, hogy a biztonságért és szabadságért, az értelmes életért és az emberi méltóságért folytatott küzdelem – a múlt elemei, amelyek egykor a mindennapi életük olyan szoros részét képezték – nemcsak az emberiség nagy szimbolikus rendszerében, hanem az emberi lét legtriviálisabb, mindennapi kapcsolataiban és aspektusaiban is jelen vannak: a tragédiákban, az emberi veszteségekben, vagy a

khorbologh (vagy khulinchak)

haza elvesztésében, a játékokban, a házak alaprajzaiban, az egyszerű használati tárgyokban, a szentben és a profánban egyaránt. A houshamadyanok világa és *Gross Arnold* művészi univerzuma hosszú és sokrétű, kiterjedt utazást kínálnak, valódi emberi kalandot, ahol meglepve fedezzük fel, hogy végső soron sem az *Emlékek kertjében*, vagy a *Tordai kertben* szereplő *hintakeret* sem pedig az Alevor által leírt *khorbologh* vagy *khulinchak*, amely *Metz Pahk* (Nagyböjt) idején csüng le a falusi ház mennyezetéről, a legkevésbé sem triviálisak.

Lábjegyzetek

¹ <https://www.houshamadyan.org/home.html>

² Vahe Tachijan: *Oszmán-örmények. Élet az anyaországban, a száműzetésben, a társadalom újjáépítése a diaszpórában.* L'Harmattan – Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2019.

³ Marianne Hirsch: *The Generation of Post-memory: Writing and Visual Culture After the Holocaust.* Columbia University Press, New York, 2012; Marianne Hirsch: *Family Frames: Photography, Narrative, and Postmemory,* Harvard University Press, 1997.

⁴ *A művészet kertje. Gross Arnold (1929-2015)* (Szerkesztők: Gross András és Rum Attila, Szerzők: Feledy Balázs, Gross András, Révész Emese) Gross András Gross Arnold kft., Budapest, 2019. Gross Arnold Archivum.

⁵ Külön köszönet Gross András Somának, a művész fiának a fotók és az illusztrációk nagylelkű biztosításáért.

⁶ Lásd a kérdésről részletesen In: Hankiss Elemér: *Az emberi kaland.* Helikon Kiadó, Budapest, 1998.

Hegedüs Annamária

Örmény pénzek Bugacpusztán

Talán szokatlan, hogy egy cikk könyvajánlással kezdődik. Tormay Cecile: *A fehér barát* című vaskos könyvből ugyanis igen jól érzékeli az olvasó, milyen mérhetetlen pusztítással járt a tatárjárás, s nem volt ez másképp a török időkben sem. Mindkét tragikus esemény zömében a Tiszántúlt és a Duna-Tisza-közét érintette. Nem véletlen, hogy az Alföldön több csonkatornyot, pusztatornyot találunk különféle elnevezéssel. Szinte felkiáltójelként mutatja egy-egy torony, hogy körülötte egykor település lehetett, vagy csak az alapfalak maradtak meg. Két Árpád-kori templomromot a XII. Kerületi Örmény Önkormányzat által szervezett kiránduláson felkerestünk már: a Soltszentimre határában álló Csonka-tornyot, illetve a szőregi monostor maradványait. Ez utóbbi a kunok 1280. évi hadjárata során pusztult el.

Figyelmünket azonban a bugaci különlegességre irányítjuk, ahol 2010-ben történt régészeti feltárások Rosta Szabolcs régész vezetésével.

A korai középkorban e területen virágzó élet volt, a XII-XIII. században a Duna-Tisza-köze regionális központja volt. Az első forrás, 1219-ből egy Petur (vagyis Péter) nevű apátságot említ. A kolostor és a bazilika 1130-1150 között épülhetett. Száz éves fennállása alatt valószínűleg négy átépítésre került sor, a legjelentősebb

1230 körül, ekkor kaphatott tornyokat a bazilika. Nagy valószínűséggel bencés kolostorról van szó, amelyet a Becse-Gergely nemzetség tagjai alapítottak. A templom mérete átlagosnak mondható. Bazilikás szerkezetű, háromhajós, félköríves szentélyzáródású templom emelkedett itt, karzattal. A templomhoz csatlakozott a kolostor és egy mellékkápolna is. Ez a templom és a kolostor rövid életű volt; egyetlen jelentősebb átépítéssel nagyjából száz évig állt, a tatárjárásig. Régen egy szent ereklyéit

ÖRMÉNY ARCOK
NYÍLT FOTÓTÁR

www.ormenyarcok.hu

Nézegessen régi fotókat,
keressen ismerős neveket,
találjon rá új rokonokra.

Küldje el Ön is régi családi fotóit,
hogy együtt őrizzük és gyarapítsuk
az örmény közösség emlékeit!

elhelyezték a templomban, s az istenháza általában e szentről kapta a nevét. Nos, itt a számtalan lelet közül a legértékesebb a Szent Péter ereklyetartó, mely két gyönyörű zománclemez, s a Rajna-vidéken készülhetett az 1180-90-es években. Az egykori monostor körül kb. két kilométer kiterjedésű település lehetett.

Az 1340-es években a kunok hoztak létre egy falut a fenti Pétermonostora helyén. A kolostor és a templom falát építőanyagként használták. Később is így hívták a települést, jóllehet monostora már nem volt meg. A XV. század végére kopott a név, és maradt a Monostor. Ma Bugac felsőmonostori pusztájáról vagy Bugacmonostorról beszélnek. Valószínűleg e kor leletei lehetnek a bibliaveretek, misekönyvveretek elégetett maradványai, a Rómából származó zarándokjelvények.

Egy mélyszántás kapcsán XIV–XVI. századi kisebb templom alapfalai kerültek elő – rengeteg sírral együtt. A török időkben ment tönkre ez az istenháza. Egymás mellett tehát két templom, a korai bazilika és az „újabb” templom alapfalai láthatók. E területet a XIX. századtól az 1920-as, 1930-as évekig temetőként használták a bugaci telepések. Valószínűleg azért, mert a XIX. században még látszódtak ott romok, és tudták, hogy az megszentelt hely volt.

Eltérő korokból különféle leletek kerültek elő. A legértékesebb a már említett Szent Péter ereklyetartó, ám a régészek több mérlegre és mérlegsúlyokra is bukkantak, ezek alapján királyi pénzváltó jelenlétét feltételezhetjük.

Örmény pénztermét is találtak 2012-ben, amelyről *V. Székely György*, a kecskeméti Katona József Múzeum munkatársa a következőket állapította meg:

„A Bugac-felsőmonostori pénzek Árpád-korra keltezhető sorozatának legkülönösebb darabja egy rézpénz

fele, melyet *I. Hethum* (1226-1269) Kis-Örményország uralkodója verett. Mivel ezzel a területtel a XIII. században nem volt szorosabb kereskedelmi kapcsolat, Magyarországra kerülésének magyarázata csak egyéb, tényekkel nehezen igazolható feltételezéssel lenne lehetséges, mint pl. a Szentföldről hazatérők egyike hozta volna magával. Az egykorú írásos források és a helynévanyag alapján azonban tény, hogy az Árpád-kori Magyarországon számos, elsősorban kereskedelemmel foglalkozó örmény közösség élt, melyek közül az esztergomi volt a legjelentősebb. A bugaci örmény pénz Kárpát-medencei ritkasága ellenére nem áll egyedül Közép-Európában, mivel egy, a XIII. század első felében vert örmény pénz egy krakkói középkori lelőhelyen is napvilágra került.”

A pénz másik felét 2018-ban találták meg. A bemutatott fényképen az eltérő időben készült felvételek miatt van csak színkülönbség az érménél.

A monostorromokról és az örmény pénzről e sorok írója először a *Mértékadó* 2014. március 4-i számából értesült. Az *Új Ember* mellékleteként megjelent műsorfüzetben *dr. Rosta Szabolccsal*, a kecskeméti Katona József Múzeum igazgatójával készítették interjút. Ezúton szeretném megköszönni az igazgató úr segítségét, a küldött fényképeket.

Fabók Dávid

Örmény Legenda – egy tánckantáta emlékezete

Az idén, március 26-án elhunyt erdélyi örmény származású, Nádasy Kálmán-díjas opera- és filmrendező, etnográfus *Moldován Domokos* 2001-ben állította színpadra az „*Örmény Legenda*” című tánckantátát, amely az örmény nép kereszténnyé válásának történetét dolgozza fel. A darab bemutatója éppen 20 évvel ezelőtt, 2001. június 16-án volt, a Kiscelli Romtemplomban.

Egy régi-régi örmény népdal dallamára lassan megtelik a színpad lányokkal, fiúkkal, Anahit pogány istennő szobránál áldozathoz készülődnek. A dal vad, pogány táncá forrósodik, őrzőgésük közben ledöntik Anahit szobrát is. Átszellemült arcú lányok, rajongó tekintettel egy ifjú férfit követnek mozdulataikkal, az ifjúban Gergelyre ismerhetünk. Lassú táncukat egy gyönyörű saragan (örmény liturgikus ének) dallama kíséri, amit megszakít Trdat király és katonáinak hirtelen belépése.

A darab ötletének megszületésére a bemutatón így emlékezett *Moldován Domokos*: „Éppen egy évvel ezelőtt történt, hogy jöttünk hazafelé Szamosújvárról, a gyö-

nyörű örmény bazilikából, Világosító Gergely ünnepéről *Avanesian Alex* rendező barátommal, és azon töprengtünk, hogy különleges produkcióval kellene 2001-ben emléket állítanunk annak a különleges évfordulónak, hogy 1700 évvel ezelőtt, 301-ben az örmények voltak az elsők Európában, akik fölverték a kereszténységet. A Budapestig tartó nyolcórás autótúr alatt, egy ősi örmény legenda mozzanatait felelevenítve, megszületett bennünk a történet, amelyet az idén tánckantáta formájában valóban sikerült színpadra állítanunk.”

Trdat király udvarolni kezd a Rómá-

ból menekült szűznek, Hripszimének, aki visszautasítja a király közeledését. Az egyre vadabb tánc végén Trdat dühében leszúrja az őt visszautasító Hripszimét. Trdat nővére, Khoszrovanduht és leánytársai csendben elsratják a mártírt. Trdat katonái üldözőbe veszik a szüzeket, s megkötözve kilökdösik, majd halálra kövezik őket. Trdat király parancsára Gergelyt a legkülönbözőbb kínzásoknak vetik alá, majd börtönbe zárják.

Khoszrovanduht vezetésével – a titokban már Krisztus tanait hirdető – lányok, asszonyok Gergelynek ételt, italt, gyümölcsöt csempésznek a börtönbe. Trdat király katonáival vad mulatozásba kezd. A király tánc közben rosszul lesz. Előbb a király, majd katonái közül egyre többen az arcukat, fülüket tapogatva azt érzik, hogy disznóarcuk, fülük nőtt. A beteg király nővére, Khoszrovanduht javaslatára Gergelyt kihozzák a börtönből, mert ő az egyetlen, aki meg tudja gyógyítani a királyt és katonáit. Khoszrovanduht leánytársaival megfürdeti, felöltözteti a meggyógyult Trdat királyt, aki egy saragan dallamának kíséretében Gergely kezébe adja a szent pástort. Trdat vezetésével térdet hajtva ünneplik az örmény nép keresztény hitre térítő megváltóját: Világosító Szent Gergelyt.

Olsvay Endre, a Muzsika 2001 szeptemberi számában így ír a bemutatóról és a darabról:

„Június közepén három egymást követő estén a Kiscelli Romtemplomban előadták *Melis László és Mihályi Gábor* tánckantátáját, az *Örmény legendát*. (...) 1700 esztendeje, azaz Krisztus után 301-ben, elsőként a világon vált deklaráltan keresztény négye egy egész nép. (Az ENSZ ennek emlékére nyilvánította 2001 június 16-át az Örmények Napjává.) III. Trdat

Moldován Domokos 1943-ban született az erdélyi Sajóudvarhelyen. 1965-től amatőr-filmes, népzenegyűjtéssel foglalkozott. 1966-ban végzett az ELTE Bölcsészettudományi Kar néprajz szakán, majd elvégezte a Színház- és Filmművészeti Egyetemet is. 1966-tól a Magyar Televízióban sorozatot készített a magyar parasztfestőkről, valamint az Egyetemi Színpadon rendezett. Az 1970-es évektől a Mafilmnél néprajzi dokumentumfilmeket forgatott. A rendszerváltás után másfél évtizedig a főváros V. kerületének örmény kisebbségi önkormányzati képviselője volt. 2002-ben operarendezőiért Nádasdy Kálmán-díjjal jutalmazták.

örmény uralkodó ezzel megelőzte Nagy Konstantin római császárt. Ezt a történelmi tettet jeleníti meg a tánckantátá, a hozzá vezető eseményekkel egyetemben. Találó a műfajmegjelölés: táncjátéknak, balettnak nem nevezhetnénk a kompozíciót – súlyos tartalmához, átlényegítő sugallatához, de belső léptékéhez is illő a kantátá szakrális asszociációja. Az egész produkció megálmodója *Moldován Domokos*, aki nem csupán rendezője és jelmeztervezője, de a Budapesti Kamaraopera művészeti vezetőjeként is felelőse volt az alkotásnak. A főként korabeli történetírók munkáira támaszkodó librettó is az ő meg *Avenasian Alex* producer nevéhez fűződik. (...) A táncprodukciót nézve az a benyomásom támadt, hogy keresve sem található jobb és alkalmasabbat e művészi nyelv sokoldalúságának, intenzív kifejezőképességének demonstrálására. A Magyar Állami Népi Együttes táncosait egytől egyig dicséret illeti – magas hőfokon égve

jelenítették meg Mihályi Gábor koreográfiáját; azonosultak nem mindennapos szerepükkel és a gyakorta szokatlan mozgásformákkal. Igaz, mindebben kulcsszerep jutott *Aszatur Karapetiannak*, aki a Jereváni Állami Népi Együttes koreográfusaként főkonzultánsi minőségben tanította be az örmény táncokat a magyar előadóknak. A pogány vadságot és a spirituális szelidséget, a kérkedő önzést és a mártírsors vállalására is kész lelkületet beszélnél ekesebben jelenítették meg a mozdulatok. Jócskán akadtak különösen szuggesztív mozzanatok: a disznóvá vált harcosok föl-le hullámzó vonaglása a földön; a király és élő lelkiismereteként vádló nővére konfrontációja; Szent Gergely gyötrelmei. Fokozott figyelmünkre tarthatott számot az a jelenetsor, amelyben a király elszánja magát a kereszténység fölvetelére, ám szembe találja magát korábbi katonáival: bizony, 700 évvel később a Kárpát-

medencében sem ment végbe egyszerű parancsszóra ugyanez a fordulat. A legszebb színpadkép egyúttal a legtragikusabb is. A legyilkolt leányok a földre hanyatlanak, s egy észrevétlen pillanatban addig összefogott hajuk kibomolva hullik alá. (...)

Melis László közismerten fogékony a különféle, térben-időben tőlünk távoli (vagy annak tetsző) kultúrák iránt. Noha személyes örmény kötődése nincs, eredendő megszállottsággal vetette magát a munkába. Nyolc hónapon át ismerkedett az örmény zenével, ezt követően formálódott meg benne a tánckantátá zenei mártíriája, amely nem egyszerűen alkalmazza vagy netán mímeli az örmény hangvételt. Számos eredeti dallamot, motívumot asszimilál, plasztikusan idomítva azokat saját, ismert zenei arculéhoz. A mű tehát – jellegét tekintve – bartóki magatartást képvisel. A hagyomány által megőrzött dallam-típusokat saját invenciójú zenével öt-

vözi; eredeti anyagot pezsdtől föl – a hajdani repetitív művek eredményeit is felhasználva – permutációs eljárásal. Az összehatást végeredményben

„örményesnek” érezzük, de nem az egzotikus szuvenír talmi csillogásának szintjén. Alapvetően európai szellemű és felépítésű zene született,

Avanesian Alex: Örmény legenda

A kereszténység felvétele, az örmény nép számára oly fontos esemény 301-ben történt. A kereszténység felvételében elsődleges szerepet játszott *Világosító Szent Gergely*, aki később az örmény egyház első katolikosza lett és *III. Trdat* örmény király (287-330). V. századi örmény források szerint *III. Trdat* örmény király, 287-ben római légionáriusok kíséretében érkezett meg Örményországba, hogy visszaszerezze az apai trónt. Jeriz vidékén áldozati szertartást akart bemutatni Anáhit pogány istennő templomában, amelyhez egyik társa, Gergely segítségét kéri. Gergely, mivelhogy keresztény hitre tért, megtagadja, hogy egy bálványnak mutasson be áldozatot. *III. Trdat* örmény király az ártásati Chor Viráp (Mély Verem) börtönbe zárta Gergelyt, ahol csak halálraítélteket tartanak fogva.

Örményországban a kereszténység felvétele szoros kapcsolatban állt Szent Hripszime és vértanútársai halálával. A Legendárium alapján a Rómában született keresztény szüzek Diocletianus császár üldözései elől menekültek Keletre. Elzarándokoltak Jeruzsálembe, végigjárták a szent helyeket, majd Edesszából az örmény határhoz érkezvén, a Vághársápáttól nem messze található présházakban szálltak meg. Amikor *III. Trdat* örmény király meglátta Hripszimét, a lány úgy megbűvölte szépségével, hogy elhatározta, feleségül veszi. Hripszime azonban elutasította *III. Trdat* szerelmét. *III. Trdat* elrendelte, hogy engedetlenségéért végezzék ki Hripszimét és társait. A kivégzés súlyos lelki megrázkódást jelentett a királynak, amely idegi megbetegedéshez vezetett. Az V. században ezt a betegséget a népnyelv „disznó” jelzővel illette, és ezért van, hogy *III. Trdat*ot gyakran disznó fejjel ábrázolják. A király nővére, Choszroviducht több ízben is ugyanazt az álmodást látta. Az álmokban közölték vele, hogy testvérét, *III. Trdat*ot csak a tömlöcben sínylődő Gergely gyógyíthatja meg. Gergely csodával határos módon maradt életben a halálraítéltek börtönében. Az álmok hatására Vághársápátba hívták Gergelyt, ahol ünnepélyesen fogadták. Elsőként összegyűjtötte és örök nyugalomba helyezte a mártírhalált halt szüzek hamvait, majd terjeszteni kezdte a kereszténységet. Hittérítő munkájának 66. napján a király meggyógyult. *III. Trdat* örmény király és udvara ennek hatására felvette a kereszténységet, majd egész Örményországban államvallássá tette.

III. Trdat örmény király kinevezési okirata szerint Világosító Szent Gergelyt (Grigor Lusavoricot) kinevezi az örmények első katolikoszának.

„Mi, *III. Trdat*, Isten kegyelméből és a ti imádságotok által Nagy Örményország és az egész hadsereg királya, üdvözlétünket ajánljuk, és azt a parancsot küldjük nektek, hogy a Krisztus Istentől kapott lelki kegyelmének hagyományos ajándéka szerint nekünk Grigort az Isten által járt utak felügyelőjévé és előjáró tanítójává, pásztorává és orvossá kinevezzétek, amint azt nekünk Isten megparancsolta.” Vagharsapat város, 301.

amely mégsem idegen az örmény hagyománytól, és semmi esetre sem azzal ellentétes tónusú vagy éthoszú. A jobb híján európainak nevezhető iskolázottságú hallgató pedig, miközben a dallamfordulataiban, ritmikájában vagy hangkészletében (például pentachord, bővített szekunddal) ismeretlen zene zamatát ízlelgeti, az összehatást egységesnek érzi önmagában is, de tánccal, történettel társítva nem kevésbé. (...)

Érdemes szólni a helyszínről, mint szinterről. A romtemplom belső tere nem egyszerűen alkalmas volt az előadásra, és nem csupán méltó volt hozzá: jóval többet nyújtott! Aki járt már archaikus örmény templomban (Ecsmiadzinban, az ősi fővárosban ma is áll és templomként működik a három vértanú szűz, Szt. Hripszime, Gajane és Shokhakate VII. században épült temploma), döbbenetesnek találja a hasonlóságot azok és a bő 1000 év és több mint 2000 kilométer elválasztotta épület közt. A háttérben fölsejlelő tájkép a hófödte Ararát tömbjével tette teljessé a varázst.”

A táncantátá zenéje valóban megragadó. E sorok íróját is a zenemű fogta meg először és azóta sem ereszti. A dallamokat újra és újra hallgatva rendre felmerül a gondolat, milyen jó lenne újra színpadon látni ezt a művet. A téma mindig aktuális, érdemes lenne ismét belekezdeni egy új bemutató munkálataiba, hogy 20 évvel a premier után ismét és még többen gyönyörködhessünk muzsikában, énekben, táncban.

*Forrás: valasz.hu
Székely Anna / 2001.06.22
Olsvay Endre: Örmény Legenda,
Muzsika 2001 szeptember
Képek: Avanesian Alex*

A 2001-es bemutató színlapja:

Melis László – Mihályi Gábor: Örmény Legenda

A librettót írta:

Moldován Domokos és Avanesian Alex

Zenéjét szerezte: **Melis László**

Koreográfus: **Mihályi Gábor**

Vezényel: **Melis László**

Örmény táncok konzultánisa:

Aszatur Karapetian

Diszlettervező: **Csengery Zsolt**

Világítás: **Kiss István**

Rendező-jelmeztervező:

Moldován Domokos

Karigazgató:

Mihályi Gábor *Harangozó-díjas*

Tánckarvezető: **Németh Zsuzsanna**

Művészeti vezető:

Sebő Ferenc *Állami-díjas*

Táncolják a Magyar Állami Népi Együttes táncosai. Közreműködnek meghívott muzikusok.

Főszereplők:

Világosító Szent Gergely: **Hagymási Kis**

Zoltán, *III. Trdat* király: **Végső Miklós**

Harangozó-díjas, Szent Hripszime: **Borbély**

Beatrix, Khoszrovanducht, *Trdat* király

nővére: **Bakos Gabriella**, Saragan énekes:

Anna Mailyan

dr. Hun Eszter

Határon átnyúló magyar-örmény életutak

Beszélgetőpartnerem: Dr. Teplán Attila - magyar-örmény kettős állampolgár, aki nem mellesleg a Strasbourgi Emberi Jogi Bíróság magyar osztályának vezetője. Teplán Attilával, mint kellemes és jókedélyű interjú alanyommal, a vírushelyzetre és a külföldi munkavégzésére tekintettel, telefonon tudtam kapcsolatba lépni. Egy közös barátunktól kaptam meg az elérhetőségét, aki elmesélte, hogy Attila felmenői között vannak örmények, és ő talán az egyik első olyan magyar, aki saját kérelmére, idén szeptembertől örmény állampolgárnak is mondhatja magát, és emellett munkája sem hétköznapi.

Dr. Teplán Attila Budapesten született és eredetileg orvosnak készült, de már a Semmelweis Orvostudományi Egyetem gyakorlati órái alkalmával arra a gondolatra jutott, hogy talán nem ez a legmegfelelőbb hivatás a számára, és menet közben beiratkozott az ELTE Jogi karára is. 1990-ben kapta meg az orvosi oklevelét, majd nem sokkal később a jogi diplomáját is. Ezután pályázott a Strasbourgi Emberi Jogi Bíróság Hivatalának jogászi állására, amely munkakört 1996-tól kezdve látja el folyamatosan.

Mondhatni a kezdetektől fogva készíti elő az ügyeket és írja az ítélet-tervezeteket az éppen aktuális magyar bíró mellett angol nyelven. Ami sokszor jelent kihívást, hiszen az 50-es évek elején elfogadott Emberi Jogi Egyezménynek a mai kor követelményeihez igazítása, tágan értelmezése is a Bíróság feladatai közé tartozik, mert az eredeti elvek mentén, de teljesen új, akkor még nem létező tényállásokra is kell értelmezni az Egyezményt, ilyen fajsúlyos témák pl. eutanázia, abortusz, internet stb.

2001-ig egyedül volt állandó honos személyként kint a Bíróságon, aki a magyar jogi vonatkozású ügyekben, és a magyar panaszostól érkező ügyekben működik közre. Tulajdonképpen az itthon a híra-

dásokba kerülő összes strasbourgi ügy átment a keze alatt.

Elmondása szerint a kétezres évek elején még jóformán csak idős urakból állt a bíróság, míg manapság már egyértelműen a fiatalabb generációé a főszerep és a női-férfi arány is kiegyenlítettnek mondható. Az évek folyamán az Attila által vezetett magyar jogi osztály is 6-7 főre növekedett.

A korai időszakban az megnehezítette a kinti életet és az otthoniakkal való kapcsolattartást, hogy még nem volt email-kapcsolat, internet, mobiltelefon, nem volt fapados járat sem, sőt még az EU-ban sem voltunk, a határokon útlevel-ellenőrzés és

penzváltás volt a rutin. Azóta Európa szerepsére összezsugorodott! Igaz, most a járványhelyzet nehezíti az utazást, de normál körülmények között 2-3 hetente jár haza, Magyarországra, így az elszakadás sosem jelentett gondot. Elmondása szerint magyarnak érzi magát kint is, franciáknak nem integrálódott, és ez nem is célja, Franciaország újabb és újabb tájait inkább utazó külföldiként fedezi fel. Ezzel párhuzamosan az évek alatt számos emberi jogi képzés oktatójaként járta a világot, különösen afrikai egyetemeken tartott előadásokat, ahol a tapasztalatsere volt a fő szempont.

De térjünk rá az örmény vonalra, hiszen talán ez érdekli a Kedves Olvasót a legjobban!

Attila olyan magyar családban nőtt fel, ahol szóbeszéd tárgya volt, hogy anyai dédnagymamája, leánykori nevén *Lukács Irma*, örmény származású. Azt is tudták,

Lukács Irma, dédnagymama

hogy a család ezen része, a vizmai Lukács család eredetileg az erdélyi Erzsébetvárosból származott. Az örmény származást a nagymama számon tartotta, de inkább csak sokszor emlegette, a család azonban nem feltétlenül az örmény szokások körül élte a mindennapjait.

Egy nap azonban kezébe került a Gudenuskönyv, aminek tanulmányozása során kiderült, hogy ezen az anyai ágon egészen 1762-ig fel tudja vezetni a családfáját az akkor nemesített erdélyi örmény Lukács család vonalán. A család egyik legnevesebb – oldalági – tagja volt egyébként az a *Lukács László*, aki 1912-13-ban rövid ideig Magyarország Miniszterelnöke volt. Attila belevetette magát a magyarörmény genealógiába. A Szongott-féle gyűjtemény segítette a továbbiakban leginkább, amiből kiderült, hogy a Lukács család eredeti örmény neve *Luszig* illetve *Luszigián* volt. A névvel úgymond nem várt családi kincsre bukkant, ami az örmény identitását is bontogatni kezdte. Ahogy egyre inkább jutott előre a családi történetben, úgy színesedett a saját története is.

Egy 2019-es örményországi utazás nyomán tudatosult benne, hogy az igazolt örmény leszármazás állampolgárságra is alapot adhat, kicsit a határon túli magyarokéhoz hasonló módon.

Egyre erősödött benne a jogászi, szakmai kíváncsiság, tényleg lehetséges-e ez, és ha igen, hogyan lehet a dolog végére járni? Így hát jereváni ügyvédektől megérdeklődte az állampolgársági kérelem pontos menetét, hogy mit hogyan kell igazolni, hiszen örmény keresztlevelel már hosszú ideje nem rendelkezett a család. Ezt követte a sok utánjárás, és hosszas előkészítő munka, a dokumentumok hiteles fordítása, aposztilláltatása – az eljárás meglehetősen bürokratikus! Tavaly szeptemberre aztán összeállt az anyag, és Attila beadta a ké-

relmet személyesen, Jerevánban. Szokatlan érzés volt az OVIR névre hallgató hivatal folyosóján sorban állnia libanoni, ukrainai, grúzai, szíriai örmények között – az világos volt, hogy sok magyar folyamodóval még nem volt dolguk az ügyintézőknek... Fél év alatt elbírálták a kérelmét, és idén márciusban, pont a vírushelyzet kihirdetésekor meg is kapta a levelet, melyben arról tájékoztatták, hogy örmény állampolgárságot kapott! Minthogy erre egyenes leszármazási úton került sor, így állampolgársági vizsgát és nyelvismeretet nem kívántak meg a jereváni hatóságok, az okiratok átvételéhez és a procedúra jogerőssé válásához azonban újabb személyes megjelenésre volt szükség. Hátráltató tényező volt, hogy pont addigra lezárták a határokat a vírus miatt.

Azonban ahogy tudott, utazott (ami távolról sem volt egyszerű, hiszen Európa felől gyakorlatilag a forrongó Minszken keresztül vezetett az egyetlen működő jereváni repülőjárat!), és idén szeptember első napjaiban kézbe vette örmény útlevélét és személyi igazolványát. Ez felemelő pillanat volt számára. „Büszkeséggel töltött el, hogy a családi emlékezet kézzel foghatóvá vált, hogy nem hagytam veszni a múltat, és e mellett egy ősi néphez tartozónak is mondhatom magamat, immár hivatalosan is.”

A legutóbbi út során már nemcsak látogató volt, hanem – ha elsőre furcsa is ezt így kimondani – második hazájába is érkezett. Alig várja, hogy ismét mehessen, és Jereván meg a Szeváni-tó környéke után felfedezze az ország távolabbi vidékeit is.

„Ha azt kérdezik tőlem, mit jelent számomra az örménység, még gondolkodnom kell a pontos válaszon, hiszen csak a közelmúltban történt a dolog: egyelőre jogi kötelék fűz az országhoz, amit azonban minden újabb otlléttel jobban a magamé-

nek fogok érezni. Nagyon rossz érzés volt például néhány héttel visszaérkezésem után a harcokról szóló híreket olvasni. Ennek kapcsán az örmény kollégákkal is szorosabb lett a kapcsolatom Strasbourgban. Mindeközben magyar-örmény kettős állampolgárként az önazonosságomból nem kell feladnom semmit, hogy örménynek is érezzem magam. Regisztrált örmény kisebbségi választóként, de persze ugyanolyan magyar (is) maradtam, mint voltam.”

A három eddigi utazás során Jereván kifejezetten kedves helye lett: vonzó modern nagyváros, amit kaukázusi egzotikum, posztszovjet retró és mediterrán életöröm színesít. Némelyik belvárosi utcája nyugodtan lehetne a Terézvárosban is, öreg fák alatt teraszos vendéglők, kávézók, lounge-ok, a forgalomban pedig negyvenéves Volgák araszolnak vadonatúj Ferrarik mellett. A jerevániak nyitottak, barátságosak, sokan tudnak angolul, szóval az oda utazónak nincs nehéz dolga. Finom ételekben főleg nincs hiány, az örmény barbecue, a khorovác felülmúlhatatlan, a minden formában felbukkanó gránátalma egyenesen függőséghez vezet! Az Ararát látványa a naplementében pedig meghatározó élménnyé vált számára, amit a Kaszkád monumentális lépcsőiről újra és újra meg kell nézni és át kell érezni.

Hegedüs Annamária

Hegyvidékiek a Fiumei úti sírkertben

Elsősorban az örmény gyökerű híres személyek sírjának felkeresésére indult a népes csoport a sírkertbe a XII. Kerületi Örmény Önkormányzat szervezésében.

Farkas Edit várt bennünket a főbejáratnál, ahol több érdekes dolgot mesélt el a temető történetéről, a temetkezési lehetőségekről.

A sírkert a 19. század közepén Pest köztemetőjeként nyílt meg, majd a század végére Magyarország legrangosabb kegyeleti helyévé vált. A temető nemzetünk nagyjainak emlékezte mellett az 1849 óta egymást váltó történelmi korszakok lenyomatát is őrzi. Itt nyugszanak legnagyobb számban a magyar történelem és kultúra nagyjai, a síremlékek jelentős része művészettörténeti érték, híres építészek, szobrászok alkotása. A sírkertben külön parcellát kaptak a művészek, a jakobinusok, az 1848-as és 1956-os forradalmak hősei, és hatalmas mauzóleum emlékeztet a pártállami idők halottkultuszára is.

A Kádár-korszakban sok sírt felszámoltak, helyet biztosítva az elhunyt kommunistáknak. Azóta már csak a leszármazottakat lehet a nemzeti sírkertbe temetni.

Az előre leadott örmény gyökerűek listájáról elsőként *Kacsóh Pongrác* sírját kerestük fel. A név olvasása nélkül rögtön sejtettük, melyik sírnál állunk, ugyanis a síremlék a furulyázó Jancsit ábrázolja. *Farkas Edit* nagyon szépen felkészült az örmény gyökerű személyek életéről, tevékenységéről. Feltételezzük, hogy ritkán visz csoportot *Lukács Béla*, *Gajzágó Salamon* hantjához.

Megálltunk *Görgey Artúr*, *Ady Endre*, *Bányai Elemér* – Zuboly síremlékénél. Ez utóbbit a XVI. Kerületi Örmény Önkormányzat újjátta fel – a hátoldalon látható felirat szerint.

Gajzágó Salamon sírja

Kacsóh Pongrác sírja

Szilágyi Dezső sírja

Kevesen tudtuk, hogy e temetőben is sok '56-os áldozat nyugszik, elsősorban az utcai harcok során elhunytak. Egy parcellában helyezték el őket, azonos formájú emléktáblával (többet név nélkül találtunk). A parcella központjában 13 keresztben végződő emlékkő áll, így hozták összefüggésbe a forradalom kegyetlen befejezését az Aradon kivégzettekkel.

Lukács Béla közlekedés- és kereskedelemügyi miniszter sírján sajnos csak az 1987-ben elhunyt *Perjési Ferencné Lukács Márta Simonia* neve olvasható jól. A közelben található *Szilágyi Dezső* orosz-lánszoborral és portréval ellátott emlékhelye. *Gajzágó Salamon* obeliszkje alatti kriptában többen nyugszanak. Közülük csak egy másik *Gajzágó Salamon* viseli az örmény nevet. Az Állami Számvevőszék 2004-ben alakította ki az emlékhelyet, s ide temették el a szervezet elnökeit, tagjait. Az obeliszk alatt Széchenyi-idézetet olvashatunk: „A haladásnak, valamint a haza oltárára tett költség kiadásának okszerintinek kell lennie.”

Idegenvezetőnk felhívta a figyelmet *Lázár Vilmosné, Damjanich Jánosné* sír-emlékére is.

Görgey Artúr sírlelke

Csupán vezetéssel tekinthető meg *Deák Ferenc, Kossuth Lajos, Batthyány Lajos* mauzóleuma. Megcsodáltuk ezeket is belülről.

A kétórás program során nem tekinthettük meg *Csiky Gergely, Barcsay Jenő* sírját, a művészarcella ugyanis távolabb található. Örömmünkre szolgált azonban, hogy az általunk ismert tényeket idegenvezetőnkől is hallhattuk.

ÖRMÉNY EGYPERCESEK

Az Amerikai Örmény Múzeum gyűjteményéből mutatunk be érdekességeket.

Palack

XVIII. század

Magas, négyzetes alapú, oszlopos kialakítású mázas kerámia palack, keskeny hengeres nyakkal és peremmel. A mázas díszítés virágokból és levelekből kialakított mintázatból áll. A minták fekete körvonallal lettek felrajzolva, majd sárga, zöld és kék mázzal kifestve, s végül piros pontozással körbe díszítve. Kütahya területéről származik.

További érdekes tárgyak, cikkek és hírek találhatóak Facebook oldalunkon: @EOKKofficial

TARTALOM

Örmény fohászok 3. – <i>dr. Sasvári László</i>	1
NYITVA! – <i>Fabók Dávid</i>	2
Az új élet dicsérete – <i>Várady Mária</i>	3
Örmény arcképek: Begidsán Katalin és Lukács Lukács 2 – <i>Gyarmati Béla</i>	5
Felhívások	8
Az okos örmény és a dolváth – <i>Várady Mária</i>	9
A produktív fájdalom művészete – <i>Blénesi Éva</i>	12
Örmény pénzek Bugacpusztán – <i>Hegedüs Annamária</i>	19
Örmény Legenda – egy tánckantáta emlékezete – <i>Fabók Dávid</i>	21
Határon átnyúló magyar-örmény életutak – <i>dr. Hun Eszter</i>	26
Hegyvidékiek a Fiumei úti sírkertben – <i>Hegedüs Annamária</i>	29
Örmény egypercesek: palack	30
Villon: Ballada – vers	31

Villon

Ballada

Melyet Villon készített, anyja kérésére, hogy imádkozhatna a szent Szűzet.

Illyés Gyula fordítása

(Elhangzott 2021. május 20-án, a Fővárosi örmény Klubban)

Óh Föld úrnője, Égnek asszonya
S kit retteg a Pokol, a bús mocsár,
Jámbor leányod majd fogadd oda,
Hol drága kört kedveltid népe zár,
Bár érdemem ezektől messzi jár.
Ám égi jód, Úrnóm, a szent vagon,
Vétkem fölött is bővséggel vagon
S e jók nélkül nem jut föl senki sem
Az égbe! Én e juszt hát nem hagyom:
Óh, élve s halva ez az én hitem!

Fiadnak mondd, hogy íme öv ez a
Törődött szív és irgalmára vár,
Ő nőszemélyt nagy bűnből oldozza
Egyiptom földjén és nem érte kár
Teofilusz frátert sem, lelke bár
Az ördögökkel cimborált vakon,
Óvj: én ne tégyek ily balgatagon,
Szent Szűz, kinek szeplőtlen méhiben
Misénk szentsége nyugvék egykoron...
Óh élve s halva ez az én hitem!

Lásd, együgyű, agg szolgálód, soha
Meg nem tanulok én olvasni már,
De templomunk falán képek sora,
S ott láttam: a menny csupa lant s gitár,
A pokol meg szurok, tűz, ronda sár:
Emettől félek, az tetszik nagyon
S tudom, kegyes Szűz, én a jót kapom,
Mert kedveled a bűnöst, ha híven
Tér trónusodhoz s kér éjen s napon...
Óh élve s halva ez az én hitem!

Örmény Családi Piknik Kőbányán, az Ihász utcában

Az **Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület** székhelye: 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacíme: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel./Fax: 06(1) 201-1011

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK - FÜZETEK

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület kéthavonta megjelenő kiadványa.

KÉSZÜLT MAGYARORSZÁG
KORMÁNYÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL

2021.

Nyilvántartási szám: CE/13136-3/2017

Főszerkesztő: Fabók Dávid

Felelős kiadó: dr. Issekutz Sarolta - Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Munkatársak: Dr. Sasvári László, dr. Issekutz Sarolta

Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel./Fax: (1) 201-1011

Tördelés: www.artisthus.hu

Nyomdai munkák: Dunakult Kft.

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK FÜZETEK

Kéthavonta megjelenő kiadvány
XXV. évfolyam 254. szám
2021. július–augusztus

*„Emlékek nélkül, népeknek
híre csak árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)*

Tisztelt Olvasóink!

ISMÉT FŐVÁROSI ÖRMÉNY KLUB!

Minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor tartjuk a Fővárosi Örmény Klubot az Orlay utca (Bp. 1114, Orlay utca 6.) közösségi terében kerül megrendezésre. A pontos program minden hónapban hírlevelünkben vagy az eokk.hu hírportálon olvasható!

Mindenkit szeretettel várunk!

Megjelenés csak oltási igazolvánnyal lehetséges! Maszk viselése ajánlott!

Örmény fohászok – 4

„A szent Istenszülőt és az összes szenteket kérjük, legyenek szószólóak a mennyei Atyánál, hogy kegyeskedjék irgalmazni és jóságával üdvözíteni teremtményeit. Mindenható Urunk Istenünk üdvözíts minket és irgalmazz!”

Többszörösen elhangzik – eredetileg – diakonusi felszólítás. (Például a liturgia/mise lépcsőimájának az elején (Szent Liturgia ...12.). Alkalmas arra, hogy fohásszá legyen! Hogy egyszerre Máriához és az összes szentekhez forduljunk.

Az emberi természet igényli a pártfogást és a közbenjárást. Nem hagynak bennünket cserben az élet sok tapasztalata szerint. A szentek közösségét – segítségét vallja az örmény egyház is.

Dr. Sasvári László

Lapunk az interneten: www.magyarormeny.hu honlapon is olvasható.
Elektronikus levélcímünk (e-mail): magyar.ormeny@t-online.hu

Fabók Dávid

Győzelemről énekeljen...

E szerkesztői levél írásakor éppen véget ért az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus és még most is a szentségi énekek zúgnak a fülemben, az éjjel még a Hungexpós előadásokkal álmodtam. Sikerült a szabadságok megfelelő alakítása és visszatekintve úgy gondolom, nem volt véletlen, hogy az egész hetet az Eucharisztia közelében tölthettem. Igazi kegyelem volt.

Már a nyitó szentmise grandiózus technikai kivitelezése lenyűgöző. Egyértelműen mutatta, hogy nem „akármilyen” kezdődik el a Hősök terén. Nem vagyok nagy tömegközlekedő, ha mégis a közösségi közlekedéssel utazom, akkor sem veszek különösebben tudomást a többi emberről. Magamba fordulok, zenét, vagy újabban „podcastot” (internetes rádióriportot) hallgatok, csak legyünk túl a szükséges közös kilométereken. Szeptember 5-én vasárnap a nyitó szentmisére tartva, a troli megállóhoz közeledve, azon kaptam magam, hogy keresem az emberek tekintetét, az arcukat vizslatom, vajon arra mennek ők

is? Miről fogom felismerni azt az embert, aki szintén oda tart? Sokan megyünk, vagy kevesen? Vidámak lesznek, vagy milyenek?

Vidámak voltak! Mosolyogtak!

Talán arra gondoltak, hogy most „feljöttünk a felszínre”, most nem kell visszafognunk a vidámságunkat, az örömlengetést az utcán, hogy mi Jézushoz tartozunk, hogy egy hatalmas liturgiára készülünk a város közepén, ahol igen, mindenki láthatja, ahogy imádkozunk, hangosan, térden állva, vagy csak meghajolva, meghajlottan.

És igen, mi miattunk állítják le a város egy részét, a közlekedési rendőrök, a ké-

Zsúfolásig telt csarnok és profi technika

A Szent István Bazilika a NEK idején

szenlétiék, a mentők, csak miattunk teszik ma a dolgukat, hogy mi együtt, mosolyogva megélhessük azt a pár órát, amikor hangosan imádkozunk, éneklünk és az Eucharisztiaiban találkozunk Vele.

Akik ott voltak és persze akik valamiért nem tudtak ott lenni, de a közvetítést figyelték, végre azt mondhatták, nem kell magunkat cenzúráznunk, kitörő örömmel mutathatjuk meg, miben, kiben hiszünk és miből, kiből merítünk erőt újra és újra.

Égészen izgalmas és felüdítő érzés volt korán reggel vonatra szállni, hogy időben eljussak a Hungexpóra, ahol a színpadok kivitele, a hang és képtechnika minden elképzelést felülmúlóan professzionális volt. Közösen utazva plébániánk többi tagjával, mindig mosolyogva beszélünk az előző nap eseményeiről, kit mi fogott meg, ki mit látott, milyen érzésekkel tért haza, milyen tovább vinni való gondolatot kapott. Azt vettem észre, hogy napközben is sokkal többet nevetünk, mosolygunk, mint máskor és tulajdonképpen egész nap Jézussal, Jézusról beszélgetünk. Ez önmagában is óriási dolog volt, mert hát nincs ez így a mindennapokban.

Mindez segített még jobban a lényegre koncentrálni, hogy az általában még álmosan, félig a takaró alatt, vagy kómásan az ágy szélén ülve elmondott reggeli imámat sok száz, talán ezer emberrel megosztva

mondjam el, egy több ezer négyzetméteres csarnokban, egy püspököt vagy papot hallgatva élőben, ahogy dicsőíti az Urat, éteri énekeket hallgassak mindehhez, amik szintén csak miattam szólnak Róla aznap, hogy az ima közben könny szökessen a szemembe. Aztán délelőtt szentmisén vehessek részt, ahol több nyelven keveredik az ige, a könyörgés, akár két kórus is énekel, akkora a fény az oltáron és körülötte, hogy vakítanak a fehér textilek, nagyszerűen csillog a missziós kereszt, ahol vagy 8 percen át vonulnak be az atyák, hogy megésőkolják az oltárt, hiszen a szentmisében a teljes menyország részt vesz majd az áldozatban, szentjeink és az angyalok is körbe állják majd ezt a hófehér oltárt.

Szerdán délelőtt a Nemzeti Színházban vehettünk részt a Kongresszushoz kapcsolódva a Várady Mária által színre vitt „A magányos misztikus” című, Nareki Szent Gergely írásából összeállított előadáson,

amelynek szívet emelő és megkapóan komoly szövegeit a *Szent Efrém Férfikar* csodálatos, lassan hullámozó, hőmpölygő, örmény, latin, román nyelvű énekei tették súlyosan erőteljessé. Köszönet ezért a darabért és a harmóniáért, amivel a hét eseményeibe kapcsolódott.

A liturgiák és a különböző egyéb kulturális programok hangulata, nagyszerűsége hatalmasan gyönyörű lelki élményt adott.

Az Orlay utcai Örmény Templomban is volt a Kongresszushoz kapcsolódó program. Örmény szertartású érseki Szent Liturgiát celebrált *Mons. Rafael Minassian* Örményország, Grúzia, Oroszország és Kelet-Európa érseke, *P. Fülöp Ákos* plébániai kormányzó, *P. Nareg Naamoyan*, a római XIII. Leó Pápai Örmény Kollégium rektora és *P. Vártán Kirakosz Kázándzsán*, az isztambuli Aranyszájú Szt. János templom plébánosa. A liturgián közreműködött a templom énekkara. Az eseményt rendhagyó tárlatvezetés előzte meg a múzeumban, melyet *dr. Kovács Bálint* és *Nagyné Sebestény Krisztina* vezetett.

A színtöltig telt Bazilikában tartott csütörtök esti Szentségimádás énekei olyan erővel zúgtak a rengeteg ember szájából, hogy valódi erőt adtak minden továbbbihoz az életben. A „Boldogasszony anyánk”, vagy a modernebb darabok közül a „Meghívtál, hogy vízre lépjek”, kiegészítve a

Szent liturgia az Orlay utcai templomban

Szentségimádás a Bazilikában

több nyelven elmondott imákkal, szentírási idézetekkel, megrendítőek voltak. Közel 70 atya gyóntatott a Bazilikában és körülötte, a szabad ég alatt. A résztvevők több, mint fele fiatal volt, ezt külön is jó volt látni.

Különleges kuriózumok is láthatók voltak, mint például a nemrég elkészült lovári nyelvű szentmise énekes részeinek beillesztése a csütörtök délelőtti liturgiába, vagy a pénteki szentmisében hallott „Budapest Mise” jiddis dallamokkal megírt zenei anyaga. A pénteki nap egyébként is erős volt, Czako Ferenc élőben előadott, kifejezetten az Eucharisziáról szóló homokanimációjával és Áder János köztársasági elnök úr tanúságtételével, amely személyességével, humorával még közelebb hozta hozzánk a legnagyobb közméltóság viselőjének személyét.

Nekünk kórustagoknak a péntektől kezdődő főpróba időszak a Hősök terén is kiemelkedő élményeket adott. Még soha, semmilyen fellépésen nem bántak úgy velünk, mint itt. Mintha mi lettünk volna a VIP fellépők. A műjépgálya medrében kialakított több ezer négyzetméteres sátrakban padok, asztalok fogadtak, vízről, napvédő kalapról gondoskodtak, így biztosan már csak a tartalomra kellett koncentrálni. A közös próba már két héttel azelőtt, a gazdagréti Szent Angyalok plé-

Amit a kórusból látni

bániatemplomban megkezdődött, ahol két nap alatt három részre bontva lehetett az összesen 2140 fős kórusral az első főpróbát lebonyolítani, hiszen itt van egyedül a kórus számára fontos emelkedő pados rendszer kialakítva, hogy a hátsó szolamok is láthassák a karnagyot. Igazi mesterkurzus volt ez a néhány nap, ahol több, nagyszerű karmesterrel dolgozhattunk együtt, *Sapszon Ferenc*től, *Ménesi Gergely*en át *Medveczky Ádám*ig, valamint *Marco Frisina* atyával is, aki saját zeneműveit vezényelte és csak emiatt az esemény miatt utazott hazánkba. A közel 90 oldalas kottaanyag zeneművei, talán segítettek még jobban kiemelni a Ferenc pápa által bemutatott Szentmisében Istent, aki a világ ura.

A szombati körmenet is felemelő volt, a teljes útvonalon maximális profizmusral kihagositva, hogy az Oltáriszentségre figyelhessünk a Parlamenttől a Hősök teréig, ahol a záró áldás után még hatalmas fényjáték is festette az esti égboltot.

A szervezésről el kell mondani, hogy bárhol önkéntest, vagy szervezőt kérdeztünk valamiről, mosolyogva válaszolt, vagy megszerezte a szükséges információt azonnal. Még a security emberek is jókedvűen álltak hozzánk, teljesen pozitív volt ez is és már korán reggel, az érkezésnél így volt ez, ami több nap után akár különleges teljesítménynek is mondható.

Valóban, minden programot külön-külön és részletesen is méltathatnánk, hiszen olyan profi volt minden, hogy a részleteket is észrevehettük és örülhettünk nekik.

Tegnap este, a záró szentmise után tízen, tizenketten összejöttünk a barátainkkal, egy közös utazást megszervezni, de gyakorlatilag mindannyian végig a NEK-en töltött időnk alatt megtapasztaltakról tudtunk csak élményeket megosztani, néha egymás szavába vágva, hogy „te és azt láttad, hogy...” vagy „te, hallottad, figyelted ezt és ezt?” Mindannyian meglelt család-apák vagyunk, összesen van közel 40 gyermekünk, de olyan élménybeszámoló lett az estéből, mintha kiskamaszként az első osztálykirándulásról beszélgettünk volna.

Érdemes visszanézni a programokat, az előadásokat is akár az „52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus” youtube csatornán, vagy a „katolikus.tv” honlapján.

Összegezve azt mondhatom, óriási kegyelmeket adott ez a hét NEK-em, NEKünk, a hazánkban és az egyházunkban is, remélem, hogy mindnyájan táplálkozni és erőt meríteni tudunk belőle és az Eucharisziából, melyben Krisztus örökre nekünk adta magát.

Ahogy *Ferenc pápa* zárta köszöntőjét: *Isten áldd meg a magyart!*

Szongoth Gábor

Dirán ”bácsi”, a legidősebb Barátom!

Zakariás Antal Dirán 2021 augusztus 14. ünnepelte 90. születésnapját. Jó erőben, jó kondícióban és teljes szellemi frissességben. 15-én az Orlay utcában köszöntöttük fel az ünnepi – szülő szenteléssel végződő – szentmise után. Kapott nagyon finom sacher tortát, köszöntöttük pezsgővel és születésnap énekekkel és kapott a *Zuglói Örmény Önkormányzattól* egy nagyon szép ezüst desszert tartót, aminek még *Marcsi* (Dirán felesége) is nagyon örült, mert ő nem kapott ilyet hasonló alkalomból.

Dirán nem egy átlagos tagja az erdélyi örmény közösségnek, ő a legaktívabb valamennyiünk közül. Nem elsősorban a szavak embere, ő a tettek embere. Elévülhetetlen érdemei vannak az Orlay utcai örmény katolikus templom működtetésében és felújításaiban. Rengeteg pénzt szerzett pályázatok útján és legalább ekkora érdem, hogy a megnyert pénzeket jól és hasznosan költötte el. Valamennyi felújítást (fűtés, világítás, festés, szigetelés stb. stb.) jó színvonalon, határidőre és – ami manapság a legkritikább – a költségkereten belül vezényelte le. 18 évig irányította a templom egyháztanácsát (idén a Bíboros úr ezért kiténtette és Ákos Atya is megköszönte eddigi munkásságát, bár tovább nem tart igényt szolgálatára).

Terveink szerint az ősszel elkezdődik az Orlay utcai templom tetőterének teljes cseréje, felújítása és berendezése, a könyvtár, egyetemi stúdió és közösségi tér céljára. Reméljük Dirán végig tudja követni és a templom részéről felügyelni az igen nagyarányú és bonyolult építkezést.

Diránnal együtt dolgoztam évtizedekig az Országos Örmény Önkormányzatban,

ő sokáig a pénzügyi bizottságot vezette, én frakcióvezetője és az EÖGYKE elnökhelyettese voltam. Igen nehéz, ellenséges környezetben dolgoztunk, de a pénzügyi elszámolás mindig rendben volt, ÁSZ vizsgálat is csak csekély korrekciót kért. Dirán működtette a Palatinus utcai Országos irodát egészen míg *Szarkiszján Szevan* a Fővárosi Kormányhivatal hathatós segítségével ki nem túrta az Erdélyi Örményeket az Országos Önkormányzatból.

Ezekben a nehéz években naponta többször beszélünk egymással, próbáltunk egyeztetni, hogyan lehetne békét teremteni a két örmény tábor között. Ezt többek árulásként fogták fel, végül a választási rendszer megoldotta a problémát. Hál’ Istennek ma már béke van és az eddigi ellenségek vállvetve építik a szebb örmény jövőt.

A születésnap köszöntésnél azt mondtam: „Gratulálok legöregebb barátomnak”, de ez csak féligazság, nem csak a legöregebb, de a legjobb barátom is Dirán, amit mi sem bizonyít jobban, hogy évtizedek óta részt vesz nagyobb családi eseményeinken.

Jó egészséget és további hosszú éveket kíván a Szongoth család a Magyarországi örmények nevében is!

Születésnap köszöntés 90 gyertyával

Blénesi Éva

Az oszmán-örmények kálváriája és túlélési stratégiái

Az utóbbi pár évben a magyar befogadó több szempontú megközelítésben is tájékozódhatott az örmény tárgyú kérdésekről részben a reprezentatív kiállítások és azok anyagait feldolgozó kiadványok révén, amelyek a Kárpát-medencében történő beágyazottságát dokumentálták vagy éppenséggel egy tágabb, egyetemes összefüggérendszerbe ágyazottság keretében, ahol az életet átjáró biblikusság szempontjából taglalva mutatták be a gazdag kultúra különböző aspektusait. Ezt a képet lényegesen árnyalja, ugyanakkor hiánypótló szerepet tölt be *Vahe Tachjian Oszmán-örmények. Élet az anyaországban, a száműzetésben, a társadalom újjáépítése a diaszpórában* című tanulmánykötete, amely a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Armenológiai Intézete könyvsorozatának 2. kiadványaként jelent meg.

A könyv szerzője vendégoktatóként már 2016 óta bekapcsolódott a PPKE Armenológia Tanszékének munkájába és ennek a gyümölcsöző együttműködésnek az egyik eredménye, hogy a kötetben szereplő tanulmányok a magyar olvasó számára is hozzáférhetővé váltak.

Vahe Tachjian Libanonban született és a párizsi École des Hautes Etudes en Science Sociales-on végezte doktori tanulmányait. Főbb kutatási témái közé tartozik Kilikia, Szíria és Libanon két világháború közötti francia megszállása, az oszmán birodalomban élő örmények történelme és a közel keleti menekültkérdés örményvonnakozású problémái. A jelen tanulmánykötetben szereplő vizsgálódások tér- és időkoordinátái az örmények útját fedik le az Oszmán Birodalom kései éveitől a közel keleti számkivetettség első évtizedéig. Kiterjedt és alapos kutatómunkáról tanúskodik a jegyzetapparátusban feltüntetett többnyelvű (francia, angol, örmény) szakirodalom és az a forrásjegyzék, amelynek tanúsága szerint a szerző egyaránt támaszkodik levéltári dokumentumokra (AGBU

Központi Archivum, Kairó; ACC Kilikiai Katolikusátus Levéltára, Antelias, Libanon, ABN, Archives of Nubarian Library/Nubár Levéltár, Párizs, de mindemellett sajtóforrásokra is. A kötetet térképek

egészítik ki és gazdag archív-fotóanyag illusztrálja.

Tartalmilag a kötet 7 nagyobb egységre tagolódik, ahol az egyes fejezetek tematikailag is elkülönülnek egymástól, és mindegyik fejezet végén ott található a szerző következtetéseit, záró gondolatait. Ez a szerkesztésmód egy tágabb és szabadabb befogadói stratégiát tesz lehetővé, ahol az olvasó – ha kedve tartja – akár el is szakadhat a hagyományos lineáris olvasásmódtól anélkül azonban, hogy a kötet egészére jellemző koherencia bármennyire is sérülne ezáltal.

Vahi Tachjian kutatási munkamódszerére oly jellemző módon e kötetben is mélyfűrást végez egy általa kiemelt régióban, és az egyéni sorsokon keresztül egyetemes távlatosságba helyezi a vizsgálat tárgyául szolgáló mikrotörténelmet. Az első szerkezeti egységnek beszédes a fejezet-címe: *Az oszmán mintapolgár megteremtése: Élet és halál Harput/Mamüreüaziz régiójában (1908-1915)*. Egy levéldézettel kezdődik a kötet fejezetnyitó első tanulmánya: „Az örménykérdés és az oszmán probléma számomra talány, és nem tartanám bölcsnek részéről, ha jelen helyzetben visszatérnék a szülőházába. Minden itt élő bármely pillanatban kész az értelmetlen halálra.” Az idézet szerzője *Hovhanesz Bujicianian*, aki 1913. január 9-én Harputban/Karpertben írta levelét az Egyesült Államokban élő barátjának, *Meszrop Jamgocsijánnak*. A fejezetet olvasva választ kapunk a szerzőtől arra nézvést, hogy miért éppen az említett két személyt és azok írásait emeli ki, és miért éppen Harput régiót. A szerző szerint a választása azért esett Harput városára, mert az már az Oszmán Birodalom alatt, a 19. század végére az örmény oktatás és felvilágosodás egyik legfontosabb helyszínévé vált, és ott élt és tevékenykedett a két ki-

váló értelmiségi: *Hovhannes Bujicianian* és *Donabed Lulejian*. Másfelől az is kiderül számunkra, hogy a személyek esetében értékrendbeli, míg a fókuszterületre eső választásban a kutatósszemléletbeli szempontok játszottak szerepet, ugyanis a hagyományos megközelítések szerint a történetírás elsősorban a politikai szereplőket vizsgálja török és örmény részről egyaránt, azonban Bujicianian és Lulejian vidéki krónikásokként egészen új perspektívát kínáltak a két nép kapcsolatának a tanulmányozásában. Fontos kritérium volt Tachjian számára a két személy politikai semlegessége, szabadelvű gondolkodásmódja, az ahogyan támogatták a jogrendet, a demokratikus intézmények és az egyház szerepének a megerősítését, az írásaikban tükröződő kritikus szemlélet és az a mód, ahogyan az örmény és a török népesség a kapcsolatát egy másfajta szemzőgből láttatták. A szerző megpróbálja feltárni Harput városa e két ikonikus alakjának írásain keresztül, hogy milyen reményekkel fordult a két értelmiségi az oszmán állam és annak alkotmányos rendje felé, milyen fontosnak tartották a demokrácia megszilárdítását és a szabadság eszményeit. Megvizsgálja a földkérdést és annak rendezetlensége okozta kiábrándulást, majd bemutatja régióra általánosan jellemző helyzetet az örmények életterének elpusztítása előtti időszakból, az örményellenes érzelmek térhódítását, amely végül az üldöztetésükben és lemészárlásukban torkollott.

Az örmény falusi élet rekonstrukciója című fejezetben a szerző két 1930-ban kiadott könyvet tárgyal, amelyeket széles körben a *houshadmadyan* műfaj példáiként tartanak számon. *Harutyun Szargaszjan* (Alevor) és *Manoog B. Dzseron* munkáiról van szó, akik sikeresen elevenítették fel a falu életének mindennapjait. *Tachjian* sze-

rint a két szerzőnek az volt a meggyőződése, hogy az oszmán-örmény időszaknak ők az utolsó túlélői, és hogy az utánuk jövő generációk képtelenek lennének átfogóan rekonstruálni a múltat, ezért fontos feladatuknak érezték, hogy tanúvallomásaikat papírra vessék. A címekben és előszavakban gyakran szerepelnek a *Houshamadyan* (emlékek könyve), a *Houshakogh* vagy *Houshartzan* (emlékirat, emlékmű) kifejezések, így valószínűsíthető a művek általános megnevezéseként szereplő *hushamadyan*. „Ezáltal a könyv megjelenése olyanná válik, mintha egy kőből vésett emlékmű leplezése lenne – ebben az esetben elpusztult város vagy pótolhatatlanul elveszett idő emlékére”

Feltehetően a két szerző említett munkája fontos inspirációs forrásként szolgált *Vahe Tachjian* számára a berlini központú *Houshamadyan* című projekt létrehozásában, amelynek deklarált célja az egykori Oszmán Birodalomban élő örmények helyi történeke, mindennapi életének, kultúrájának rekonstrukciója és emlékezetének vizsgálata.

A kötet második részének van egy meghatározó fejezetcíme, az *Emlékezni és írni, írni és rajzolni: amikor a múlt rekonstrukciója az élet értelmévé válik*, amely meglátásom szerint önmagán túlmutató szimbolikus jelleggel bír, és sűrítve hordozza magában az örmény népre oly jellemző lényegi karakterjegyeket: a múlthoz való ragaszkodást és a testi-lelki megpróbáltatásokon is felülemelkedni képes, kiírhatatlan életigenlést.

A *hushamadyanok* sorának több száz szerzője közül az emeli ki *Vahe Tachjian* szerint Dzeront és Alevort, hogy skicceket használtak a régmúlt mindennapjainak megidézésére, hiszen sem előttük, sem utánuk senki nem értékelte ilyen mértékben a „*skiccelj/emlékezz*” koncepcióját,

vagy nem volt rá megfelelő eszközüik, hogy átültessék a gyakorlatba.

Külön érdeme *Vahe Tachjian* könyvének, hogy *Vegyes házasság, prostitúció, túlélés* címmel egy átfogó részt szentel az oszmán-örmény nők és gyermekek helyzetének a bemutatására, ahol a korábbi szakirodalomtól eltérő, új szempontok beemelését érvényesíti.

A nők helyzetének problémafeltáró elemzésében, Tachjian megközelítésének egyik novuma, hogy teret enged olyan szokatlan, őszinte hangú női tanúságtételeknek, melyeknek sokáig nem volt helyük az örmény népiörténelemről szóló különböző művekben.

„>>Már rég késő<<”, mondta a nő, >>Elfajultak a dolgok. Már három éve életem ezt az életet, ki nézne a szemembe? Látja, köztisztelőben álló család lánya vagyok Bandirmából. Mégsem merek most hazamenni, szégyellenék a rokonaim és barátaim szemébe nézni, mivel sokan tudják közülük, milyen életet élek Konyában.<<”. A *Sorscsapás* folytatásának gyakran elhallgatott bizonyítékai közé tartozik a származása miatt deportált bandarmai nő őszinte vallomása a szégyenről, a külső-belső erkölcsi normák miatti válságérzetről, aki tisztában volt azzal, hogy milyen belső választóvonalak formálódtak közte és a saját közössége között, tetézte az emberi sorsban bekövetkezett tragédia folytatódását, a megkettőződött áldozatiság szerepköréből való kitéréssel járó kihívásokat vagy a nemek szerinti megkülönböztetést. A fejezet azoknak népiörténelemről ízlámra áttért nőknek a tapasztalatait tárgyalja, akiknek a kérdése sürgetővé vált az örmény környezetben. A földrajzi terület, amelyről Tachjian ír magában foglalja az újonnan alapított arab államokat, elsősorban Szíriát és Libanont. A példák jó részét azoknak

az írásaira alapozza a szerző, akik menedéket adtak a túlélő nőknek. A nők helyzetéről publikált cikkek Aleppó, Bejrút, Kairó, Adana, Isztambul és Izmir örmény sajtójában jelentek meg, anélkül azonban, hogy a cikkek szerzői találtak volna azokkal a nőkkal, akik török vagy kurd otthonokban éltek Törökország belső tartományaiban, így – Tachjian meglátása szerint – az örmény elit ellentmondásoktól sem mentes véleménye ezen nőkre is hatással lehetett. Az örmény vezetés célja az volt, hogy a muszlim környezetben élő örmény nőket visszailleszék a saját nemzeti közösségeikbe függetlenül attól, hogy ezek a nők Aleppóban, Isztambulban, Damaszkuszban, Rakkában, Del Zorban, Harputban, Paluban, Diyarbakirban vagy bárhol máshol éltek.

Számos publikáció született az örmény nőket ért atrocitásokról a tömeges erőszakok idején, viszont azt, hogy az örmény vezetés hogyan viszonyult a nőkhöz már kevésbé taglalja, ezért Tachjian könyvének másik újdonsága, hogy ennek a kérdés-körnek is kellő mértékű teret szentel. Az örmény vezetők minimalizálni kívánták a török-oszmán környezettel való mindennapi érintkezést, amikor mozgósításba kezdtek, hogy a *Sorscsapás* után összegyűjtsék a nemzet maradványait az újjászületés elérése érdekében, ugyanakkor szembesülniük kellett azzal a ténnyel, hogy a túlélő örmény nők és gyermekek jelentős részét törökök, kurdok és arabok tartják fogva. Tachjian külön kitér a könyvében azokra a kihívásokra, amely együtt járt az örmény elitnek a muszlim környezetben élő lányok és anyák valamint az árván maradt vagy törvénytelenül született gyermekek maradékainak a nemzeti közösségekbe való reintegrálási törekvéseivel, az árvák örökbefogadásával, a taníttatásukkal és az anyanyelvüket vesztett gyer-

mekek örményesítésével, akikben az újjászülető örmény nemzet letéteményeseit látták. A nők helyzete tekintetében az örmény vezetőség erősen megoszlott volt: az egyik fél szigorú erkölcsi normákra hivatkozva kirekesztő álláspontra helyezkedett velük szemben, míg a másik fél megengedőbb szemléletet képviselt, a nőkre, mint a tömeges mézszárlás első számú áldozataira tekintett és menedékhelyek megalapítását szorgalmazta számukra. Tachjian elemzésében olyan esetekről is értesülünk, ahol a genocídiumot átvészelő muszlim környezetben élő örmény nők újabb emberpróbáló választak elkerültek, amikor az örmény közösségbe való visszailleszük vagy a kényszerházasságokból és nemi erőszakból született gyermekeikről való lemondás között kellett választaniuk. A könyv tanúsága szerint az oszmán-örmény túlélő nők sokaságának kellett úgy leélnie az egész életét, hogy sorstragédiájuk megsokszorozódott áltál, hogy képtelenek voltak e dilemma feloldására a gyermekükéről való lemondás árán.

A fejezet végén található *Záró gondolatok*ban a szerző a jelen Törökországában feltűnedező új hangra hívja fel a figyelmet, amely az elmúlt évtizedekben tapasztalható, és amely szerinte sok reményt ígér. Arról a jelenségről van szó szerinte, hogy az új hangok között megjelennek olyanok a köztudatban, akik elkezdtek a nagyanyjuk vagy dédnagyanyjuk örmény származásáról írni vagy beszélni. Ezen új hang megjelenésének előfutáraként tekinthető *Fethiye Çetin Nagymamám* című könyve, amelyben a szerző elmeséli a nagyanyja elhallgatott, valódi élettörténetét. Tachjian könyvének fontos mozzanata, hogy felhívja a figyelmet azokra a jelenségekre, amelyek nemcsak megtörték a hallgatás falát, hanem rést is ütöttek a török és az örmény nép közötti intolerancián.

Tachjian könyvében külön fejezetet szentel annak, hogy kontextusba ágyazva tárgyalja a nem-török etnikai és vallási csoportok kiűzését Törökországból Szíriába az 1920-as és korai 1930-as években Törökországból. Kitér benne *Musztafa Kemal Atatürk* pasa vezette Nemzeti Mozgalom megszületésének kiváltó tényezőire, a sajtóban, az iskolákban terjesztett kirekesztő eszmék térhódítására, amelynek fő propagandaeszköze volt a Türk Ocaklara; az új török államalapítói törekvések számára fontos törökösítésre, a földek felszabadítását célzó intézkedésekre, és azokra a kihívásokra, amelyekkel a világméretű konfliktust követően a felbomló birodalmak és a kutatás tárgyát képező Oszmán Birodalomban élő örmények a győztes szövetségesek és kiváltképp a gyarmatosításra törekvő két nagyhatalom (Franciaország és Nagy Britannia) érdekszféráinak megfelelően új politikai régiókba kerültek. Szó esik e nagy fejezet alfejezeteiben a döntéshozókról, a szervezőkről az áldozatokról, a tanúkról, az emlékezet szerepéről, az általános jogi értelmezésekről és az „új” örmény felépítésének a szándékáról, az identitás újraalkotásának paradoxonjairól, a kiközösítésekről a mártíromságokról, és azokról a belső konfliktusokról, amelyeket meg kellett vívnia a nem homogén entitást képező diaszpórabeli örmény elitnek a saját közösségével.

Olvashatunk még arról a Libanonban megjelentetett emlékkönyvről, amelyet az Adanai Honfitársak Szövetsége jelentetett meg a város örmény világáról. Az emlékkönyv, ahogyan Tachjian fogalmaz, a büszkeség és egyben az ihletforrás szerepét töltötte be az új nemzedék, a szülőföldjüktől elvágott adanatsik számára. „*Az adanai örmények életmódja és jelleme*” című fejezetben néhány szerző azonban megemlíti a török nyelv használatának

tabuszámba ment kényes témáját, hol jelzésszerűen „egy új típusú örmény. Valójában egy nyelvben idegen örményről volt szó, akinek a lelke ugyanakkor tiszta volt, és egészséges nemzeti felfogással rendelkezett.”, hol pedig explicitebben „A török határokon belül a törökök üldözték őket, a határokon kívül pedig a török nyelv használata tette őket utálatossá”

Vélhetően Tachjian azért emelte ki az utóbbi részletet idézet formájában, mert meglátása szerint a benne szereplők sorsa jól példázta az adanai örmények kétszeres elnyomását, akik töröknyelvűségük és az oszmán korszakra emlékeztető viselkedésük miatt az új környezetben is páriává és bírálatok célpontjaivá lettek.

Az *Örmény menekülttáborok a bejrúti, aleppói és damaszkuszi új városnegyedekben az 1920-as és 30-as években* című fejezet átfogó képet ad az örmény menekültkérdésről, a kérdést övező regionális problémákról. Külön alfejezetekben tárgyalja a szerző az egyes menekülttáborok helyzetét és azok létrehozásának különböző fázisait Bejrútban, Aleppóban és Damaszkuszban. Ebben a fejezetben szó esik többek között arról, hogy az 1930-as évek végére miként sikerült a Népszövetség erőfeszítéseinek köszönhetően az örmény menekültek többségét fokozatosan elhelyezni a táborokból a bejrúti és az aleppói városi lakásokba. Olvashatunk még a történelemnek arról a furcsa véletlenjéről is, hogy később a hetvenes években, az izraeli-palesztin konfliktusok fellángolásának következtében és a libanoni polgárháború kiterjedését követően a több ezer menekültet éppen oda telepítettek be, ahol évtizedekkel korábban örmények laktak, hozzájárulva újabb emberi drámák megismétlődéséhez, és a térségbeli népek hányatott sorsának szűnni nem akaró folyamatosságához.

A szerző a könyvének zárófejezetét az 1920-as és 30-as évekbeli libanoni és a török nyelv használata és ideológiai megújulásával kapcsolatos problémákör elemzésének szenteli, ahogyan azt a libanoni és a szíriai örmények estében látja. Az ideológia közdelem egyik fő színtere a Kemp, a menekülttábor volt, amely a népi kultúra megőrzésének helyét is jelentette. Az örmény menekültek sorsát nehezítette az a tény, hogy létezett egyfelől egy nemzeti elit, amelyik igyekezett a Szíriában és Libanonban összegyűlt menekültekre ráerőltetni a kultúrájához és nemzetéhez ragaszkodó örmény eszményi képét, amelyet maguk a korábbi tragikus életélményektől sújtott érintettek egyáltalán nem igényeltek. Helyzetüket tetézte a török nyelv becsmérlőinek célzott támadása is, kiváltképp a kilikiai örmények váltak a gúny tárgyává. A fejezet végkövetkeztése, hogy az 1920-as években elindult újjáépítési folyamat erőteljesen kihatott a szíriai és a libanoni örmény társadalomra, és benne az ottomán örökség emlékeinek már csak egyre fakuló nyomai fedezhetőek fel.

Végezetül szeretnék kiemelni néhány olyan mozzanatot, amelyek élménnyé tették számomra a könyv olvasását: a sok empátiával megrajzolt örmény portrék, a

mikro-történelem bensőséggel megrajzolt részletei, amely révén képileg is meglevenedett előttünk az Alevor vázlatai alapján elkészített apró tárgy, a khordolog (vagy khulinchak), amely ott lóg a Medz Bahk (Nagybőjt) ideje alatt a gyermekek ijesztgetése céljából.

Eredeti megjelenés: www.academia.edu: VILÁGTÖRTÉNET, 10. (42.) évf. 2020.2.

Források:

1 Tachjian, Vahe: *Oszmán-örmények. Élet az anyaországban, a száműzetésben, a társadalom újjáépítése a diaszpórában*. Bp., L'Harmattan – Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2019. 215 p. (Studia Armenologica Hungarica, 2.)

2 *Távol az Ararattól. Örmény kultúra a Kárpát-medencében*. A Budapesti Történeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár közös kiállítása, 2013. április 5. – 2013. szeptember 15. A kiállítást rendezte, a katalógust szerkesztette Kovács Bálint – Pál Emese. Bp., 2013.

3 *Egység és sokszínűség – Örmény Biblia és vallásos társadalom*. Kiállítás, Országos Széchényi Könyvtár, 2019. március 25. – május 11.

4 Lásd a projekt honlapját: <https://www.houshamadyan.org/home.html> (letöltés: 2020. március 10.).

Balogh Jenő

Ismét szólt a kolomp Balatonföldváron Beszámoló a 2021-es Örmény Gyermektábor második turnusáról

Egy kolomp hangja a mai fiatalok fülének meglehetősen ismeretlenül és egzotikusan hangzik. Ráadásul jó hangosan is szól! Ezért lehetett, hogy, csakúgy, mint tavaly, a futkosó, labdázó, vagy a szobákban bandázó gyermekek összehívásának legjobb eszköze egy kolomp. Az idén is jól működött, hogy az étkezések és a foglalkozások kezdetén, a kolompszót hallva rögtön mindenki elindult a gyülekezőhely irányába. A helyszín – a Bagira Panzió – már tavaly is jól bevált: a szobákkal, a koszttal vagy a kerttel mindenki elégedett volt. Az egyik gyerek véleménye a panzióról: *Kedvesek voltak a pincérlányok és finomak voltak a kaják, látszott rajtuk, hogy mennyire szeretik ha vendégek vannak a panziójukban.*

Az együtt töltött hat napot hasonló programfüzérre fűztük fel, mint a tavalyi tábor. Ha valami jól működik, minek változtassunk rajta! Négy fő programfajtát terveztünk: strandolás, sport, kézműveskedés és kirándulások. A fennmaradó időt csapatépítő és szórakoztató játékos foglalkozásokkal töltöttük ki. Ezek eleinte ismerkedős játékok voltak, hogy mindenki megtanulja a neveket és kialakuljanak kezdeti szimpátiák. *Judit és Réka* nagy gondot és időt fordított arra, hogy a táborlakók név szerint megismerjék egymást. Később már inkább vicces, szórakoztató vagy a kézműves foglalkozások után átmozgató feladatokat játszottak.

A tábor fő eseménye természetesen a Balaton volt, amely igen kegyes volt velünk, a 25-26 fokos víz és a napsütés mindig

rendelkezésünkre állt, ezért a hajókázó nap kivételével minden nap vendégei voltunk a strandnak, ahol fürdéssel és focizással töltöttük az időt. Vizi röplabdamerkőzésen a lányok 3:1 re legyőzték a fiúkat, bár a fiúk mentségére szólt, hogy a lányok többen voltak. Érdekes, hogy a fásasztó fürdés és sport után sokkal gyorsabban fogyott az alma, szilva vagy dinnye!

A kirándulónapon hajóval átmentünk Balatonfüredre, ahol sétáltunk a vízparton futó, fákkal szegélyezett Tagore-sétányon (lábfürdőzés a szökőkútnál). Fényképeztünk a város emblémáját képező Halász és Révész szobra előtt, amelyek hajókikötő előtt állnak, és két ősi balatoni foglalkozást ábrázolnak. A legenda szerint, aki megsimogatja a halász és a révész csizmáját, egész biztos, hogy újra visszatér a városba. Ebédidőben felkerestünk egy pizzériát, ahol mindenki degeszre ehette magát pizzával. Megnéztük a Bodorka Balatoni Vízilág Látogatóközpontot, ahol szemtől-szemben találkozhattunk a vidék halaival, a pár centiméteres szélhajtó kűszőlő egészen Közép-Európa leghatalmasabb haláig,

Lukács Lukács fényképe

a több mázsásra is megnövő harcsáig, de voltak ott békák és siklók is. A kellemes légkondicionált térben az is kétszer is végignézte a vetített természetfilmet, akit esetleg nem érdekel annyira a vadvilág, de még kicsit halogatni akarta a visszatérést a kinti rekkenő melegbe. A hazavívó hajó indulásáig maradt időt fagyaltozással és egy játszótér meglátogatásával töltöttük.

Balatonföldvár egyik érdekessége a kilátó a hajózási kiállítással. A magasban gyönyörű látkép fogadja az embert, gyönyörű naplementével a Balaton északi partja mögött. A kilátóprogramot úgy ütemztük, hogy a toronyból a naplemente látható legyen. Ez a cél éppen nem sikerült, mert a séta a kilátóig kicsit tovább tartott, mint gondoltuk és a naplemente perceiben éppen egy kis felhő csúszott a nap elé, de ez senkit sem keserített el, mert a csodálatos látvány megérte. Örömmel fokozta, hogy a kilátótoronyban volt lift, bár voltak jó páran, akik gyalog tettek meg a 150 lépcsőfokot. A hajózási kiállítás legnagyobb sikere a kormánysszimulátor volt, amellyel kísérletezni lehetett a virtuális zátonyok és sziklák között a hajótörés elkerülésére. A kilátólátogatás elég későn végződött, így külön-program lett az esti séta hazafele, a kellemesre hűlt melegben.

A kisebbeket gépkocsival fuvaroztuk haza, mert már fáradtak voltak. Ezen az estén a mese igen rövid volt.

Az esti mese közkedvelt alvás előkészítő program volt. Balogh Réka esténként örmény meséket olvasott, közben a hallgatóság erre meg arra elnyúlva, részben alvó helyzetben élvezettel hallgatták. A nap végi lenyugtató program mellett a cél az örmény mesék megismerése volt. A számos meséből és a hozzájuk fűzött magyarázatokból megismerhették a gyerekek a főbb örmény népmesei szófordulatokat, szereplőket, szimbólumokat. Ez illeszkedett az EÖKK egy másik pályázati projektjéhez, „Rajzverseny örmény mesék felhasználásával”, amely versenyt pontosan e korosztálynak hirdet meg szeptemberben. Az esti meséről így emlékezik meg az egyik gyerek: *Vacsoráztunk utána irány játszani mindenki. Mire elfáradtunk a játékokban akkor jött el az a pillanat, amikor mindenki csak beszélgetett aztán már nagyon elfáradtak és mire kijátszották már magukat mindenki felment a társalgóba és hallgatták Réka örmény meséjét mellyel elálmosította a gyerekeket aztán mindenki ment aludni...*

A kézműves foglalkozások célja az örmény kultúrával való megismertetés volt. Idén nem történelmi, irodalmi, hagyó-

Nagylányok a kilátó tetején

mányápolási gyakorlatok szerepeltek a programban, hanem elsősorban az örmény szín és formavilág megismertetése volt a cél a festéseken keresztül. Megismerték az örmény betűk igen változatos formavilágát (madaras, virágos, stb.) amelyet kő- és pólófestéssel összekötve gyakoroltak. Legnagyobb lelkesedést az váltott ki, amikor mindenki megpróbálta örmény betűkkel leírni a nevét, vagy a kezdőbetűjét ráfesteni egy kavicsra. Erről az egyik táborozó így beszélt: *Jó volt megismerni családom és nemzetiségem írását és nyelvét. Megtudhattam, hogy régebben (a kódexlapokon) díszesebben és bonyolultabban írtak, mint napjainkban. Most már felismerem a nevem kezdőbetűjét örményül (Դ = D).* Ezen kívül voltak játékos kézműveskedések is, amikor a már tavaly nagy sikert aratott papírhengerlufi-ágyút készíthették el ismét a gyerekek, hogy egymásra lövöldözhesse. Utólag is elnézést kérünk a panziótól azokért a ping-pong labdákért, amiket nem tudtunk kihalászni az ereszből.

A záróesten Várady Mária igen változatos és szórakoztató műsort szervezett össze. Aki még a tábor elején úgy gondolta, hogy ő nem ért semmihez, az is lelkesen adott elő dalt vagy táncot. A Labant család örmény és magyar zenével és énekekkel készültek, melyeket citerával, fuvolával

és gitárral is kísérték (ők előző nap egy gyönyörű önálló műsorral is felléptek, ahol Ada öt különböző nyelven is énekelt dalokat). Várady Mária szavalt és örményül énekelt, Erzsébet és Lili örmény nyelven felolvastak, de volt zongoraelőadás, zongora improvizáció, kártyatrükkök, ugrókötél bemutató, sőt, a „nagylányok” kórusa is énekelt pár dalt, Dani táncától kísérve. Az este folyamán megünnepeltük Nagy-Marosváry Danit, aki aznap lett 8 éves! Ezen az estén mindenki sokáig fenn maradt, valahogy nem akaródzott „bezárni” a tábort.

A Miniszterelnökség Egyházi és Nemzetiségi Kapcsolatokért Felelős Államtitkársága megbízásából a Bethlen Gábor Alapkezelő által kiírt nemzetiségi táborozási pályázaton a Örmény Ifjúsági Egyesület, anyaországi, /Jereván/ táborozásra pályázatot nyert 2 milliós értékben. A pandémia helyzet miatt az anyaországi táborozást nem lehetett megvalósítani. A felszabaduló összegből 1 milliót lehetett felhasználni hazai nemzetiségi táborozásra, 7-14 éves gyermekek számára. A tábor célja tanulók anyanyelvi nyelvismereteinek bővítése, a nemzetiségi népismeret részét képező, anyaországgal kapcsolatos történelmi, földrajzi, néprajzi, kulturális ismereteik fejlesztése, hagyományörzés vagy hitéleti tevékenység. Ezt az összeget az Országos

Ismerkedés az örmény betűkkel

Örmény Önkormányzat további 1 millió forinttal kiegészítette, amely összeg a szállás és étkezés költségeit fedezte. A tábor kulturális programjainak költségeit az Erdélyi Örmény Kulturális Központ, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a Ferencvárosi Örmény Önkormányzat viselte. A táborban 18 gyermek és

8 kísérő és animátor foglalkoztató volt jelen. A táborba ellátogatott Akopján Nikogosz és Rónaszéki László is az Országos Önkormányzattól, hogy ők is élvezzék egy ideig a gyerekek önfeledt örömét. Nikogosz meglepetés finomságokkal is kedveskedett a táborlakóknak, mindenkinek hozott túró rudikat és két óriási dinnyét!

Felhívások!

Kedves Olvasók!

Szeretnénk, ha sikerülne egyre több érdeklődőhöz eljuttatni újságunk anyagát, a magyarörménységgel kapcsolatos híreket, kulturális értékeinket. Ha szeretné elektronikus formában is olvasni híreinket, vagy van olyan örmény származású rokona, barátja, ismerőse, aki szívesen bekapcsolódna kulturális életünkbe, kérjük értesítsen minket a magyar.ormeny@t-online.hu e-mail címen.

Az éves tagdíj befizethető minden hónap 3. csütörtökén a Fővárosi Örmény Klub idején vagy banki átutalással az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület 10100792-72594972-00000007 számlaszámára. Az éves egyesületi tagdíj naptári évre szól, összege 3000 Ft/év, nyugdíjasoknak és diákoknak 1500 Ft/év. Köszönjük!

A járvány az Orlay utcai templom fenntartására máskor befolyó perselypénzt és egyéb adományokat is megapasztotta az utóbbi időben. Kérjük, hogy aki teheti, lehetőségeihez mérten támogassa pénzügyileg is a templomot adományával amelyet a plébánia **11707024-20005210** számlájára tud küldeni.

Elindult az Örmény Arcok oldal (www.ormenyarcok.hu), ahol az örmény közösség régi fotóit lehet megnézni. Küldje el Ön is régi családi fotóit, hogy bővüljön az oldal. A beküldés menetéről minden információt elolvashat az oldalon.

Tisztelt kerületi önkormányzati elnökök!

Most, hogy újra találkozhatunk személyesen is, szeretnénk az év hátralévő programjait, eseményeit összegyűjteni, hogy minden időpont és esemény híre időben eljuthasson mindenkinek és a várhatóan sok program véletlenül se ütközzön egymással. Kérjük a programok címét és tervezett időpontját e-mailben küldjétek meg Flórián Agnes irodavezetőnek, a magyar.ormeny@t-online.hu e-mail címre.

Köszönjük!
Szerkesztőség

Szomorújelentések

Szomorú szívvel értesültünk Benyik Béla halálhíréről, aki egyesületünk tagja és rendszeres előadója volt. Élvezetes diavetítései és remek előadásai során egyúttal híret vitte az örmény kultúrának és történelemnek – egyesületünkön kívül és belül is az örménység követe volt.

Búcsúztatására augusztus 13-án került sor a budapesti Fasori Evangélikus templomban szentmise keretében.

Fájó szívvel búcsúzik örökifjú, vidám személyiségétől az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület.

Sajnálattal tudatjuk, hogy Szűcs Enikő, közösségünk szeretett tagja, anyai ágon örmény gyökerű egyesületi tagtársunk, az I. kerületi Örmény Önkormányzat, valamint a Fővárosi Örmény Önkormányzat volt képviselője 2021. augusztus 6-án elhunyt.

Enikő munkájára és segítségére mindig lehetett számítani, számtalan rendezvénynek volt névtelen házigazdája. Betegsége miatt a mostani ciklust képviselőként már nem tudta vállalni. Áldozatos munkájára hálásan emlékezünk, szomorú szívvel, ugyanakkor nagy szeretettel búcsúznak kedves lényétől.

Az Ararát Hangjai

Asperján György méltató levelét adjuk közre az alábbiakban, melyet *Hervay Tamás* nemrég megjelent verseskötetének olvasása után fogalmazott meg írója.

Kedves Tamás!

Eolvastam a kötetedet és felemelkedett a lelkem, mert mélyen megélt, olykor megszenvedett és a hit tüznén keményre, formásra égetett versek ezek. Zománcuk olykor ében fényvel csillog, máskor (pl. Leánykérő) ringatja, röpteti a játék. Hozod, egy a hite miatt sokat szenvedett nép ararati üzenetét, és a magad csalódásait, fájdalmaid, és a mindig megújuló hitedet.

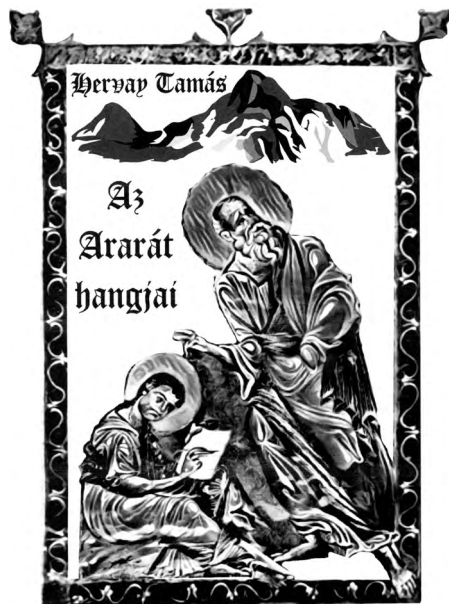
Isten egészen biztosan szeret téged, ha ilyen tehetséggel, a megszólalás ilyen erejével áldott meg.

Van, amikor prózaian egyszerű a vers, de a benne égő, olykor elégő gondolat, ihlet és üzenet felemeli, átvarázsolja, költészeté teszi.

Mindent tudsz te, ami fontos a léleknek, a hitnek, az emberségnek, és tekintet nélkül szólal meg belőled a varázslat, s az önvarázslat is. Mert az embernek gyakran el kell önmagát is varázsolnia, hogy higgyen az életében és abban, amit alkot. Nálad ez csodásan, egyedül, és eredetien verssé válik.

Örülök, hogy elküldted a kötetet, mert sokkal mélyebben beléd látok most, mint eddigi érintkezéseink során. A lelkedet láttam, és nem is, hanem lényegében csak azt, egy őszinte és isten által eredetiséggel megáldott ember lelkét. Gratulálok, és biztos vagyok benne, hogy ezek a versek túlélnek a zavaros korunkat, és túlélnek téged is, mert minőséget jelentenek, és olyan üzenetet, amelyet aztán nem lehet kitörölni az ember lelkéből.

18

A XXX. Kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat kiadványa

Igaz, hogy olykor fáj, de a kötet egésze a hitről, a hit beteljesüléséről szól alapvetően, s ezért is fontos és lényegi elvadult korunkban.

Felhívod a figyelmet a hit megtartó fontosságára, és példát adsz, hogy képmutatás nélkül hogyan lehet éltetni és felszárnyaltatni ezt a hitet.

„Csipkés keresztelkedő, Emlékezet órá, Múlt szenvedéséből mutat a jövőbe.”

Ritmus, gondolat, érzelem együtt száll, s bizonyítja, néhány sor is lehet nagy és emlékezetes alkotás.

Barátsággal üdvözöl
Asperján Gyuri

Blénesi Éva

Az élő hagyománytól a kulturális örökségig az örmény városépítészet Erdélyben

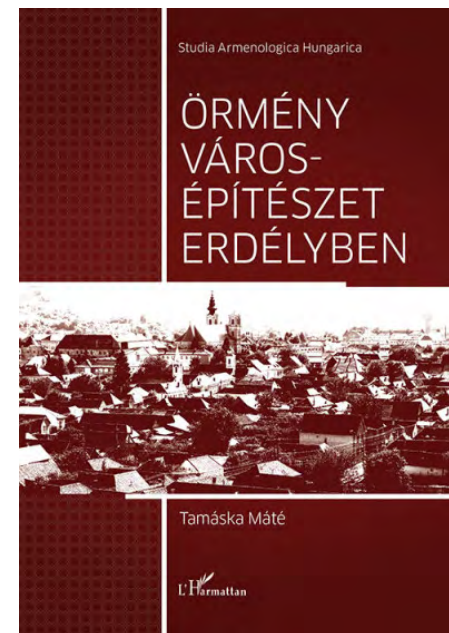
Tamáská Máté: *Örmény városépítészet Erdélyben* című könyvének recenziója

Ha pozitív túlélési stratégiákra keresünk példákat a rendkívüli kihívásoknak kitett népek történetében, akkor az örmények kétségkívül kiemelkednek ebben a vonatkozásban, s ez alól az erdélyi örmények sem képeznek kivételt. Amikor 1719-ben a szászok egy pestisjárvány ürügyén kiűzték a nemkívánatos konkurenciának számító örményeket Besztercéről, e sorscapásra ők azzal válaszoltak, hogy a kiűzést követően Szamosújváron telepedtek meg, ahol a semmiből, gyakorlatilag egy libalegelő helyén, létrehozták az erdélyi „örmény metropoliszt”, amely az egyetlen tervszerűen megépített városnak számított Erdélyben.

Erdély e sajátos identitású kisebbségéről, az örményekről kialakult közismert kép alapjaként a kereskedést és a városépítést említi a szakirodalom, amely sokáig a századforduló romantikus és mítoszteremtő történetírói anyagait használta alapul, elsősorban *Szongott Kristóf* forrásaira hagyatkozva. (*Szongott Kristóf (1893): Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz írásban és képekben*, Auróra, Szamosújvár.; *Szongott Kristóf (1901-1903): A magyar örmény metropolisz*, 1-3. kötet, Auróra, Szamosújvár.) Ennek újraértékelésére csak az elmúlt évtizedekben került sor. E folyamatnak a fontos állomása *Tamáská Máté: Örmény városépítészet Erdélyben* című könyve, amely elsőként hasonlítja össze a négy nagy erdélyi örmény kolóniának otthont adó, Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyószentmiklós és Csíkszépvíz városépítési fejlődését a 18. század elejétől a századfordulóig.

A szerző több tézist is megfogalmaz a könyvének bevezetőjében. Szerinte az örmény városépítészetről beszélve több megközelítés is elképzelhető: egyrészt

regionális, azaz Erdély sajátos viszonyiból kiindulva, másrészt az örménység építészeti diskurzusának a kontextusában. Ez utóbbi megközelítést azért nem találja célravezetőnek, mert a római katolikus egyházzal unióra lépő erdélyi örmény-

ség a 19. század elejére gyakorlatilag elveszítette kulturális kapcsolatait az őshazájával, ami egyfelől nyelvvesztéssel járt, másfelől azzal, hogy a közép-európai katolikus művelődés hatáskörébe került. Ez a folyamat az építészetben korábban lezajlott, így a 18–19. századi erdélyi örmény építészet nem mutat rokonságot Örményország hagyományaival. Az a bizánci építészetből kifejlődő keleties formanyelv, amely a szomszédos Moldováig átlépve megszakadt. Ebből a tényből kiindulva állítja fel Tamáska a könyve bevezetőjének első tézisét, miszerint, ha a szakrális örmény építészetben sincs áthatás a Kaukázus, a Krím, Moldova, illetve Erdély között, akkor még kevésbé várható ez el a világi emlékek, kiváltképp a városépítészet terén. Ezt az alaptézist elfogadva bontja ki a szerző a témáját elsősorban Erdély viszonyaiból kiindulva.

A másik alapvető tézis, hogy a szerző a városépítészeti építészetszociológiai módszerekkel elemezhető kulturális produktumnak tekinti, tehát a klasszikus építészeti vizsgálattal ellentétben nem a formát magát tekinti a vizsgálódás tárgyának, hanem annak a tartalomnak a megértését tűzi ki célul, amelyet a forma kifejez és hordoz, vagyis annak megértését, hogy milyen kulturális tartalmakat közvetít az adott építészeti mintázat. E felfogás szerint tehát az örmény építészeti egy kulturális-társadalmi folyamatként kell felfogni, nem pedig építőművészeti alkotásként. Jelen esetben pedig a kulturális folyamaton az örmény kolónia beilleszkedésének, majd asszimilációjának a történetét, illetve ennek a történetnek a térbeliségét, az építészeti lenyomatát kell érteni.

A szerző olyan kérdésekre keresi a választ, mint hogy kiket tekintett az ör-

Gyergyószentmiklósi örmény templom

mény kolónia mintaadó csoportnak, miként változott az ízlése, hogyan viszonyult a helybéli építészeti tradíciókhoz. Ezen kérdésfelvetések okán a „kulturális beilleszkedés”, az „asszimiláció”, a „mintakövetés” az egész könyvön végigvonuló kulcsszavakká válnak.

Szerkezeti felépítését tekintve a kötet négy nagy tematikus egységet tartalmaz, ahol a szerző elsőként a tudománytörténeti, módszertani kérdéseket tisztázza, majd a kulturális önazonosság időben változó mintázatait tárgyalja. Az örménység identitásával foglalkozó rész gazdag szakirodalmi apparátusra épít, miközben egy négylépcsős asszimilációs folyamatot vázol fel, elsősorban Szamosújvár példájára hivatkozva. Az örménység identitásának tárgyalásakor a szerző rámutat arra, hogy a befogadó társadalom iránti lojalitás és a korlátozott egyházi autonómia mellett a 19. századi örménykép harmadik alappillére a civilizációs teljesítmény hangsúlyozása. A civilizációs teljesítmény kérdését azért emeli ki Tamáska, mert szerinte ebbe a toposzba két szempontból is illeszkedik a városépítés témája: egyfelől az ősi örmény főváros, Ani kollektív emlékezetből való beemelése, másfelől Szamosújvár kiemelkedő szerepe miatt. Jóllehet a helytörténeti munkák

Gyergyószentmiklós, Erzsébetváros és Csíkszépvíz esetében is hangsúlyozzák a betelepülő örmény diaszpóra városépítészeti teljesítményét, de mindemellett a regionális beágyazottságot is. Azonban egyedül Szamosújvár tekintetében szokás „tisztán” örmény építészeti emlegetni, ahol az örmény jelleg és az építészeti név együtt teremtett alapot a város különleges státuszának kialakulásához. Tamáska úgy fogalmaz, hogy „*Szamosújvár a szent és a mitizált Ani erdélyi megfelelője, a magyar-örmény identitás emlékezetének a helye.*” (Tamáska 2020: 42)

A második tematikai egység továbbra is az örmény kolóniák külső kapcsolatait vizsgálja, itt azonban már a várostörténeti szempontok kerülnek előtérbe. Kiemeli a szerző, hogy a 18. század elején az örmény kereskedőközpontok „új városok” voltak egy már évszázadok óta működő, stabil településrendszerben, következésképpen az önálló örmény városfejlődésnek meg kellett küzdenie azzal a hátránnyal, hogy az örmények földrajzi értelemben nem a

Örmény sírkő

legelőnyösebb helyzeti pozíciókat foglalhattak el. Az eleve perifériás helyzetű Székelyföld ugyanakkor térben és társadalmi tudatban is elkülönülő entitást képezett Erdélyen belül, míg Szamosújvárnak és Erzsébetvárosnak már olyan meglévő centrumokkal kellett felvennie a versenyt, mint Kolozsvár, Beszterce, Nagyszében és Medgyes.

A harmadik tematikus egységben a szerző a városok szerkezetét, az utca- és telekrendszerüket, mindezek kulturális beágyazottságát tárgyalja. Tulajdonképpen itt válik világossá, hogy milyen döntő szerepe volt az örménység státuszának a településkép alakulása szempontjából. Ugyanakkor a szerző arra is rámutat, hogy az örmény város nem teljesen szabad területen épült fel, hanem egy már meglévő városhoz, vagy váraljai településmaghoz lazán vagy szorosabban csatlakozva. Tehát az örmény városok szerkezetében mindig kimutatható egyfajta alkalmazkodási kényszer. A szerző az összehasonlítás negyedik szintjén a 20. század eleji városképekről ad leírást építve a bőséges forrásanyagra: képeslapokra, kataszteri térképekre, a modern népszámlálás 1910-es épületstatistikai adatsoraira, a megélenkülő honismereti irodalomra.

A város és vidéke változó kapcsolatait című 5. fejezetben a szerző több összefüggést is megfogalmaz a nagytáji környezet kapcsán. Elsőként említi, hogy a városok és a táj szoros kapcsolata magyarázatot kínál a megtelepülő örmények gyors építészeti alkalmazkodására, de arra is, hogy miként alakulhatott ki viszonylag nagy különbség a kolóniák építésze között. A második sajátosság, hogy a tájtól és az elsődleges tájműveléstől való távolság miként erősítette a kolóniák építésze közötti hasonlóságot, hiszen az örmények kezdetben mind a négy helyszínen hasonló stá-

tusszal bírtak, lévén kereskedők és kisiparosok, és ennek megfelelően tükröződik az építészetükben a mezőgazdasági őstermeléstől független telekhasználat vagy a raktározási igény a pincétől a padlásig. A harmadik szempont, hogy a 17. századig Erdélyben új település csak a már meglévő rendi keretekhez alkalmazkodva jöhetett létre. Tamáska arra is rámutat, hogy a városépítéssel nem determinisztikus, hiszen a természeti környezet többféle építőanyagot kínál, és az, hogy milyen építőanyagot használ a népesség, a szokásaitól és a tudásától is függ. Erdélyben az örmények két kulturális régióban telepedtek le: Szászföldön és Székelyföldön. Mindkettő védelmi célból létrejött középkori eredetű autonómterület volt. A szászöldi részekben főleg kőből, míg a székelyöldi területeken elsősorban fából építkeztek, és az itt megtelepedett örmény kolóniák alkalmazkodtak a helyi tradíciókhoz.

Tamáska abban látja az örmény kolóniák látványos fejlődésének egyik kulcsmozzanatát, hogy az erdélyi városszövet egyenlenséget és hézagosságot mutatott. A 18. századi abszolút monarchia az elfoglalt uradalmi területeken állandó ad-

Szamosújvári utcarészlet

minisztratív funkciókat ellátó egységeket tartott fenn, és a régiókon átívelő gazdasági mechanizmusokat működtetett, ám ehhez a középkorból örökölt városszövet sem Észak-Erdélyben, sem pedig Székelyföldön nem volt megfelelő. Itt részben a bécsi udvar támogatásával a 18-19. századi városszöveti átalakulás részeként létrejött egy közép- és kisvárosi városszövet. Tamáska szerint ebbe a folyamatba ágyazottan válik érthetővé Szamosújvár és Gyergyószentmiklós eltérő időpontú látványos fejlődése, Erzsébetváros ambivalens városiasodása és Csíkszépvíz helyzete, ami kevésbé tudott a városiasodás áramába bekapcsolódni. Az örmény kolóniák városainak általános tendenciáin kívül a szerző rámutat egy fontos sajátosságra is, jelesül arra, hogy miközben a 18. században a városiasodás kereskedelmi funkciói voltak bennük túlsúlyban, addig a 19. század végére az állami-közigazgatási funkciók kerültek előtérbe. Jóllehet ezek a folyamatok más városokra is jellemzőek voltak, az átalakulás dinamikája, amellyel a kereskedőváros adminisztratív várossá vált, már jellegzetesen örmény vonásnak tekinthető.

Tamáska arra is kitér, hogy az örmények alkalmazkodása a települési struktúrához a települések belső szerkezetében is kimutatható, hiszen a már meglévő valóságos uradalmi falakon, illetve a szimbolikus társadalmi falakon kívül kellett felépíteniük a kolóniáikat. E folyamat jellemzőjeként a 18. és 19. század során az örmény kolóniák válnak az új települési centrumokká vagy úgy, mint Szamosújváron és Csíkszépvízen, ahol a korábbi falumaghoz képest a település egészének centruma eltolódott, vagy pedig úgy, mint Erzsébetváros és Gyergyószentmiklós esetében, ahol a legértékesebb belső telkek fokozatosan az örmények birtokába kerültek.

Tamáska szerzteágazó és sokirányú megközelítésmódjának egyik jellegzetessége, hogy az összehasonlító városszerkezetek bemutatásában a makroszintű megközelítések mellett helyet kapnak a mikroszintű elemzések is, így nemcsak átfogó képet kapunk a városokról, hanem az egyes városok sajátos karakterét adó épületeket is bemutatja. Külön alfejezetet szentel a szakrális építészetnek, majd a középületeknek, végül felvázolja azt a folyamatot, amelyben tetten érhető a változás az örmény háztól a bérpalotáig.

Tamáska könyvének egyik izgalmas fejezete az örmény településkép vizuális összefüggéseinek értelmezése, amelyben az analitikus elemzések helyett a városépítészeti együttesek kapcsolatai kerülnek előtérbe. Azt a hatást próbálja tetten érni a szerző, amelyet a városkép a szemlélőre gyakorol. Ugyanakkor számol azzal a jelenséggel is, hogy a 20. század eleji városképek értelmezésekor a korabeli élmények már csak korlátozottan rekonstruálhatóak, miközben a térszerkezetek általános összefüggései fennmaradtak. Ilyen maradandó hangsúlyokat képeznek a templomok, míg a lakosság összetételének megváltozásával a századfordulón olyan jelentős örmény épületelemek, mint a korzó, a kávéházak, a korcsolyapályák, a kaszinók már nem részei a városképnek. A szerző a városképek leírásakor azonban nem hagyatkozik pusztán a ma megfigyelhető állapotokra, hanem bőven merít a korabeli képeslapgyűjteményből is. Az Örmény városképek című 8. fejezetben külön alfejezetet szentel a város sziluettjének (A sziluett), vagyis annak a látképnek a bemutatására, amely szerinte a település táji beágyazottságának a legfontosabb összetevője. Tamáska kiemeli, hogy a táj és város egyedül Szamosújváron olvadt egy sziluetté, összességében

Örmény sírkő a gyergyószentmiklói temetőben

pedig azt a következtetést vonja le, hogy miközben Csíkszépvízen az örmény házak hangsúlyozottan vidékies környezetben jelennek meg, addig a hasonló fekvésű Gyergyószentmiklóson a városias jelleg válik hangsúlyossá; s míg a kevésbé városias jellegű Erzsébetvárosban az urbánus karakter kerül előtérbe, Szamosújvár a város és környezete harmóniáját rögzítő sziluettként maradt fenn a köztudatban.

Az utcák és a terek vonatkozásában a szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy az örmény városok utcaképét elsősorban két egymásnak látszólag ellentmondó vonás határozza meg, ahol az örmény utcakép egyfelől a helyi hagyományokat és alapanyagokat felhasználó építészet lenyomata, másfelől magába olvasztott városias és nagyvárosias mintákat. Példaként emlegeti Szamosújvárt, ahol környékbeli vidéki kúriaépítészet ötvöződött a kolozsvári,

ausztriai és dél-csehországi mesterek díszítőművészetével. Fontos elemként értékeli a szerző az örmény polgárság értékrendjéhez hozzá tartozó közterületek parkosítását.

A lakóházak építészeti jellegzetességeit illetően Tamáska kiemeli, hogy a 18. századi örmény családok dinasztiát alkottak, és a városi ház mint kicsinyített kastély vagy kúria a család státuszszimbólumává vált. Ugyanakkor a lakóházaknak kereskedelmi igényeknek is meg kellett felelniük, így a városok reprezentatív barokk jellege keveredett a gazdasági tevékenységek színtereivel, ahol az örmények a környezetből átvett építészeti mintákkal igyekeztek csökkenteni a különbségeket a befogadó népesség, valamint saját értékrendjük és életmódjuk között. A 19. század vége viszont jelentős változást hozott, amikor a korábbi örmény barokk városkép fokozatosan átadta helyét az új városi léptékeknek. Ez a folyamat elválaszthatatlan volt az örménység új szerepétől, akik az idegenből rendi kiváltságossá, majd a magyar a nemzet elkötelezett híveivé váltak. A századforduló impozáns hivatali

Örmény templom

épületei és iskolái az örményeknek ezt a magyar államnemzethez fűződő viszonyát jelenítették meg a városképben. Az örmény városképeknek továbbra is kulcsfontosságú eleme maradt a szakrális építkezés, amelyben komoly szerepet játszott az újonnan a római egyházhoz kapcsolódott népesség lojalitásának hangsúlyozása. Tamáska szerint „[a] városképekben egyszerre megjelenő szegregáció és integráció híven fejezi ki a 20. század elejének belső társadalmi mozgásait. A többségből egyre inkább kisebbséggé (Erzsébetváros, Szamosújvár), illetve a jelentős kisebbségből diaszpórává (Gyergyószentmiklós, Csíkszépvíz) zsugorodó örmények számára a beolvadás elkerülhetlenné vált.” Az, hogy az erdélyi örménység jelentős része elhagyta a kolóniákat, és részben átköltözött Romániából Magyarországra, az örmény városszerkezetek alakulásában is hűen tükröződött. Ezért is fogalmazott úgy a szerző a könyve bevezetőjében, hogy „Az erdélyi örmény építészeti a 20. században élő hagyományból kulturális örökséggé vált”. (Tamáska 2020: 13). Könyvének zárórészében kiemeli a szerző, hogy „[a]z erdélyi örmény városépítészeti összehasonlító vizsgálatának alapvető célja nem az építészeti formának a leírása volt, hanem a formában kifejeződő társadalmi tartalomnak a feltárása” (Tamáska 2020: 177).

A gyergyószentmiklói temető

Tamáska Máté Örmény városépítészeti Erdélyben című könyve korszerű, multidiszciplináris megközelítésben mutatja be az erdélyi örménység városépítészeti sajátosságait. Nyelvezetét nem terheli fölösleges szakzsargon, plasztikus leírásai pedig nem csak a szűk szakma számára teszik élvezhetővé a szövegét. Jelen könyv egy újfajta szemléletmód bemutatása jelentős stációjának is tekinthető, de a szerzőnek

azon törekvéseként is figyelemre méltó, hogy az építészettel foglalkozó szakmához és az átlagolvasóhoz egyaránt közelebb hozza a településkép humán irányultságú vizsgálatát és a társadalomtörténeti meg-alapozottságú építészetszociológia meghonosítását.

A cikk eredeti megjelenési helye:
<https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2021.1.6>

Az Erdélyi Örmény Kulturális Központ szeretettel meghív minden érdeklődőt!

ÖRMÉNY **eökk** ERDÉLYI ÖRMÉNY KULTURÁLIS KÖZPONT

LETELEPEDÉSI

2021. 10. 03. 10-18h **CSALÁDI NAP**
 Ferencvárosi Művelődési Központ

SZÍNES PROGRAMOK AZ EGÉSZ CSALÁDNAK:
 kiállítások, zenei koncertek, előadások, könyvvásár
 vidám színházi gálaműsor, mese előadás
 sportversenyek, vetélkedő, kézműves foglalkozások
 "Örmény mese rajzverseny" díjátadó és kiállítás
 magyar és örmény ételek ebédre és uzsonnára

A belépés ingyenes!

2021. 10. 03. 10-18h
 Ferencvárosi Művelődési Központ
 (IX. Budapest, Haller u. 27.)

Támogatók

KÉSZLET MAGYARORSZÁG KÖRÖMÉNYEKNEK TÁMOGATÁSÁVAL 2021.

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület
 Ferencvárosi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat
 Országos Örmény Önkormányzat
 Örmény Kulturális és Információs Központ
 Újbuda Örmény Önkormányzata

Szépvízi XXV. Családi Találkozó, zarándokút

2021. augusztus 26. csütörtök – 2021. augusztus 30. hétfő

A Zuglói Örmény Önkormányzat a hagyományos búcsúra autóbusszos utat szervezett. Az útról képriportban számolunk be, melyet *Balogh Jenő* fotóiból állítottunk össze.

Augusztus 28-án szombaton két előadás hangzott el, az egyik *Szongoth Gábortól*, aki a méltán híres *Szongott Kristófról* tartott megemlékező előadást, a másik pedig *Gerály Zoltántól*, *Örmény emlékek az Észak Kaukázustól a Kárpát medencéig* címmel.

Gerály Zoltán

Szongoth Gábor

29-én vasárnap szentmisén vettünk részt a templomban, majd koszorúzások következtek a templomkertben. Ezt követően az Örmény Emlékház megtekintése és beszámoló következett az emlékház fejlesztéseiről és további célokról.

Cserbik János

- 25 év értékei -

Vízözön-történet a tudomány és a Biblia szemszögéből

(a Fővárosi Örmény Klub 1999. május 20-i találkozásán elhangzott előadás)

„Miután tehát Isten az embereket jelekkel intette, megeredt az eső, s negyven napig egyfolytában esett; oly sok víz zúdult le az égből, hogy már tizenöt könyöknyire elborította a földet... Midőn pedig a bárka Arméniában egy hegycsúcson fennakadt, ezt észrevévén, kinyitotta Noé az ajtaját...

Arménia lakosai ezt a helyet a „kimenetel helyének” nevezik, s még ma is mutogatják ott a megmenekült bárka maradványait.” írta Josephus Flavius, A zsidók története című munkájában, az i. sz. első században.

Igaz-e a feljegyzés, amely különben összhangban áll a bibliai történettel? Valóban létezett-e a vízözön, a bárka, Noé?

A Biblia szerint a teremtés utáni 1656. évben volt a vízözön, ami az i. e. 2340-es évekre esik. Mózes első könyvének 4-6. fejezetei örökítik meg az emberiség történelmének e napjait. Míg egyrészt nagy mértékű civilizációs fejlődésről számolnak be az írások, ezzel párhuzamosan jegyzik fel azt az erkölcsi romlást, torzulást is, amely kiváltképpen jellemezte az ún. Óstörténet időszakát. Ezért a vízözön tulajdonképpen az isteni ítélet volt a föld felett, amely a Biblia szerint annyira megromlott, hogy az ember szíve, gondolatának minden alkotása szüntelen csak gonosz volt (I. Mózes 6:5).

Talán nem is véletlen, hogy a legelterjedtebb hagyományként tartják számon a vízözön eseményét. A világ minden részében megtalálható, a legkülönbözőbb

népek ősi írásait. Észak-, Közép- és Dél-Amerika mintegy 130 indián törzsének mindegyike rendelkezik ilyen jellegű hagyományokkal.

Kínában egy ősi feljegyzés szerint, kb. az i. e. 2300 körül egy Fah-le nevű ember, családjával, összesen nyolcan (lásd a Biblia) élték túl az özönvizet. Egy másik kínai hagyomány szerint Nuvah volt a bárka készítőjének neve. A legnyilvánvalóbb bizonyíték a Gilgames eposz, amely 11 közös pontot mutat a bibliai történettel.

Hosszan sorolhatnánk a példákat, de ami legnagyobb részt azonos minden dokumentumban, azt az alábbi vonásokban összegezhetjük: a feljegyzések egyöntetűen állítják, hogy (1) a vízözön világméretű volt, hogy (2) a túlélők hajóval menekültek meg, hogy (3) az emberiség magja maradt élve, és hogy (4) a pusztulás oka az emberiség gonoszága volt.

Mit mondanak minderről más tudományágak?

A régészet számára például megoldhatatlan rejtélyt jelent az, amikor bizonyos rétegekben olyan leleteket fedeznek fel, amelyek az adott korban még nem létezhetek volna. Lehet ez valamilyen fém-szerszám, vagy egyéb használati eszköz, ami elméletileg akkor még nem létezhetett. Egyrészt maga a Biblia is megválaszolja e kérdést, amikor már a vízözön előtti korban említi a fémöntést, fejlett építészetéről, csillagászatáról, művészetekről, gazdasági életéről tesz említést.

Egy amerikai tudós így ír erről: „Bár vízözön előtti elődeink sok tekintetben a miénkhez hasonló műszaki társadalmakat hoztak létre, némely különbség mégis oly nagy volt, hogy a történészek, és a régészek még most sem ismerik fel a maradványok egy részét.” (Rene Noorbergen) Így a vízözön süllyeszthette el mind ezeket a civilizációs nyomokat, amelyek ma előkerülve komoly fejtörést okoznak a tudósok számára, mivel ellentmondanak az emberiség fejlődéséről alkotott XIX-XX. századi elképzeléseknek.

Figyelemreméltóak a földtani kutatások is. Földünk 75%-át üledékes kőzet borítja, van ahol 18 km mélységig. Az ezekben talált állat- és növénymaradványok nem egyszer valamilyen tragikus természeti jelenség nyomait viselik magukon. Dél-Afrikában például 800000 millió hal tetemét találták meg, hirtelen, erőszakos halállal halhattak meg.

Sok más helyen ép állatok tetemét találták meg, ami csak úgy lehetséges, ha váratlanul, légmentesen kerültek a föld alá. A Sziklás hegység, vagy akár az Alpok is tengeri kagylók és más állatok nyomait hordozza, utalva a vízözönre. A pusztulás teljes volt és hirtelen. Az őslénytan-kutatók értetlenül állnak. A korai élet maradvá-

nyainak milliárdjai vannak beágyazva az özönvíz utáni szikláiba.

A hatalmas szénmezők szintén bizonyítékokul szolgálnak. Ha jól meggondoljuk, hogy 1 méter szénréteg képződéséhez 10 méteres tőzegréteg kell, akkor világos, hogy ilyen mennyiségű növényzetet csak a vízözön mozgathatott meg. Ezt követték azután azok az árvizek, orkánok, földrengések, vulkáni tevékenységek, amelyek a víz visszahúzódásakor tovább formálták a föld felszínét.

Érdekes feltevéseket forgalmaztak meg arra vonatkozóan, hogy változott meg az éghajlat az özönvíz nyomán. A bibliai teremtés-történet leírása utal egy vízpáramennyezetre, amely nemcsak folyamatos és egyenletes csapadékot biztosított, nem eső formájában (lásd I. Mózes 2:6), hanem lehetővé tette azt is, hogy minimális hőmérséklet ingadozás jellemezze Földünket. Ez a jótékony üvegházhatás különösen kedvezett az élővilágnak.

A vízözön nyomán mindez megváltozott. Létrejötték a mai felhőrendszerek, évszakok, alapvetően megváltoztatva a földi életfeltételeket.

Ez az Isten-ítélet a Biblia szerint – mint már arra a különböző hagyományoknál is utaltunk – nem a véletlen műve volt. Mózes

első könyve 6. fejezetében a megsokasult gonoszság volt az oka. Az emberi fejlődésbe vetett hit, a magabizás és az ebből fakadó istentagadás állt az események háttérben (Jób könyve 22:15). Az emberi élet iránti tisztelet hiánya, az erkölcsi elvek tagadása önpusztító magatartáshoz vezetett minden korban.

Éppen ezért, a Biblia szerint nem a vízözön, hanem az azt előidéző emberi magatartás volt a tragédia, amely miatt elkerülhetetlenné vált a pusztulás.

Érdeemes utána olvasni, hogy Isten nem azonnal pusztította el a rosszat, előbb 120 év haladékot adott az emberiségnek. A vízözön csak akkor következett be, amikor végleg ellenállt az ember a jónak. Ekkor lépett közbe Isten, az élet érdekében.

A Biblia, mint a vízözön-történet leg-részletesebb dokumentuma azt is feljegyezi, hogy a katasztrófát megelőző utolsó 120 évben mi történt. Ekkor építette Noé a bárkát. Egy hatalmas úszó házként képzelhetjük el, 150 méter hosszú, 25 méter széles és 15 méter magas volt. Három szintje volt, összesen 9000 négyzetméterrel. Anyaga góferfa, valószínűleg a mai fehértölgy volt.

Nem véletlenül tartják számon Noét a bibliai hithősök között, ha arra gondolunk, hogy ekkora szerkezetet építeni, mindent egy lapra feltéve egy olyan korban, amikor még nem is ismerték az esőt. De ő nem függött az emberi gúnyolódástól, a realitástól, sem a tömegek véleményétől, számára egyetlen tekintély létezett: az isteni kinyilatkoztatás (Zsidókhhoz írt levél 11:1).

Miután az állatok „az ő nemök szerint bevonultak (!) a bárkába” (ez kb. 600-800 főbb állatfajt jelenthet, míg bizonyos állatok a bárkán kívül is túlélhették a vízözönt), 40 napos esőzés következett. Ehhez még hozzájárultak a mélységből feltörő vizek.

Ezt 150 napos változatlan helyzet követte, majd 150 nap száradás. Végül a bárka megállapodott az Ararát hegyén, ahonnan Noé hollót, illetve galambokat bocsátott ki, hogy lássa mennyire száraz a föld. Amikor kilépett a bárkából, első teteként oltárt épített Istennek. Isten a maga részéről egy szivárvánnyal erősítette meg szövetségét az emberrel, és megígérte, hogy vízzel nem pusztítja el többé a földet.

A történetnek itt még sincs vége, hiszen maga Jézus folytatta, amikor a földön járt és egy ízben az emberi történelem végéről beszélt. Így szólt tanítványaihoz: Mivel-hogy a gonoszság megsokasodik, a szeretet sokakban meghidegül. Amiképpen pedig a Noé napjaiban volt, akképpen lesz az Emberfiának eljövetele is. Mert amiképpen az özönvíz előtt való napokban ettek, ittak, házasodtak és férjhez mentek, mind ama napig, amelyen Noé a bárkába ment, és nem vettek észre semmit, míg nem eljött az özönvíz és mindnyájukat elragadta, akképpen lesz az Emberfiának eljövetele is. (Máté 24:12, 38-39.)

Jézus tehát megígérte, hogy a világ bármilyen rossz úton halad is, Ő nem hagyja magára azokat, akik Noéhoz hasonlóan bíznak benne, hanem megszabadítja őket.

Egy kérdésünk maradt még: mi lett a bárkával? A tudománynak nem egyöntetű a válasza. Egyesek szerint a világ bölcsőjének is nevezett Araráton, messze a hóhatár fölött, jégbe fagyva még ma is megtalálhatóak a bárka maradványai, de a kutatást nem engedélyezik.

Ami nyoma viszont van a vízözönnek és a bárkának e kelettörökországi területen, arra a környék település neveiben rálelhetünk... (Apobaterion = kikötőhely, Nahicseván = első tartózkodási hely, Temanin = nyolc ember helye, Seron = szétszóródás.)

TARTALOM

Örmény fohászok 4. – <i>dr. Sasvári László</i>	1
Győzelemről énekeljen... – <i>Fabók Dávid</i>	2
Dirán ”bácsi”, a legidősebb Barátom! – <i>Szongoth Gábor</i>	6
Az oszmán-örmények kálváriája és túlélési stratégiái – <i>Blénesi Éva</i>	7
Ismét szólt a kolomp Balatonföldváron – <i>Balogh Jenő</i>	13
Felhívások	16
Szomorújelentések	17
Az Ararát Hangjai	18
Az élő hagyománytól a kulturális örökségig – <i>Blénesi Éva</i>	19
Meghívó az Örmény Letelepedési Családi Napra	25
Szépvízi XXV. Családi Találkozó, zarándokút	26
Vízözön-történet a tudomány és a Biblia szemszögéből – <i>Cserbik János</i>	28
Kiss Anna: Fűszedő – vers	31

Kiss Anna

Fűszedő

Szedésre érett már a fű,
borzong a félsötétben,
Boróka asszony pendelye
világot kinn a réten.

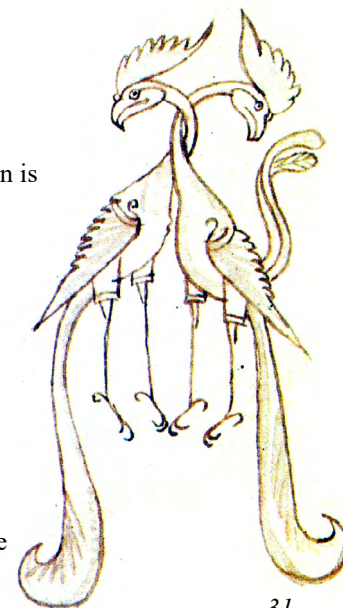
Talán füvek közt válogat,
sejtésnyi még az illat,
álom fűvére hogyha lel,
magának is szakíthat.

Szedésre érett már a fű,
harmat suhog le róla,
csücsökre fogja pendelyét
a jó füvek tudója.

Úgy válogat, hogy szóban is
elősorolja őket,
igazlátókat, éltetőt,
lélekcseréltetőket.

Vigyázva, hogy virága is
hullatlan megmaradjon,
vének szívében ifjúság
belőlük hogy fakadjon.

Szedésre érett már a fű,
borzong a félsötétben,
Boróka asszony pendelye
világot kinn a réten.

Csoportkép a balatonföldvári Gyerektáborban

Az **Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület** székhelye: 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacíme: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel./Fax: 06(1) 201-1011

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK - FÜZETEK

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület kéthavonta megjelenő kiadványa.

KÉSZÜLT MAGYARORSZÁG
KORMÁNYÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL

2021.

Nyilvántartási szám: CE/13136-3/2017

Főszerkesztő: Fabók Dávid

Felelős kiadó: dr. Issekutz Sarolta - Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Munkatársak: Dr. Sasvári László, dr. Issekutz Sarolta

Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel./Fax: (1) 201-1011

Tördelés: www.artisthus.hu

Nyomdai munkák: Dunakult Kft.

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK FÜZETEK

Kéthavonta megjelenő kiadvány
XXV. évfolyam 255. szám
2021. szeptember-október

---

*„Emlékek nélkül, népeknek
híre csak árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)*

Tisztelt Olvasóink!

ISMÉT FŐVÁROSI ÖRMÉNY KLUB!

Minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor tartjuk a Fővárosi Örmény Klubot az Orlay utca (Bp. 1114, Orlay utca 6.) közösségi terében. A pontos program minden hónapban hírlevelünkben vagy az eokk.hu hírportálon olvasható!

Mindenkit szeretettel várunk!

Megjelenés csak oltási igazolvánnyal lehetséges! Maszk viselése ajánlott!

Örmény fohászok – 5

Többszörösen is felhangzik az eredetileg diakónusi felszólítás: **Boruljunk le Isten előtt! – Előtted, Uram!** (Szent Liturgia... 11.)

Ha felidézzük és többszörösen mondogatjuk, állandóan a fülünkben ott halljuk, milyen fontos is a – helyes – alázat, Istenhez igazán csak így közeledhetünk. Az örmény nép keserves történelme folyamán megtanulta, hogy csak Istentől remélve számíthat jobbulásra, megmenekülésre. S ezt legalább a belsők meghajlásában gyakoroljuk!

Dr. Sasvári László

Lapunk az interneten: www.magyarormeny.hu honlapon is olvasható.
Elektronikus levélcímünk (e-mail): magyar.ormeny@t-online.hu

Fabók Dávid

„Hol sírjaink domborulnak...” (Halottak napja margójára - Fabók Dávid fotóival)

Családtörténet. Az ősök, akik Örményországból, a törökök elől menekülve, a XVII. században Erdélyben lettek menedékre és alapítottak várost, virágzó kultúrát, kereskedtek, megbecsült tagjai voltak városuknak, közösségüknek, mostanra már csak lassan kismuló feliratú sírköveken hirdetik, hogy voltak és még várnak valamire.

Pár évvel ezelőtt volt szerencsém sok év után újra Erdély földjén járni, túrázni és barátaink jóvoltából, türelméből, felkeresni a számomra fontos helyeket, temetőket, ahol még mesélnek a sírok is, az ősökről. Csíkszépvíz, Gyimesbükk, Kézdivásárhely, ahol a legtöbben, s a legtöbbet éltek ők, akik közül sokakat még fényképen szerencsére láthatunk, tudunk néhány érdekes vagy éppen hétköznapi dolgot az életükről. A temetőben, a sírjaik előtt állva mégis összekapcsolódik mindez, a fénykép, a néhány ismert dolog és az, hogy néhány méterre alant ott

Csíkszépvíz, apró örmény temető az örmény katolikus templom körül

vannak, ha nem is testközelben, de majdnem. Ilyenkor meglevenednek talán, de minden esetre kiélesedik az arcuk, és megilletődöttség lesz úrrá az emberen. Itt vagyok most, kicsit övele.

És minden sírkő mesél valamit. Van, amelyik csak kinyilatkoztat: „*Itt nyugszik Istenben boldogult Dajbukát Antal, nőtelen, élt 33 évet, meghalt 1851, 17 július.*”

De van, amelyik arról is mesél, hogy itt még történni fog valami: „*Itt várja boldog feltámadását Császár Zakariás Antal született 1791 április 28-kán, meghalt 1870 április 14-kén, béke poraira*”

Császár Zakariás Antal sírköve Csíkszépvízen

És van, amelyik egy verssel várja az ide-tévedő kései leszármazottat:

„*Császár Zakariás Lukácsnak
Van szentelve e márvány,
Hogy ötvennégy éves porait
Jelölné e faragvány.*

*Míg szent hitünk elve szerint
Ama rémítő nagy hang:*

„*Keljetek fel ti halottak!*”

Neki is megszólaland.

Meghalt Május 18-án 1863.”

Valóban kapcsolatba lehetett kerülni a csöndben, egy apró fohászban a múlttal és velük, akik mégiscsak maguk után hagytak bennünket. A templom önmagában élmény volt, bár éppen felújították, de benne ott vannak a nagyszerűen elkészített ólomüveg ablakok, amelyek végtelen nyugalommal tekintenek a betévedőre.

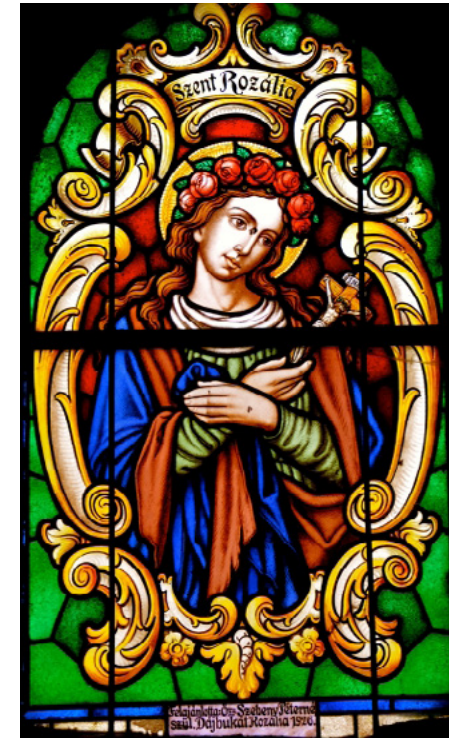

Császár Zakariás Lukács sírköve

Megtisztogattuk a köveket, hogy ha nehezen is, de olvasható legyen a felirat, talán egy kicsi dolgot téve értük, így, akár több száz év után.

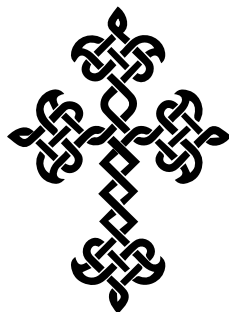
Megtiszteltetés volt a közelükben lenni, hiszen nem feltétlen voltak hősök, hanem egyszerű emberek, mégsem csak múlt, hanem inkább telt az életük!

Csíkszépvíz, örmény templom

Dsida Jenő Temetőben

Köröttem csend – és temető.
Csak néha suttog valami,
csak néha lehet hallani:
ez ő, ez ő, ez ő! –
Azután minden újra csendes,
és álmodik a temető.

Én hajtott fővel ballagok,
s a néma árnyak szembe jönnek,
s a sírkeresztek rámköszönnek,
és mind az igazi Nagyok –
Én, a halottak ismerőse,
révedő szemmel ballagok.

Utánam huhog a Jövő,
a Múlt, Jelen, a sok kereszt,
s az árnyak kara zúgni kezd:
ez ő, ez ő, ez ő! –
Azután minden újra csendes,
és álmodik a temető.

Felhívások!

Kedves Olvasók!

Ha szeretné elektronikus formában is olvasni híreinket, vagy van olyan örmény származású rokona, barátja, ismerőse, aki szívesen bekapcsolódna kulturális életünkbe, kérjük értesítsen minket a magyar.ormeny@t-online.hu e-mail címen.

Az éves tagdíj befizethető minden hónap 3. csütörtökén a Fővárosi Örmény Klub idején vagy banki átutalással az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület 10100792-72594972-00000007 számlaszámára. Az éves egyesületi tagdíj naptári évre szól, összege 3000 Ft/év, nyugdíjasoknak és diákoknak 2000 Ft/év. Köszönjük!

A járvány az Orlay utcai templom fenntartására máskor befolyó perselypénzt és egyéb adományokat is megaspasztotta az utóbbi időben. Kérjük, hogy aki teheti, lehetőségeihez mérten támogassa pénzügyileg is a templomot adományával, amelyt a plébánia **11707024-20005210** számlájára tud küldeni.

Elindult az Örmény Arcok oldal (www.ormenyarcok.hu), ahol az örmény közösség régi fotóit lehet megnézni. Küldje el Ön is régi családi fotóit, hogy bővüljön az oldal. A beküldés menetéről minden információt elolvashat az oldalon.

Köszönjük!
Szerkesztőség

Balogh Jenő

Fogyó kiváltó Boldogasszony-napi Búcsú és Tarka Nap a magyarörményeknél

Budapest XI. kerület Orlay u. 6. szám alatt található az Örmény Katolikus – Világosító Szent Gergely és Fogyó kiváltó Boldogasszony tiszteletére felszentelt templom. Ennek megfelelően a templomban évente két nagy ünnepi szentmise van. Az első – Világosító szent Gergely emlékére – valamikor a nyár elején történik, a másik pedig szeptember utolsó vasárnapján, amikor a templom védőszentjét, Fogyó kiváltó Boldogasszonyt ünneplik az örmények.

Fogyó kiváltó Boldogasszony ünneplése a mercedáriusok rendjében kezdődött. 1218. augusztus 1-én éjszaka a Boldogságos Szűz látomásban buzdította *Nolascói Szent Pétert* a fogyó kiváltó rend alapítására. E jelenés emlékére – melynek hatására *Nolascói Péter* és *Pennafori Szent Rajmund* megalapította a mercedáriusok fogyó kiváltó rendjét – kezdték ünnepelni Fogyó kiváltó Boldogasszonyt. Mint rendi ünnepet a pápa 1615-ben hagyta jóvá. Spanyolországban és Franciaországban augusztus első vasárnapján ülték.

Az egész Egyház számára 1696-ban vált kötelezővé: szeptember 24-ét jelölték ki napjául. 1969 óta nem szerepel a liturgikus naptárban, de tiszteletének tartalma bővült a szenvedélybetegek, különböző függőségekben szenvedők szabadulásának kérésével.

A történetírás szerint Bécs oszmán ostrom alóli felszabadítása után, 1683-ban a visszavonuló török sereg 3200 foglyot vitt magával, akik csodás módon kiszabadultak. Ennek emlékére 1696-ban vált kötelező ünnepé Fogyó kiváltó Boldogasszony napja.

A templom búcsúnapján immár hatodik alkalommal rendezték meg a Tarka Napot, amely kezdetben a mise utáni ebédet,

kulturális műsort, beszélgetést, gyermek-foglalkozásokat, családi találkozókat, jelentette. Ez évben a szokástól eltérően a szentmise a Tarka Nap végére került mert Ákos atya elfoglaltsága nem tette lehetővé a 11 órai kezdést.

Ez évben a Tarka Nap programja a következő volt:

11 órakor a gyermekeknek kézműves foglalkozás, *Borosnyai Klára* festő- és ötvösművész vezetésével. A gyermekek igen nagy odaadással és figyelemmel ismerkedtek meg a rézművesség alapfogásaival, egy-egy könyvborító mappa rézdiszítésének domborításán keresztül. A kisebbek egyszerűbb feladatokkal küzdöttek.

13 órakor kenyéradás, majd a hagyományos flekkenezés – baromfi és sertés

Kenyérszegés előtt

Smidt Irén, Hervay Tamás, Hegedűs Anita

húsból (a la *Sergio*) finom sült zöldségekkel és Sarolta remek erdélyi fokhagymás paradicsomszószával – amit minden évben elkészít a Tarka Nap vendégeinek. Az ebéd után örmény édességek és kávé következett. Ebéd közben lágyan szólt a szalonzene a közkedvelt, évek óta a Tarka Napon fellépő *Mártonffy Miklós* zongoraművész és énekes közreműködésével. A flekkenezés után gyermekprodukciók következtek, majd könyvbemutatók. A XII. kerületi Örmény Önkormányzat bemutatta a koronavírusos időszak alatt kiadott három új könyvét. *Hervay Tamás* táltospap gyermekvers és mesemondó-költő legújabb verseskötetét (*Az Ararát hangjai*) mutatta be, amelyet saját maga illusztrált. *Hegedűs Anita* - a XII. kerületi Örmény Önkormányzat elnöke egy kifestőkönyvet állított össze, amelyet oktató, magyarázó szövegekkel látott el. *Smidt Irént* az örmény kereszteskövek szellemisége érintette meg és képekkel bőven illusztrált könyvben mutatta be az örmény kereszteskövek történetét, felépítését és díszítőművészetét. Az örmény kereszteskövek, vagy khachkarok olyan szabad ég alatt felállított, kőből faragott sztélék, amelyek központi motívuma az örmény kereszt, emellett növényi ornamentika, antropomorf alakok és egyes esetekben állatok, főként madarak faragott figurái

találhatók rajta. A könyvbemutatók után *Szilvay Ingrid* zongoraművész műsora következett klasszikus és *Bartók* zongoraművekkel. A művésznő egyenként bemutatta a zeneszerzőket, valamint a darabokat, majd nagy átéléssel adta elő a műveket. Vastaps követte a műsorát, amelyben a hallgatóság kifejezte a régen látott művésznő iránti szeretetét is.

Az ünnepi misét Fogolykiváltó Boldogasszony tiszteletére *Fülöp Ákos* atya celebrálta, amelyhez a saragánokat, énekeket a templom kórusa *Garaguly István* vezetésével szolgáltatta. A szentmise végén Ákos atya megáldotta *dr. Issekutz Saroltát* és *Balogh Jenőt* 50 éves házassági évfordulójuk alakalmából. A szentmise után a Tarka Nap folytatódott *Fogolyán Kristóf* fuvolaművész előadásával, aki a véget nem érő vastaps után ráadásként egy új oldalát is bemutatta, gyönyörű zongoraművet adott elő.

Az esemény támogatói: EÖKK, EÖGYKE, Budapest Főváros II. kerületi Örmény Önkormányzat, Újbuda Örmény Önkormányzata, XV. kerület Örmény Nemzetiségi Önkormányzat.

Fogolyán Kristóf

Garaguly István

Megválasztották az új örmény katolikus pátriárkát

Tájékoztatásul küldjük Önöknek a Magyar Kurír szeptember 23-i cikkét, mivel érinti örmény katolikus közösségünket, és a budapesti örmény katolikus templomban találkozhattak is vele (fotók: Balogh Jenő):

Rafajel Minászsjan (francia nevén *Raphaël François Minassian*), Kelet-Európa örmény katolikus ordinariátusának (Örményország, Grúzia, Oroszország, Ukrajna) érsekét választotta meg szeptember 23-án a 21. örmény katolikus pátriárkává az Örmény Katolikusok Kilikiai Házának *Ferenc pápa* által szeptember 22–23-ra Rómába összehívott püspöki szinódusa.

A frissen megválasztott katolikosz-pátriárka *XXI. Rafael Péter Minászsjan* néven foglalja el a Bejrúthoz közeli Bzommárban lévő pátriárkai széket.

XXI. Rafael Péter Minászsjan 1946. október 24-én Bejrúthban született. Pappá szentelését követően különböző örmény katolikus intézményeket vezetett Libanonban és az Egyesült Államokban, s közben az örmény katolikusok között apostolkodott.

XXI. Rafael Péter Minászsjan, Mastoc Lazarján és Vartan Kazandzsjan atyák

Szent Liturgián az Orlay utcai templomban

2005 szeptemberétől az Örmény Katolikus Patriarkátus jeruzsálemi és ammáni exarchájaként szolgált közel hat éven át.

Püspökké *XVI. Benedek pápa* kinevezése alapján 2011. július 16-án szentelte *XIX. Nerszész Péter* katolikosz-pátriárka, ezt követően foglalta el Kelet-Európa ordinariátusának székét, amely az örményországi Gümriben található.

Megválasztása előtt nem sokkal, a budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus keretében Öboldogsága – még érsekként – a budapesti örmény katolikus templomban Kisboldogasszony ünnepének előestéjén *Szent Liturgiát* mutatott be *Mastoc Lazarján* és *Vartan Kazandzsjan* atyák oltárszolgálatával, a templom kórusának közreműködésével.

Magyar Kurír
www.magyarkurir.hu/hirek/megvalasztottak-az-uj-ormeny-katolikus-patriarkat

Fabók Dávid

349.

Örmény Letelepdedési Családi Nap a Ferencvárosi Művelődési Központban

Hagyományosan az erdélyi betelepdedés évének az örmények – bár előtte is utána is érkeztek a Kárpát-medencébe – 1672-t tartják. *Apafi Mihály* fejedelemtől ekkor letelepdedési engedélyt és kiváltságokat nyertek. Innen a cím, hiszen egyszerű fejszámolással látható, hogy idén éppen a 349. esztendőnél tartunk azóta.

Amikor *dr. Czárán István*nal egy beszélgetésben felvetődött a Letelepdedési Nap ötlete, az volt a cél, hogy egy napra a lehető legszélesebb korosztályban, a sok év alatt kialakult sokféle programot, kézművességtől a kiállítás bemutatóig, rajzversenytől a színházi előadásig, zenétől a meseolvasásig össze tudjuk gyűjteni és egy programon belül koncentráltan bemutathassuk. Mikor tegyük ezt, ha nem egy az örmények koncentrált erdélyi megjelenésének évfordulóján. Igaz, hogy pontos, éven belüli dátumot nem tudunk ehhez az eseményhez, de az évszám biztos, így azzal is számoltunk,

dr. Czárán István megnyitja a Letelepdedési napot

hogy ez az idei tulajdonképpen egy „nulladik” év lesz a Letelepdedési Nap történetében, úgy is mondhatjuk, hogy próba év, hiszen a következő, 2022-es esztendő két szempontból is komoly forduló lesz, az egyik, mely szerint 350 éves lesz az örmények erdélyi letelepdedése, másrészt az év vége felé népszámlálást tartanak Magyar-

Kézműves foglalkozás

Közönség a Rajzverseny eredményhirdetésén

országon, amikor is felmutathatjuk, hogy mekkora közösség is vagyunk hazánkban.

A „nulladik” vagy inkább alakuló Letelepdedési Napot idén október 3-án rendezte meg az *Erdélyi Örmény Kulturális Központ*, az *Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület* és a *Ferencvárosi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat*, a rendezvény szervezője és házigazdája *dr. Czárán István* volt.

A programok párhuzamosan folytak a művelődési központ épületének különböző termeiben. A fő színpadon előadást hallhattunk az erdélyi örményekről *Szabó Krisztiántól*, a PPKÉ Armenológiai Tanszékének doktoranduszától, melyet kérdezz-

felek gyermekvetélkedő követett. A korábban meghirdetett rajzverseny eredményhirdetése is itt hangzott el, illetve a *Lusnakar* zenekar tradicionális örmény zenei koncertjét is meghallgathattuk.

A tornateremben eközben fociztak, sportoltak a fiatalok, egy másik teremben kézműves foglalkozás zajlott.

A jó időnek hála, a Központ kertjében ebédelhettünk, majd a színházteremben a *Nur* zenekar koncertje szólt, örmény dalmokkal, venezuelai-magyar előadásban, igazi zenei csemegeként.

Az estébe hajló, különösen értékes gálaműsorban színpadra lépett a *Kirkósa Kamarazenekar*; *Dóczy Péter*; *Pánczél*

Szabó Krisztián előadása gyerekeknek

A vetélkedőn a jó választért nyereség jár

A Kirkosza Zenekar előadása

Kludia, Flórián Gergely, Lászlóffy Zsolt, valamint Mikó István Jászai Mari-díjas, érdemes és kiváló művész és Szabó Anikó színművész.

Emellett egész nap látható volt a Letelepdedési kiállítás az erdélyi örmény városokról, a rajzverseny díjazott műveinek tablói, valamint a gyönyörű örmény ru-

Lusnakar zenekar

hatörténeti kiállítás is. Az érdekes programokat örmény ételek, édességek és italok kóstolásával koronázhattuk meg.

Köszönet minden közreműködőnek, támogatónak, szervezőnek és a sok résztvevőnek, hogy már az első alkalommal magasra tett mércével jöhetett létre az Örmény Letelepdedési Családi Nap.

Várady Mária, a színházi gálaműsor szervezője

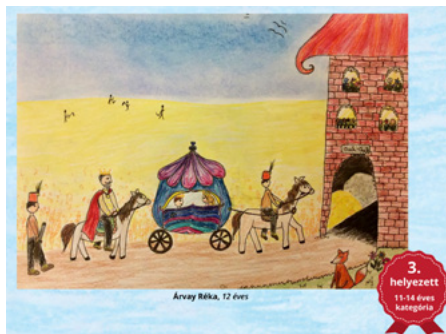
Örmény mese rajzverseny nyertesei

Szeptemberben az Erdélyi Örmény Kulturális Központ és az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület rajzversenyt hirdetett, "Három alma hullott le az égből" címmel, 2 korosztályban. A verseny alapjául szolgáló mesék a www.eokk.hu oldalról voltak letölthetők. A pályázatra rengeteg rajz érkezett, melyeket háromtagú zsűri bíralt el. A döntés nehéz volt, így a zsűri különdíjak odaítéléséről is döntött. A díjátadóra az október 3-án tartott Örmény Letelepdedési Családi Napon került sor.

Kissó Krisztof Ákos, 11 éves

Árvay Réka, 12 éves

Pintér Anna, 12 éves

Nemoda Adna, 11 éves

ÖRMÉNYARCOK
NYÍLT FOTÓTÁR

www.ormenyarcok.hu

Nézegessen régi fotókat,
keressen ismerős neveket,
találjon rá új rokonokra.

Küldje el Ön is régi családi fotóit,
hogy együtt őrizzük és gyarapítsuk
az örmény közösség emlékeit!

Mészáros Lázár

Eszmék és jellemrajzok az 1848/9. forradalom eseményei- és szereplőiről

Mészáros Lázár, a korábbi felelős hadügyminiszter több kéziratát, már az ezernyolcszázthatvanas években sajtó alá rendezte Szokoly Viktor. Azonban az akkori nehéz sajtóviszonyok közepette ezen írások, melyek kifejezetten a szabadságharc vezetőivel foglalkoznak, nem jelentek, nem jelenhettek meg. A konszolidálódó viszonyok aztán lehetővé tették ezt is és a kézirat a kiegyezés után, 1871-ben végül megjelenhetett. Rövid jellemábrázolásokat, a forradalom előtti és után helyzetelemzéseket tartalmaz az írás és foglalkozik a kérdéssel, miszerint van-e jövőnk a forradalom bukása után

Alábbiakban a magyarörmény gyökerű Kiss Ernőről emlékezünk meg, Mészáros Lázár, volt hadügyminiszter visszaemlékezésével, hogyan látta a honvédelemért felelős legfelsőbb vezető a vértanúhalált halt Kisst. A nemzet forradalom utáni lehetséges jövőjét fejtegetve az alábbi kijelentést teszi, mely talán sorvezető lehet a történelmünkhöz – legyen dicsőséges és olykor komor – való mindenkori viszonyulásunkban is.

Azon nemzet, mely múltját szereti, érdemes a jövőre is. E titkos erény, múltjának szeretete, azaz hagyományozott és valódi életének érzete, melytől a magyar nép nem vált el, s reménylendő, hogy nem váland el soha: a forradalmi idők után keblében oly biztosítást nyújtó legyőzhetlen horgony, mely őt a sors csapásaitól megvédi; hogy az idő enyhítő ereje alatt felüldülhessen, minekelőtte földi hivatásának rejtélyes menetét újra megkezdené.

Kiss Ernőről

„Kiss Ernő gazdag, nagy birtokokkal bíró egyéniség, tetőtől fogva talpig becsületes ember s jó hazafi volt; s bár Béccsel s az

aristokráciával benn és künn összekötésben állott, honfíui kötelességétől magát eltántorítani nem engedte s a haza szent ügye mellett harcolt mindvégig. Kiképzését az osztrák szolgálatban nyerte s mint ezredes lépett a haza zászlai alá. Bátor és vitéz katona volt, de felsőbb vezényleti ihletéssel nem bírt, bár kisebb hadosztá-

Kiss Ernő

lyokat igen is jól vezényelt s életét feláldozni minden percben kész volt.

A nagy isten jutalmazza meg kitartásáért, amint őt a haza megjutalmazá, midőn altábornagynak s Hrabovszky megbetegedése után főhadikormányzónak nevezé ki. E sorok írója, ki vele szoros barátságban állott, felhívta őt, hogy azon esetre, ha a haza ügye veszendőbe menne, sorát ossza meg vele, s így együtt táplálják az osztrák irányában megbocsátani soha nem tudó bosszút.

Kiss Ernő bizván törvényes és a törvénytől elcsúsztatott viseletében, – mintha a győztes az erőszak és önkényenél egyéb törvényt és igazságot ismerne! – Görgeyhez távozott, s vele ennek orosz, azután osztrák jó barátai kezébe jött. Az osztrákok szolgálatukban szerzett 31 éves érdemeit be is számították, de legfőképp Haynau, ki Milanóban többéven át a pompás és nyílt házat tartó Kiss Ernő finom Chateau la Rose borát szörpölni, burgundi borban készített szarvasgombáit enni, de leginkább aranyait whistben zsebre rakni szerette, – Haynau, mondom, a fentebbiek emlékezetére azon kegyelettel volt irányában, hogy bitófa helyett agyon-lövessel fizette őt ki.”

Egy másik visszaemlékezés pedig *Kiss Ernő* holttestének elszállításáról ad információt. Eszerint *Vörös Márton* és társa gondoskodott a sáncárokból az aradi temetőben történő koporsós elhelyezéséről, a „felejthetetlen emlékü” *Kiss Ernő*nek.

Vörös Márton visszaemlékezése *Kiss Ernő* holttestének elszállításáról *iff. Dörner István* és *Hegedűs János* lejegyzésében:

Jegyzőkönyv

Felvételet Bocvár községében 1896. évi februárius hó 27-én

„Vörös Márton helybeli, kilencvenhat

Képfelirat

éves, római katolikus lakos önként megjelent hivatalos ügyben a községházán, mely alkalmat alulírott jegyzőkönyvvezető felhasználta, s kérésére nevezett a következőképpen felelt.

Jegyzőkönyvvezető először felolvast neki Varga Ottó az aradi vértanúk egyikének eltemetéséről szóló azon sorait, melyek szerint Kovács Mihály, Kiss Ernő huszárja, Petrikora, Kiss Ernő mostohatestvérével kiásta nevezett vértanú holttestét, és az aradi temetőbe eltemették. Erre nézve azt jegyzi meg alulírott, hogy az állítás nem helyes, mert nem Petrikora ásta ki Kovács-csal Kiss Ernő holttestét, hanem a dolog így áll:

Petrikora, Kiss Ernő mostohatestvére rendelete szerint Kovács Mihály, Kiss Ernő huszárja, és én, alulírott, néhai Hertelendy Miksa komornyikja éjjel fél tizenkét órakor megjelentünk a sánc árkában, és kivettük (nem kiástuk, mert elásva nem volt) a felejthetetlen emlékü Kiss Ernő holttestét, azt onnan továbbcipelve, míg az öröktől tovább tartani nem kellett, taligára helyeztük, egyikünk a testet tartotta, másikunk a kétkerekű taligát húzta, és így lassan haladtunk a hídon keresztül Arad város egy hátsó félreeső utcájába, egy bérelt szobába. Ott testet megmostuk, én a fejet, mely széjjel volt roncsolva, összeállítottam s összekötöttem (itt megjegyzem, hogy a fej két lövést kapott, egy lövés a testbe

ment). Ezután fölöltöttük a testet tiszta fehér alsóruhába (és nem feketébe, mivel felsőruha más nem volt, mibe öltöttünk volna), és egy lepedőbe csavarva egy mázolatlan koporsóba helyeztük. Most ismét a taligára téve kivittük a temetőbe, hol a temetőcsősznek átadtuk, hogy gondoskodjék ezen halotttól. A többiről én már nem tudok, mert néhány nap múlva gazdámat, Hertelendy Miksát a Neugebauba kellett kísérnem.

Megjegyzem még, hogy Kovács Mihály, ki nekem holttest eltakarításában segédkezett, még most is él, Nagyszentmiklóson lakik, és élvezi Bobor eleméri nagybirtokos kegyét.”

Tisztelet a hősöknek!

*Források: Arcanum
Digitális Tudománytár*

ÖRMÉNY EGYPERCESEK

Az Amerikai Örmény Múzeum gyűjteményéből mutatunk be érdekességeket.

Zarandok kulacs

Késő XVIII.– kora XIX. század

Kütahya területéről származó kulacs. Kiszélesedő pereme van, körbe futó mélyedéssel, ahol a fogantyúként szol-

gáló kötelet lehetett köré tekerni. A „zarandok kulacs” elnevezés eredetileg dupla fogantyús kialakítású kulacsot jelölt, amit nagy mennyiségben készítettek ajándéktárgy gyanánt keresztény zarandokok számára. Ezek a zarandokok a kopt időszakban (Kr.u. 3-7. század) és középkori századokban látogattak el a Szentföldre és egyiptomi szent helyekre.

A kulacsokban szent olajokat és szenteltvizet hoztak haza távoli útjukról. Idővel „zarandok kulacs” elnevezést használtak általában minden dupla fogantyús kulacsra.

Ez a kulacs a késői Kütahya időszakból származik (20. század eleje), amit az egyenetlenül elterülő színek és elfolyt körvonalú minták jeleznek, sugallva készítőjének alacsonyabb szintű szakmai hozzáértését.

További érdekes tárgyak találhatóak Facebook oldalunkon: @EOKKofficial

Haraga Attila

Magyarörmény vértanú, római katolikus püspök

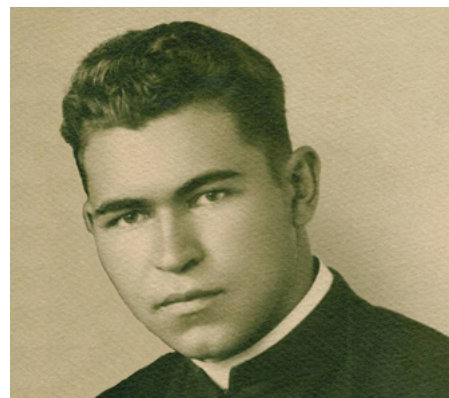
Bogdánffy Szilárd 110 évvel ezelőtt, a Torontál vármegyei Feketetón (Crna Bara, ma Szerbia területén) született, magyarörmény nemesi családban, 1911. február 21-én. A temesvári Piarista Főgimnáziumban érettségizett 1929-ben, majd a nagyváradi Teológiai Akadémiára jelentkezett. A fiatal növendéket később előljárói a budapesti Központi Papnevelő Intézetbe küldték. 1934. június 29-én szentelte pappá Fiedler István püspök az újonnan épített váradossi Lisieux-i Szent Teréz-plébániatemplomban.

Életének következő másfél évtizedét a katolikus ifjúság oktatásának és lelki nevelésének szentelte. Kinevezik Nagyváradra hittanárnak és iskolai lelkésznek két intézményben is. 1937-ben, hogy a román előírásoknak megfeleljen és továbbra is tanárként működhessen, a balázsfalvi görögkatolikus teológián licenciátust szerzett. A tanuló ifjúság körében hamar népszerűvé vált fiatal papot 1939 novemberében a román hatóságok a Rongyos Gárda szervezésében való részvétel koholt vádjával letartóztatták, megkínózták, majd állampolgárságától megfosztva kitoloncolták Magyarországra.

Budapesten a Ranolder Intézetben hitoktató lelkész. A magyar hadsereget követve 1940 szeptemberében visszatért Nagyváradra. Márton Áron gyulafehérvári püspök 1940. szeptember 15-ével kinevezte teológiai tanárnak a nagyváradi Papnevelő Intézetbe. A szeminárium lelki vezetője és az erkölcs tanára lett. Mindeközben 1936 és 1943 között több alkalommal is szigorlatot tett a budapesti Pázmány Péter Egyetem Hittudományi Karán, majd 1943-ban megvédte *A szinoptikus apokalipszis* című doktori értekezését. A negyvenes évek első felében részt vett a váradi katolikus középiskolai oktatási rendszer

újraszervezésében, szerepe volt a Premontrei Gimnázium és az Orsolya-rendi leánygimnázium újraindításában.

1944-1945 között, a nyilas hatalomátvétel után aktívan részt vett az üldözöttek bújtatásában. A második világháború vége felé a szemináriumi katedrája mellett *Bogdánffy Szilárd* a nagyváradi katolikus középiskolai oktatás újraindításán dolgozott. 1945-1947-ig premontrei tanár. A volt orsolyita-növendékek számára 1945-ben megalapította a Merici Szent Angéla harmadrendet. 1945 és 1947 között, a háborút követő tanárihiány miatt, nem csak hittant,

Boldog Bogdánffy Szilárd 1934-ben (Fotó: wikipedia)

hanem latint, franciát és matematikát is tanított. 1947 tavaszától *Scheffler János* püspök mellett tanácsos és titkár volt Szatmárnémetiben, a papnevelők 1948. évi államosítását követően a papi utánpótlás biztosítására Felsőbányán és Színfaluban titkos szemináriumot szervezett. A püspök bizalmasaként a szatmári és váradi egyházak, valamint a bukaresti apostoli nunciátúra összekötője volt.

Az egyre fokozódó keresztényüldözés közepette 1949. február 14-én a bukaresti nunciátúrán titokban püspökké szentelte *Gerald Patrick Aloysius O'Hara* nuncius érsek. Alig két hónappal később, 1949. április 5-én letartóztatták, és négy éven keresztül minden jogalap nélkül tartották fogva és kínozták, mert nem volt hajlandó szembefordulni Rómával. Amikor a nacionalista-kommunista rezsim a római katolikus egyházat be akarta olvasztani a nemzeti egyházba, ezáltal elszakítva azt Rómától és a pápától, *Bogdánffy Szilárd*

Boldog Bogdánffy Szilárd szobra Nagyváradon

bátran szembefordult ezzel a szándékkal, és megtagadta a kért együttműködést. A négy év alatt, ítélet nélkül, megjárta Románia több rettegett börtönét (Jilava, Capul Midia, Máramarossziget). Koncepció perére csak 1953 áprilisában került sor, amelynek során tízenkét év kényszermunkára ítélték. Bár családjának és ügyvédjének sikerült elérnie az ítélet megsemmisítését, még perének újratárgyalása előtt, az elszenvedett kínzások és egy súlyos tüdőgyulladás következtében, amelyre nem kapott gyógyszert, a nagyenyedi börtönben 1953. október 2-án elhunyt. Holttestét egy rabtemetőbe temették, melynek helyét később beépítették. Sírhelye így ismeretlen.

2010. október 30-án boldoggá avatták a nagyváradi székesegyházban. A boldogáavatási dekrétumot *XVI. Benedek pápa* küldötteként *Angelo Amato* érsek, a Szenttéavatási Ügyek Kongregációjának prefektusa olvasta fel. A szentmise főcelebránsa *dr. Erdő Péter* bíboros az Esztergom-Budapest főegyházmege érseke volt, akinek fennhatósága alá tartoznak a magyarországi örmény katolikusok is a budapesti örmény katolikus lelkészség központtal. 42 püspök és 200 pap vett részt a boldoggá avatási szertartáson.

A rendszerváltó Románia első boldoggá avatott római katolikus mártírja, akit a római és görögkatolikus egyház újabb, hitükért és egyházukért bebörtönzött s halálra kínzott püspökei, papjai követtek a boldogok sorában. Oltárát 2018. február 21-én, Böcskei László nagyváradi megyés püspök áldotta meg a város székesegyházában.

Ünnepe október 3-a. Püspökök, papok és betegek védőszentje.

A szerző magyarörmény teológus, újságíró.

Dávid Csaba

- 25 év értékei -

A tizenhárom

(Megjelent az Erdélyi Örmény Füzetek 2003 októberi számában)

Elképzeltető, talán még érthető is, ha az egyik ország nem különösebben érdeklődik egy másik ország mártírjainak emléke iránt. Az azonban egyszerűen érthetetlen, hogy iszonyodjon tőlük, ha egyszer ezek a mártírok nem valamiféle egymás elleni ügyben, hanem éppen a haladásért, az iga lerázásáért, a szabadságért – amely szabadság végső soron oszthatatlan, csakis mindenki szabadsága lehet, másként nem szabadság – haltak meg.

Haynau főhadsegédjének, Susan vezérőrnagynak saját kezű levele arról, hogy 1849. október 6-án, tehát Latour hadügyminiszter halálának évfordulóján – akit a felbőszült bécsi tömeg 1848. október 6-án a hadügyminisztérium épülete előtt meggyilkolt és holttestét egy lámpavasra akasztotta – pontosan mikor és hogyan hajtsák végre a kivégzéseket. (részlet)

A hadsereg főparancsnok úr öngyméltósága (Haynau - dcs, megjegyzése) megbízásából közlöm önnel, hogy a mellékelt ítéletek végrehajtására reggel, idejekorán kerüljön sor, hogy az elítéltek egész nap közszemlére legyenek kitéve a vesztőhelyen, elrettentő például.

Elmúlt azóta 154 év.

Hiszen magyar, oláh, szláv bánat Mindigre egy bánat marad...

Dunának, Oltnak egy a hangja, morajos, halk, halotti hang...

Ady Endre versének keletkezése óta is sokan, sokféleképpen igyekeztek bizonyítani, hogy nem egy a hangja... Hogy a bánat nem egy bánat, és „a múltat végképp eltöröljük!”... (hogy egy másféle dalból idézzünk).

Arad város román többségű önkormány-

zata úgy gondolta, hogy „egy a hangja...”, hogy megbecsüli a magyarokat a visszaállítással, hiszen attól nem kisebb, hanem éppen nagyobb lesz Románia. De a várost leintették.

Tudjuk, honnan jön a hazugság, a rövidlátó, kicsinyes gyűlölet indulata, Nevezzük néven: ezúttal a magyargyűlölet ismét győzelmet aratott. Reméljük, hogy nem hosszú távon.

Egyéni véleményem, nem kell egyetérteni: érthet-e el többet magyar miniszterelnök az elmúlt hetekben? Akárhogyan is hívják s bármilyen színű legyen is a meggyőződése? Tud-e bármelyikünk ötletet adni, amellyel hipp-hopp, európai, kulturált úton és méltó módon sikerül a szöszegőt ígérete betartására bírni?

Nincs tehát aradi szobor. A tizenhárom emlékére.

(És ne beszéljen senki arról, hogy Zala György szoboregyüttese nem a legmagasabb színvonalú műalkotás, hiszen valóban nem az. De a legkevésbé sem erről van szó, nem ez az ok.)

1849 október 6-a: annak a bizonyos tizenhárom embernek a kivégzése egyúttal az álkeresztényi, kicsinyes Habsburg birodalom bukásának kezdete. Vakon, rövidlátó módon, bosszúra hivatkozva és

gyűlöletből gyilkolni ugyanis csak elvakult, önző, gyáva ember (omlandó birodalom) szokott.

Tizenhárom ember. Az a tizenhárom – köztük ki akaratlanul, ki előre vállalva, ki pedig vállalt kötelességét becsülettel teljesítve – igenis vértanú. Magyar, örmény-magyar, horvát, sváb, osztrák: tizenhárom ember, Nem származásukkal és nem szájukkal váltak a magyarság hőseivé – legtöbbjük még utolsó, kivégzés előtti búcsúleveleit is németül írta hanem a sorsukkal.

Nem más népek, fajok, vallások ellen, hanem a tisztességért...

Emberek, akik kivégeztetésük előtt nem az álmodott jövőbe meredtek, mint megannyi bronzból öntött filmhős, hanem a feleségüktől, gyermekeiktől, jóbarátaiktól búcsúztak. Emberek, akik élni akartak s dolgaikat továbbra is felelősen tenni. És reménykedtek az utolsó pillanatig, hogy „hátha”... aztán vállalták az elkerülhetlent, összeszorított foggal és görcsbe ránduló gyomorral.

Nemesi családok fiai, vagy polgári származásúak, főtisztek – de elsősorban és végső soron emberek. Nagyszerű emberek,

Tizenhárom ember, Tizenhárom vértanú...

***

(Az itt következő összeállítás szövegei és a hozzájuk fűzött jegyzetek *Az aradi vértanúk* című, Budapesten 1983-ban megjelent könyvből származnak, amelynek szerkesztője és jegyzetírója Katona Tamás)

1. Gróf Leiningen-Westerburg Károly Jegyzetei (részlet)

Október 4. Komor hangulat, a Damjanich-csal való tegnapi beszélgetés hatására nem tudok írni. Este cédula Damjanich-től. (Lásd a továbbiakban – dcs.) Mindig Vécsey kapja a legfurcsább híreket. Komáromot nem adták át, Schlick fogságban, poroszok Pozsonyban. (Az utolsó sorokat németül rövidítve írta, alig olvashatók – ez az egyik értelmezési feltételezés – a kötet szerk.) Liza levele. Porkoláb, Fegyverek. (Haynau megerősítette a halálos ítéleteket, ezért átkutatták a cellákat, nehogy a tábornokok öngyilkosságot követhessenek el - a kötet szerk.) Holnap reggel hétkor hadbírószág elé. Élet vagy halál, Uram, amint parancsolod!

Levele sógorához, Rohonczy Lipót fogoly huszárezredeshez október 6-án reggel (részlet)

Éppen most szenvedtek ki négyen közülünk, még visszhangzanak a lövések szívemben.

2. Lázár Vilmos

1848-i honvéd ezredes aradi várfoogságban kivégeztetése előtt írt emlékirata (részlet)
Kétnapi hiú várakozás után délután végre megjelent egy dzsidástisz egy nyílt levéllel tőle. (*Báró Reviczky Máriától, Lázár feleségétől – dcs.*) Átfutottam a kedves sorokat – nem engedik, hogy meglátogasson. Fájdalmam nagy volt, de összeszedtem magamat, ne legyen a tisztnek diadala rajta – gondolám magamban –, és nem is volt. Néhány sorban válaszoltam. A távozó után az ajtó becsukódott. Összegörnyedtem mélyen égető fájdalomban, szememből könnyek perdültek ki. El voltam választva a világtól, s ami nekem e világon legkedvesebb, nőmtől.

3. Schweidel József

Aradi fogságom naplója (részlet)
Valóban ne adnának kegyelmet nekünk? Az utolsó pillanatig olyan reménykedve bizakodom, hogy nem is tudom magam átengedni a halál gondolatának.
Adalbert fiam egész délután nálam volt, és ez a látvány elszomorít; a kedves, derék fiú adta át nekem szeretteim, drágáim utolsó szíves üzenetét.
Zárom ezeket a sorokat, és remélem, hogy október 6-án örvendetesebb érzésekről számolhatok majd be.

Ezt a három ív papírt, amelyen hűségesen megírtam aradi fogságomat, adják át feleségemnek, Domicának, ha bele nem pusztul bánatába.

4. Damjanich János

levele Leiningen-Westerburg Károlynak
Ma reggel (*1849 október 4-én - a kötet szerk.*) megérkezett egy gránátostisz futárként az ítéletünkkel. Nem sejtek semmi kedvezőt, mert szegény Emí-

liamat nem engedték be, pedig volt engedélye, hogy bejöhessen hozzám. Amit Isten ad, kedves öregem, el kell viselnünk, mint oly sok háborús veszedelmet; keményen és félelem nélkül nézzünk szemébe a kaszásnak, és próbált férfiként álljunk ki azt, amit ránk mértek. Vigasztaljon Isten, jó barátom, mennyire szeretnék látni! Igaz barátod

Damjanich

5. Dessewffy Arisztid

levelének fennmaradt töredéke

Az a bizonyos evőeszköz, amellyel Tonim (*Dessewffy első felesége és unokahúga, Újházy Antónia - a kötet szerk.*) mindig étkezett, a női óra, amellyel Kálmán (*Dessewffy Kálmán, a vértanú testvére - a kötet szerk.*) Vencében megtisztelte, üvegekkel díszített ágya, az éjjeliszekrény és a kockadíszes adassék nagyon szeretett feleségemnek, Emmának (*Dessewffy Emmának - a kötet szerk.*) A többivel Albert fivérem (*Dessewffy Albert volt testőr; a vértanú öccse - a kötet szerk.*) rendelkezzen belátása szerint, csak a Kálmán fivérem javára szóló megjegyzés a végrendeletben maradjon meg.

6. Kiss Ernő

levele lányának, Bobor Györgynének
Kedves jó Róza!

Megadás Isten akaratában (*ez a levél október 5-ről való - a kötet szerk.*) illik egy vallásos, művelt asszonyhoz. Ezért kérek téged, ha csak egy kicsit szeretsz: mellőzz minden hiábavaló exaltációt, hanem őrizd meg egészségedet gyermekeidnek és téged forrón szerető atyádnak
Ernő

(részlet az aradi minorita rendház naplójából)

A három áldozat arcra borulva, Kiss Ernő hátrabukva feküdt a sánc árkában a nap lementéig. Kiss Ernőt a lövések közelről érték, bőrébe fűrődött a lőpor, s a füst befeketítette arcát.

7. Nagysándor József

levele Vinkler Brunó minorita szerzetesnek
Kedves tisztelendő úr - tisztelt barátom! Szíves ígérete szerint méltóztassék Pestre Schmidt János rokonomnak, Kalocsára Nagysándor Imre érseki orvos bátyámnak s Lugosra Ungváry János rokonomnak néhány vigasztaló sorokat írni, ezen fésűt és inggombot szíveskedjék a bizonyos pesti irományokkal s gyűrűvel (*mivel Nagysándor József az unokahúgát akarta feleségül venni, külön esketési engedélyt kellett kérnie az esztergomi érsekségtől. Ezt az engedélyt és a jegygyűrűt küldte vissza, mint erről Vinkler Brunó minorita szerzetes visszaemlékezéseiből értesülhetünk... - a kötet szerk.*) elküldeni, ezekre kéri tisztelő barátja
Nagysándor József

8. Poeltenberg Ernő

levele feleségének, Arad, 1849 október 5. (részlet)

Te is, hön szeretett Pauline-om, érzem! megbocsátd mindazt a keserűséget, amit életemben okoztam neked! Megbocsátd, hiszen mindig a jóság anyyala voltál! - Ó, mennyire fáj a szívem, hogy nem láthatlak, nem csókolhatlak többé.

Légy hát erős, jó Pauline-om, légy erős irántam érzett szereteted kedvéért, gondold meg, hogy gyerekeid vannak! hogy értük kell élned!!

Szerencsétlen Ernőd

9. Vécsey Károly

levele feleségének (részlet)

Drága, imádott Linám! szeretett, érnyes, legkedvesebb feleségem! Látom, ez életem utolsó pillanata – meg kell halnom, tehát még egyszer Isten veled, óvjon Isten, vezessen minden lépésedben utolsó leheletem, Lina, hogy odaát egy jobb életben bizonyosan újra egyesülünk. – Isten veled, jó lélek; és bocsáss meg mindazért a fájdalomért, amit talán akaratlanul is okoztam neked; csókollak, csókolom kedves lányomat – lányodat –, Gizellát. Isten veled.

Október 6. reggel 6 órakor

Szerencsétlen Károlyod

10. Aulich Lajos

(Vinkler Brúnó minorita szerzetes visszaemlékezése) (részlet)

A vizsgálaton vagy kihallgatáson a haditörvényszék minden kérdésére ez volt a válasza:

„Királyom parancsára esküdtem hűséget a magyar alkotmányra - s eskümet halálomig meg kell tartanom.”

Úgy is volt, mert az esküt szem előtt tartva élte utolsó percéig híve volt az ügynek.

11. Török Ignác tábornok

(Baló Béni református lelkész visszaemlékezése Kacziány Géza lejegyzésében) (részlet)

...Török fejről lehull parókája, mely kopasz fejét fődte. A hideg őszi levegőtől az agg katoná sírógörccsöt kapott.

– Nem szégyelli magát – kiáltott rá Tichy a lórlól –, sírni, mint egy gyerek!

Török kiegyenesedett, befődve fejét.

– Szégyellje magát ön, hóherlegény! S ezzel büszkén ment a bitó alá, miután bajtársait előbb sorban megcsókolta. Amint a kötelet nyakára tették, szívsvélhűdés érte, s mint halottat kötötték föl.

12. Knezic Károly

(Baló Béni református lelkész visszaemlékezése Kacziány Géza lejegyzésében) (részlet)

Knezic Károly eddig folyton imádkozott magában. Ő volt az egyetlen, ki szemüveget viselt, s ez leesett szeméről, mikor a porkoláb őt (a reglement rendelkezése szerint) odataszította a hóhérlegényekhez.

Knezic utánahajolt, hogy fölvegye.

– Hagyja ott! - rivallt rá Tichy őrnagy.

– Lát maga az akasztófán úgyis.

Knezic megvetőleg nézett rá, s fellépett a zsámolyra. Pár perc múlva ő is az örök bíró előtt állott.

13. Láhner György

(Baló Béni református lelkész visszaemlékezése Kacziány Géza lejegyzésében) (részlet)

Harmadik áldozat Láhner volt, ki nagy léleknyugalommal halt meg.

(Johann Schükl cs. kir. hadbíró százados igazolása Franz Bott hóhérnak Láhner György kivégzéséről)

Bizonyítvány

mellyel igazoljuk, hogy Franz Bott hóhér 1849. október 6-án felségsértés büntette miatt halálra ítelt Láhner Györgyöt Aradon kötél által kivégezte, és e foglalatosságánál a kellő ügyességet és jártasságot tanúsította.

Ezt saját kezű aláírásunkkal hitelesítjük. A cs. kir. katonai különleges vizsgáló bizottság részéről:

Arad, 1849. október 6. Schükl hadbíró százados Josef Tichy őrnagy a cs. kir. 25. sorgyalogezredben

***

Hátha, egyszer mégis a költőnek lesz igaza?

*Hiszen magyar, oláh, szláv bánat
Mindigre egy bánat marad...*

*Dunának, Olnak egy a hangja,
morajos, halk, halotti hang...*

Ez Adytól a Magyar jakobinus dala. S a vértanúkra emlékezzünk büszkén.

Várady Mária**Emlékezés a Vértanúkra**

A magyarörmény közösség minden évben megemlékezik a Gyásznapról, amikor 13 honvéd főtiszt kivégzése megtörtént, a legbrutálisabb módon, az európai közvélemény felháborodásától kísérvé. Az Aradi Tizenhárom holtteste a várárokból elföldeltettek, csak néhányuk holttestét tudták lopva, majd kegyelettel végső nyugalomra helyezni. A vezérkari tisztek szétszórt csontokkal várják a föltámadást. A Vértanúk közül Kiss Ernő és Lázár Vilmos örmény gyökerekkel rendelkezik.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület megemlékezése méltó volt a 172 esztendővel ezelőtt hősi halált halt katonákhoz, a rendezvénynek a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum adott méltó helyszínt.

2021. október 10-én, vasárnap 11 órakor a közösségünk tagjai és többen a főváros lakosai gyülekeztek a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum szoborparkjánál, a Tizenhárom Aradi Vértanú szobrai előtt. Sokan voltunk, sokan tartjuk fontosnak a történelem megismertetését, továbbadását. Minden korosztály leróta tiszteletét az 1848-49-es forradalom és szabadságharc áldozatai előtt.

A Himnuszt közösen énekelve indult a megemlékezés. A tárogtató hangja szabadon szárnyalt a Budai Várban, a régi Nándor Laktanya udvarán.

Lázár Vilmos és Kiss Ernő mellszobrát megkoszorúzták az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület nevében dr. Issekutz Sarolta elnök-asszony. Az Erdélyi Örmény Kulturális Központ nevében Heim Pál képviselő úr helyezte el a koszorút. A Budavári Örmény Nemzetiségi Önkormányzat nevében Várady Mária elnök és Bőjtös Jenőné Opra Györgyi koszorúztak. A XII. Kerületi Örmény Nem-

zetiségi Önkormányzat elnöke, Hegedüs Anita szintén koszorút helyezett el a mártírok szobránál. A közösség tagjai egy-egy szál fehér rózsát tettek mind a Tizenhárom Vértanú szobrahoz, de Batthyányi Lajos, sőt, Görgey Artúr szobra előtt is fehér rózsza volt, tiszteletünk jeléül.

Ezután a megjelentek Berkesi Balázs hadtörténész vezetésével megtekintették a Múzeum kiállítását. Külön köszönet illeti a rendezvényszervezőt a legautentikusabb kiállítás felkutatásáért. Berkesi Balázs hadtörténész külön kitért az örmény származású Kiss Ernő és Lázár Vilmos tevékenységére, tisztí pályáivére, részvé-

dr. Issekutz Sarolta és Heim Pál elhelyezi a megemlékezés koszorúját

MAGYARÖRMÉNY TUDÁSTÁR

A Magyarörmény Tudástár célja, hogy egybegyűjtse és bemutassa az erdélyi és magyar örmény diaszpóra múltját és jelenét, történelmét, kultúráját, meghatározó személyeit és írott megjelenéseit.

A Magyarörmény Tudástár egy fokozatosan bővülő, tematikus online adatbázis, benne könyvek, tanulmányok, előadások, kiállítások, híres személyek stb. bemutatásával.

www.magyarormenytudastar.hu

telükre a szabadságharcban. Megrendítő látvány az elárvult pipa, gyűrű, fegyver, egyéb használati tárgy. *Kiss Ernő*nek, a Hannoveri huszárezred parancsnokának gyönyörű díszegyenruháját láttuk. Nem csak a testi erő, a lelki nagyság számít a forradalomban. Elborzadva láttuk az akasztásra szolgáló kivégzés eszközeit. A 70 örmény származású tisztról előadást tartó *Berkesi Balázs* hadtörténésznek meleg szavakkal és hosszú tapssal köszöntük meg a szakmai vezetését.

A HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Tóth Ágoston Díszterme már előkészítve várt bennünket.

Az ANI - Budavári Örmény Színház felkérésére a *Toborzó Népzene Együttes* korabeli katona-dalokat, balladákat adott elő, a legnépszerűbb népi hangszerek kíséretében. *Vikol Kálmán* és együttese jól felkészült, népi dallamok változatos világát hozta az ünnepélyes megemlékezésre. *Sándor Alexandra* tiszta szép hangját illően kísérte *Pesti Mónika* és *Sándor Benedek* citera muzsikája.

Lengyel Andrea színésznő érzékeny előadásában hallgattuk meg *Lázár Vilmos* szép szerelmes búcsúlevelét feleségéhez,

Berkesi Balázs hadtörténész tárlatvezetése a Múzeumban

Máriához. *Kiss Ernő* alakját idézte *Jeges Krisztián* színművész remek anekdoták kiváló előadásával. Érzékeny ember, jó-ságos előjáró és hazájához hű katona áll előttünk *Kiss Ernő* vértanú alakjában. Alattvalóit jobban szereti, mint előljáróit. *Dávid Csaba* örmény származású író *Kiss Ernő* kivégzéséről szóló monológja a szörnyű halálról szól: kamaszos bátorság, a halálfélelem leküzdése a hős utolsó megnyilatkozása, hisz ő maga vezényli másodszer a kivégzőosztagot.

Várady Mária, az ANI - Budavári Örmény Színház vezetője adekvátnan vezette le a műsort. Elsőként idézte *dr. Issekutz Sarolta* ideillő sorait: „...elválaszthatatlan a két nép történelme. Mint ahogy nem lehet elválasztani a 13 Aradi Vértanút sem egymástól. Egyek voltak a magyar szabadságért való küzdelemben és egyek a nemzeti tudatukban, függetlenül attól, hogy milyen nemzet fiai voltak, milyen gyökerekkel rendelkeztek. *Kiss Ernő* altábornagy és *Lázár Vilmos* ezredes – két örmény gyökerű magyar – aradi vértanúinkon kívül is igen sok örmény vett részt az 1848/49-es magyar szabadságharcban. Ezért fontos számunkra minden olyan dokumentum feltárása, amely a teljességhez segít hozzá, megismerni a kort, a szándékot, a tényeket.

Az Erdélybe befogadott, betelepült örmények végre hazát találtak maguknak 330 éve. (Azóta újabb 20 év telt el!) Há-lájukat nem csak tisztességes munkájuk, hanem vállalt új hazájuk iránti tetteik is bizonyítják, egészen a vértanúságig. Példájuk, emlékük legyen örök!”

Várady Mária Szép Ernő: Imádság versét illesztette befejezésül, könyörögve Isten irgalmáért e sok szenvedést eltűrt magyar nemzet számára, melynek lélekből szóló előadásával a közönség vastapsát is kiérdemelte.

Mécsest gyűjtöttünk az áldozatok emlékére. Mindannyiunknak vannak emlékei, családi történetei a forradalmakhoz, világ-égésekhez kapcsolódóan.

Az EÖGYKE, az EÖKK, a Budavári Örmény Nemzetiségi Önkormányzat, a Budapest Főváros II. Kerületi Örmény Önkormányzata, a Ferencvárosi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat elnöke, *Szenttamássy Katalin*, Újbuda Örmény Nemzetiségi Önkormányzata *Marosváry István* elnök, XII. Kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat *Hegedüs Anita* elnök, XIII. Kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat *Kabdebó János* képviselő, Zugló Örmény Nemzetiségi Önkormány-

zata, a *Világosító Szent Gergely Örmény Katolikus* plébánia gondnoksága *Heim Pál* és *dr. Bulbuk Éva* által képviseltették magukat.

Az emlékezés zárásaként a Szózatot mindenki énekelte, a magyar-örmények közössége hiszi és vallja: „*Itt élned, élned' halnod kell.*”

A rendezvényt állófogadás zárta, mely kőtetlen beszélgetésre, kapcsolatteremtésre is alkalmat adott. Identitásunk megőrzése, erősödése csakis ilyen alkalmakkor történhet. Fontos hagyományaink átadása, generációk találkozása és a többségi nemzettel együtt, közös megemlékezés.

Fabók Dávid

Egy magyarörmény Márton Áron mellett

Az örmény származású családban, Kézdivásárhelyen 1907. augusztus 17-én született *Dávid László* elemi és középiskolai tanulmányait Kézdivásárhelyen végezte, az utóbbit az Erdélyi Katolikus Státus Főgimnáziumában.

Érettségi vizsgáját követően 1925-től 1932-ig Rómában, a Collegium Germanicum et Hungaricum növendékéként a Gregoriana Pápai Egyetemen tanult. 1928-ban filozófiából, 1932-ben teológiából doktorált. Egyházból bakkalaureus fokozatot ért el. 1931-ben szentelték pappá. Szentelésére *Majláth Gusztáv* püspök is kiutazott, Akit ekkor XI. Pius pápa magánkihallgatáson fogadott.

Rómából hazatérve a gyulafehérvári egyházmegye kötelékében káplánként szolgált. Besztercén (1932/1933), Brassóban (1933/1933), majd 1934-től Kolozsvárott, ahol 1935-től 1938-ig a kolozsvári (pia-

Dávid László római katolikus kispapként, 1930

rista) Katolikus Főgimnázium hittanára és a Báthory–Apor Szeminárium prefektusa volt, s ebben a beosztásában aktívan részt vett a cserkészmozgalomban is. 1936-ban *Majláth püspök* kinevezte egyetemi lelkésznek. 1940-től, Észak-Erdély visszacsatolását követően tanított a Gyulafehérvárról Kolozsvárra áthelyezett Teológiai Főiskolán. Püspöki megbízásból az egyházmegyei szórvány-lelképásztorkodás megszervezője és főiskolai előadója volt. 1941-től előadott a kolozsvári Munkásfőiskolán. 1943-ban, püspöke felterjesztésére, érdemei elismeréséül, *XII. Piusz pápától* szentszéki tanácsosi címet kapott. 1944-ben *Márton Áron püspök* külön figyelmet szentelt a legnagyobb lélekszámú kolozsvári zsidóságnak. Itt *Dávid László* egyetemi lelkészt bízta meg, hogy katolikus részről szervezze és irányítsa a városban folyó embermentő tevékenységet.

Kolozsvári éveiben rovatvezetője volt a kolozsvári Jóbarát ifjúsági folyóiratnak, írásai jelentek meg a Hítel, az Erdélyi Iskola, a Néptanítók Lapja, az Erdélyi Tudósító egyes számaiban is. 1938-ban a Pázmány Péter Társaság (korábbi nevén: Erdélyi Katolikus Akadémia) felvette tagjai közé, cserkészparancsnok is volt.

A háborút követően, az 1945/46-os tanévben megbízott igazgatóként segítette a Csiksomlyói Római Katolikus Tanítóképzőben az oktatás megindulását. 1946-tól *Márton Áron* püspöki titkára volt Gyulafehérvárott. 1951-ben letartóztatták, ekkor már *Jakab Antal* titkos ordinárius titkára. (*Márton Áron* 1949. június 21-i letartóztatását követően titkos ordináriusok álltak az egyházmegye élén, akiket a román kommunista államhatalom egymás után börtönbe vetett.) A bukaresti katonai törvényszéken folyt *Jakab Antal* titkos ordinárius, *dr. Dávid László* volt gyulafehérvári püspöki titkár és *Eröss Lajos*

kolozsvári római katolikus káplán pere. 1952-ben a bukaresti katonai törvényszék hazaárulás koncepciók vádjával 19 év kényszermunkára ítélte. Büntetéséből 14 évet töltött Románia legszigorúbb fegyházeteiben: Dés, Bukarest, Jilava, Pitești, Nagyvárad, Nagyenyed, Felsőbánya és Szamosújvár börtöneiben.

1964-ben, amikor nemzetközi nyomásra a Román Népköztársaság felszámolta a politikai börtönöket, Dávid is szabadult amnesztiával. Szabadulása után két évet Gyulafehérvárott töltött *Márton Áron* püspök mellett, míg helyreállt az egészsége.

1966-tól Fogarason működött plébánosként, majd 1973-tól Gyulafehérváron volt plébános és főesperes. 1977-től nyugdíjba vonulásáig, 1984-ig a kolozsvári Szent Mihály-templom plébánosa és kolozsdobokai főesperes volt.

Egyházi teendői mellett érdekelte a családtörténet, az általa összegyűjtött adatok alapján készült el a magyarörmény Dávid család első családfája, amely alapja lett az azóta jócskán bővült családi adattárnak, valamint ezen adatok alapján volt lehetséges visszavezetni a család gyökereit az 1750-es évekig.

1991-ben tartotta gyémántmiséjét a Szent Mihály-templomban. 1992-ben bekövetkezett halála után a Házsongárdi temetőben helyezték örök nyugalomra augusztus 24-én.

Források: családi adattár, Wikipaedia, Katolikus Lexikon

Dr. Dávid László sírja a Házsongárdi temetőben

Tutsek János fotóművész, Csiky András unokaöccse

- 25 év értékei -

Csiky András festő- és fotóművész életrajza, művészi pályafutása (Elhangzott a Fővárosi Örmény Klubban 2002. június 20-án.)

Csiky András 1894. február 28-án született Zilahon, Szilágy megyében.

Édesapja az erzsébetvárosi (Küküllő vármegye) nemesi Csiky örmény családból származó *dr. Csiky L. János*. Édesanyja *Verzár Róza*, szintén nemesi örmény családból származott. András a tízgyermekes család elsőszülöttje volt. Közülük 1971-ig nyolcan életben voltak.

Születése után nemsokára Háromszék megyébe, Uzonba költöztek, ahol édesapja körorvosi állást kapott. András ide járt elemi iskolába. A középiskolát az erzsébetvárosi Magyar Királyi Állami Gimnáziumban végezte, ahol 1912-ben érettségizett. Az 1913/14-es tanévben a budapesti Országos Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola hallgatója, rajztanári szakon.

1915. október 17-én katonai behívót kapott a Magyar Királyi 24-es Honvéd Gyalogezredhez. Rövidesen a galíciai frontra vitték, ahol 1918. április 14-én tartalékos hadapród lett, később, mint hadapród szakasparancsnok-helyettes Károly Csapatkereszttel tüntették ki, majd zászlósként orosz, később szovjet hadifogságba került. Jekatyerinburg, Krasznojarszk, Petrográd, Riga voltak fogvatartásának helyei. Hadifogságának emlékeit ceruzavázlatokon örökítette meg. Pénzszerezés céljából, gyufaszalakból elkészítette egy krasznojarszki pravoszláv templom modelljét, amely hamar gazdára talált. Fogolytársaival műkedvelő színi előadásokat szervezett, amelyekre a városból is érkezett nézőközönség. Ezekhez ő készítette a német

nyelvű meghívókat és plakátokat. Szökési kísérletei eredménytelenek voltak. A fogásból 1921. október 20-án szabadult.

Hazatérésekor, korán – 1921. július 18-án – elhunyt édesapját már nem találta életben. Ez részére azt is jelentette, hogy képzőművészeti főiskolai tanulmányait már nem folytathatta. Megélhetése biztosítása végett elsajátította Kolozsvárott Gárdinál a fényképész szakmát, és nagybátyjai támogatásával Tordán fényképészeti műtermet nyitott. A fényképészeti munkát művészi színvonalon törekedett végezni. Eredményeiről 1929-1941 között nyert oklevelek és újságközlemények tanúskodnak.

Műtermi munkája mellett tájképeket és csendéleteket festett akvarellben, néha olajban is. Torda-környéki és erdélyi kirándulásokon látott képezték tájképeinek üde témáit. Az 1940-es bécsi döntés után, szeptemberben bezárta tordai műtermét, ideiglenesen Kolozsvárra költözött, és ott

Csiky András: Uzon, fahíd a Feketeügyön (Akvarell, 1935.)

OTI biztosítási ellenőrként dolgozott. Ez a kényszerű változás egy ideig bizonytalanságot idézett elő megszokott életmódjában. 1942 tavaszán Budapestre jött, és letelepedése után 1944-ig az MFI-HUNNIA filmgyárnak és az MTI-nek dolgozott. Más munkákat is vállalt, de túlnyomóan fényképezésből biztosította megélhetését. Minden szabad idejét kirándulással és festegetéssel töltötte. Festményei iránt megnőtt az érdeklődés, és művészeti körökben is elismerésben részesült.

Kellemes társasági magatartásával nagy ismeretségi körre tett szert. Társaságokba szeretettel fogadták be. Erről sok emléképkép tanúskodik.

A második világháború vége Ausztria területén érte, és ott 1945. március 30-án angol fogságba került, ahonnan 1946 nyarán szabadult. A nyugati pályaudvarra érkezve a magyar hatóságok azonban nem engedték a szerelvényről leszállni. Annyi lehetősége volt, hogy értesítette Magda húgát és Lajos öccsét, akikkel pár szót tudott váltani. A továbbiakban az 1946. augusztus 28-án kelt orvosi igazolás szerint Debrecenbe vitték, ahonnan ismét szovjet hadifogságba került. Ez alkalommal Lettországba, Valgába vitték. Erről az utóbbi fogságról is sok ceruzavázlat maradt fenn.

A hadifogságból 1947. augusztus 30-án érkezett haza, Budapestre. Megélhetése és nyugdíjának biztosítása érdekében dekorációs munkát vállalt, de festményeinek értékesítéséből is jövedelemhez jutott.

Üde, kiváló tájképei és ízlésesen megkomponált csendéletei iránt megnőtt az érdeklődés. Néhány olaj, zsírkréta és tempera-képtől eltekintve túlnyomóan akvarellal festette képeit. Az utóbbiban kiváló ecsetkezelési technikára tett szert. Képei rendkívül gyorsan készültek. Fáradhatat-

lanul dolgozott életkörülményeire és időjárási viszonyokra való tekintet nélkül.

Az 1950-es évek második felében három képpel szerepelt a Múcsarnokban rendezett kiállításon, ahol ezek el is keltek.

1956 és 1958 között az Új Képzőművészeti Munkaközösség tagja. Itt zsűrizték és értékesítették képeit. A munkaközösség megszűntetése után a Képzőművészeti Alaphoz került, amellyel kezdetben elfogadható volt a viszonya. Néhány képét eladták, három akvarelljét megvették, és ezekről készített másolatait képes levelezőlapként forgalmazták. Később azonban ez a kapcsolat már nem volt felhőtlen.

Képei sok magyar családnál megtalálhatók, de számos közülük külföldre került: Erdélybe, Ausztriába, Németországba, Svájcba, Franciaországba, Svédországba, Horvátországba, Kanadába, az Egyesült Államokba, Ausztráliába, stb. Számuk emiatt bizonytalan, de jó becsléssel 500-1000 közé tehető.

A családban is maradtak képek, mert szeretettel ajándékozott családi események alkalmával. Utolsó éveiben a II. kerületi Lövház utcában lakott.

Itt halt meg 1971. november 16-án. A képek hálás birtokosai, rokonai és ismerősei szeretettel őrzik emlékét, és gondozzák sírját a Farkasréti temetőben.

Csiky András: Uzon, Temesváry utca a református templom tornyával (Akvarell, 1934.)

Haraga Attila

Az örmény liturgikus év

A liturgikus év az örmény katolikus egyház számára a november 18-hoz legközelebb eső vasárnapon kezdődik. A 2021/22 liturgikus év kezdő vasárnapja 2021. november 21. Vasárnap Szűz Mária (Istenszülo Szent Szűz) bemutatása; (Máriát a zsidó szokásnak megfelelően 70 nappal a születése (ünnepe szept. 8.) után bemutatták az Úrnak). Az örmény egyházi év 5 nagy periódusra épül, az 5 sátoros ünnepre, amit mindig az ünnephez legközelebbi vasárnapra tesznek, és mindegyik ünnep utáni hétfőn az elhunytakról való megemlékezés van.

1. EPIFÁNIA/ÚRJELENÉS magyarul ismertebb nevén Vizkereszt – jan 6.-hoz legközelebbi vasárnap.

Az ezt megelőző időszakot – mivel 50 napos időszakra van szó –, örményül „Hisnagatsnak” nevezik, amelynek gyökerében az Ötvened szerepel.

Az örmény apostoli egyházzal ellentétben, akik egyszerre ünneplik január 6-án a Karácsonyt és Vizkeresztet, mi, örménykatolikusok, december 25-én ünnepeljük a karácsonyt, míg január 6-án az Úrjelenést és Jézus keresztelését.

A megtestesülés misztériumának Karácsony megünneplése után következik „a világegyház egyik legősibb ünnepe a Vizkereszt”, a IV. század elején kezdett kialakulni az ünneplés igénye a niceai első egyetemes zsinat (325) környékén. A tartalom pedig az Úr Jézusnak a Jordánban való megkeresztelkedése. „Hivatatosan Epifániának (Úrjelenésnek) vagy Teofániának (Istenjelenésnek) hívják; Jézus Krisztus megkeresztelkedése egyúttal Úrjelenés is, mert Jézus a názareti zsinagógában való fellépése előtt a Jordán partján mutatkozott be a világnak; addig ugyanis a „rejtett gyermekkorban” élt. Ugyanakkor Istenjelenés is, mert a Szentháromság ekkor mutatkozott meg először

a történelemben: Jézus keresztelkedésre jött a Jordánhoz, az Atya szózatával tanúskodott arról, hogy Jézus az ő „szeretett Fia”, a Szentlélek pedig látható formában (galamb képében) való megjelenésével igazolta, hogy ő az igazi „Fölkent”, a megígért Messiás, a valódi Krisztus (Mk 1,9-11). Végül ez a nap vízkereszt is, mert Jézus, amikor megkeresztelkedett, megszentelte a vizet. Nem is csupán azt a vizet, amely éppen akkor a Jordánban folyt, és testét érintette, hanem valamennyit, hiszen Földünk vízháztartása zárt rendszer. Ha ezt tudatosítjuk magunkban, ezután talán kissé jobban meg tudjuk majd becsülni a vizet, azt is, amelyet mindennapjainkban fogyasztunk, használunk.” dr. Ivancsó István görögkatolikus liturgikus professzor.

Folytatás a következő számban.

Szent Nerszesz Snorháli

Egész világ láss!

Fordította: Dr. Szám László

Egész világ láss, nagy fájdalmamban részvétellel nézz rám!
Ajkam kimondja, nyelvem bevallja: emészt az önvád.

Veszttemre bűnök tolvaja voltam, sírom megástam,
Saját lelkemet árultam el, mert csapdába csaltam.

Fény voltam egykor, mára csak homály, halál árnyéka.
Képtelen volnék fölmérni vádló vétkeim számát.

Egek és földek! Gyertek siratni nyomorult lelkem!
Tengernyi bűnöm én választottam, önként akartam.

Bűnben fetrengok, lerázhatatlan mocsokban ázom.
Baljós fájdalom, véget nem érő, bűzös kór gyötör.

Szent titkoktól is, jótettektől is eltávolodtam,
Faképnél hagytam lelkem hitelét, világosságát.

Elsüllyesztenek a bűn titkai, megcsalják lelkem,
Szakadék fal föl, s bukásom látják nagy kárörömmel.

Hogy álljak talpra, ki önhibámból roskadtam össze?
Bűn tüze éget s a lelkem üdve elég e lángban.

Korbácsol a bűn, gúnyol, ki látja, s undorral elhagy.
Keserű epe lappang szívemben, lámpám kioltja.

Bűn-ízű halált nyeltem és díszes köntösöm rongy lett.
Lélekben holtan, téveteg ésszel, csak testben élek.

A szenny legyőzött, vadászó halál vermébe hulltam,
Ádáz nyílzápor újabb és újabb sebet üt rajtam.

Vérem besároz, rengeteg kutya s száz fegyver ontja.
Kivettem a bűn hálóját, de lelkem lett zsákmány.

Folytatás a következő oldalon

Szent Nerszesz Snorháli

(Dzovk vára, 1102 – Hromgla, 1173). Író, költő, himnusz-költő, zenész, énekes, politikus, kiváló diplomata. A tehetséges Pahlavuni fejedelmi család tagja. Nagybátyja, II. Krikor katolikosz és Szdephan Maruk teológiai doktor tanították. Krikor Pahlavuni katolikus püspökké szentelte. Ökumenikus párbeszédet folytatott Komnenosz Mánuel bizánci császárral és a görög ortodox egyházzal. Teológusok és filozófusok ezer kilométeres utat is megtettek, hogy vele vitatkozzanak és mint tanítványai tértek vissza. Kortársai fővárosáról csak Glajecinek nevezték. Megvalósította az örmény irodalomban a tökéletes hangsúlyos verselést. Az Ómagyar Mária-siralomban és Halotti beszédben ugyanazt a középkori képalkotó stílust találjuk, mint Snorháli művében: a „halálut evék” és „a bűnök izlelése által.” Az örmény liturgia végleges rendje is nevéhez fűződik. Siralom Edessza elestén című nagyszerű eposza egy fontos szíriai keresztény város végnapjait örökíti meg.

Az itt olvasható bűnbánati költeményének sorai

TARTALOM

Örmény fohászok 5. – dr. Sasvári László	1
„Hol sírjaink domborulnak...” – Fabók Dávid	2
Dsida Jenő: Temetőben – vers	4
Felhívások	4
Fogyó kiváltó Boldogasszony-napi Búcsú és Tarka Nap a magyarörményeknél – Balogh Jenő	5
Megválasztották az új örmény katolikus pátriárkát – Garaguly István 349. – Fabók Dávid	7
Örmény mese rajzverseny nyertesei	8
Eszmék és jellemrajzok az 1848/9. forradalom eseményei- és szereplőiről – Mészáros Lázár	11
Örmény egypercesek	13
Magyarörmény vértanú, római katolikus püspök – Haraga Attila	15
A tizenhárom – Dávid Csaba	16
Emlékezés a Vértanúkra – Várady Mária	18
Egy magyarörmény Márton Áron mellett – Fabók Dávid	23
Csiky András – Tutsek János	25
Az örmény liturgikus év – Haraga Attila	27
Szent Nerszesz Snorháli: Egész világ láss! – vers és életrajz	29

Gonosz lelkemet szűnni nem tudó, szörnyű kín marja,
Adós lettem, a bűn csábított el, annak adózom.

Töreksem banni, parázssá válok, bűn tüze perzsel.
Mesternek hívtak, s züllött félnótás a nevem mára.

Élvezet vágya, féktelen harag marta meg szívem,
Bűn sebeitől sajgó lélekkel, tétován járok.

Zsarnok gazdáim örök rabságba száműztek engem.
Menyegzős hangod méltatlanul hív jószágod, Mester!

Úgy sóvárogta szemem a gonoszt, hogy belefájdult.
belefáradtam mérget keverni mindenki ellen.

Menekülj lelkem, fuss a gonosztól, s a jóra szomjazz!
Mindig közel tudd ítélőbírád: haláloed álmat.

az örmény ábécé betűinek sorrendje szerint kezdődnek, de egy soron belül mindhárom ütem erre a kezdőbetűre alliterál. Többet megzenésítették. Tudomásom szerint még fordításban senkinek sem sikerült visszaadni ezt a páratlan szerkesztési bűvészműtatványt (pedig Tandori Dezső látszólag frappáns fordítása még a tartalmat is fölládozta a forma oltárán!). A nagyböjtben szokták énekelni.

Meseolvasás a rajzverseny eredményhirdetése előtt

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye: 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacíme: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel./Fax: 06(1) 201-1011

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK - FÜZETEK

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület kéthavonta megjelenő kiadványa.

KÉSZÜLT MAGYARORSZÁG
KORMÁNYÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL

2021.

Nyilvántartási szám: CE/13136-3/2017

Főszerkesztő: Fabók Dávid

Felelős kiadó: dr. Issekutz Sarolta - Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Munkatársak: Dr. Sasvári László, dr. Issekutz Sarolta

Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel./Fax: (1) 201-1011

Tördelés: www.artisthus.hu

Nyomdai munkák: Dunakult Kft.

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK FÜZETEK

Kéthavonta megjelenő kiadvány
XXV. évfolyam 256. szám
2021. november-december

*„Emlékek nélkül, népeknek
híre csak árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)*

Tisztelt Olvasóink!

ISMÉT FŐVÁROSI ÖRMÉNY KLUB!

Minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor tartjuk a Fővárosi Örmény Klubot az Orlay utca (Bp. 1114, Orlay utca 6.) közösségi terében. A pontos program minden hónapban hírlevelünkben vagy az eokk.hu hírportálon olvasható!

Mindenkit szeretettel várunk!

Megjelenés csak oltási igazolvánnyal lehetséges! Maszk viselése ajánlott!

Örmény fohászok – 6

„Szent keresztje által kérjük az Urat, hogy szabadítson meg általa a bűntől és üdvözítsen irgalmassága szerint. Mindenható Urunk, Istenünk üdvözíts minket és irgalmazz!” (Szent Liturgia... 59.)

Ez a diakónusi ima is alkalmas arra, hogy fohásszá legyen, főként valamely munka végétével. Utaltunk az örmény nép viharos történelmére s tudjuk, hogy a kereszt tisztelete nagyon fontos életünkben, akár jelképesen is. Mind a kereszt ünnepeinek a megülése, mind a faragott „csipkés” keresztet ezt bizonyítják.

Dr. Sasvári László

Lapunk az interneten: www.magyarormeny.hu honlapon is olvasható.
Elektronikus levélcímünk (e-mail): magyar.ormeny@t-online.hu

Fabók Dávid

A letelepedés napja

Mi, magyarörmények az 1672-es esztendőt határozzuk meg erdélyi letelepedésünk éveként, bár nyilvánvalóan egy több éves, évtizedes folyamat volt az, ahogyan őseink sok vándorlás és üldöztetés után hazára leltek a Kárpát-Medencében és itt aztán asszimilálódva a magyar nemzetbe, hasznos, békés és építő polgárai lettek az országnak.

Minden folyamatnak, melyre emlékezni érdemes, van egy határozott dátuma, év-száma, amely a történeket felmutatja számunkra. Fontos emlékeznünk, mert erre támaszkodva, onnan elrugaszkodva indulhatunk a jövőbe, hogy továbbra is megmutassuk értékeinket, és melyekhez magunk is hozzátegyünk, a számunkra szabott idő alatt. Az ilyen, nagyívű elhatározásokhoz, feladatokhoz jelentenek támaszt azok az ünnepek, események, melyek jelként állnak és erőt adnak az elrugaszkodáshoz, a jövőhöz.

350 – ha 1672-t tekintjük számunkra kiemelkedően fontos évnek, akkor jövőre, éppen 350 esztendeje lesz annak, hogy őseink zaklatott vándorlások, üldözések után bátran, határozottan, de alázattal és komoly munkakedvvel csatlakoztak a magyar nemzethez. 350 éve kezdtek mindent megtenni azért, hogy felismerjék, elismerjék őket, munkájukat, haza- és család-szeretetüket, önfeláldozásukat, kreativitásukat. És tették mindezt nemcsak saját és családjuk életének jobbítása érdekében, hanem a számukra hazát és otthonát adó ország, nemzet javára is. Örizzék a hagyományokat és a szokásokat, a gasztronómiát és a barátságokat. Így élték az életüket, nevelték gyermekeiket, hitték és szerették az Istent és tették le végül életüket az Ő kezébe. Ez a 350 év, melyet a következő

esztendőben kiemelten is megünnepelhetünk, erőt adhat nekünk folyamatos és komoly önfeláldozásokhoz, hogy az oly régen itt a Kárpát-medencében, Erdélyben letelepedett örmény őseink méltó magyarörmény utódai lehessünk.

Népszámlálás, a feladat – Ha van honnan elrugaszkodnunk, akkor a másik esemény kapcsán a feladatainkat is tisztán látva kell részt vennünk a jövő formálásában. Ehhez kapóra jön a világiárvány miatt a következő esztendőre tolódtól népszámlálás. Nemcsak a családjunkban, de a szűkebb-tágabb környezetünkben is el kell hitelnünk, meg kell értetnünk, hogy miért fontos az, hogy majd a számlálásakor, egy nem kötelező, szöveges mezőt kitöltsünk arról, hogy magyarörmények vagyunk, hogy egy maroknyi, de sziklaszilárd néphez, ráadásul az első keresztény néphez tartozunk. És amit ebből a szilárdságból hozunk, azt bele is adjuk a jövőbe. Mert 350 évig elődeink is így tették, hogy komolyan vegyék őket. Vegyük először is magunkat komolyan és legyen fontos elmondanunk, hogy kik is vagyunk.

Emlékhely – Van 350 éves múltunk itt Magyarországon, magyarörményként, örmény gyökerű magyarként és van egy feladatunk is jövőre, mindezt meg is vállalni. Ehhez kapunk egy felemelő, a 350

évet szép keretbe foglaló, erőt adó eseményt, mégpedig azt, hogy a következő esztendőben nyílik meg a Szentendrei Szabadtéri Múzeumban, ismertebb nevén a Skanzenben, a két ütemben megépülő Erdély Tájegység projekt első része, a városi épületegyüttes. Erdély különböző részei mind megjelennek majd végül, az első ütem megnyitása azonban különösen is fontos számunkra. Ebben a kiállítási egységben ügyvédi iroda, posta, gyógyszerár, divatáru-kereskedés, nyomda, kávéház, templom, iskola és kultúrház jeleníti meg a városi miliót. Az elkészülő épületegyüttes nemcsak az építészetbe, lakás- és tárgykultúrába ad betekintést, hanem bemutatja Erdély szellemi örökségét, nemzetiségi és vallási sokszínűségét is, bepillantást nyerhetünk a székelyföldi városok lakóinak életébe. A kiállítás a megújuló muzeológia módszertanát alkalmazva, látványelemekkel, digitális eszközökkel a történetmesélésre is vállalkozik. Különleges látványosság lesz az ÉLŐ TÖRTÉNELEM interpretáció, amelynek során a lakóházakba betérve az „itt élőkkel” találkozhatnak a látogatók. Ebben a városi milióban az örménység is külön bemutatásra kerül. A kutatók és muzeológusok Kézdivásárhelyt választották, hogy egy ottani örmény család kereskedésén, életén keresztül mutassák be ennek a nemzetiségnek az értékeit. Idézet a Skanzen projekt hivatalos anyagából:

„A századfordulón a párizsi divat Bécsen, majd Budapesten keresztül viharos gyorsasággal jutott el a Székelyföldre is. A divatáru-kereskedések Kézdivásárhely társadalmi életének meghatározó helyszínei lettek. A Dávid család tagjai a századfordulón a város társadalmának kiemelkedő alakjaivá váltak, és hozzájárultak Kézdivásárhely és vidékének polgárosodásához. A bemutatás szerint a kétszintes ház föld-

szintjén az örmény származású Dávid család kereskedésébe léphetnek be a látogatók. A megjelenített textilkereskedés a boldog békeidők Osztrák–Magyar Monarchiájába invitálja a látogatókat. A boltban sorakoznak a szövetek, férfigallérok, mandzsetták, nyakkendők és kalapok. A ház emeletén az örmény kereskedőcsalád lakását és életmódját bemutató enteriört láthatunk, mely egy módos középosztálybeli család életébe enged bepillantást. A telken álló második épület felső szintjén az erdélyi örménység kultúráját, életmódját és asszimilációját bemutató kiállítást láthatnak majd az érdeklődők.”

Ezzel a kiállítással, az erdélybe történt betelepülés után 350 évvel bátran elmondhatjuk, hogy az erdélyi örménységet immár komolyan veszik. Komolyan megemlékeznek róla, megőrzendőnek és bemutatandónak ítélik életét, értékeit.

Izgalmas év áll előttünk. Visszanézve láthatjuk 350 évünket és egy komoly feladattal tekinthetünk a jövőbe úgy, hogy komolyan vesznek minket!

Vegyük mi is komolyan magunkat, ezzel búcsúzik a szerkesztő.

Az Isten áldjon mindnyájunkat, kegyelemmel teljes, Boldog Karácsonyt, és bátor, békés Új Esztendőt!

Örmény katolikus hírlevél

XXI. advent-karácsonyi szám
2021. december

Kedves Testvérek!

„Az Ige testté lett, és közöttünk lakott”

Karácsony ünnepéhez érkezve köszöntöm szeretettel az örmény közösség tagjait. Jézus születése örömnep, mert Isten egészen közel jött hozzánk, hogy felemeljen bennünket, és az örök üdvösségre vezessen.

Karácsony örömét szeretnénk megélni december 26-án, a 16 órakor kezdődő szentmisében. Ezen alkalommal különösen is a családokat hívjuk, hiszen a szent Család ünnepe is ez a nap.

Hálásan köszönöm a plébánia fenntartásához való hozzájárulásokat. A perselypénz mellett ezek az adományok teszik lehetővé működésünket. Az alapítvánnyal közösen végezzük ezt a munkát, mert az alapítvány számára vannak elérhető, a működést segítő pályázatok. Az alapítvány működtetését köszönöm *Zakariás Diránnak* és *Nagyné Krisztinának*.

Kérjük a testvéreket, hogy a következő évben is támogassák közösségünk életét adományaikkal. Ezt megtehetik a mellékelt csekken. Ugyanakkor talán egyszerűbb a banki utalás. Ezt előre be lehet állítani, akár úgy is, hogy havonta azonos összeget utaljon át a bank. A bankszámla szám megtalálható a csekken.

Különösen az őszi időszakban számos programnak is helyt adott a plébánia épülete. Köszönjük ezt a szervező önkormányzatoknak. Az idej tapasztalatok alapján az alapítvánnyal közösen kialakítjuk az ilyen programok kereteit.

Szép születetet és áldott karácsonyt kívánok szeretettel

Ákos atya

Az ős jelentősebb eseményei:

- Szeptember 7. a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus programjában *Mnsg. Rafael Minászján* érsek ünnepélyes Kisboldogasszony előesti szent Liturgiát mutatott be templomunkban.
- Szeptember 23. *Rafael Minászján* érseket választották meg új örmény katolikus pátriárkának, aki a katolikosz-pátriárkai trónt *XXI. Rafael Péter* néven foglalta el az október 24-i beiktatási szertartás keretében.
- Október 10. *Fülöp Ákos* plébániai kormányzó gyászmisét mutatott be az aradi vértanúkért.
- November 19. hálaadás és gyászmise *Szongoth Margit* 100 éves születésnapján.

Fővárosi Örmény Klub

Minden hónap harmadik csütörtökén a plébánia közösségi termében!

„Zene felsőfokon” koncertsorozat

Havonta egyszer hétköznap este!

MIKULÁŠ KLIMČÁK (1921-2016)

100 évvel ezelőtt született *Mikuláš Klimčák* festőművész, ikonográfus, szobrász, filozófus és ikonrestaurátor 1921. november 16-án Homonnán (Humenné), s 95 éves korában, 2016. március 2-án Pozsonyban halt meg az Orlay utcai örmény katolikus templom emblematikus oltárképének és ikonjainak festője.

1943-tól 1945-ig a pozsonyi Szlovák Műszaki Egyetem rajz-festő szakán tanult, majd 1948-ban szerzett diplomát a prágai Művészeti, Építészeti és Formatervezői Akadémián *František Tichý* és *Jozef Novák* professzoroknál.

Sokrétű munkássága során a bizánci ihletésű, hagyományos ikonfestészet mellett szakrális műveit a legkülönbözőbb technikákkal készítette: gobleinek, szőttesek, textilkollázsok, mozaikok, betondomborművek, ólomüveg-ablakok alkotása mellett bélyegeket is tervezett. Ikonjait, festményeit és textil-alkotásait több szlovákiai görög katolikus templom őrzi.

Tájékoztatjuk a testvéreket, hogy a plébániaiépület tetőterének bővítése-beépítése a **Miniszterelnökség Hungary Helps** programjában nyert támogatásnak köszönhetően Kruppa Gábor Ybl-díjas építészmérnök tervei alapján folyamatban van. Budapest Főváros Kormányhivatala – némi késedelemmel – 2021. november 24-én adott építési engedélyt, amely véglegessé vált. A kivitelezési munkálatokra pályázatot írtunk ki, amelyre négy kivitelező céget hívtunk meg. A pályázatok elbírálása jelenleg folyamatban van. a munkálatok megkezdése 2022. január végén várható.

A kivitelezési munkálatok a templom és a múzeum működését nem, illetve legfeljebb rövidebb időre korlátozzák, zavarják majd, amelyről előzetes tájékoztatást adunk.

Művészetét 2003-ban a Szlovák Püspöki Kar Fra Angelico díjjal ismerte el, 2007-ben pedig *XVI. Benedek pápa* az egyik legmagasabb egyházművészeti kitüntetéssel: a Szent Szilveszter Pápai Lovagrend tagságát adományozta Mikuláš Klimčáknak.

A művészt 2016. március 10-én temették el a pozsonyi Szent András temetőben, a Szent Kereszt Felmagasztalása székesegyház közelében, amelyet éveken át látogatott.

Klimčák mester emlékezetét és hírét az őt életében még személyesen is jól ismerő, Pozsonyból érkezett *Patay Jakubrafael* OFMCap kapucinus atya hozta el nekünk, amikor a templomunkban október 24-én részt vett a vasárnapi Szent Liturgián.

XXI. Rafael Péter katolikosz-pátriárka idén szeptember 7-én, a Kisboldogasszony ünnepi előesti szentmisén még Gümri-i érsekként mondott szentbeszédében a templom oltárképére mutatva emlékezett bennünket arra, hogy ahogyan a Szent Istenszülő Mária Jézust adja, a karján felénk nyújtva Őt, s Órá mutatva, úgy kell nekünk Jézust, az Isten Fiát a szívünkbe egészen hálaadással befogadnunk.

Az egyházközség tagjainak szánt karácsonyi ajándékként is megemlékezünk templomunk oltárképének festőjéről.

Garaguly István

*Krisztus megszületett és közénk jött!
Áldott Krisztus születése és megnyilvánulása!*

A jövő évi népszámláláshoz

Valljuk be: a nagyközösség 100 évvel ezelőtt sem volt tisztában a hazai örménység szerepével, múltjával, úgyhogy a sajtóban már akkor elkelt egy kis bemutatkozás. *dr. Bányai Elemér („Zuboly”)* ezt is megkísérelte. S, ha az alábbiak olvasása arra sarkall bennünket, hogy cirka egy évvel a hazai népszámlálás előtt felértékeljük magunkban származásunk és erről hírt is adjunk, el is meséljük, legalább a közelünkben élőknek, gyermekeinknek, unokáinknak, barátainknak, akkor máris teszünk valamit ezért a „népfajért”. 2022-ben népszámlálás lesz Magyarországon! *(a szerk.)*

dr. Bányai Elemér (Zuboly)

Egy népfaj pusztulása

Az a szociológiai folyamat, ami az erdélyi részek egyes pontjain pár évtized óta végbemeleg, különösen érdemes a magyarság figyelmére. Pusztulóban van egy népfaj, melynek tökéletes kipusztulását megakadályozni azonban hazafias ügy és nemzeti érdek volna egyaránt. Egy hosszú történelmi processzus végső fejleményei bontakoznak ki abból a képből, amit az erdélyi nemzetiségek egyik legdelebbjébe és talentumban legkiválóbbjára tár fel mai mivoltában s ez a kép jelen voltában, valamint lassú átalakulásának különféle stádiumában igen érdekes szociológiai tanulságokat demonstrál. Nem a székelység pusztulásáról van szó, hanem egy másik fajtáról, melyet a magyar publikum jóformán ma sem ismer: az örménységről. S miután az utolsó két és fél században alig van nemzetiség e hazában, melyet a magyar kultúra ereje annyira átformált volna, mint az örményt, ez a tény szinte ünnepi alkalom arra nézve, hogy a magyar szellem emez átalakító erejének hatását, útját és körülményeit történelmi fontosságú események kapcsolatában megvilágítsuk.

1672-ben költöztek be nagyobb számmal az első örmény tömegek Erdélybe. A

letelepülés a XVIII. század elejéig tartott s egy-egy csoport kihúzódott Magyarországra, a temesi bánóságba, Arad megyébe, míg egy másik rész, melyből ma már hírmondó sem él, Újvidéken vont maga magát. Óriási vagyont, nagy műveltséget hoztak be az országba s az együttes életre való intézmények kész konstrukcióját. Ahol csak lehetett, városokat, egyházi szervezeteket alkottak s külön a maguk világi főintézményét, az úgynevezett örmény kompániát, melyet Szamosújvárról igazgattak. Mint egy kis fejedelemség, úgy élt az erdélyi örménység még a XVIII. század elején is a maga pátriáiban s életmódjukat mindenütt a legnagyobb zárkózottság jellemezte. Városaik számára szabadalmakat szereztek, a földterületet, melyre városaik építették, saját vagyonnal vásárolták meg s külsejében a modern kultúrvárosok legszebb típusait alkották, mialatt belső életük alapját a tradíciókhoz való ragaszkodásra, a teljesen zárt társadalom fejlesztésére fordították. Hú visszahívó ereje volt ennek a szellemnek és vezérgondolatnak a máig legerősebb szervezetű és legtípusosabb örmény város: Szamosújvár. Északi és déli irány-

ban húzódó lapályba építve, a körülövező hegyek mellett úgy húzódott meg, mint ha eleve búvóhelynek szánták volna. S a természettől való eme gátak erősítéséről még külön is gondoskodtak az örmények: a várost körülvevő kőfalakkal és a várostól messze elhúzódó országutakkal.

Ebben a kínaiasan óvatos gondolkodásban és zárt életmódban nincs semmi különös és semmi meglepő. Egy olyan faj iparkodott ezekkel az elkerítési eszközökkel védelmet biztosítani magának, mely évszázadokon át a folytonos üldöztetés, pusztítás és sanyargatás veszedelmei között élt, melynek védelmére tehát a múlt semmi reményt nem ígért, a jelen pedig semmit nem adott. Ám mikor a település, társadalmi megalakulás és szervezkedés munkája mindenütt végbement: jelentkezett az élettel való érintkezés állandó szüksége és itt érte a viszonyokkal való megalkuvás első kényszere az örményeket. Közigazgatásukat, egyházi, társadalmi intézményeiket vezethették a maguk nyelvén, a liberális erdélyi fejedelemség bele nem szólt, de a kereskedelem folytatására, miután jobbára magyar felekkel álltak összeköttetésben, el kellett sajátítaniok hamarosan a magyar nyelvet. Hatóságaiknál pedig a XIX. század elején alkalmazniok kellett olyan egyéneket is, kik a guberniummal való érintkezés nyelvét, a latint is tökéletesen bírták. A magyar nyelvet korán elsajátították; miként *Jósika* írja emlékirataiban, kezdetben igen furcsán beszélhették, sőt az intelligensebb elem már írásban is elég jól elsajátította. De még a nyelv elsajátításánál is gyorsabban történt nemzeti viseletüknek magyarra való felcserélése s hogy ez milyen korán kezdődött, mutatják azok a templomi freskók, egyházi vonatkozású képek, hol örmény férfiak, nők és gyermekek már a XVIII. század elején magyar viseletben

szerepeltek. Az örmény zárt társadalom ezekkel a tünetekkel azért még korántsem állott a bomlás útján, éppen csak elvonult felette a magyar kultúra szellője, melyet tudomásul nem venni vagy ignorálni nem lehetett. A bomlás lassan ment s minden bomlási folyamaton keresztül húzódtott egy fő szempont, az általános jólét érdeke, mely öntudatosan leginkább azonban öntudatlanul, de közönyössé tette őket szervezetük faji jellegének csökkenése iránt.

Az egységes igazgatás alatt levő örmény kompániák először is gyorsan különváltak s ezzel az erő, mely szervezetségükben rejlett, már kisebb hatásúvá vált. Püspökük halála után nem tudtak az új püspök személyében megállapodni, ami a római szentszék beavatkozását provokálta s lassanként az erdélyi római katolikus püspöki egyházmegye hatáskörébe kerültek, ahol ma is vannak. Ámde bárminő jólétben éltek s bármennyire irigyeltek voltak az erdélyi népektől, a magyarsággal nem foghattak össze ellentétes nyelvük és ellentétes műveltségüknél fogva. Más szokások, más nézetek, más érzések követői lévén, bármennyire demonstrálták hazafiságukat, a társadalmi életben nem voltak elismerve. S miután mindig az a hiány fáj az embernek, ami még van, az örmények is eme hiányok fokozatos megszüntetésére törekedtek.

Ekkor kezdődik az intelligensebb elemeknél a magyar nyelv nagyobb mérvű elsajátítása, a magyar irodalom iránt való érdeklődés és a magyar szokások felvételének kezdete.

1824-ben pedig megjelenik Bécsben, Szamosújvár városa költségén, az erdélyi örmény ifjúság használatára az első örmény-magyar ABC-könyvecske, mely a maga igénytelenségével egy készülődő szociológiai átalakulásnak immár nevezetes szimbóluma. Nem magyar ember

volt a készítője ennek a könyvecskének, hanem egy tetőtől talpig örmény tanító-mester – *Gábrus Zakariás*, – aki még egy örmény hagyományokon és műveltségen nevelődött generációnak volt az ivadéka s bárha az ő irodalmi működése egyfelől a tradíciók továbbadására irányult, másfelől már öntudatosan jelentkezett nála a belátás, hogy a magyar nyelv tudása nélkül a hazai örménység a legnagyobb gátat állítja boldogulása elébe. Négy év múlva egy másik, szintén igen jelentéktelen, de társadalmi szempontból nevezetes fontosságú nyomtatvány jelent meg – *Világosító Szent Gergely Officiuma* címmel – mely már egyházi énekeknek magyar nyelven való fordítását tartalmazta. Ez a munka is Gábrus tanító-mestertől való, valamint később az „*Isten áldd meg a magyart*” és a „*Hazádnak rendületlenül*” himnuszok örmény fordításai is. Ezeket a darabokat már azok számára készítette Gábrus, kiknek nem volt sem idejük, sem alkalmuk a magyar nyelv megtanulására. A *Gábrus Zakariás* működésével egyidejűleg történt a világi közigazgatás terén egy – magyar szempontból – fontos, vagyis korszakos lépés. Szamosújvár városa ugyanis elhatározta, hogy jegyzőkönyveit, ügyvezetését az örmény helyett ezentúl magyarra cseréli fel és a hatóság hivatalos nyelvét a magyart teszi. A határozat révén magától értetődő lett, hogy a tisztviselői kvalifikáció egyik kellékül a magyar nyelv tudása lett kijelölve. A világi akció után egyházi téren folyt a magyar nyelv érdekében való előkészítő munka és a múlt század negyvenes éveiben már a templomi prédikálószekben is felhangzott a magyar szó. Mindezek a változások lassan, észrevétlenül folytak, miközben az örménység tömegében a faj, a múlt és a nyelv iránt való érzelmi szimpátiák erősen éltek. Az 1848-iki átalakulások az örményeket is minden

jogok részesévé avatták; ekkor aztán megnyílt az út mindenki számára az érvényesüléshez. Az örmény nyelv és szokások meghúzódtak egyes családokban s az egyházban, az iskola nyelve azonban kizárólag magyar lett ezután, habár örmény alapokból létesítették s a jellege is felekezeti volt. Ugyanez történt Erzsébetvároson is, csak hogy ott valamivel előbb s miután más viszonyok közé jutottak, valamivel gyorsabb tempóban. Gyergyószentmiklóson, Csíkszépvezén ekkor a lakosságnak 99 százaléka tudott már magyarul, a többi helyeken pedig – hol aránylag nagyobb számmal, de szétszóródva éltek, mint Désen, Máramaroszigeten, Tordán, Kézdivásárhelyen, Kolozsváron stb. – már kivétel nélkül beszéltek a magyar nyelvet. A szervezettebb kolóniákban ezek a magyarul tudó örmények, vagyis az ifjúság lett a magyarosodás úttörője a családokban. A nyoma ennek az állapotnak Erdélyben még ma is megvan, de már ritkaság s néhány év múlva, az öregek kihaltával, teljesen megszűnik.

A magyar nyelv, magyar kultúra és magyar szokások felvétele azonban nemcsak a tökéletes megmagyarosodást eredményezte, hanem a tradícióktól való végleges elszakadást is. S amikor ez az elszakadás megindult, akkor kezdett a magyar örménység gazdaságilag is pusztulni. Ezt a példát azonban a bánati vidékekre költözött örmény telepések életével lehet illusztrálni legjobban. Ezek a telepések jobbára Szamosújvárról, Erzsébetvárosról és Gyergyószentmiklósról kiköltözött dúsgazdag örmények voltak, kik a törökök kiűzésével felszabadult óriási, sok helyen mocsaras, míveletlen földterületeket megvásárolták és gazdálkodáshoz fogtak. A másik rész folytatta tovább is a kereskedést bent az országban, de kifelé is, Bécsig, Hamburgig, Párizsig.

Majdnem valamennyien nemességre emeltettek s már az első generációban az ifjabb ivadéknál jelentkezett egy olyan törekvés, mely vagy kicsinyelte, vagy praktikusnak nem tartotta apái foglalkozását s ennél fogva más ambíciók elérésére törekedett. Az örmény dzsentri típusa itt fejlődött ki legkorábban, majd Erzsébetvároson s mindkét helyen hivatását jóidőn keresztül abban látta, hogy amit apái megszereztek, muzsikaszó mellett, sírva vigadó magyar módszer szerint elköltötte, adósságokba merült s azután hivatali egzisztencia után nézett. Néhány családban, ahol a tradíciók ereje teljesen nem bénult meg s a morális érzést sem ejtették meg kába, csillogó, a nemesség és az arisztokrácia allűrjeit majmoló külsőségek, a gazdasági erő épen fennmaradt, legtöbb helyen azonban, mihelyt az örménység politikailag felszabadult és a magyar műveltségben tökéletesen felolvadt, saját gazdasági csődje árán szerezte meg magyarrá válását.

Más színezetben és más motívumok hatása alatt ugyaneme tünetek jelentkeztek az erdélyi örménység körében, melyet ösztöne és élete körülményei közel két századig a kereskedői foglalkozásra utaltak. A nagyapa és apa munkájából az unoka azonban kiszakadt és a megkezdett ipari, kereskedői munkák, megszerzett, jól megalapított és tőkét ígérő kereskedelmi vállalatok egyenként megszűntek. Az a speciális magyar nemzeti előítélet, hogy a kereskedő, iparos nem ember s még ha produktív is a szakmájában, csak félig társadalmi lény, csodálatos módon átplántálódott az örmények gondolkozásmódjába, mihelyt a magyarosodás stádiumán átjutottak.

Az ifjabb generáció a produktív pályák iránt való utálatában a lateiner pályákat

szállotta meg s az apja anyagi erejét felémészte, olyan társadalmi rendbe tolta fel magát, ahol – amiben eddig legkevesebb része volt –, a társadalmi elismerésben dúslakodhatott most a burzsoázia szomszédságában. „Hivatalista”, vagyis úr iparkodott lenni mindenki s ma már az egykori virtuozitásig élelmes és kereskedelmi koncepciók iránt gazdag vénával bíró faj nem is képes az életküzdelmekben a biztosnak minősített lateinerpályákon kívül másféle professzióban erejét kipróbálni. Végso határa ennek a degenerációnak alig 15-20 évvel előbbi időkre nyúlik vissza s az országos gazdasági válságokon, az élet megváltozott feltételein kívül előidézte egy olyan körülményt, mely szintén a faji és társadalmi átalakulás következményein szilárdult meg. Az intézményekkel, szokásokkal, hagyományokkal és mesterséges eszközökkel kinaifalszerűen zárkozottá fejlesztett örmény társadalom minden oldalát 1850-től kezdve erős rés-ütések érték.

Például Szamosújváron még a múlt század hetvenes évei végén is az országút nem a városon keresztül vezetett, vasút a városnak még a környékén sem járt, az üzérkedési (értsd: üzletmeneti – *a szerk.*) formák tehát csekély módosulással még abban a rendszerben folytak, mint a XIX. század elején.

Ámde a közlekedési eszközök váratlan beálltával a kereskedelmi élet nem-hogy fejlődött volna, hanem fokozatosan hanyatlott. A legújabb nemzedék annyira megszállotta a hivatali egzisztenciára vezető iskolákat, hogy a szakiskolák számára emberanyag már nem jutott s így a kereskedelem modernbb formáit ez az évszázadokon át kereskedésből élő faj nemcsak hogy nem fejlesztette, de el sem sajátította. Következtek azután úgynevezett kulturális alkotások, amiknek egyik

karikatúrája gyanánt jelentkezett két állami főgimnáziumi intézmény létesítése a két fő erdélyi örmény városban, vagyis olyan helyeken, hol a népfoglalkozás fejlesztése a főgimnáziummal merőben ellentétes intézményt kívánt volna. Állami bölcsesség és malomalatti politika hozta létre ezeket az intézményeket, melyek még jobban siettették a produktivitásra teremtett faj nagy tömegének e téren való fontos hivatása elzárását. Erdélyben 1870-ig a kereskedelem majdnem kizárólag az örmények kezében volt. Ők voltak a szenzálok, börziánerek (alkuszok, tőzsdések – *a szerk.*), vállalkozók, közvetítők, termelők egy személyben. Innen kezdve lanyhul a hatásuk és szűnik meg rohamosan jelentőségük, úgyannyira, hogy harmincöt év alatt legkevesebb 70 százalék arányában szorultak le a kereskedelmi élet teréről. Két és fél század alatt a beolvasztó és átalakító munka tehát végbement s ma már ez a faj éppen annyira magyar, mint a legtelivébb benszülött. S éppen annyira nem él kereskedői szellem benne, mint a magyarban s előítéleteiben, jó és rossz tulajdonságaiban is hozzáidomult a mintaképhez, melyre formálódott.

Az átalakulási folyamat társadalmi törvényszerűséggel ment végbe. Kis töredék lévén a magyar nép tengerében, sorsa már eleve az volt s életérdeke is ezt parancsolta, hogy az idők folyamán nem csak érzelmileg, hanem nyelvben, szokásaiban, eszményében és törekvéseiben is magyarra váljon. Miként az egyes embernél a fizikai pusztulás folyamata, akként járta le magát náluk is – amennyire társadalmi közösségben ez lehetséges – a történelmi tényezők átalakító ereje, melyek eredménye a mai magyar örménység. A szellem lassú kialakulásának törvényszerű tünetei, hogy a mindegyre apadó öntudatból előbb a komplikáltabb grammatikai formák és

összetételek lépnek ki, azután a kevésbé komplikáltak egészen a legegyszerűbb, legprimitívebb őskifejezéseikig, egy népfaj szimbolikus halálában is ugyanazokkal a törvényszerűségekkel járnak. A fogalmak után következnek a képzetek, ezek után az igék s legvégül maradnak az indulatszavak és indulathangok a pusztulásnak induló agyszervezetből, miután már előzőleg a komplikáltabb szellemi munka feltételei egyenként megszűntek. Az örmény faj átalakulásában is így maradtak ki rendre egyes tulajdonságok, míg végül a faj, mint etnografiai fogalom, eltűnt. A népnelvben ezt az érdekes formációt most lehet leginkább kimutatni a magaronsított, minden harmadik-negyedik szavában magyarral kevert állapotában. A faj történelmi életében pedig azokkal a járulékokkal, melyek egy nép csontvázának speciális izomrendszerét alkotják. A magyarrá való alakulás főbb bázisai és mozzanatai voltak: a régi vallás elhagyása, a nemzeti (örmény) viselet mellőzése, a magyar nyelv elsajátítása, a magyar műveltség felvétele, miknek ellenében a másik oldalon a faji tulajdonságok ugyanannyi feláldozása.

A primitív, őslleki vonások egyes elemei, a szokások, ösztönök stb. véglegesen majd csak akkor mosódnak el, ha a hagyomány, a származási tudat és az évszázados fejlődés minden nyoma végleg eltűnik az egyetemes felolvadásban. Ezt a még hátralévő s amúgyis magától végbemenő processzust siettetni azonban már nem állami érdek, sőt egyáltalában nem érdek. A faj megbízhatósága, hazafias volta a történelmi élet nagy válságaiban állotta ki a próbát s ha politikai törekvéseiben, értelmi életében a magyarság eszményeit mindig magáénak vallotta, hivatásának legnagyobb mértékben megfelelt.

Majd ha a munkát, mely rájuk még vár, szellemi és társadalmi téren a magyar kultúra emelésére elvégezték, akkor az asszimiláció utolsó mozzanatait is siettetjük, de amíg históriájuk, nyelvük, etnográfijuk, ipari, kereskedelmi életük és társadalmi szervezetük gazdag dokumentumait és tanulságait egybe nem szedték és számba nem adták, addig magyar nemzeti érdek, hogy a faj élete mesterséges úton is meghosszabbíttassék, hogy ezt

a nagy kultúrmunkát a magyarság számára befejezhesse. Ha múzeumokat akarnak alapítani, intézményeket létesíteni, csak hadd csinálják, magyar törekvések dicsőségét fogják intézményeik hirdetni s egyházi szervezeteiknek is, ha majd elkövetkezik az idejük, az lesz hivatásuk, hogy legelsőnek és leghangosabban követeljék – a magyar oltárnyelvnek az örmény templomokba való behozatalát.

Pesti Napló 1905. augusztus 27.

Mikulás járt az Orlay utcában

dr. Kovács Bálint – Vahé Tachjian

Isten Lélegzete

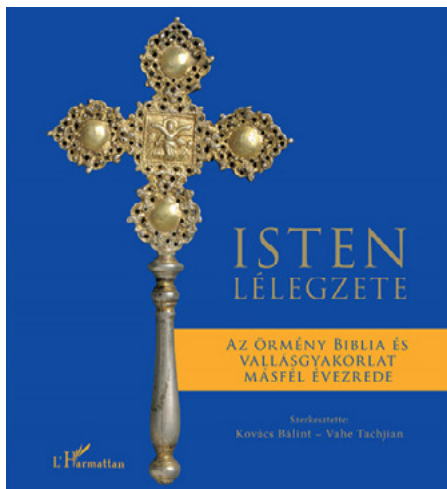
Az örmény Biblia és vallásgyakorlat másfél évezrede

“Kezdetkor teremtette Isten az eget és a földet...” – kezdődik a Szentírás, amelyet örményül “Asztvacasuncsnak”, azaz “Isten lélegzetének” hívnak.

Arménia a világon elsőként tette államvallássá a kereszténységet a IV. század elején. A Könyvek Könyvét örmény nyelvre ezt követően *Meszrop Mastoc* és tanítványai az V. század közepén fordították le, amelyet az európai tudósok mély hódolattal “a bibliafordítások királynőjének” neveztek. Ettől fogva jellemezte Örményországot a könyvek kultusza, amely 1666-ban Amszterdamban az örmény nyelvű Biblia első kiadásában csúcspontot ért el.

Az Országos Széchényi Könyvtárban 2019-ben megrendezett kiállítás katalógusát és tanulmánykötetét tartja kezében az olvasó, amelyben az örmény nyelvű Biblia nyomdászata – és kultúrtörténeti, teológiai értékelése mellett az a sokrétű vallásgyakorlat is bemutatásra kerül, amely jellemezte az Oszmán Birodalom örmény-apostoli, örmény-protestáns és a Kárpát-medencében élő örmény-katolikus közösségeket. A kötetben bemutatott kéziratok és a legelső örmény nyomtatott Bibliák mellett a vallási hagyományokhoz kapcsolódó tárgyak rámutatnak az örmény társadalom kulturális, nyelvi és vallási sokszínűségére.

DR. KOVÁCS BÁLINT, egyetemi docens, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Armenológiai Tanszékének vezetője. 2005-től a PPKE BTK ösztöndíjas történelem doktorandusza, 2007-től a Halle-Wittenbergi

Martin-Luther Egyetemen folytatott orientalisztikai doktori tanulmányokat. Doktori fokozatát a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen szerezte meg 2010-ben. 2008 óta a lipcsei Kelet-Közép Európa Intézetének, a GWZO-nak a tudományos munkatársa. Az MTA Köztestületének, a Society for Armenian Studies, az Association Internationale des Etudes Arméniennes és az Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies tagja. Sorozatszerkesztője a GWZO/Böhlau Verlag kiadásában megjelenő *Armenier im östlichen Europa – Armenians in Eastern Europe* sorozatnak, valamint a PPKE és a L'Harmattan Kiadó együttműködésében megjelenő *Studia Armenologica Hungarica* sorozatnak.

VAHÉ TACHJIAN Libanonban született, doktori fokozatát történelem és civilizáció szakon szerezte a párizsi École des Hautes Études en Sciences Sociales-on. Kutatási

témái közé tartozik többek között Kilikia, Szíria és Libanon két világháború közti francia megszállása, az örmények oszmán birodalombeli története és a közelkeleti menekültproblémák. Tachjian a Houshamadyan projekt vezetője, amelynek célja az egy-

kori Oszmán Birodalomban élő örmények helyi történelmének, életének, kultúrájának rekonstrukciója és emlékezetének vizsgálata. 2016-tól a budapesti Pázmány Péter Katolikus Egyetem Armenológiai Intézetének tudományos munkatársa.

2021 Szongott Díjasai

Az idei Szongott Kristóf Díjat, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület hálája és elismerése jeléül Kövér István és Kulcsár László uraknak Adományozza.

Kövér István gépészmérnök, villamosmérnök, az Országos Örmény Kisebbségi Önkormányzat képviselője, az Örmény Katolikus Lelkészegység gondnoksági tagja aki Szongott Kristóf nyomdokain haladva elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyarörmény kulturális identitás-, az örmény katolikus hitélet fenntartásában, az örmény gyökerek és kultúra kutatásában, eredményei megismertetésében, és a régmúlt örmény irodalom digitalizált módon könyvek formájában történő megjelentetésével, megmentésében, Szongott Kristóf *Armenia* magyarörmény havi szemle feldolgozásában.

Kulcsár László gépészmérnök, a Gyergyószentmiklósi Örmény Katolikus Egyesület (GYÖKE) elnöke és egyháztanácsosa, Erdélyi Magyarörmények Szövetségének (EMÖSZ) társelnöke, aki Szongott Kristóf nyomdokain haladva elévülhetetlen érdemeket szerzett a Gyergyói Örmény Katolikus Egyesület (GYÖKE) megalapításával, aktív tevékenységével az Erdélyben élő örmény közösségek összefogásában, a fiatalok megszólításában és összehangolásában, bevonva őket az egyesület tevékenységébe, az erdélyi örmény kultúra bemutatásában, népszerűsítésében, dokumentálásában, átörökítésében a jövő generációk számára, továbbá az örmény katolikus hitélet megmaradásáért végzett kitartó munkájában, az Örmény Közösségi Ház kialakításában, a Gyergyói örmények című könyv megjelenésében, a Magyarörmény Élő Örökség címet viselő erdélyi hírlap szerkesztésében, az évente megrendezésre kerülő Örmény Művészeti Fesztivál megszervezésében, más örmény közösségekkel jó diplomáciai kapcsolatok kiépítésében, az örmény ősök, az örmény gyökerek feltérképezésében, a családfakutatásban.

dr. Issekutz Sarolta *elnök*
dr. Czárán István *elnökhelyettes*
Szongoth Gábor *tiszteletbeli elnök*

Hegedűs Annamária

Misztótfalusi Konferencia a Hegyvidéken

A betűmetszésben rövid idő alatt olyan jártasságra tett szert, hogy – amiként ő maga írta – az övénél szebb betűket nem öntött senki Amszterdamban. *Misztótfalusi Kis Miklós*nak köszönhetjük az örmény nyelvű könyvnyomtatást, hiszen királyi megrendelésre ő öntötte az első örmény betűket, melyeket könyvnyomtatáshoz használhattak. Az ő emlékére tartottak konferenciát a Hegyvidékiek.

Misztótfalusi Kis Miklós

Alsó-Misztótfalu, 1650 – Kolozsvár, 1702. március 20.

Tanulmányai Alsó-Misztótfaluban, 1662-től Nagybányán, 1666-tól Nagyenyeden. 1677-től tanító Fogarason.

Amszterdami évek

1680-tól Amszterdamban a könyvnyomtatás mesterségét kezdte tanulni *Willem Blaeu* és *Dirk Voskens* műhelyében. Nemcsak a szedést, nyomást, hanem a betűmetszést és öntést is megtanulta. A betűmetszésben rövid idő alatt olyan jártasságra tett szert, hogy – amiként ő maga írta – az övénél szebb betűket nem öntött senki Amszterdamban. Tanulóideje három esztendeig tartott, de gyors előrehaladása mesterét annyira kielégítette, hogy most már ő fizetett *Misztótfalusi* munkájáért.

Most már maga látott hozzá, hogy a távoli, idegen városban a magyar bibliát kinyomtassa. Saját nyomdát alapított, mely hamar virágzásnak indult, sok megrendelést kapott. Temérdek munkája közepette is legfontosabb volt számára a magyar nyelvű biblia kinyomtatása. Költségeinek fedezésére 2500 aranyat kért hazulról, de miután az otthoniak megtagadták a hozzájárulást, a maga költségén folytatta a nyomtatást. Maga metszette hozzá a betűket, és saját pénzén vásárolta hozzá a finom hollandi papírost.

Misztótfalusi nemcsak jó és szép kiállítású, de hibátlan és tökéletes szövegű magyar bibliát akart létrehozni. Ő maga is mint teológiát tanult és nyelvész sokat javított a szövegen, s ebben segítségére volt több, Hollandiában tanuló magyar diák. E javításoknak a híre eljutott szűkebb hazájába is, ahol menten azt a vádat koholták ellene, hogy meghamisítja a bibliát. Ezért *Teleki Mihály* megbízta a Berlinbe induló *Kolozsvári István* gyulafehérvári tanárt, látogasson el Amszterdamba is, hogy *Misztótfalusi*t eltérítse a biblia nyomtatásától.

Kolozsvári meg is érkezett Amszterdamba, s küldetéséhez híven rá akarta venni *Misztótfalusi*t a munka abbahagyására. Miután

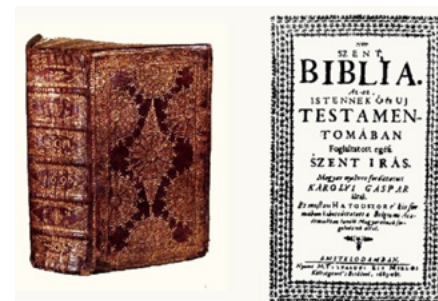
ő nem volt hajlandó eredeti célkitűzésétől eltérni, *Kolozsvári* panaszt tett ellene az amszterdami egyháztanács előtt. Az egyháztanács színe elé idézte *Misztótfalusit*, de az ahelyett, hogy helyt adott volna *Kolozsvári* panaszának, még buzdította is *Misztótfalusit* a munka folytatására. Ő tovább is haladt a munkájában, és 1685-ben elkészült vele.

A biblia első példányát elküldte *Teleki Mihálynak*, aki elragadtatással vette kézbe a gyönyörű könyvet, szövegét is teljesen hibátlanak találta. *Teleki* kezdeményezésére elhatározták otthon, hogy *Misztótfalusit* hazahozatják. Az útiköltség céljára 200 aranyat küldtek neki, amelyet *Misztótfalusi* vissza akart küldeni, mert nyomdája már oly mértékben fellendült, hogy ilyen segélyre nem volt szüksége. Eszébe jutott azonban, hogy az otthoniak emiatt megsértődnének, s ezért a maga pénzéből is megtoldva, szétosztotta a küldött összeget a Leydenben és Utrechtben tanuló szegény magyar diákok között.

Misztótfalusi Kis Miklós örmény, georgiai betűi – Az örmény nyelvű könyvnyomtatás előzményei

Elsőként velencei mester, neve ismeretlen *Jacques Sanlecques* francia betűmetsző *Christoffel van Dyck* (*Dijck*) betűmetsző *Maté Dzareci*, az első örmény nyomdatulajdonosnak dolgozott Amszterdamban. A nyomdát *Voszgan püspök* irányította. 1662-ben adták ki a *Breviáriumot*, 1664-ben pedig a *Hymnáriumot* (himnuszgyűjtemény).

Voszgan püspök Marseillesbe költözése után 12 évig nem nyomtattak örmény könyvet Amszterdamban. Az új nyomdász, *Mattheus Hovhanneszján* anyai nagybátyjával, *Thomas Nuricsanyján* püspökkel körülbelül abban az időben érkezett Marseillesből Amszterdamba, mikor *Misztótfalusi* már befejezte a betűmetszés tanulását *Dirk Voskens* műhelyében.

Az Amszterdamban kiadott Biblia

Misztótfalusi tanulóéveiben sokat foglalkozott görög, szír, héber és a keleti betűk javításával és a hiányzó matricák vésésével. Hovhanneszján családi neve helyett szülővárosa nevéből képzett *Vanantecinek* hívták. Később a nyomdáját is csak ekként emlegették, s ezzel a névvel került bele az örmény nyomdászati történetébe. *Vananteci* háromféle betűt rendelt tőle. Elsőként készített betűi nagyobbak és vastagabbak voltak. A kiemelést szolgáló nagybetűinek dőlése egyenletesebb volt; betűi hasonlítottak *van Dyck* betűihez. *Misztótfalusi* sokkal büszkébb volt georgiai betűire, mert azt gondolta, elsőként készítette el ezeket. Ma már tudjuk, hogy kb. 60 évvel korábban Rómában elkészítették őket nem királyi megrendelésre. *Misztótfalusi* georgiai betűi

Az MTA tulajdonában lévő 17. századi örmény katolikus breviárium

nem voltak túl sikeresek, mert nem ismerték őket, s leegyszerűsítette a finom görbületet. A hozzá érkezett, természetesen kézzel írt betűkkel kapcsolatban nem kaphatott semmiféle segítséget, erős bennük az örmény betűk hatása. Latin betűi viszont világhírűvé váltak.

Főbb amszterdami munkái

- 1685-ben a magyar nyelvű Bibliát adta ki saját költségén 3500 példányban, úgy a maga egészében
- 1685-ben készítette el az örmény betűket, amelyeket kisebb változtatásokkal mind a mai napig használnak az örmények világszerte. Mechitar 1670 körül meghozatta *Misztótfalusi* betűit Amszterdamból. Nem tudjuk, megtalálhatók-e még Velencében.
- 1686-ban külön a Zsoltárokat és az Újszövetséget is közel 4500 példányban.

1689 őszen visszaindult hazájába. Kolozsváron telepedett le, ahol 1693-ban nyomdát alapított. Csaknem kezdettől fogva haláláig könyvek kiadásával, valamint azok javításával és bővítésével foglalkozott. Helyi megrendeléseket követően megbízásokat kapott Lengyelországból, Németországból, Svédországból, Angliából. Dolgozott a grúz fejedelemnek, Cosimo de' Medici toszkánai hercegnek, a Vatikánnak, a bécsi jezsuitáknak, kínaiaknak is. Az ő nevéhez

fűződik az első magyar nyomtatott szakácskönyv kiadása, amiben 213 recept van. Életművének része a Janson néven ma is ismert betűtípus, amely az amszterdami tartózkodása végeztével értékesített betűkészletéből származik.

Az ő nyomdájában készült művek

- Szent Biblia (Amszterdam, 1683)
- Psalterium (1683)
- Hymnarium (1685)
- Szent Biblia (1685)
- Haller János: Hármastória (1695)
- A genevai szent gyülekezetnek Katechismus, (fordítás, Kolozsvár, 1695)
- Szent Dávid királynak soltári (1686)
- Újtestamentum (1687)
- Retractatio (Kolozsvár, 1698)
- Szakáts mesterségnek könyvetskéje (1698)
- Werbóczi István: Tripartitum (1698)
- Emmanuelis Alvari: E Societate Jesu (1699)

Az 1685-i amszterdami örmény Hymnarium címlapja

- Szent Siklus (1700)
- Historia Sacra (1701)
- Szenczi Molnár Albert: Discursus de summo Bono, a' leg-főbb jóról... (1701)
- Nyéki Vörös Mátyás: A földi részeg szerencsének és ditsőségnek állhatatlan lakodalmában tombolók jóra intő tsengetyűje... (1701)
- Summa Controversiarum Theologicarum (1701)
- Fundamenta Theologiae Didascalicae (1701)
- Páriz Pápai Ferenc: Életnek könyve (1702)
- Garizim és Ébál (1702)

Misztótfalusi Kis Miklós által írt és nyomtatott művek:

- Siralmas Panas; Istennek Kolozsváron fekvő nagy haragiáról, abból származott egynéhány súlyos ostoriról, és annak nevezetesen az 1697. Esztendőben, Pünköszt Havának 6-dik napján iszonyú tüzellel való megpusztításáról. Mellyben e Városnak siralmas sorsának lerajzolását és a megtérésre való Intést Istenhez nyújtott áhitatos Könyörgő Ének rekesztibé. Emlékezetnek okaért irattatott M. Tótfalusi K. Miklós által. (Kolozsvár, 1697)
- Kegyességgel, Betsülettel, közönséges Munkával érdemlett igazság koronája (Bethlen Elek halálára írt gyászversek). Mellette külön címlappal: «Ehez adattatik egy közönséges halotti oratio.» (Kolozsvár, 1697)
- Apologia Bibliorum Anno 1684. Amszterdami impressorum, út & Orthographiae in iis observatae ... (Claudiopoli, 1697)
- Maga személyének, életének, és különös tselekedetinek Mentsége. Mellyet az Irigyek ellen kik a közönséges Jónak eránt meggátolói, irni kényszerítettet. (Kolozsvár, 1698)

Emlékezete

Enyedi kollégista társa, *Pápai Páriz Ferenc* versben búcsúztatta halálakor, s ezt *Erdélyi Féniks Tótfalusi Kis Miklós...* c. alatt *Bod Péter* 1767-ben ki is adta Nagyenyeden. *Németh László* drámája, az *Eklézsiamegkövetés* (1946) *Misztótfalusi* tragédiáját dolgozta fel. Válogatás jelent meg műveiből *Tordai Zádor* bevezetőjével (1954); *Jancsó Elemér Misztótfalusi Kis Miklós öröksége* címmel írt róla az Utunkban (1954/10); *Szabó Lajos Mentség* c. drámában elevenítette fel a közel három évszázados nyomdásztragédiát (1955), a darab azonban csak jóval később került színre Temesvárt, amikor is a főhöst *Sinka Károly*, *Pápai Páriz Ferencet Fábrián Ferenc* és *Bethlen Miklóst Mester András* játszotta (1970). Az 1970-es évek elején a Papír- és Nyomdaipari Műszaki Egyesület a kiemelkedő teljesítményt nyújtó könyvművészek, tipográfusok, grafikusok számára Tótfalusi Kis Miklós-díjat alapított a tiszteletére.

Erdélyi féniks (1974) c. kötet jelent meg *Jakó Zsigmond* bevezetésével és jegyzetivel, melyek a híres nyomdász helyét tisztázzák a magyar művelődéstörténetben. A kötet szerkesztőjét előadásra hívta meg a nagybányai magyar szabadegyetem (1978); a szülőfaluban irodalmi múzeum alakult *Molnár József* református lelkész fáradozásai nyomán. Ennek a gyűjteménynek 1990 óta lelkes adományozója támadt *Molnár József* nyomdász-író, a müncheni új Látóhatár szerkesztőjének személyében, aki *Tótfalusi Kis Miklós firenzei betűinek nyomában* c. alatt lapjában szakmailag illusztrált és nemzetközi bibliográfiával ellátott tanulmányban tárta fel neves elődje nyomdaművészeti jelentőségét. Az általa egész Európából összegyűjtött anyag átadására és a régi parókia épületében elhelyezett, megújított múzeum avatására 1991. szeptember 7-én került sor Misztótfalusi Kis Miklós

tótfaluban. A múzeum falára emléktábla került, s az adományozó felolvasta *Misztótfalutól a világhírig* c. írását. A müncheni adományt *Sütő András* köszönte meg, s *Bálint Tibor* értékelte az örökséget, amely *“csiszoltabb anyanyelvhez juttatott, Euró-pához segített közelebb bennünket”*.

A felújult *Misztótfalusi Kis Miklós* emlékezete szellemében a Helikon Szöveggyűjtemény rovatában tett közzé anyagot (1991/8), a Korunk pedig magyar fordításban jelentette meg *Horst Heiderhoff A betűművész Kis Miklós modern felfedezése* c. tanulmányát (1992/6).

Ugyancsak 1991-ben Misztótfalusi Kis Miklós Közművelődési Egyesület alakult Nagybányán, a város és a vidék művelődésének fellendítésére. Az Egyesület, amelynek elnöke *Pohl Antal*, majd *Dávid Lajos*, szerepet vállalt az évenkénti koltói Petőfi-nap, a nagysomkúti Szilágyi Domokos-, a koltói Teleki Sándor-évfordulók megszervezésében, a környék magyar művelődési együtteseinek támogatásában, egy nagybányai EMKE-könyvtár és EMKE-otthon létrehozásában, egy nagybányai *EMKE-füzetek* c. könyvsorozat kiadásában.

Felhívások!

Kedves Olvasók!

Ha szeretné elektronikus formában is olvasni híreinket, vagy van olyan örmény származású rokona, barátja, ismerőse, aki szívesen bekapcsolódna kulturális életünkbe, kérjük értesítsen minket a magyar.ormeny@t-online.hu e-mail címen.

Az éves tagdíj befizethető minden hónap 3. csütörtökén a Fővárosi Örmény Klub idején vagy banki átutalással az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület 10100792-72594972-00000007 számlaszámára. Az éves egyesületi tagdíj naptári évre szól, összege 3000 Ft/év, nyugdíjasoknak és diákoknak 2000 Ft/év. Köszönjük!

A járvány az Orlay utcai templom fenntartására máskor befolyó perselypénzt és egyéb adományokat is megapasztotta az utóbbi időben. Kérjük, hogy aki teheti, lehetőségeihez mérten támogassa pénzügyileg is a templomot adományával, amelyet a plébánia **11707024-20005210** számlájára tud küldeni.

Elindult az Örmény Arcok oldal (www.ormenyarcok.hu), ahol az örmény közösség régi fotóit lehet megnézni. Küldje el Ön is régi családi fotóit, hogy bővüljön az oldal. A beküldés menetéről minden információt elolvashat az oldalon.

Köszönjük!
Szerkesztőség

Kedves Olvasóink!

Fájdalommal tudatjuk, hogy **Mártonffy Miklós** zeneszerző november 10-én életének 79. évében visszaadta a lelkét Teremtőjének.

Legutóbb a Tarka Napon találkozhattunk vele és szalonzenéivel, szononjaival. A 2018-ban megjelent Magyar Krónika cikkel emlékezünk vidámságára, hangjára és eleganciájára.

Búcsúztatása 2021. december 7-én volt az Avilai Szent Teréz templomban. Hálásak vagyunk, hogy ismerhettük őt!

Galsai Dániel

Játszd a régi zenéket!

Ha kedd-szerda este belép az ember a Nagymező utcai Kimberly bárba, azt érzi, hogy korszakok hangulatai, ízei, hangjai úgy keverednek az otthonos kis helyiségben, akár egy jó koktélnak a különféle hozzávalók. A dizájn letisztultan modern, a fények melegek, igazi bárhangulatot árasztanak, ám a falakon a képek múlt század 40-es, 50-es, 60-as éveit idézik. Az ajtóval szemben, a sarokban nagyon modern instrumentum mögött ül a zongorista. És amint leüti az első hangokat, minden, ami az ajtón kívül van, egy pillanat alatt eltűnik. Maradnak a hangulatok, a múlt slágerei, a finom dzsesszes átiratok, a keserédes boldogság melódiái.

A zongoránál egy lassan eltűnő műfaj egyik honi legnagyobbja és a nagy idők tanúja, *Mártonffy Miklós*.

Ha egy gyerek a jövőjét tervezi, általában orvos szeretne lenni, ügyvéd, vasutas vagy autószerelő. Ha ne adj' isten művészi pályára vágyik, akkor a világ nagy színpadai szerepelnek az álmaiban. De hogy „születik” a bárzongorista?

Drága édesanyám tanácsa volt. Polgári származásom miatt nem lehettek túl nagy terveim az egyetemek jó részén. Akkoriban még a zeneművészeti főiskolán nem volt dzsessztanszak, a komolyzenét ugyan mindig is szerettem, de nem szerettem volna koncertzongorista lenni. De több amolyan magániskola volt szerte a városban, ahol a közelmúlt zsenijeit tanítottak, akiktől mindent meg lehetett tanulni, ami egyáltalán tanítható.

Mikor kezdődött a karrierje?

Hát, nem tegnap volt... egészen pontosan 1961-ben. Eleinte nagyon sokat szerepel-

tem vendégként különböző együttesekben, mert úgy tartották, hogy jó hangom is van. Talán a legfontosabbat név szerint is megemlíteném: játszottam Bálint Ali zenekarával, aki már akkor nagy sztárnak számított ebben a műfajban. Szerencsére még most is él, sőt játszik is, Kanadában, „Alán Best” néven.

Aztán lett természetesen önálló zenekara is. Természetesen nyilván nem volt mindenkinek saját zenekara, de az tény, hogy a 60-as, 70-es években volt Magyarországon a bárzene, a könnyed, de igényes dzsessz, a „jazzy” aranykora, így akiben volt tehetség, lelkesedés és elkötelezettség, az előtt nyitva volt a pálya. Az első zenekarom a nevemből adódóan az MM Group volt, csak érdekességképpen, két tag, Jeszenszky István és Kovács Jócó a beatműfajból érkezett hozzánk.

Ez valóban különös. Hiszen akkoriban tudtommal minden gimnazista beatzenész akart lenni.

Így van. De az mai szemmel szinte elképzelhetetlen, hogy milyen reputációja volt akkoriban a bárzenének. Egyszer megpróbáltam összeszámolni, 386-ig jutottam.

Ennyi helyen szólt éjszakánként élő zene, jazzy, big bánd, szalonzene, cigányzene a városban - és a külváros összes helyét még én sem tudtam beleszámolni. Csak a Béke szállóban hat helyen szólt élő muzsika! Ez több volt, mint szórakozás, koncert, ez, ha úgy tetszik, életforma volt.

Ilyen körülmények között már könnyen elhíhetők, hogy az akkori bárzenészek igazi sztárok is lehettek. „Siker, pénz, csillogás”, csak hogy stílszerűen egy slágerből idézzek. És persze mulatás, némi mondás, lányok... Távol járok a valóságtól?

Nem. Nem is tagadom, az igazi jó bárzene az nem giccs, nem mechanikus utánjátszás, abban léleknek, szenvedélynek,

improvizációnak kell lennie. Ami szükségképpen megéri a hallgatót, személyes emlékeket idéz, új gondolatokat csíhol. És persze mindenhol ott settenkedik a háttérben a szerelem... Mondjuk én sajátos helyzetben voltam, hiszen nekem ott volt az örök szerelem, Gabi, aki mindmáig a társam, nemcsak a magánéletben, hanem gyakran a munkában is. De az tény, hogy elképesztően pezsgett akkoriban az éjszakai élet, az emberek legtöbbször nem is azt mondták, hogy lemegyünk az XY vendéglőbe, hanem hogy megyünk oda, ahol XY játszik. A legjobbaknak komoly rajongótáboruk is volt, melyek között akadtak persze szép számmal hölgyek is... és pénz is lehetett keresni, de csak a minőséggel, mert a bárzene kegyetlenül igazságos műfaj is egyben. Ha bemennek a vendégek, és zúg a taps, azt mindenki látja-hallja, ha félig üres a terem, és csönd van, azt is. Márpedig a bárzene a művészetben túl üzlet is - egyetlen vendéglős sem fizetett annak, aki nem vonzotta a közönséget.

Gabi asszony kapcsán már utalt a „közös munkára”, ami talán legjobban a rádiózásban csúcsozott ki.

Valóban így van. Ne tagadjuk, hisz nincs miért, sőt - onnan ismerjük egymást, kollégák voltunk a Pannon Rádióban. Nekem

ez a munka az életem egyik csúcspontja volt, minden éjszaka, éjfél-től hajnali 6-ig ment az „Éjszakai kávéház” című műsorom, ahol „természetesen” Gabi volt a szerkesztő és mindenesem. Bejártam a fél világot, játszottam Kanadától Skandinávián át Svájcig, de ez a műsor számomra maga volt a csoda! Minden áldott éjjel jöttek zenészkollégák, akikkel élőben beszélgettem, telefonon a hallgatókkal is csevegtem, szóltak a jó zenék - az egész valóban olyan volt, mint egy békebeli kávéház.

Mindamellet, ezt se tagadjuk, napközben ez markáns politikai adó volt. A bárzene eltűri a politikát?

Minden régi presszó, bár, kávéház egyben fórum is volt, az emberek eszmét cseréltek, vitatkoztak, olykor veszekedtek is. De a zongorista, ha játszik, sohasem politizál. Nekem megvan a markáns politikai véleményem, amit most már halálomig megőrzök, de ha játszom, akkor minden vendég szentség, nincs különbség. Csak a zene van, a mosoly, vagy éppen a könny, de mindenképpen az együvé tartozás érzése.

Nagyon jól tartja magát, fejében a műfaj története, a számok közben olykor olyan információkat is megoszt a hallgatókkal, hogy a szem fennakad. De jövőre - ezen sincs mit tagadni - 75 éves lesz. Meddig szólhat még a zene, és lesz-e utánpótlás, eljön-e még az igazi, művészi bárzene aranykora?

Hetente kétszer játszom a Kimberlyben, jól és főleg boldogan bírom. Úgyhogy biztosan mindhalálig a billentyűk mögött ülök. Hogy mit hoz a jövő? Sajnos mostanában kevés a munka, a városban alig néhány tulajdonos vállalja be az élő zenét. De ha itt most körülnéz, csupa boldog arcot lát. Talán ez a közönség majd kiharcolja az új aranykort. Maradjunk annyiban, hogy nem hiszek a műfaj jövőjében, de nagyon reménykedem...

Letelt a szünet. A zongoránál és a mikrofon mögött ismét: *Mártonffy Miklós*. És felcsendül az egyik szívbemarkolóan szép saját szerzemény, az öreg bárzongorista dala: „Kérlek, játszd a régi zenéket, mondd a régi meséket, ezen az éjszakán...”

Magyar Krónika 2018/1

ÖRMÉNY ARCOK
NYÍLT FOTÓTÁR

www.ormenyarcok.hu

Nézegessen régi fotókat,
keressen ismerős neveket,
találjon rá új rokonokra.

Küldje el Ön is régi családi fotóit,
hogy együtt őrizzük és gyarapítsuk
az örmény közösség emlékeit!

- 25 év értékei -

A gyergyószentmiklósi magyarörmények társadalmi, kulturális, egyházi helyzete a kezdetektől napjainkig

Erdély népségi és gazdasági sokszínűsége kapcsolatba hozható azzal a toleranciával, mely az évszázadok során otthont adott a különböző etnikumoknak és megtűrte a sokszor egymásnak ellentétesnek tűnő egyházi közösségeket. Az elmúlt 1100 év alatt azonban csak az örménység volt az ide letelepülő népek közül az egyetlen, amelyik nem foglalként jött, hanem az új haza reménye vezérelte. S hogy reménye nem volt csalóka délibáb, bizonyítják máig fennálló örmény közösségeink.

Mintegy három és félszázados erdélyi történelmünkhez szervesen kapcsolódik a gyergyószentmiklósi örménység története, melyről történelmünk, néprajzosaink több munkában is megemlékeztek. Ezekből állítható össze az a történelmi gyöngyszor, mely az ősök dicsőségét ragyogná és fényt mutatna az utókorak is. Az idő múlása homályosította ugyan a letelepedés korára vonatkozó adatokat, mindezek ellenére a történészek a XVII. sz. közepénél korábbra teszik az első örmény családok gyergyószentmiklósi megtelepedésének időpontját: *dr. Czárán István* -1600, *Tarisznyás Márton* -1637, 1643, *dr. Hovhannesian Eghia* -1654. Az 1672-es esztendő körül a nagyobb számban érkező örmény családok főként a kereskedelmi szempontból vonzó erővel bíró helyeken, elsősorban a Keleti Kárpátok átjárói mellett telepedtek meg. Ez változást hozott az akkori Gyergyószentmiklós életében is. „*Nem ismerjük a helységben letelepedett örmények pontos számát, tény azonban, hogy a XVI-II. századtól kezdődően a lakosság több mint 15 %-át tették ki*” állítja városunk kiváló történésze *dr. Garda Dezső*.

A letelepedett elődök azonnal hozzáláttak a közigazgatási, gazdasági, vallási élet

megszervezéséhez: az Örmény Compagniába tömörültek, melynek külön bírása és esküdtségi voltak. Ez az autonómia átfogta az örménység gazdasági, kulturális intézményeit, társadalmi életét és egy olyan közösségi erőt jelentett, mely a XVIII. századtól kezdve meghatározta a település fejlődését. Társadalmi szervezetüket nem sokkal ezután a kialakult céhek képviselték, melyeknek beleszólásuk volt az illető mesterség minden mozzanatába. Ilyenek voltak a Tímárok Céhe vagy Társasága (1710-től), a Kereskedő Céh vagy Kereskedők Kongregációja, a Legények Céhe.

Gazdasági szinten először is a vidék kereskedelmében vették át a vezetést üzleteik

Gyergyószentmiklósi Örmény Katolikus Templom

megnyitásával, valamint az Ausztria felé irányuló nagy állat és fakereskedelemmel.

Talpraesettséjük és ügyességük révén megszerezték a piac fölötti egyeduralmat, amely azonban egy sor székely-örmény ellentétet indított el. A *II. Rákóczi Ferenc* vezette szabadságharc leverése után Erdély újra osztrák fennhatóság alá került, mely állapot főleg a Rákóczi mellett végtelenségig kitartó székelyek számára hozott nehéz időköt: a nagyfokú adók következtében hátrányos helyzetbe kerültek a gazdaságilag jobb erőforrásokkal rendelkező örményekkel szemben. A széki vezetés ezt a helyzetet az örményekre kirótt, őket létfontosságú tevékenységükben korlátozó intézkedésekkel próbálta megoldani. A Compagnia a Guberniumhoz fordult segítségért, melynek kompromisszumos rendelkezései az 1760-as évekig megfékeztek a további ellentétek kialakulását.

Ebben az időben az Örmény Compagniát a három részre oszlott gyergyószent-

Gyergyószentmiklós temető

miklósi közigazgatás összetevői között találjuk, a General Commandonak alárendelt katonacsoport és a széki közigazgatás alatt lévő nemkatonák közössége mellett. Ez az egy településen belüli hármastagoltság valódi melegágya volt a további ellentéteknek, melyek kiobbantó okát főleg a kocsmárolás és a legelőhasználat joga képezte. Igen negatív tényezőket képviseltek az osztrák hatóságok, melyek még az örményellenes uszításoktól sem riadtak vissza. Ezért az örmény közösség bírása levelében a két nép barátsága mellett szállt síkra: „reményli ezen Mercantile Forum, hogy /.../ a nemes közösség, mint régi őseleji az örmény lakosokkal békeséges rendben úgy kívánnak élni, hogy ezáltal az emberiség jussai megőriztessenek”.

Az idő távlatából észre kell vennünk azonban, hogy az említett ellentétek nem két népcsoport harcát tükrözik, hanem két társadalmi osztály, illetve rendszer közötti antagonizmust. Ez az ellentét rögtön megszűnt, amikor a földesúr vagy a posszeszorátus hatalmaskodásaival kellett szembeszállni.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy mindenféle gazdasági tevékenység ellenére az örménységet valóban foglalkoztatta vallásos élete is. Már rögtön a letelepedés után a helyi katolikus közösségtől épületeket béreltek, melyeket vallási és oktatási igényeik kielégítésére használtak fel. Esetenként elítikolták örmény gregoriánus voltukat, mert különben nem kaphattak volna kápolnát a római katolikus egyháztól. Sajnos, ebből az időszakból még nem találtunk vallási gyakorlatra vonatkozó feljegyzéseket.

Már a XVIII. század elején szűknek bizonyult a számbelileg gyarapodott közösség számára a kölcsönkapott kis kápolna és 1722-ben körvonalazódott a kőtemplom építésének gondolata. A kezdeményezés

a Szamosújvárról érkező *Thoroszean Simon* örmény pap nevéhez fűződik, aki 1730-ban megkapta az építési engedélyt és 1734-re a hívek anyagi támogatásával fölépült a templom a kőfallal és a kisebb, védekezésre szolgáló tornyokkal együtt.

A saját templom mellett saját iskolája is volt a helyi közösségnek és egy időben külön fiú és külön lány iskola létezett. Az 1849-ben osztrákok által bezárított örmény iskola 1860-ban újra megnyílt kétéves örmény és magyar nyelvű oktatási programmal. Ez az iskola azonban 1881-ben teljesen beleolvadt a magyar oktatási intézménybe.

Rövid ideig örmény nyomda is működött a helységben, mely főleg templomi- és tankönyveket adott ki.

A gyergyószentmiklósi örmények intenzíven hozzájárultak a település, illetve az egész környék fejlődéséhez is. A városnak több cikluson át volt képviselője *Lázár Menyhért* ügyvéd, hírneves orvosként tünt ki *dr. Fejér Dávid*, *dr. Dobribán Antal*. Szintén Gyergyószentmiklós szülötte *dr. Vákár P. Arthur* kormánytanácsos, ismert nevű publicista, aki a kiadásában megjelent „*Csikvármegye*” című lapjával éveken át irányította a gyergyói közéletet.

Gyergyószentmiklósi Örmény Katolikus Templom

A jól sikerült beilleszkedés azonban a XIX. századtól az ellenkező végletbe kezdett hajlani: az iskola, az ipar, a kereskedelem, az egyházi és kulturális megnyilvánulások egyre inkább elmélyítették az örménység magyarrá válását.

Erdélyben az örmények elvesztették anyanyelvüket s identitásukat a romániai magyarság kisebbségi helyzete határozza meg, de származásuk tudata látenszen ott munkál bennük, a hétköznapiakban is biztosítva identitásuk folytonosságát.

A decemberi rendkívüli klub vendége volt

Kiss Péter

a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Armenológiai Tanszékének hallgatója, Az Új Nemzeti Kiválóság Program ösztöndíjasa

Kiss Péter

Örmény Nemzet Históriaja Az örmény történetírás reneszánsza Erdélyben

Bizonyára sokunk számára ismert tény, hogy a 17. század második felébe Erdélybe érkezett örmények nagyon gyorsan, kicsivel több, mint egy évszázad alatt beolvadtak az őket körülvevő magyarságba. Ugyanakkor szinte teljesen feledésbe merült, mennyire pezsgő örmény kulturális élet színtere volt Erdély: Örmény Múzeummal, az Armenia folyóirattal, örmény gimnáziummal és saját történetírókkal – a legismertebbek Szongott Kristóf és Ávedik Lukács, akik azonban a századfordulón alkottak. A 18. század erdélyi örmény történetírója, Dondoni Vártán József és műve, az Örmény Nemzet Históriaja ugyanakkor egészen napjainkig ismeretlen a nagyközönség számára. Dondoni műve első ránézésre rendkívül hasonlít a kor egyik legnagyobb örmény történetírójának, Mikajel Csámcsján Örményország története című, háromkötetes munkájához. Cikkünkben annak járunk utána, hogy vajon fennáll-e valamilyen kapcsolat a két szöveg között?

Az örmény történetírás „újjászületése”

Az örmény történetírás évszázadokig követte a gyakorlatot, hogy a régi, ún. aranykori írók: *Agathangelosz*, *Khorenei Mózes*, *Elizeus*, *Párpeci Lázár* munkáit követve hozták létre munkáikat, ami sok esetben a kereszténységért és a hitért folytatott küzdelembe volt beágyazva. A 18. század első felében alapított mechitarista örménykatolikus szerzetes, *Mikajel Csámcsján* ezt a szokást felrúgva teljesen új alapokra helyezte az örmény történetírást.

Csámcsján 1738-ban született Konstantinápolyban. 1764-ben lépett be a mechitarista rendbe. A fiatal Csámcsján kitűnő nyelvismerettel rendelkezett. A rend több alkalommal küldte a Közel-Keletre és Konstantinápolyba, ahol a lelkipásztori szolgálat mellett minden örményekkel kapcsolatos forrást összegyűjtött legfőbb művéhez, *Az Örményország történetéhez* (1784-1786). Csámcsján szakított a régi hagyománnyal. Felhasználta ugyan az aranykori szerzők műveit, de azokat

Dávid Csaba Sóhaj

Hópelyhek és jégvirágok...?
Szikrázó lesz a Karácsony?
Vagy fekete, sáros utca...
(S gyermekkori fenyő-émlék...
ajándékok, tárgyak, tárgyak - vagy egy
mosoly az arcodon - mert az ragyog a
másikra - s ezen az estén megérted -
hogya a másik is ezt várta?
Nem tárgyakat, nem tárgyakat.)
Havas, hideg és szikrázó - vagy fekete
lesz Karácsony?
Mindegy. Csak Te segíts, Uram - hogy
a kusza fenyőágak, a csillogó díszek
között - s még inkább a lelkünk
mélyén, kusza gondolatok között, kusza
érzelmeink mélyén -
mégis, mégis megszülessen...
Ő eljött, anya ringatta -
de lustának, esendőnek, renyhességből
elbutuló - félelmekkel tölt embernek
(ne is tagadd: az vagyunk mind) -
szükségünk van évről-évre - megújuló
biztatásra -
századszor is szükségünk van:
megváltásra, Megváltóra.
Hisszük, várjuk: megszületik.
Látjuk, halljuk, érezhetjük.
Csak lenne ép a hallásunk - csak meg-
látnánk, amit nézünk - csak sérelmeink
fátyolán - karácsonyi fényt szippantva...
Csak a kusza fenyőágak, a rendetlen
gondolatok, a keserű vereségek, a fájó
torzsalkodások...
Segíts, Uram, Karácsonykor.

(Karácsonykor is,
és az év minden napján, ámen.)

Örmény Gyökerek Füzetek szerkesztője. Sajátos stílusa, melyben mindig megjelent az ismeretek, a részletes információk sokszor tudományos igényű átadásának szüksége, könnyen beazonosíthatóvá tette írásait és markánsan jellemezte az általa szerkesztett időszakot a lap életében, amely időszak az örmény nemzetiség belüli nehéz, csatározásokkal teli időszak volt. A jelennek szerencséje, hogy békés időszakban, az örmény nemzetiségben immár békében építkezve veheti kezébe a volt szerkesztő Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetekben megjelent írásainak csokrát, felidézve a kétezres évek első felének néhány történetét, ünnepeit az újságíró tollán át. Rövidebb-hosszabb történeteinek, szépírásain keresztül pedig *Dávid Csaba*, az író alakjára is felpillantunk, aki gyökereihez hű tudott maradni és mindig ezen gyökereiből adódó érzései, értékei továbbadásán dolgozott, sokszor talán érzelmektől fűtötten, de mindig jó szándékkal. Lectori salutem!

KÉSZÜLT MAGYARORSZÁG
KORMÁNYÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL

2021.

Receptek Karácsonyra - egy rég elhunyt, drága nénitől

„*Baby szakácskönyve*” három kiadást ért meg Kolozsvárott (dátum nélkül, az 1930-as évek végén, 1940-es évek elején). Szerzője *Novák Mária*. Több, mint ezer receptet tartalmaz. *Novák Mária* néni évtizedeken át híres, nagy „konyhát vitt” és nagyon finomakat főzött, süített. Receptjei a tökéletes erdélyiséget mutatják, sokuk mellé ugyanis odaírta a származást, nemzetiséget: román, orosz, török, szerb, bolgár, stb., vagy egyszerűen csak „keleti étel”. Legfőképpen pedig - már a családi hagyományok miatt is - örmény ételek. Mondhatni, „szokás szerint” jó kis, munkás dolgok. Köztük egy igen finom étel, amellyel családi (tehát erdélyi magyarörmény) körökön kívül soha, sehol sem találkozni. De beszéljen *Novák Mária*. Szövegét változtatások nélkül közöljük:

303-as számú recept: **Töltöthagyma** (örmény)

Kiértt, szép, kerek hagymából készítjük. A közép nagyságú hagymából minden két személyre elegendő 3 darab. Lehámozzuk a külső, száraz haját és éles késsel gyökerénél levágunk egy-egy szeletet annyira, hogy a hagymának minden réteje látszódjon. 9-10 fejhez ezalatt 1 liter asztali bort zománcos lábosban (vagy cserépben) felforralunk, a hagymákat belerakjuk és megfőzzük annyira, hogy a réteket egymásból kiszedhessük. Egyet megpróbálunk s ha jól kijön, úgy az egészet elvesszük a tűzről és ha kissé hűlt, egy villa segítségével előbb a közép részt húzzuk ki belőle s azután, ahogyan könnyebben megy, lehetőleg ne szakadjanak szét. Elkészítjük a 268. szám alatt leírt hústöltelék (lásd alább - *a szerk.*), ezzel a hagymákat kissé lazán megtöltögetjük, berakjuk a lábosba, reátöltjük a hagymás bort, feltöltjük még vízzel annyira, hogy a hagymákat elfődje, megszózzuk ízlés szerint. 2-3 kocka cukrot teszünk bele és lefődvé, puhára főzzük. Főleresztjük a következő módon: 2 kávéskanál lisztet kevés vízzel, hogy sűrű massa legyen, simára keverünk, 1 tojássárgát

hozzáadunk, 2-3 kanál tejjel főlhígítjuk, lassanként a hagyma levével fölengedjük, visszatöltjük a hagymára és összefőzzük. Nem kell sok leve legyen, csak éppen, mint egy ritkább mártás. 1-2 kanál tejfölre tálaljuk.

A 268. szám alatt **Rizses hústöltelék** címen találjuk a töltöthagymánál hivatkozott leírást:

Disznó- és marhahúsból (az eredeti szöveg szerint: „marhasütőből” - ami alatt vélhetően sütnivaló, tehát nem túl száraz hús értendő - *a szerk.*) vegyesen készítjük a legtöbb főzelékhez. A disznóhús puhábbá teszi a töltelék és zsírosítja a főzeléket, a marhahús ízesíti. Azonban ezt ízlés szerint és néha szükségből más hússal is lehet

pótolni. 6 személyre 60 dkg. húst leörlünk, 3 kanál finom rizst megmosunk, egy fél fej vöröshagymát apróra vágunk, vagy reszelünk. Így állítjuk össze: 1 kanál zsírt forrósítunk és abban a hagymát puhára pároljuk, a rizst beledjük és addig tartjuk a kályhán, míg néhányszori kavargatás közt a rizs benne egészen száraz lett, de meg nem pirult. Elvesszük a tűztől, s ha egészen kihűlt, hozzáadjuk a húst, sót, borsot, 1 egész tojást (esetleg ehelyett egy tojásnyi maradék, de friss tojásfehérét) és kanállal jól összevegyítjük. (Ha a tojással takarékoskodni kell, anélkül is el lehet készíteni.)

Érdeemes még egy receptet idéznünk s ne vitatkozzunk azon, vajon a „pilaf” szó milyen eredetű - nyugodjunk meg abban, hogy Novák Mária az 1920-as, 1940 években Kolozsvárott ezt örmény ételként tartotta számon:

516/b recept; **Pilaf** (szőlős rizs) (örmény) Egy kanál zsírt megforrósítunk és abban negyed fej hagymát úgy egészében sárgára párolunk, kivesszük a zsírból, beledünk negyed liter egészen finom, megmosott rizst, 8-10 dkg. magvas mazsolát (tisztítva és langymeleg vízben megmosva) és néhányszori kavargatás mellett addig forrósítjuk, míg a nedvessége elpárolgott, feltöltjük kb. fél liternyi fővő vízzel, teszünk bele ízlés szerint sót, 10 szem egész borsot és fedő alatt szép csendesen puhára (de nem lágyra) pároljuk. Tálaláskor a borsot kiszedjük belőle, tésztátra halmozva, fahéjas cukrot adunk melléje.

ÖRMÉNY EGYPERCESEK

Az Amerikai Örmény Múzeum gyűjteményéből mutatunk be érdekességeket.

Ostyatartó dobozka (Nshkhar Srbatup)
XIX. század

Kisebbségi út dobozka, melyben az utazó pap tudta magával vinni az átváltoztatott ostyát. Mivel egy keresztény egyházi személy könnyen nem-keresztény útonállókká válhatott, ezért a dobozka legtöbbször láncon lógott a pap nyakában, gondosan elrejtve, mikor a beteg hívőket látogatta.

További érdekes tárgyak találhatók
Facebook oldalunkon: @EOKKofficial

TARTALOM

Örmény fohászok 6. – <i>dr. Sasvári László</i>	1
A letelepedés napja – <i>Fabók Dávid</i>	2
Örmény katolikus hírlevél	4
Egy népfaj pusztulása – <i>dr. Bányai Elemér (Zuboly)</i>	6
Mikulás járt az Orlay utcában	11
Isten Lélegzete – <i>dr. Kovács Bálint – Vahé Tachjian</i>	12
2021 Szongott Díjasai	13
Misztótfalusi Konferencia a Hegyvidéken – <i>Hegedűs Annamária</i>	14
Felhívások!	18
Szomorújelentés	19
Játszd a régi zenéket! – <i>Galsai Dániel</i>	19
A gyergyószentmiklósi magyarörmények társadalmi, kulturális, egyházi helyzete a kezdetektől napjainkig	22
Örmény Nemzet Históriaja – <i>Kiss Péter</i>	25
Dávid Csaba – Lectori salutem	27
Dávid Csaba: Sóhaj (vers)	28
Receptek Karácsonyra	29
Örmény egypercesek	30

**Kegyelemteljes
Karácsonyi Ünnepeket
és Boldog Új Esztendőt
kívánunk!**

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület,
Erdélyi Örmény Kulturális Központ
és a kerületi örmény önkormányzatok.

**Az Erdélyi Örmény
Gyökerek Kulturális
Egyesület székhelyének
felújítását Magyarország
kormányja támogatta.**

Az **Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület** székhelye: 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.
Postacíme: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel./Fax: 06(1) 201-1011
Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007
Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK - FÜZETEK

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület kéthavonta megjelenő kiadványa.

Nyilvántartási szám: CE/13136-3/2017

Főszerkesztő: Fabók Dávid
Felelős kiadó: dr. Issekutz Sarolta - Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület
Munkatársak: Dr. Sasvári László, dr. Issekutz Sarolta
Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel./Fax: (1) 201-1011
Tördelés: www.artisthus.hu
Nyomdai munkák: Dunakult Kft.